

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

- 60 DE ANI DE LA LUPTILE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ
LUPTILE DIN VARA ANULUI 1917 ÎN APRECIEREA CONTEMPORANILOR
Augustin DRAG
- MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ ÎN DOCUMENTE MILITARE STRĂINE
Sergiu COLUMBEANU
- ECOUL LUPTII POPORULUI ROMÂN PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN
PRESA ȘI DOCUMENTELE SÎRBEȘTI
Gligor POPI
(R.S.F. Iugoslavia)
- MIHAI VIITAZUL ÎN LUMINA CRONICILOR DIN NEACURILE
XVII-XVIII
NICOLAE HIDROIU
- TRIPLA ALIANȚĂ ȘI POLITICA SA EXPANSIONISTĂ LA SEPIȘTUL
SECOLULUI AL XIX-LEA
GHEORGHI N. GAZAN
- UNELE ASPECTE ALE ÎNCEPUTURILOR MIȘCĂRII DE RĂZĂȘTINȚĂ
POLONEZE
MELICĂ MOLDOVEANU
- STUDII DOCUMENTARE
REGENZII
- VIATA ȘTIINȚIFICĂ
ÎNSEMNAȚII

7

TOMUL 30

1977

IULIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM — Departamentul Export-Import presă. P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”.

Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 30, nr. 7,
Iulie 1977

S U M A R

60 DE ANI DE LA LUPTELE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ

- AUGUSTIN DEAC, Luptele din vara anului 1917 în aprecierea contemporanilor 1209
SERGIU COLUMBEANU, Mărăști, Mărășești, Oituz în documente militare străine . . . 1227

- GLIGOR POPI (R.S.F. Iugoslavia), Ecoul luptei poporului român pentru independență
în presa și documentele sârbești 1243

- NICOLAE EDROIU, Mihai Viteazul în lumina cronicilor din veacurile XVII-XVIII . . 1257
DUMITRU VELCIU, O veche controversă : paternitatea redacției în 7 capitole a scrierii
De neamul moldovenilor (II) 1275

- GHEORGHE N. CĂZAN, Tripla Alianță și politica sa expansionistă la sfârșitul secolului
al XIX-lea 1301
MILICĂ MOLDOVEANU, Unele aspecte ale începuturilor mișcării de rezistență poloneze 1317

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Ocuparea zonei demilitarizate a Rinului de către naziști (7 martie 1936) în unele lucrări
din istoriografia contemporană (*Eliza Campus*) 1343

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Sesiunea științifică cu participare internațională „Lupta seculară a poporului român pentru
independență națională”; Sesiunea științifică a Academiei de științe sociale și poli-
tice cu tema „Lupta poporului român pentru libertate și independență”; Sesiunea
de comunicări a Universității din București, consacrată aniversării centenarului In-
dependenței de stat a României (*Gelu Apostol*); Sesiunea științifică a Ministerului de
Interne consacrată centenarului independenței de stat a României; Alte manifestări
științifice consacrate aniversării centenarului independenței de stat a României;
Prima olimpiadă de istorie a elevilor din învățământul liceal (*Gh. I. Ioniță*); 1355

RECENZII

- General-maior dr. CONSTANTIN OLTEANU, Colonel dr. ILIE CEAUȘESCU, Colonel dr. VASILE MOCANU, Colonel, dr. FLORIAN TUCĂ, Colonel GHEORGHE STOEAN, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877—1878*, București, Edit. militară, 1977, XXVI + 437 p. (Traian Ionescu) . . . 1375
- * * * Izvoarele istoriei României—*Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Scriitorii bizantini (sec. XI—XIV)*, publicate de Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 570 p. (Stelian Brezeanu) 1378
- PIERRE JOANNON, *Histoire d'Irlande*, Paris, Plon, 1973, 503 p. (Claudiu Cristescu) . . . 1382
- * * * *La lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais. Documents principaux (1941—1944)*, Tirana, Editions „8 Nëntori” 1975, 560 p. (Gelcu Maksutovici) 1386

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României:** * * * *Războiul pentru independență în viziunea populară*. Antologie îngrijită și prefațată de Aurelian I. Popescu, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, 269 p. (Ion Drăgoescu); NICOLAE VĂTĂMANU¹, *Dohtori și pătimași (până la 1800)*, București, Edit. științifică, 1974, 181—182 p.+il. (Paul Cernovodeanu); I. BATALLI, col. dr. V. MOCANU, col. I. STRUJAN, *Pe aici nu se trece*, București, Edit. militară, 1976, 295 p. (Marian Stroia); **Istoria Universală:** CONSTANTIN KOSEV, NICOLAI JECEV și DOINO DOINOV, *Istoriya na Aprilskoto vāstanie* (Istoria răscoalei din aprilie 1876), Sofia, Partizdat, 1976, 623 p. + 92 reproduceri; DOINO DOINOV, HRISTO JANKOV, *Aprilskoto vāstanie* (Răscoala din aprilie 1876), Sofia, Izdatelstvo, Septembrie 1976, nepaginat, cu 359 reproduceri (Tr. Ionescu-Nișcov); PIERRE CHAUNU, GEORGES-SUF FERT, *La peste blanche, Comment éviter le suicide de l'Occident*, Paris, Gallimard, 1976, 265 p. (Lucian Boia). 1391

REVISTA DE ISTORIE

TOME 30, no. 7

Juillet 1977

SOMMAIRE

60 ANS DEPUIS LES COMBATS DE MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ

- AUGUSTIN DEAC, Les combats de l'été 1917 dans l'appréciation des contemporains . . . 1209
SERGIU COLUMBEANU, Les batailles de Mărăști, Mărășești et Oituz reflétées en des documents militaires étrangers 1227

- G. IGHOR POPI (R. F. S. de Yougoslavie), L'écho de la lutte du peuple roumain pour l'indépendance dans la presse et les documents serbes 1243

- NICOLAE EDROIU, Michel le Brave à la lumière des chroniques des XVII-e — XVIII-e siècles 1257
DUMITRU VELCIU, Une vieille controverse : la paternité de la version à 7 chapitres de l'ouvrage „Le peuple des Moldaves” (II) 1275

- GHEORGE N. CĂZAN, La Triple Alliance et sa politique expansionniste à la fin du XIX-e siècle 1301
MILICA MOLDOVEANU, Quelques aspects des débuts du mouvement de résistance polonais 1317

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

- L'occupation de la zone démilitarisée du Rhin par les nazis (7 mars 1936) dans certains ouvrages de l'historiographie contemporaine (*Eliza Campus*) 1343

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique avec la participation internationale „La lutte séculaire du peuple roumain pour l'indépendance nationale”; La session scientifique de communications de l'Académie des sciences sociales et politiques intitulée „La lutte du peuple roumain pour la liberté et l'indépendance”; La session de communications de l'Université de Bucarest consacrée à la célébration du centenaire de l'indépendance d'Etat de la Roumanie (*Gelu Apostol*); La session de communications du Minis-

tère de l'Intérieur consacrée au Centenaire de l'indépendance d'Etat de la Roumanie; Manifestations scientifiques consacrées à l'anniversaire du centenaire de l'indépendance d'Etat de la Roumanie; La première Olympiade d'histoire des élèves des lycées (*Gh. I. Ioniță*). 1355

COMPTES RENDUS

- Général-major dr. CONSTANTIN OLTEANU, Colonel dr. ILIE CEAUȘESCU, Colonel dr. VASILE MOCANU, Colonel dr. FLORIAN TUCĂ, Colonel GHEORGHE STOEAN, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877—1878* (La chronique de la participation de l'armée roumaine à la guerre d'indépendance, 1877—1878), Bucarest, Editions militaires, 1977, XXVI+437 p. (*Traian Ionescu*) 1375
- * * * Les sources de l'histoire de Roumanie—*Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Scriitori bizantinii (sec. XI—XIV)* (Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Ecrivains byzantins (XI-e — XIV-e siècles), publiées par Alexandru Elian et Nicolae-Șerban Tanașoca, Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, 1975, 570 p. (*Stelian Brezeanu*) 1378
- * * * *La lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais. Documents principaux (1941—1944)*, Tirana, Editions „8 Nentori” 1975, 560 p. (*Gelcu Maksutovtci*) . . 1382
- PIERRE JOANNON, *Histoire d'Irlande*, Paris, Plon, 1973, 503 p. (*Claudiu Cristescu*) 1386

NOTES

- Histoire de la Roumanie:** * * * *Războiul pentru independență în viziunea populară* (La guerre pour l'indépendance dans la vision du peuple), Anthologie préfacée et parue par les soins de Aurelian I. Popescu, Craiova, Editions Scrisul Românesc, 1976, 269 p. (*Ion Drăgoescu*); NICOLAE VĂTĂMANU, *Doctori și păitmași (ptnă la 1800)*, (Médecins et malades (jusqu'en 1800)), Bucarest, Editions scientifiques, 1974, 181—182 p. + il. (*Paul Cernovodeanu*); I. BATALLI, col. dr. V. MOCANU, col. I. STRUJAN, *Pe aici nu se trece* (Par ici on ne passe pas), Bucarest, Editions Militaires, 1976, 295 p. (*Marian Stroia*); **Histoire universelle:** CONSTANTIN KOSEV, NICOLAI JECEV et DOINO DOINOV, *Istoriija na Aprilskoto vāstanie* (L'histoire de la révolte d'avril 1876), Sofia, Partizdat, 1976, 623 p. + 92 reproductions; DOINO DOINOV, HRISTO JANKOV, *Aprilskoto vāstanie* (La révolte d'avril, 1876), Sofia, Izdatelstvo, „Septembru” 1976, 359 reproductions (*Tr. Ionescu-Nișcov*); PIERRE CHAUNU, GEORGES SUFFERT, *La peste blanche. Comment éviter le suicide de l'Occident*, Paris, Gallimard, 1976, 265 p. (*Lucian Boia*) 1391

60 DE ANI DE LA LUPTILE DE LA MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ

LUPTILE DIN VARA ANULUI 1917 ÎN APRECIEREA CONTEMPORANILOR

DE

AUGUSTIN DEAC

Victoriile asupra armatelor Puterilor Centrale la Mărăști, Mărășești și Oituz au marcat un moment *hotărîtor* în lupta pentru apărarea *ființei naționale și statale* ale poporului român, în afirmarea luptei pentru unirea tuturor provinciilor românești într-un singur stat național unitar.

Au rămas testamentare cuvintele lui Mihail Kogălniceanu despre marile bătălii victorioase repurtate de armata română de-a lungul secolelor. Fără a nega importanța răsunătoarelor războaie duse de vestiți comandanți de oști ai altor popoare, în tot atît de vestite locuri, marele patriot nu se sfia să grăiască: „Pentru mine, bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile și bătăliile de la Rahova și Călugăreni îmi par mai strălucite decît cele de la Maraton și Salamina”.

Bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, constituie un simbol viu al luptei drepte al poporului român pentru apărarea ființei sale naționale, a patriei amenințate, a pămîntului strămoșesc. „Românii — se releva într-un document al vremii — au înscris în istoria lumii Siretul, alături de Marna, Iser și Isonzo”¹.

După cum este cunoscut, primul război mondial din 1914—1918, a avut la origine lupta statelor imperialiste, grupate în cele două tabere — Antanta și Puterile Centrale — pentru împărțirea lumii, pentru acapararea unor noi sfere de influență, pentru lărgirea pieței de desfacere și a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale. Acest război imperialist pregătit și provocat de marile puteri, a fost condamnat de forțele înaintate revoluționare din toate țările. Clasa muncitoare, mișcarea socialistă, numeroase personalități progresiste s-au ridicat împotriva acestui război, subliniind că țelurile sale contraveneau intereselor maselor largi populare, slujeau numai exploataților, marilor rechini ai lumii.

Și în țara noastră a avut loc o puternică mișcare de protest împotriva războiului imperialist al marilor puteri, întrucît el lovea grav interesele economice ale maselor muncitoare și crea pericolul transformării României în teren de înfruntare a celor două tabere imperialiste. Mai mult, țara noastră aflîndu-se la confluența sferelor de influență ale marilor puteri

¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Fond M.C.G., dos. 15/1917, p. 187.

imperialiste, era *obiect* asupra căreia, puterile imperialiste din cele două tabere își disputau „dreptul” de dominație și în această parte a lumii. Totodată, având în vedere, poziția strategică a României, potențialul său economic, militar și uman, marile puteri imperialiste beligerante au exercitat presiuni asupra guvernului român condus de Ion I. C. Brătianu, pentru a-l atrage în război, fiecare promițându-i teritoriile românești aflate sub dominația celorlalte puteri.

Primul război mondial imperialist, care își puna cu putere amprenta asupra perioadei de început a secolului al XX-lea, ridica și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta poporului român. După cum se știe, în această perioadă, în țara noastră, ca și în celelalte țări balcanice și din centrul și estul Europei, așa cum sublinia pe atunci și V. I. Lenin — construcția de stat în direcția burghezo-națională nu se terminase, un mare număr de români trăiau în afara granițelor statului, teritorii românești se aflau sub stăpânire străină. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic, cultural al țării, erau strins legate de încheierea procesului de desăvârșire a statului național român unitar. „*Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași — remarcă tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvântarea rostită la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz din 12 august 1967 — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești*”².

Acum, la marea răscruce a istoriei poporului român, problema Transilvaniei și a Bucovinei, aflate sub dominația monarhiei dualiste Austro-Ungare, se situa în centrul interesului public, făcea parte din domeniul revendicărilor de prim ordin pe care guvernul român, susținut de majoritatea opiniei publice românești, le formulase în numele principiului naționalităților.

În vara anului 1916, situația militară a Antantei s-a înrăutățit simțitor. Rusia țaristă, eludind angajamentele semnate — atît cu celelalte mari puteri, cît și cu guvernul român de a-i recunoaște integritatea și dreptul asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români — era pe cale să încheie un tratat cu Puterile Centrale, chiar în condițiile intrării României în război, tratat prin care cele două părți imperialiste desființau pur și simplu țara noastră, împărțindu-și teritoriul românesc între ele. Practic, în vara anului 1916, ființa de stat a României era în pericol.

Ținînd seama mai ales de interesele și situația lor, marile puteri antantiste — Franța, Anglia, Italia, cărora li s-a alăturat și Rusia țaristă, au cerut ultimativ României să li se alăture.

În fața presiunilor diplomatice și militare exercitate, în vara anului 1916, România a intrat în război, alături de puterile Antantei, care în tratatele încheiate recunoșteau României pentru prima dată formal și din punct de vedere juridic dezideratele ei naționale, și îi promiteau asigurarea sprijinului lor pentru realizarea dorințelor sale legitime.

Așadar, cu tot caracterul de jaf și de cotropire al războiului marilor puteri din cele două tabere imperialiste, participarea României la acest

² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, București, Edit. Politică, p. 467. www.dacoromanica.ro

război printr-un război al ei declarat numai Austro-Ungariei a avut drept scop realizarea năzuinței de veacuri a poporului nostru — eliberarea românilor subjugăți de monarhia dualistă Austro-Ungară.

Prin urmare, în condițiile create de evoluția evenimentelor internaționale, ținând seama de obiectivele urmărite de România prin alăturarea ei la Antantă, printr-un război *al ei*, întocmai ca și în anii 1877—78, și anume eliberarea teritoriilor românești Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina, acest război al României a fost un război *drept și național*, întocmai ca cel al Serbiei, cu toate că marile puteri antantiste urmăreau scopuri imperialiste.

Declararea de către România a războiului ei împotriva Austro-Ungariei, a fost întâmpinată cu bucurie de românii din provinciile istorice cotate, care considerau sosit momentul așteptat de secole, al eliberării lor.

La eliberarea Brașovului și a altor localități ardelenne, trupele române au fost primite sărbătorește de toată populația de aici.

În această luptă dreaptă pentru scuturarea dominației Austro-Ungare, armata română a fost puternic sprijinită de populația românească și de unele elemente muncitorești din rîndul naționalităților conlocuitoare. Oameni de diferite vârste, bărbați și femei, și-au adus contribuția pe măsura puterii lor. După cum rezultă din numeroase documente, zeci de mii de tineri transilvăneni s-au înrolat în batalioanele, întărind rîndurile armatei eliberatoare.

În scurt timp de la intrarea României în război, armatele române au izgonit armatele austro-ungare din Brașov, Făgăraș, Sfîntu-Gheorghe, înaintînd rapid spre inima Transilvaniei.

O seamă de factori, externi și interni, însă — faptul că Antanta n-a pornit la timp ofensiva în Balcani și pe frontul de răsărit, pentru a susține înaintarea românilor, aducerea a 40 de divizii bine înzestrate de către Puterile Centrale pe frontul românesc, ca și slaba dotare a armatei române — au permis trupelor austro-ungare să treacă la contra ofensivă puternică — pe frontul din Transilvania, silind armata română să se retragă treptat nu numai pe crestele Carpaților, dar și să cedeze Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Puterile Centrale ocupînd la 6 decembrie 1916, chiar capitala țării, București.

Armata, guvernul, autoritățile, ca și o numeroasă populație din teritoriul cîmpit s-au retras în Moldova. În teritoriul ocupat, comandamentele trupelor Puterilor Centrale, au organizat jefuirea sistematică a bogățiilor țării și a populației, introducîndu-se un regim de muncă forțată, pregătindu-i-se un statut de dominare și ocupație totală.

În Moldova, în condiții deosebit de grele, armata română s-a refăcut, fiind înzestrată cu ajutorul tehnic și militar al aliaților, iar în vara anului 1917, împreună cu unități ruse, a trecut la o contraofensivă puternică, menită să împiedice planurile imperialiste ale comandamentului armatei germane, condus de mareșalul Mackensen, de a sparge frontul româno-rus, de a ocupa întreaga Moldovă, desființînd astfel orice urmă de stat independent român și de a-și croi drum spre Ucraina.

În această situație dramatică pentru soarta țării, forțele patriotice, armata română compusă din floarea poporului român și-au adunat toate puterile ridicîndu-se la o luptă înversunată, cum numai legendele pomenesc, reușind să reziste cu orice preț în fața armatelor invadatoare. Me-

morabilele și eroicele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, conduse de eminenți comandanți de oști români, au înscris una dintre cele mai glorioase pagini de eroism ale unui popor cu brațul vinjos, contra unui inamic cotropitor. Mărăști, Mărășești și Oituz au dovedit încă o dată că peste voința de fier a poporului ce-și apără dreptul la viață și libertate „nu se poate trece”. Aceste bătălii s-au impus lumii, ca o forță de care s-a spart zdrobindu-se o armată mult superioară numericeste, și înzestrată cu un modern material de război.

„Influențarea oștilor române — remarcă un participant — mergea crescînd cu noile succese obținute. Se redeșteptau în sufletul oștenilor noștri vitejia seculară a românilor, care au avut să îndure lupte crincene ca să-și apere moșia strămoșească, legea și credința moștenite din părinți. Cînd vedea ostașul român ieșind înaintea lui, părinți, frați, surori, rude și prieteni, care îl aclamau ca pe un vrednic eliberator, nu mai cunoștea nici o putere omenească care să-i stea în cale. Nu mai simțea urgia cumplită a războiului, nu se mai înspăimînta de jertfele făcute, nu mai cunoștea fiorul cruzii morți... Pe lângă armamentul modern care-l egala cu soldatul vrăjmaș, oșteanu român era superior lui prin sufletul care-l călăuzea în luptă, care-l împingea la acte de eroism, care-l determina să înainteze mereu”³.

Luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz au fost victorii strălucite. Ele făceau dovada puterii de ofensivă a armatei române și puneau într-o lumină adevărată admirabilele însușiri militare ale ostașului român. „Nu mă pot opri de a vă arăta încă odată cît sînt de mîndru și de fericit că mă găsesc în capul unor trupe, care au știut să se distingă într-un mod atît de strălucit — menționează generalul Averescu — într-un ordin de zi. V-ați măsurat cu un dușman care se credea a fi cel mai tare din lume și că nu cunoaște ce este de a da înapoi. Cu avîntul vostru uimitor, de la prima victorie, l-ați pus în toată puterea cuvîntului, pe fugă”⁴.

Într-un comunicat al comandamentului român dat în toiul desfășurării eroicelor lupte, după ce se menționau faptele de avînt și eroism, pe care le-au săvîrșit trupele noastre în cursul grelelor lupte care „întrec orice închipuire” se sublinia: „Fără a șovăi ele au rezistat celui mai intensiv bombardament de artilerie dezvoltat vreodată, iar atacurile în masă date cu extremă violență de trupele bavareze și germane s-au lovit toate de vitejia soldaților noștri, care, deși inferiori numericeste au luptat cu o îndirjire fără seamăn”⁵. Se citează cazul eroicului regiment 32 Mircea, ai cărui ofițeri și soldați lepădîndu-și ranițele, căștile și vestoanele au pornit la atac numai în cămăși, punînd pe goană pe inamic.

Sub titlul „*Pagină de glorie*” ziarul ieșean „Mișcarea” scria despre semnificația eroismului ostașilor români în luptele de la Mărășești și Oituz: „Luptele sînt în curs și înverșunarea cu care se desfășoară denotă importanța extraordinară pe care o va avea rezultatul acestor lupte pentru complexul operațiunilor de pe toate fronturile. Dar ori care ar fi soarta acestor lupte, pentru noi românii deslănțuirea lor are un înțeles care se ridică pe

³ „Actualitatea”, București, an IX, nr. 13 din ianuarie 1921, p. 2.

⁴ Almanahul ziarului „Universul” pe anul 1920, p. 102—107.

⁵ Idem, nr. 14 din februarie 1921, p. 4.

deasupra tuturor suferințelor de ieri și a tuturor jertfelor de astăzi; este puterea de viață de care dăm dovadă ca neam și eroismul cu care oștirea noastră luptă pentru apărarea pământului strămoșesc și pentru înfăptuirea idealului nostru național”⁶.

Comentînd același comunicat în care se remarcă faptele de avînt și de eroism pe care le-au săvîrșit trupele noastre în cursul grelelor lupte, ziarul ieșean aprecia: „Este un eroism de legendă; acest eroism trăiește astăzi în faptele săvîrșite de oștirea românească și vibrează ca o forță curată și sfîntă în iadul unde atîtea vieți se sting, dar unde sufletul unui neam renaște și se înalță spre culmile gloriei eterne. Biruinți pot fi multe; sînt biruinți care nu trăiesc decît o zi și sînt biruinți care costă mai mult decît cele mai grele înfringeri. Dar este o biruință pe care nici o forță din lume nu o poate umbri și nici nu-i poate schimba urmările, este biruința brațului întărit de superioritatea conștiințelor cari nu prețuiesc viața decît atît cît poate servi idealul pentru care luptă”⁷.

Pentru a-și îmbărbăta ostașii, generalul Eremia Grigorescu, numit la comanda Armatei I, într-un ordin de zi releva: „Numai cu singele nostru vom răzbuna întreg neamul românesc batjocorit de barbarul nesățios. Nu uitați că... ați știut prin vitejia voastră să opriți fiara flămîndă, făcînd-o să simtă adînc că nu se poate trece peste pămîntul sfînt al țării noastre. /.../ Nu uitați că cel mai răbdător este acela ce învinge și că trebuie să vă înarmați cu vitejească răbdare spre a birui, așa cum au fost înarmați strămoșii noștri, care ne-au lăsat pămîntul scump, ce trebuie să-l apărăm cu orice preț. Părinții noștri au biruit piedicile ce păreau de netrecut. La fel vom birui și noi prin vitejia fără seamăn de care veți da dovadă, prin răbdarea ce veți avea-o, prin credința în jurămîntul ce trebuie ținut pînă la ultima picătură de sînge. /.../”⁸.

Prizonierii germani, capturați de români, declarau că și-au închipuit retrăind cele mai înspăimîntătoare clipe din luptele de la Verdun.

La sfîrșitul bătăliei de la Mărășești generalul Grigorescu, comandantul Armatei I române a dat un înflăcărat ordin de zi în care își exprima admirația față de eroismul ostașilor români care luptau pentru apărarea ființei naționale, pentru unirea tuturor provinciilor românești într-un stat unitar: „Prin rezistența ce ați opus-o cu piepturile voastre la Mărășești și Muncelu — remarcă generalul Grigorescu — ați făcut să se întunece visurile de cucerire ușoară a patriei ce ne-a mai rămas din scumpa noastră țară... Ați făcut să reinvie în mintea tuturor amintirea glorioasă a faptelor strămoșilor noștri. Fiți gata să arătați liftelor sălbatice că românul nu are de dat din pămîntul scump al țării decît locul de mormînt... Din singele vostru se va ridica, curat și măreț, o țară românească a tuturor românilor”⁹.

În cele 14 zile de lupte, armata română a respins cu un eroism de nedescris 61 de atacuri, ceea ce i-a adus admirația nu numai din partea celor rămași acasă, ci și a întregii lumi.

⁶ „Mișcarea”, Iași, anul XI, nr. 173, din 3 august 1917.

⁷ Ibidem.

⁸ Generalul Eremia Grigorescu, București, Edit. militară, 1967, p. 73—74.

⁹ Colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, București, Edit. Militară, 1967, p. 253—254.

Ecoul și admirația generală față de eroica armată română a străbătut țara întregă, precum și toate meridianele globului. Cu privire la aceste glorioase și în veci neuitate lupte, care alcătuiesc pagini de aur a vitejiei românești, Alexandru Constantinescu ministrul de interne scria : „Ai noștri sînt lei. Luptă cu vigoarea omului conștient dar desnădăjduit, cu un dispreț de moarte fără seamăn și cînd cade mort sau rănit, sînt sigur că gîndul fiecăruia este cuprins de un dor de răzbunare mai mare față de cei dimprejur decît față de dușmanul din ochii lui. Ceea ce au făcut vitejii noștri într-o luptă îndirjită de o lună, care, ca bătălie, e considerată ca cea mai însemnată din toate de pe frontul oriental, este de nedescris. . . Omenirea e uimită. Toată străinătatea vorbește de armata noastră și ne telegrafiază admirația pentru ea. Cu toate suferințele trecute de pînă în Noiembrie 1916 — și morale și fizice — cu toate bolile ce au secerat-o, armata noastră a înviat în scurt timp în așa chip, încît a făcut faima lumii. În faptele ei mărețe, putem găsi consolarea suferințelor unei țări întregi”.

Sub titlul „*Strălucita ofensivă română*”, ziarul „România mare” din Chișinău aprecia marile victorii din august : „Izbinzile ofensivei românești au avut darul să stirnească cel mai mare entuziasm în toată țara. La Iași lumea se îmbrățișa și se săruta pe stradă de bucuria biruințelor noastre. Numeroși străini, ofițeri francezi, englezi, sîrbi, americani salută pe stradă pe simpli soldați români cu un respect și mai mare ca pînă acum”¹⁰.

Marele istoric Nicolae Iorga, descriind eroismul precum și profundul patriotism al soldatului român în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, conchidea „Un uriaș avînt, soldații țărani, luptînd în cămăși subț soarele nemilos de iulie, dădu sub comanda generalului Averescu, biruința de la Mărăști, în Putna (25 iulie st.n.) În același rînd, cînd armata a II-a izbea fulgerător, armata I (germană) după o puternică pregătire de artilerie, sta să treacă Siretul. . . Atunci Machensen veni cu un sprezece divizii să caute la Mărășești și drumul Iașului și drumul Odesei. Era sigur să le arate pe amîndouă. După o împotrîvire în care zecile de mii ale ostașilor noștri muriră zi de zi bucuroși că-și pot da viața pentru ca această ultimă fărîmă de România liberă să nu fie pîngărită și ea, el se dădu învins. Armata lui fusese redusă la jumătate. Siretul era o graniță de netrecut a energiei românești. Lupta condusă de generalul Cristescu, apoi, cu o hotărîre, fără exemplu, de generalul Ieremia Grigorescu. . . ținuse două săptămîni”¹¹.

Patriotul bănățean Sever Bocu, aflat la Chișinău, apreciînd semnificația istorică a luptelor eroice raportate de români scria că „pe crestele Carpaților, pe Putna și pe Siret. . . se înfăptuiește o glorie. Românii își scriu cea mai strălucită pagină a existenței lor, în istoria universală. Lumea stă înfiorată în fața măreției tragice a dramei din Carpați. Înconjurat de puterile oarbe ale fatalității, în față cu un dușman de zeci de ori superior, cu forțe uriașe, redutabile, micul popor latin de la Dunăre, ia lupta cu ele, înfățișînd spectacolul unei vitejii și unei jertfiri de sine fără margini”¹².

Lumea întregă — comenta în continuare, Sever Bocu — asista cuprinsă de emoțiune la acest spectacol tragic, dureros, măreț, epic : „Stăm în centrul atențiunii universale, pretutindeni epopeea noastră

¹⁰ „România mare”, an I, nr. 1, din 21 iulie/4 august 1917.

¹¹ „Neamul românesc”, an XIV, nr. 178 din 16 august 1919.

¹² „România mare”, an I, nr. 1, din 21 iulie/4 august 1917.

mișcă inimile, zguduie conștiințele... Eroismul român se încunună în Carpați cu aureola gloriei”. Și încheie : „Slăvită fie în veci amintirea acestor eroi, care își varsă acolo nobilul lor singe... Ei fac ca numele de Român să fie rostit cu cinste în toată lumea. Ei croiesc azi, prin sacrificiul lor hotarele României mari... ”¹³.

Ziarul „România” în articolul „*Ne învață Mărășeștii*” trage semnificative învățăminte. După ce apreciază că bătălia de la Mărășești, prin durata, prin proporțiile și intensitatea ei, „rămîne una din cele mai formidabile și mai singeroase vărsări de singe ale marelui război, ziarul face asemănări cu situația de la Verdun, unde armata Kaizerului făcuse și aici toate eforturile ca să obțină biruința. „Aceeși încordare de voință a nervilor germani, — scrie *România* — același dispreț de oameni măcelăriți de dragul unui triumf efemer, aceleași valuri de asalt ale bavarezilor care mușcă în țărîna, aceleași gaze asfixiante, tunuri grele”.

Apreciind bătăliile eroice ale românilor, ziarul conchide : „Niciodată nu s-a arătat într-un mod mai evident energia poporului nostru și putința lui de-a se adapta la toate formele de viață modernă, ca în aceste zile de complicat război, cînd armatele imperiului german se frîng de zidul de pe Siret. Mărășeștii strigă deci cu învățătura singelui vărsat acolo, strigă în conștiința tuturor oamenilor care vor îndreptarea țării noastre nenorocite. Zilele de glorie ale acestui sat din Moldova trebuie să fie zilele de înaltă pedagogie națională care va îndruma viitorul. Ele pretind că România de miine să fie adusă de către conducătorii ei pe toate terenurile de viață obștească în aceleași condiții de biruință în care o jumătate de an de muncă cinstită a adus armata noastră de astăzi”¹⁴.

Bătăliile eroice de la Mărăști Mărășești, și Oituz au fost apreciate la valoarea lor de către o seamă de personalități politice, militare, culturale ale lumii.

„Țin să proclam admirația ce o deșteaptă printre noi vitejia armatelor române, în apărarea pămîntului lor natal — se sublinia în telegrama primului ministru rus, Kerenski. Rusia întregă vede chezășia succesului ce va veni, după ce vom fi învins încercările orei actuale, să încordeze lupta noastră comună și să așeze temeliiile unei păci fecunde, garantînd tuturor popoarelor binefacerile independenței, progresului și libertății. Guvernul provizoriu se închină în fața vitejilor ce au acoperit de glorie trupele române sub direcția comandamentului lor suprem, și îl roagă să primească ca semn al fraternității noastre de arme ordinul „Sfintu Gheorghe”, crucea braivilor”¹⁵.

Mai tîrziu, ziarul „Ardealul” sub titlul „*Rușii despre România*”, reproducea aprecierile ministrului afacerilor externe a guvernului provizoriu rus, despre eforturile românilor în război și despre aprobarea întru totul a năzuințelor lor legitime : „Ministrul Afacerilor Străine din Rusia, domnul Teresenco — releva ziarul *Ardealul* — a ținut o vorbire frumoasă în Adunarea țării și între altele a spus următoarele cuvinte însemnate : «Ce s-atinge de poporul românesc, noi rușii, trebuie să-i arătăm în fața

¹³ „România mare”, an I, nr. 4 din 10 august 1917.

¹⁴ „România”, an I, nr. 183, din 12 august 1917.

¹⁵ „Mișcarea”, an XI, nr. 193 din 27 august 1917.

lumii întregi mulțumita noastră pentru că a fost jertfit din viața noastră îi pentru cauza noastră. Ar fi o mare mișelie să răsplătim prin vânzare ne-număratele jertfe aduse de România. Să nu uităm în vreme ce armata rusească se da înapoi în fața dușmanului, armata românească ea singură își vărsa sîngele ca să apere partea de miază-zi a Rusiei precum și cinstea steagului nostru. Asemenea nu trebuie să uităm drepturile poporului românesc asupra Dobrogei și asupra celor 4 milioane și jumătate de români supuși împărăției austro-ungurești»¹⁶. Ziarul mai consemna și cuvîntul lui Miliukov, unul din cei mai luminați oameni ai Rusiei”, care după aprecierea „Ardealului” a vorbit, și mai călduros despre jertfele de sînge și drepturile României la lărgirea hotarelor sale și eliberarea fiilor ei de sub jugul unguresc și austriac”. Astfel de cuvinte — conchidea ziarul românesc — ne mîngîie și ne dă nădejdi bune că ținta cea sfîntă a neamului românesc se va împlini fără puțință de îndoială”¹⁷.

Președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, a trimis prin reprezentantul american la Iași, Vopicka, în noiembrie 1917, un mesaj în care pe lingă aprecierea luptelor asigura cordial conducătorul României: „Poporul Statelor Unite a urmărit cu sentimente de caldă simpatie și admirație curajoasa luptă a Majestății voastre și a poporului român pentru apărarea integrității teritoriale și a libertății României de sub dominația militarismului german. Guvernul Statelor Unite este hotărit să continue a ajuta România în această luptă; în același timp doresc să asigur pe Majestatea voastră că Statele Unite vor sprijini din toate puterile România după război și în toate negocierile finale de pace”¹⁸.

Fostul președinte al Statelor Unite, Roosevelt, întîlnindu-l pe profesorul ardelean Vasile Stoica care se afla în misiune la New York spre sfîrșitul anului 1917, i-a declarat: „Sînt încîntat de vizita dumitale pentru că mi-e foarte drag poporul românesc. Iar de cînd nenorocirea s-a abătut asupra lui sufăr parcă și eu. Aș putea spune, că poporul românesc îmi este mai drag decît belgienii. Și-mi sinteți dragi pentru că totdeauna v-ați luptat pentru libertate și unire, dar niciodată n-ați avut noroc. Acum însă-l veți avea pentru că-l plătiți cu sînge. Noi știm prețui jertfele românilor și ne vom pune toate puterile ca dreptatea să biruiască... *Cunosc vitejia românilor căci dacă astăzi mai e vreun punct sigur pe frontul răsăritean e locul unde se află armata românească*”¹⁹ (subl. ns. — A.D.).

Din palatul Elisée, Paris, Președintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré, trimitea la Iași următoarea telegramă: „Am asistat cu emoție la o manifestație grandioasă în cursul căreia drapelul lui Ștefan cel Mare a fost predat în mod solemn ministrului Majestății voastre în fața unui public entuziast, interpret fidel al poporului francez. Ecoul izbînzilor cucerite de vitezele trupe românești a făcut să tresalte cu bucurie inima mulțimii care se îngrămădea la această ceremonie”²⁰.

În telegrama lui Ribot, primul ministru al Franței — adresată lui I. I. C. Brătianu cu această ocazie istorică, se menționa, printre altele:

¹⁶ „Ardealul”, anul I, nr. 6, 5 noiembrie 1917.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Arhivele Statului, București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 35/1917, f. 1.

¹⁹ „Ardealul” anul I, nr. 8 din 19 noiembrie 1917.

²⁰ Arhivele Statului, București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 23/1917, f. 1.

„Franța salută națiunea română, sora sa curajoasă, care a arătat în mijlocul greutăților de acum cele mai eroice virtuți, cheazășiei victoriei. Ea consideră ca un prețios privilegiu de a vedea astăzi lucrînd și luptînd în rîndurile armatei naționale, pleiada ofițerilor francezi. Ea salută în luptele actuale o reîntoarcere meritată la soarta armelor. Rog pe excelența voastră să creadă că guvernul francez se asociază mai mult ca niciodată la speranțele României de mîine, și are hotărîta încredere în apropiata lor înfăptuire”²¹.

Regele George, al Marii Britanii în telegrama sa din 24 august 1917 trimisă regelui Ferdinand la Iași sublinia: „În timpul cînd Maiestatea Voastră este prinsă într-o luptă grozavă pentru apărarea țării, doresc să aduc admirația poporului britanic pentru modul admirabil cum luptă armatele aliate de sub comanda Maiestății Voastre și pentru vitejeasca rezistență pe care o susțin împotriva atacurilor inamice. Popoarele britanice urmăresc de aproape mersul acestei mari bătălii care-i în toiul ei și au încredere că vitejia trupelor românești și rusești de sub comanda Maiestății Voastre va zădărnici sforțările dușmanului”²².

În telegrama primului ministru englez Lloyd George, către I. I. C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri român, se evidențiază printre altele: „... doresc să exprim din partea guvernului britanic, profunda noastră admirație pentru curajul eroic și avîntul ce l-a dovedit poporul român în timpul unui an de încercări aproape fără seamăn. Declarînd război Puterilor Centrale, România s-a declarat pentru cauza libertății contra autocrației, pentru cauza Dreptului contra violenței, cauze ce nu pot să cadă, oricîtă întîrziere ar putea să sufere triumful definitiv. Reconstituirea armatei române și rezistența încăpățînată — rezistența atît de prețioasă pentru cauza comună — pe care această armată o opune dușmanului în acest moment în condiții de o greutate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tăria pe care libertatea o inspiră unui popor liber. Această rezistență mai dă dovadă de hotărîrea ce însuflețește toate armatele aliate de a purta războiul pînă ce victoria va fi cîștigată, victorie de care nu m-am îndoit niciodată”²³. Iar în discursul său de la Birkenbrad, Lloyd George declara „Cine ar putea să omită importanța rezistenței armate pe care o opune România inamicului nostru comun. Românii au adus servicii incalculabile aliaților prin apărarea tenace a Moldovei. Fiii lor apără o mare parte a țării împotriva unei invaziuni dușmane, în condițiuni descurajante. Românii s-au luptat cu succes și chiar Germanii s-au mirat de această rezistență eroică. Cînd va sosi momentul oportun Aliații nu vor putea uita România care în tot timpul războiului și-a făcut datoria în chip strălucitor”²⁴.

Mai tîrziu, în anul 1918 ministru englez în România G. Barcalay, declara într-o telegramă adresată primului ministru I. I. C. Brătianu că

²¹ „Mișcarea”, an XI, nr. 190, din 24 august 1917.

²² „România Mare”, an I, nr. 6 din 24 august 1917; vezi și Gh. Romanescu, V. Asproiu, *Mărturiile strălucite despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova*, în „Analele I. S. I. S. P.” an XIII (1967), nr. 3, p. 43.

²³ „Mișcarea”, Iași an XI, nr. 188 din 22 august 1917.

²⁴ „Mișcarea”, an XI, nr. 196, din 31 august 1917, p. 2. Vezi și „Actualitatea”, an XI, nr. 14 din februarie 1921, p. 6.

„Rezistența incontestabilă a armatei române în timpul verii trecute [1917] ne-a umplut de admirație”²⁵.

Lordul Bessbereggh, președintele Comitetului executiv al Ligei anglo-române, într-o declarație făcută la Londra la 27 august 1917 după ce analiza detaliat motivele politice și strategice, „asupra cărora România nu avea nici un mijloc de control, care au forțat-o „să îndure umilințele unei retrageri și nenorocirile unei evacuări a două treimi din teritoriul său”, remarca marile calități ale poporului român: „Neclintiți în idealul și omogenitatea lor, guvernul, armata și poporul român au continuat să lupte cu același eroism. Forțele întregii țări au fost reorganizate și spiritul poporului român este acel al unui popor care are neclintita convingere că trebuie să învingă. Momentul este critic. Armatele române se luptă din nou cu un eroism fără seamăn împotriva unui inamic bine condus și bine echipat. Noi dorim în acest moment solemn, să oferim aliaților noștri români tributul nostru de admirație și simpatie și cuvîntul de îmbărbătare în sfortșarea sublimă a românilor de a libera pe toți frații lor de același sînge”²⁶.

Personalități politice și militare de seamă și-au arătat admirația pentru eroismul armatei române, al poporului român. „Soldații români luptă admirabil — afirma generalul Berthelot, șeful misiunii militare franceze în România, într-un interviu dat ziarului „România” care apărea la Iași — ei sînt la înălțimea celor mai viteji apărători. Sînt cei mai buni soldați din lume”.

Generalissimul italian, Cadorna profund mișcat de bravura armatei române, ruga să se transmită „via mea admirație comandantului suprem român pentru proba măreață dată de către trupele române în luptele din regiunile Mărăști, Oituz și Mărășești. Spuneți că armata italiană urmărește cu frățescă simpatie strălucitele acțiuni ale soldaților români, care se arată demni coborîtori ai victorioșilor cuceritori al Plevnei”²⁷.

Generalul american, John Pershing, comandantul corpului expediționar american, de pe frontul francez elogia și el vitejia românilor: „O sărmana Românie! Nu sărmana, ci marea și glorioasa Românie! Admir splnditul eroism al armatei române, care și-a apărât cu îndrjire pămîntul patriei sale. Să nu vă temeți de nimica! Îl va recuceri și-și va vedea visul împlinit. În America toată lumea crede ca mine. Poporul român ne este simpatic și inimile noastre, vă rog să ne credeți, au singerat la nenorocirile ce le-ați avut. Acum cunoaștem sufletul întreg al României. Îi vom fi devotați, și după victoria de aci și de acolo mă voi duce să vă cunosc vitejii...”²⁸.

Generalul Scerbacev, comandantul forțelor rusești de pe frontul român declara, într-un ordin de zi că bătălia de la Mărășești a fost, „una din cele mai mari bătălii ale războiului”.

Ziarul rus „Juznii Krai” prin pana scriitorului Untkovski, aprecia că: „... Armata românească s-a renăscut ca și phoenixul din cenușa sa.

²⁵ Arhiva Ministerul Afacerilor Externe, București, fond. *Primul război mondial. Pacea de la București, 1917—1918.*

²⁶ „Mișcarea”, Iași, an XI, nr. 187 din 20 august 1917.

²⁷ „România mare”, an. I, nr. 6 din 24 august 1917.

²⁸ „Actualitatea”, an. IX, nr. 14 din februarie 1921, p. 6.

Azi armata română e cu desăvîrșire capabilă să ducă războiul, admirabil disciplinată, neavînd lipsuri nici în muniții, nici în tunuri, nici în aprovizionare. Artileria e la înălțime, infanteria întregă merită orice laudă. Românii sînt bravi și se luptă ca leii. Azi, cînd Germania amenință să ocupe și treimea de teritoriu ce a rămas românilor, ei mor în mod fanatic. . . Mor, dar nu se dau. Se luptă pentru orice bucățică din pămîntul lor, așa de sălbatic, ca și lupoaica cînd i se răpește ultimul pui. Acum începe lupta eroică a României pentru existența sa. Lupta pe viață și pe moarte. Și România, după luptele din iulie și august, poate fi numărată în grupul țărilor ce au suferit, stropite cu sînge și lacrimi : Belgia și Muntenegru”²⁹.

Rutherford, președintele unei mari societăți engleze aducea elogii deosebite armatei române : „Sînt convins că România care a fost în Europa răsăriteană în fruntea civilizației timp de nenumărați ani este merită să aibă un nou și mare rol și așa cum este așezată la gurile Dunării va avea un rol hotărîtor în viitor. Felicităm pe Rege, guvern și poporul românesc pentru succesele din urmă ale armatei române”³⁰. După ce aminteste de neîndeplinirea obligațiilor asumate de aliați față de România, la intrarea acesteia în război, același președinte conchide : „Ceea ce este însă mai de admirat la români e că după pierderile și sacrificiile suferite au putut să îndeplinească admirabila sforțare pe care au desfășurat-o în luptele din urmă”³¹.

Directorul ziarului „Le Figaro”, Robert de Flers, scriind despre semnificația victoriilor românești le aseamua cu acelea de la Verdun : „Poporul român — aprecia el — a urcat acest calvar rînd pe rînd și pe virful lui — pînă acolo stropit cu sînge — a cules laurii cei mai frumoși. Efortul armatelor lui Mackensen zdrobit de către armata română în legătură cu cea rusă — aceasta este unul din marile fapte de arme care va rămîne din acest mare război. *Mărășeștii sînt Verdunul român*. Există o lege istorică inelucidabilă : lucrurile frumoase duc la lucrurile bune. *România este pe cale de a deveni o națiune de planul întîi, niciodată n-a fost atît de mare decît de cînd e atît de mică* (sbl. ns. — A.D.) Ultimele două luni au făcut-o victorioasă, căci a fi zădărnicit planul lui Mackensen aruncînd peste cap, de-a valma, numeroasele divizii, aproape toate germane, trimise pe acest front de către imperiile centrale — este o victorie. Toți prizonierii Puterilor Centrale au spus același lucru de soldatul român : «Se bat ca francezii ». Strașnic elogiu și pentru unii și pentru alții. Inamicul a suferit pe tot frontul român — și de la început — pierderi grozave. . . Este imposibil, ca, după război, România să nu cunoască o stare foarte înfloritoare pe care o va merita nu numai pentru vitejia ei actuală, ci și pentru toată istoria ei atît de plină de dureri și grele încercări”³².

²⁹ Ibidem, Referindu-se la hotărîrea de luptă a soldatului român, același scriitor nota : „Am văzut pe răniții români umplînd spitalele românești, care, cu ochii strălucitori, cu figuri aprinse de entuziasm, îmi spuneau : «Ah ! de m-aș înzdrăveni mai curînd să mă întorc la luptă ! N-avem decît un gînd : să luptăm și să murim. Orice viață o să dăm, dar să o dăm scump» Ce chin pe un rănit să stea în spital fără să facă nimic. Tocmai cînd patria ne cheamă, cînd ea are trebuință de ajutorul nostru”.

³⁰ „România Mare”, an. I, nr. 13 din 12 octombrie 1917.

³¹ Idem.

³² „Mișcarea”, anul XI, nr. 213, din 22 septembrie 1917.

Criticul militar, C. T. Roberstson, aprecia astfel în ziarul „Plein Desler” din Cleveland importanța victoriilor românilor în războiul din Moldova : „... Dar ca să fi putut cuceri Moldova, ar fi fost pentru Germania, o victorie aproape incalculabilă. O înaintare peste liniile din Moldova s-ar fi răsplătit din belșug cu prada ce o puteau avea. Numai așa este cu puțință calcularea valorii străduințelor eroice ale armatei române pentru civilizația întreagă” (Subl. ns. A.D.).

Ziarul francez „Excelsior” scria în acele memorabile zile ale lunii august 1917 : „Poporul francez urmărește cu adincă simpatie și cu speranțele cele mai depline valoroasele eforturi ale acestui mic popor, care merită o soartă mai bună. Incontestabil această victorie (de la Mărășești — A.D.) dă României toată încrederea și toată speranțele”.

„Echo de Paris”, la rîndul său aprecia : „În fața necesității severe și situațiunii extrem de grele de a face față invaziei germane, înlesnită, aceasta prin prăbușirea rusă, armata română și-a îndeplinit însărcinarea sa cu un curaj și o competență demnă de admirat și de laudă. Rezistența trupelor române a sfărîmat toate speranțele germanilor și austriecilor. Bravii soldați (români)... au obținut o adevărată victorie defensivă”.

„Le Gaulois” consemna în coloanele sale că „România continuă a încînta cu o încredere desăvîrșită în succes. Fără ca acest curaj să ne surprindă, noi aducem salutul nostru forțelor române, care sînt adevărați eroi”.

În „Le petit journal”, Pichon aducea „omagiile sale muncii formidabile care a avut ca urmare reconstituirea armatei române”. Și adaugă „Aliații români merită toată cinstea și toate laudele...”.

Ziarul englez „Times” în cuvinte pline de admirație, nota : „Apărarea frontului de la Mărășești, la nord de Focșani, a fost cel mai important fapt de arme pe care l-au făcut românii vreodată și n-a fost întrecut nici de eroismul belgienilor, nici de acel al sîrbilor... românii s-au bătut cu un eroism care este mai presus de orice laudă. Soldații germani au fost așa de violent atacați, încît aruncau armele pentru a fugi mai iute sau pentru a fi făcuți prizonieri. Această înfrîngere este lovitura cea mai importantă ce au primit germanii în Orientul european. Românii au luptat cu o tenacitate extraordinară”³³.

Același ziar în numărul său din 30 august 1917 aprecia deosebit de elogios faptele de bravură ale armatei și poporului român : „Marea bătălie care durează de trei săptămîni pe fronturile de sud și sud-est ale Moldovei este una din cele mai singeroase ale acestui război... Trupele Armatei I-a și Armatei a II-a române au dovedit o capacitate combativă care a stîrnit admirația tuturor ofițerilor străini. Comunicatele germane vorbesc de 14 contraatacuri române în același punct, într-o singură zi... Germanii atacă în mase compacte ca pe Yser. Într-un sat unde românii au contraatacat s-au găsit 2.500 trupuri germane... Tinerii ofițeri români, abia ieșiți din școală, se disting prin curajul lor nestăpînit... Moralul trupelor este mai presus de orice laudă. Răniții n-au decît o singură dorință : să se vindece repede spre a se reîntoarce pe front... Printre militari ca și printre civili, spiritul de sacrificiu și devotamentul pentru cauza națională sînt tot mai

³³ „Actualitatea”, an IX, nr. 14, din februarie 1921, p. 7.; Gh. Romanescu, V. Asproiu, p. cit., p. 42.

puternice. Este remarcabil bunul simț al acestor soldați țărani, care explică în fraze simple și frumoase necesitatea absolută... de a lupta pînă la ultimul om pentru eliberarea fraților lor subjuogați”.

Cu ocazia felicitărilor adresate de guvernul englez românilor, același ziar, „Times” nota: „Aceasta este o probă de admirație pe care guvernul britanic o are față de eroismul cu care România luptă în contra Puterilor hoarde ale Puterilor Centrale. Putem adăuga că această admirație este împărtășită de întregul popor britanic, care știe tot ceea ce România a făcut și a suferit cu curaj și răbdare. Românii s-au dovedit a fi adevărați eroi... Armata, sub hotărîrea și îndemînată conducere a generalilor Averescu și Presan, a făcut proba unei enorme puteri de rezistență, căreia Lloyd George i-a adus cu plăcere omagii”³⁴.

Un alt ziar englez, „Morning Post” remarcă că „armata română nici nu s-a clintit măcar în fața dezastrului din Galiția. Ea din contra a luat ofensiva pe frontul românesc, respingînd cu vitejie toate atacurile germanilor... Eroismul trupelor române a fost cu atît mai măreț cu cît lupta se dădea în condițiuni cu totul defavorabile și descurajatoare... Ofensiva română constituie un miracol de răbdare și de curaj, foarte rar întilnită de cineva în acest război”³⁵.

Ziarul englez „The Earth” descriind vitejia armatei române nota: „La momentul prielnic trupele românești au luat ofensiva, în ziua de 24 iulie /1917/, și au obținut rezultate strălucitoare”. După ce descria ofensiva românilor la Mărăști, și succesul ei răsunător, precum și greutățile întâmpinate de români, prin retragerea armatei ruse în Bucovina, ceea ce constituia o amenințare directă pentru Iași, același ziar englez reliefa capacitatea deosebită a conducătorilor militari români: „Ofensiva a trebuit să fie abandonată și trupele române fură trimise spre nordul Moldovei. Atunci Mackensen întrevăzu o șansă și îndreaptă contraatacurile sale de-a lungul căii ferate Focșani — Mărășești și în văile Troțușului și Oituzului. De la 6 la 16 august lupta urmă continuu, încheindu-se cu înfrîngerea germanilor, cari au aruncat în aceste lupte nu mai puțin de șaisprezece divizii în tentativa lor de a trece Siretul în Moldova. Deși Românii au trebuit să se retragă cu intenția de a proteja trecerea râului, ei au oprit de fapt înaintarea lui Mackensen și au scăpat Moldova de invaziunea vrăjmașă. Au făcut aceasta prin ei însăși și fără ajutorul armatei a noua rusă, care forma flancul ei drept. Românii pot fi mîndri de succesul lor. Ofensiva lor din 24 iulie cu retragerea ce a urmat și oprirea pe Siretul mijlociu, formează un record de curaj, de rezistență și de hotărîre care rare ori a fost întrecut în acest război și a restaurat complet creditul datorit armatei române”.

Referindu-se la același act de curaj al românilor ziarul „Westminster Gazette” completa: „Apărarea frontului de pe Siret contra unei serii de atacuri ale germanilor lui Mackensen a fost una din cele mai frumoase operațiuni de război”³⁶.

Articole pline de entuziasm, de premărire a vitejilor noștri soldați și de recunoașterea însemnătății bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și

³⁴ „România Mare”, anul I, nr. 7 din 28 august 1917.

³⁵ Idem.

³⁶ „Mișcarea”, anul I, nr. 236 din 18 octombrie 1917.

Oituz au mai publicat ziarele: „Morning”, „Daily Telegraph”, „Daily Graphic”, „Liverpool Daily”, „The Telegraph” etc.

Ziarul „Daily Chronicle”, sub titlul: „*O Românie eroică*” aprecia: „... Dacă ai fi spus, a doua zi după căderea Bucureștiului că acești oameni (soldații români) vor birui armata lui Mackensen ai fi fost luat drept un poet... și cu toate acestea, lucru s-a întâmplat. Așa a fost. Armata reconstituită a României a salvat frontul de vest (subl. nr. — A.D.). Planul germanilor era, fără îndoială, să străpungă armata română de la sud la nord și de la vest la est și să ajungă la Odesa. Era limpede că n-a fost numai în scop de defensivă, ci un plan de trecere, pentru că Mackensen a adunat în punctul acela 10 divizii germane. De altminteri, s-a găsit asupra garnizoanelor, asupra soldaților și ofițerilor morți, ordine cu etapele spre Iași. În ciuda violențelor atacurilor lor, pe care le dădeau de 5—6 ori pe zi, germanii nu au putut înainta”³⁷.

Într-un alt număr același ziar, făcînd un istoric al războiului României, „război cu scopul de a elibera pe cele trei și jumătate milioane de români din Austro-Ungaria de sub o dominație tiranică”, scop față de care „trebuie să întrunească toate simpatiile noastre” comenta: „Cine ar putea să uite armatei române strălucita trecere a Carpaților, în prima lună a cooperării sale și într-un timp care de altminteri era destul de critic pentru aliați și în special pentru ruși. Retragerea precum și pierderea succesivă a unei părți din teritoriul Munteniei este datorită unor cauze asupra cărora ea nu putea avea nici un control și pe care nici o prevedere din partea României nu le-ar fi putut înlătura. Acuma România se bate din nou cu avantajile unei pregătiri de 9 luni... Regele României, Guvernul și poporul său prin politica lor, precum și prin eroismul de care au dat dovadă pe cîmpul de luptă, au cîștigat dreptul de a împărți cu puterile aliate toate onorurile și avantajile războiului. Toți englezii nădăjduiesc acum să strîngă cît mai mult relațiunile cu poporul român și cu țara românească reîntregită, adică cu România Mare”³⁸.

Ziarul italian „Corriere Della Sera” scria despre importanța bătăliilor de la Mărășești: „Armata română, admirabil organizată și inspirată de cel mai puternic spirit războinic și patriotic și despre care a dat atîtea probe, a avut un rol important. Din punctul de vedere moral, armata română stă astăzi alături de puternicele armate aliate din Occident”³⁹.

Luptele de la Mărășești se înscriau ca cele mai importante bătălii din toate cele care se desfășurau în acel moment pe toate fronturile războiului mondial. Acestea sînt înseși cuvintele ofițerilor străini care au asistat la ele, relatate de ziarele daneze „Berlinske Tidende” și „National Tidende”. Ziarul „Birmingham Post” numește această confruntare „una din cele mai singeroase bătălii ale acestui război”; „Westminster Gazette” din 1 septembrie 1917: „una din cele mai frumoase reușite ale războiului: „Halifax Evening Courier” declară că „Pierderile germane nu pot fi comparate decît cu cele de la Verdun”⁴⁰. Descriind înverșunarea soldaților români, care, în acele zile de vară, în mijlocul atacurilor lor, aruncau căștile și tunicile pentru a se năpusti mai bine asupra dușmanului, ziarul „Thruith”

³⁷ „Actualitatea” an. IX, nr. 14 din februarie 1921, p. 6.

³⁸ „Mișcarea”, anul XI, nr. 187 din 20 august 1917.

³⁹ „Actualitatea”, an IX, nr. 14 din februarie 1921, p. 7.

⁴⁰ Ibidem, p. 7.

apreciază că aceasta a fost „un record de curaj, de rezistență și de fermitate care rareori a fost depășit în acest război”.

Ziarele aparținând Puterilor Centrale, cu articole și știri deosebit de bogate asupra campaniei din 1916, a aruncat un vâl opac asupra bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Citeva rinduri, strecurate cu o afectată indiferență, ca asupra unui episod oarecare, e tot ce se găsește în memoriile marilor conducători de armate⁴¹. Astfel, Hindenburg scrie doar „O încercare făcută de noi, mai târziu, de a sfărâma armata română din Moldova, printr-un atac la Focșani, n-a reușit”⁴². Generalul von Morgen, comandantul corpului I de rezervă german, în memoriile sale referitoare la luptele românilor scrie : „Rezistența dușmanului, în special a românilor, a fost neobișnuit de dîră și s-a manifestat prin 61 de contraatacuri (pe frontul corpului I), în decursul celor 14 zile de luptă. Ele au condus mai ales la lupta cu baioneta. *Acestea au pricinuit* (germanilor) pierderi considerabile”⁴³.

Cît privește comportamentul armatei române, același general aprecia : „Luptele din august... au dovedit că românii deveniseră un adversar respectabil. După ce făcuseră o pregătire de șase luni înapoia frontului, sub conducerea franceză, ei se băteau mai bine, erau conduși cu mai multă dibăcie și în special, artileria și infanteria cooperau mai coordonat decît la începutul campaniei”⁴⁴.

Generalul german von Blume în „Nord-Deutsch Allgemeine Zeitung” din 28 august 1917 găsește că „trupele române reorganizate par a răspunde tuturor așteptărilor”⁴⁵.

Deși rezervate, gazetele aparținând Puterilor Centrale au fost nevoite să recunoască și ele importanța luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz pentru români. „Comandamentul român — scria o publicație germană — putea să privească cu mulțumire la cele din urmă succese ale trupelor sale, care purtaseră greutatea principală a luptelor. Printr-o rezistență îndîrjită împotriva unei ofensive bine pregătite și prin numeroase contraatacuri energice duse pînă la luptă corp la corp, fără nici o considerație față de grelele pierderi, diviziile române nou formate și educate de ofițeri francezi, au știut să apere patria lor de o completă cucerire. Luptele de la Focșani și Ocna sau bătălia de la Mărășești, cum îi zic românii, au devenit mîndria armatei române în războiul mondial”⁴⁶.

Ziarul „Freunden blatt” scria în acele zile : „Armata română reorganizată, compusă din 15 divizii, luptă cu vitejie și îndîrjire. La Ocna, împotriva înălțimilor la Nord-Est de Soveja, precum și împotriva pozițiilor de artilerie, au dus în repetate rînduri la aprige lupte corp la corp. Dușmanul se bate bine. Puterea de rezistență a rușilor s-a întărit. Aceia a românilor nu are nevoie de așa ceva. De la catastrofa anului 1916 ea n-a fost înfrîntă niciodată”.

⁴¹ Const. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, Vol. II, p. 591.

⁴² Const. Kirișescu, *Op. cit.*, vol. II, p. 591.

⁴³ Idem.

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ „Actualitatea”, an IX, nr. 14 din februarie 1921, p. 7.

⁴⁶ Const. Kirișescu, *Op. cit.*, vol. II, p. 592.

Ziarul „Neues Wiener Tageblatt” afirma că armata română e splendid reorganizată și dornică de luptă.

Ziarul influent „Neue Freie Presse” scria la sfârșitul anului 1917 : „Pacea de la Brest a eliberat ce-i drept o parte din armata estică ; puternice forțe erau însă ținute de armata română. Ea era în bună stare morală și fizică. Ultima ofensivă încercată de Mackensen a eșuat și prin aceasta s-a ridicat în mod considerabil încrederea în sine a armatei române”.

★

Tocmai ținând seama de locul istoric al acestor mari bătălii pentru însăși apărarea ființei neamului nostru, victoria în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz a dat imbold și speranță tuturor românilor în realizarea idealurilor lor : alungarea inamicului și desăvârșirea unității statului român.

Tot mai numeroase Apeluri, Chemări și Manifeste, ale românilor asupriți chemau la luptă împotriva jugului austro-ungar, pentru a se uni cu țara-mamă. Astfel, de exemplu, în Apelul „Către frații bucovineni”, patrioții bucovineni chemau la luptă pentru înfăptuirea marelui ideal național al tuturor românilor. „Numai atunci se va stirpi războiul și răutatea din lume, se remarca în Apel, cînd nici un popor nu va mai rivni la țara și la bunurile altuia, ci va avea puțința să se îngrijească de gospodărirea sa, după puterile sale”, cînd „fiecare nație o să-și aibă țara sa unde să trăiască liberă și să se conducă după limba, legea și obiceiurile sale”. „De aici — se remarcă în Apel — urmează ca toate popoarele din Austro-Ungaria, care au fost rupte pe nedrept de la națiile lor să se întoarcă la acele nații și urmează ca și noi românii din Ardeal, Bucovina, Maramureș, Crișana și Banat să ne alipim de România liberă și să facem o România mare, cum a avut-o străbunul Traian, cum au dorit-o voievozii Ștefan și Mihai, . . . și cum au visat-o moșii și părinții noștri”⁴⁷.

Un alt ziar „Ardealul”, în articolul intitulat „Către cititori”, relevă la citeva săptămîni de la Mărășești, plină de încredere în dreptatea cauzei pe care o apără : „Nu, nu mai e nici o îndoială că suferințele noastre vor fi bogat răsplătite la sfârșit, cînd dreptatea va ieși biruitoare și noi ne vom vedea stăpîni pe toate drepturile”⁴⁸.

La 1 octombrie 1917, la rubrica „De pe pămîntul românesc din Transilvania”, în același ziar se relatau dorințele și năzuințele prizonierilor români aflați pe teritoriul Rusiei : „Noi nu vrem să mai fim slugi. . . Vrem să fim frați adevărați cu frații noștri. . . , căci numai așa ne vom putea întoarce în Ardealul nostru drag, în Ardealul românesc”⁴⁹.

Sub titlul *Mama noastră, România* „Ardealul” din 8 octombrie 1917 arată că România „s-a folosit de marile războaie ale lumii și și-a pornit oastea vitează în lupta grea și înălțătoare pentru izbăvirea noastră”⁵⁰.

Din cele prezentate succint, rezultă, credem, cum opinia publică din țară și străinătate, a apreciat la justa lor valoare, internă și internațională, marile bătălii ale românilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, care au reprezentat o contribuție importantă la înfrîngerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei, pentru înfăptuirea idealului de unitate națională a tuturor românilor.

⁴⁷ „România mare”, an I, nr. 1 din 20 iulie 1917.

⁴⁸ „Ardealul”, an I, nr. 1 din 1 octombrie 1917.

⁴⁹ „Ardealul”, an I, nr. 1 din 1 octombrie 1917.

⁵⁰ Idem din 8 octombrie 1917.

LES COMBATS DE L'ÉTÉ 1917 DANS L'APPRÉCIATION DES CONTEMPORAINS

RÉSUMÉ

Dans la présente étude on relève que les grandes batailles de Mărăști, Mărășești et Oituz ont été décisives pour la défense de l'entité nationale et étatique du peuple roumain, pour l'affirmation de la lutte visant à l'union de tous les Roumains en un seul Etat national unitaire.

Après avoir fait ressortir le caractère de pillage et d'invasion de la guerre mondiale, préparée et déclenchée par les grandes puissances impérialistes des deux camps — l'Entente et les Puissances Centrales — l'auteur analyse les motifs profondément nationaux de la déclaration par la Roumanie *de sa propre* guerre, pour la libération des provinces roumaines — la Transylvanie, le Banat, la Crișana, le Maramureș et la Bukovine — de la domination austro-hongroise.

On souligne les causes internes et externes de l'insuccès des armées roumaines, ainsi que l'invasion d'importantes régions du territoire de la patrie par les armées des Puissances Centrales, qui préparaient en fait la suppression de la Roumanie et tant qu'Etat. Dans la situation dramatique pour le sort du pays, les forces patriotiques, l'armée roumaine qui réunissait les meilleurs fils du peuple, ont concentré tout leur potentiel et, se levant à la lutte, ont opposé à l'ennemi une résistance héroïque, démontrant une fois de plus que la volonté du peuple qui défend son droit à la vie et la liberté *ne saurait être brisée*.

Dans l'étude sont présentées et analysées de nombreuses appréciations des contemporains, notamment étrangers, qui ont fait ressortir la ferme résolution du peuple roumain de lutter pour son affirmation, ainsi que la vaillance inégalable démontrée par l'armée roumaine au cours de ces batailles, qui ont contribué à la défaite du militarisme allemand.

MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI, OITUZ ÎN DOCUMENTE MILITARE STRĂINE

DE

SERGIU COLUMBEANU

Marele efort militar român din timpul primului război mondial, prin care „s-a realizat — așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — și visul de veacuri al românilor — unirea Transivaniei cu țara și formarea statului național român unitar”¹, a constituit unul din evenimentele majore ale istoriei noastre. „Alcătuirea statului românesc unitar — spune mai departe secretarul general al partidului — nu este deci un dar, rezultatul unor conferințe internaționale, ci rodul luptei neobosite duse de cele mai înaintate forțe ale societății, de masele largi populare pentru unire, produsul legic al dezvoltării istorice, sociale și naționale, a poporului român”.

Campaniile din anii 1916 și 1917² și în deosebi cea din vara lui 1917³, marcată de marile victorii românești de la Mărăști, Mărășești, și Oituz, de pe frontul din sudul Moldovei, au fost relevate, nu numai de aliații României din Coaliția Antantei, ci și de adversarii ei⁴.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România*, prezentată la *Congresul educației politice și al culturii socialiste*, 2 iunie 1976. *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Congresului*, 4 iunie 1976, București, Edit. politică, 1976, p. 18.

² În legătură cu caracterul participării României la primul război mondial, vezi și indicațiile expuse în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, Edit. politică, 1975, p. 36—38.

³ Vezi unele din lucrările de sinteză mai importante. Generalul C. Găvănescu, *Războiul nostru pentru întregirea neamului (august 1916—aprilie 1918)*, Iași, Serviciul geografic al armatei, 1918; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919*, Ed. a II-a, vol. I—III, București, Editura Casei Școalelor, <1925—1927>; General G. A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916—1918)*, vol. I—IV, București, Edit. Ig. Hertz, <1928> 1936; Marele Stat Major, Serviciul istoric, *România în războiul mondial*, vol. I—III, f. a.; Colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, București, Edit. militară, 1967; *Mărăști, Mărășești, Oituz*, București, Edit. militară, 1967; General-maior în rezervă Nicolae Ionescu, *Generalul Eremia Grigorescu*, (București), Edit. militară, 1967. Pentru operațiile armatei a II-a, vezi Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916—1918)*, Ed. a III-a, București, Edit. „Cultura Națională”, 1935. Unele aspecte detaliate ale luptelor, în General Radu R. Rosetti, *Partea luată de regimentul 47/72 infanterie în războiul pentru întregirea neamului, 1/14 august 1916—1/14 iulie 1918*, București, Tipografia „Răsăritul”, 1923.

⁴ Generalul C. Găvănescu, *op. cit.*, p. 128—132; C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 590—592; colonel Ion Cupșa, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, p. 150—156; General-maior în rez. N. Ionescu, *op. cit.* p. 107—111.

În ce privește pe aliați, mai puțin cunoscute sînt documentele americane cu referire la bătăliile din iulie — septembrie 1917, desfășurate în secțiunea sudică a lungului front oriental. Aici armatele I și a II-a române au opus o remarcabilă și victorioasă rezistență — îmbinînd acțiunile ofensive (Mărăști) cu cele defensive (Mărășești și Oituz) — încercărilor armatelor Puterilor Centrale de a rupe frontul „pentru a cotorpi întregul teritoriu al României și a-și deschide drum spre portul Odessa și grănarul Ucrainei”⁵, dînd astfel o lovitură decisivă forțelor Antantei de pe acest teatru de război.

Elaborarea documentelor inedite pe care le înfățișăm în studiul nostru a fost prilejuită de călătoria efectuată pe frontul oriental de misiunea militară a generalului Hugh Scott din armata S.U.A. Această călătorie a cuprins în programul ei și România, tocmai în perioada (vara 1917) în care s-a desfășurat marea confruntare militară de pe frontul din sudul Moldovei.

Misiunea militară americană condusă de generalul Hugh Scott a sosit la Iași, la începutul lunii iulie 1917. Membrii misiunii au făcut investigații asupra necesităților României în vederea susținerii efortului de război⁶. Într-o ședință solemnă a parlamentului, șeful misiunii, generalul Scott, a declarat în acest sens următoarele: „Am venit la dumneavoastră ca să vă asigurăm de fraternitatea noastră a Americanilor. America ia o mare parte la durerea dumneavoastră. Ea vă admiră curajul cu care ați îndurat zilele grele prin care ați trecut... Ea vă trimite expresiunea profundeii sale simpatii și dorește să vă ajute prin toate mijloacele. Am primit de la miniștrii și statele dumneavoastră majore informații asupra tot ce aveți nevoie, și vă asigurăm că vom insista din toate puterile ca tot ce ați cerut, să vi se acorde. Sîntem fericiți de a vă găsi atît de hotărîți să duceți lupta înainte și vă asigurăm că, de aici înainte, vom lupta alături de dumneavoastră și vom continua să luptăm pînă ce libertățile naționale... vor fi salvate”⁷.

În urma consultărilor avute cu guvernul, cu autoritățile superioare militare și cu reprezentanții importanți ai vieții publice românești, colonelul F. Le J. Parker a redactat două documente. Primul document este un amplu raport de 26 pagini care conține nu numai problematică de ordin militar (campaniile din 1916 și 1917), ci și o prezentare a momentelor mai importante din istoria noastră națională, precum și aspecte ale politicii externe a României din perioada intrării ei în primul război mondial⁸. Al doilea document este un succint raport, de 3 pagini și ceva, conținînd numai problematică de natură militară⁹. Acestor materiale li se mai adaugă rapoartele căpitanului H. E. Yates, atașatul militar american în România

⁵ Colonel Ion Cupșa, *Mărăști, Mărășești, Oituz*, p. 150.

⁶ N. Iorga, *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917—mart. 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*, vol. I, București, Edit. „Națională” S. Ciornei, f.a., p. 44; C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 408.

⁷ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 408. (Extrase din discursul generalului Scott în fața membrilor parlamentului român.)

⁸ The National Archives of the United States (în continuare se vor cita NA), Washington, D.C., Record Group 165, 9791—84.

⁹ *Ibidem*, 9791—76. Vezi și: Boris Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial (1918—1920)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975; Charles V. Vopicka, *The Secrets of the Balkans*, Chicago, 1920.

în timpul războiului¹⁰, ale locotenentului Sherman Miles, atașat unitar american la Petrograd¹¹, care avea în sfera sa de observație și țara noastră, ale căpitanului R. H. Williams, atașat militar american la Constantinopol¹². În sfârșit, alte materiale documentare conțin corespondența dintre Departamentul de Stat și Departamentul de Război de la Washington privind problema ajutorului ce trebuie acordat României pentru a menține participarea ei la război¹³.

Primul document pe care îl prezentăm este amplul raport de 26 pagini înaintat la 29 septembrie 1917, către Departamentul de război din Washington D. C., de colonelul F. Le J. Parker, fost observator militar pe lângă armatele române (*Former military observer with the Roumanian Armies*). Raportul este intitulat: „Schița generală a cauzelor intrării României în război și despre cauza ulterioară a operațiilor militare” (*General outline of the causes of Roumania's entry into war and of the subsequent cause of military operations*). La început, colonelul Parker dă unele elemente de ordin geografic: caracteristica frontierelor, suprafața țării (50 000 mile pătrate), numărul locuitorilor (peste 7 000 000). Pentru a veni în ajutorul lectorilor raportului precizează că România este cu ceva mai întinsă ca suprafață decât statul Pennsylvania, dar cu o populație mai mică cu o jumătate de milion¹⁴.

Arată apoi că teritoriul României moderne se includea în vechea provincie romană Dacia și că „a fost în calea celor mai multe din marile invazii care s-au năpustit în sud-estul Europei dinspre răsărit și sud (*has been in the path of most of the great invasions that have swept into south-eastern Europe from East and South*) în ultimele zile ale imperiului roman”. Autorul menționează că în afară de romani Dacia a fost în mod succesiv invadată de huni, goți, slavi, maghiari și mongoli, iar mai târziu turcii și grecii au exercitat, pentru considerabile perioade de timp influența asupra unei clase conducătoare înstrăinate (*The influence of an alien ruling class*) impusă poporului prin forță din afară¹⁵. Referindu-se la originea latină a poporului nostru, autorul subliniază în termeni vii această realitate. Iată ce spune: „O surprinzătoare supraviețuire atît de neam cît și de limbă dovedește vitalitatea legiunilor romane care au ocupat România (sau Dacia așa cum era pe atunci numită) în primele zile ale Cesarilor” (*A surprising survival of Latin influence in both race and language testifies to the vitality of the Roman legions that occupied Roumania (or Dacia as it was then called) in the early days of the Caesars*). În continuare colonelul Parker precizează că „Românii se mîndresc deoarece constituie o oază latină în orientul apropiat” (*The Roumanians pride themselves on constituting a Latin oasis in the near east*) și că „se consideră frați de singe ai italienilor și francezilor...” (*and consider themselves blood brothers of the Italians and French...*)¹⁶.

¹⁰ N A, R.G. 165, 7260–20, 9971–D–30, 9791–11, 86, 87.

¹¹ *Ibidem*, 7260–13, 19.

¹² *Ibidem*, 9791–8.

¹³ *Ibidem*, 9791, 69, 70, 71, 73, 74.

¹⁴ *Ibidem*, 9791–84, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 1–2.

Raportul conține referiri la ceea ce colonelul Parker arată că „Românii consideră ca un fel de « Românie neeliberată »” (*Unredeemed Roumania*), provinciile românești aflate sub dominația străină. El enumeră aceste provincii, precizînd cronologic perioadele cînd au fost anexate, numărul de locuitori și notează că majoritatea acestora erau români¹⁷.

În legătură cu raporturile dintre Țara Românească și Moldova, pe de o parte, și Imperiul otoman, pe de altă parte, autorul raportului arată pe cele două state românești din perioada feudală „ca două provincii care au recunoscut pentru cîteva secole o suveranitate turcească de un caracter mai mult sau mai puțin restrîns” (*two provinces that had for centuries acknowledged Turkish sovereignty of a more or less restricted character*)¹⁸. Aici trebuie precizat că autorul raportului, cînd desemnează Țara Românească și Moldova ca „provincii”, se face tributarul unei anume terminologii folosite de unele puteri interesate să anexeze țările române, considerîndu-le ca simple „provincii” și nu „state autonome”, aflate doar sub *suzeranitatea* — nu sub *suveranitatea* — Porții¹⁹. De altfel, chiar el în aceeași frază arată că dominația otomană era „mai mult sau mai puțin restrînsă”. Colonelul Parker citează apoi cele două evenimente majore din istoria noastră din a doua jumătate a secolului trecut : unirea Moldovei cu Țara Românească și obținerea : „independenței complete a României de sub dominația turcă...” (*the complete independence of Roumania from Turkish control...*)²⁰. El plasează aceste evenimente în contextul general al luptei de eliberare din sud-estul european și al implicațiilor internaționale create de această luptă prin intervențiile Rusiei țariste care tindea să ajungă la Constantinopol²¹.

Referindu-se la războiul din 1877—1878 Parker notează : „În timpul războiului ruso-turc din 1877—1878 Rusia, cînd într-un timp (era) blocată de înverșunata rezistență a turcilor la Plevna (*the fierce resistance of the Turks at Plevna*) și era serios alarmată asupra rezultatului campaniei, a chemat urgent România pentru ajutor. După multă ezitare și impunerea unor condiții cît mai explicite, conducătorul român, prințul (apoi rege) Carol în final a condus armata sa peste Dunăre și mai tîrziu i s-a dat comanda trupelor aliate dinaintea Plevnei. Românii au luptat cu vitejie (*bravely*) aici și au contribuit la căderea fortăreței turcești”. În continuare autorul evocă schimbările teritoriale care au avut loc după terminarea războiului și revenirea Dobrogei la România²².

Urmează apoi o scurtă trecere în revistă a războaielor balcanice din 1912—1913 în care se redă și poziția avută de România cu acest prilej²³.

Cîteva paragrafe ale raportului sînt consacrate neutralității României în timpul primilor doi ani de război (1914—1916) și a poziției celor două tabere aflate în conflict față de țara noastră. Atît Puterile Centrale cît și Antanta desfășurau o vie activitate diplomatică pentru a determina Ro-

¹⁷ *Ibidem*, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 2.

¹⁹ Sergiu Columbeanu, *Contribuții privind situația internațională a țărilor române între anii 1806—1812*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976) nr. 5, p. 663.

²⁰ NA, R.G. 165, 9791—84, p. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 4.

²² *Ibidem*, p. 4.

²³ *Ibidem*, p. 5—6.

mânia să intre în război de partea uneia dintre cele două coaliții. Pentru achiziționarea produselor agrare românești, fiecare din cele două părți oferea prețuri mari însoțite de amenințări cu aplicarea politicii „ciomagului” (*of the big stick*)²⁴, se făceau promisiuni teritoriale. Parker mai arată că în anii neutralității preocupările din vechea Românie pentru „România neeliberată” (*Unredeemed Roumania*) se făceau simțite din ce în ce mai mult, obiectivul principal fiind înfăptuirea unirii Transilvaniei și Bucovinei, adică realizării aspirației „for a Greater Roumania” (pentru o Românie Mare)²⁵. În continuare raportul arată principalele probleme discutate în august 1916, în cadrul negocierilor de la București între guvernul român și reprezentanții puterilor Antantei. S-a încheiat „an agreement” prin care se promitea satisfacerea cererilor Românești — unirea Transilvaniei și Bucovinei — Anglia, Franța și Rusia obligându-se în schimb „să o ajute” (pe România — n.n.) pe diferite căi” (*to assist her [Roumania in various ways]*)²⁶. În privința scopurilor de război ale României atragem atenția că și locotenentul Sherman Miles, atașatul militar american de la Petrograd, nota într-un raport datat la 21 octombrie 1914, că obiectivul principal al țării noastre în acea perioadă era unirea cu Transilvania „care este în mare măsură populată de români” (*which is largely populated by Roumanians*)²⁷.

Reluind raportul colonelului Parker ajungem la partea principală a acestuia, cea care se ocupă de aspectele militare ale participării României la război.

În primele considerații legate de aceste aspecte autorul face unele remarci asupra comportamentului ca luptător al soldatului-țăran român. „Țăranul român — scrie Parker — este un tip robust, răbdător” (*a sturdy, patient, type*), care s-a dovedit în timpul războiului soldat „credincios” (*faithful*) „disciplinat” (*disciplined*), luptând cu „vitejie” (*bravely*)²⁸. Cu referire la puterea de rezistență a acestui soldat raportul arată că: „Soldatul român se întreține cu rații (alimente — n.n.) care ar cauza răscoală într-o armată obișnuită vest-europeană sau americană și a menținut fidelitatea față de conducătorii săi prezenți, politici și militari sub circumstanțe care fac astfel de acțiune un real tribut la loialitatea sa” (*The Roumanian soldier keeps going on rations that would cause a mutiny in the average west European or American Army, and has kept faith with his present leaders, political and military, under circumstances that make such action a real tribute to his loyalty*)²⁹. Unele considerații se fac și privitor la sistemul social în care s-a încadrat și se încadrează țăranul român, sistem în care a fost tratat până de curind practic ca șerb legat de pământ (*a serf, bound to the land*), pământul fiind deținut de un număr relativ mic de familii de bogați proprietari de pământ³⁰. Revenind cu caracterizările asupra soldatului român în altă pagină a raportului, Parker mai scrie că „Potrivit cu obiceiul și instruirea sa, el (soldatul-țăran român, — n.n.) a luat drumul

²⁴ *Ibidem*, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, p. 2, 3.

²⁶ *Ibidem*, p. 7.

²⁷ *Ibidem*, p. 7260 19.

²⁸ N A, R.G. 165, 9791—84, p. 2.

²⁹ *Ibidem*, p. 2.

³⁰ *Ibidem*, p. 2.

pregătit de conducătorii săi și a pășit pe el cu lăudabilă credință și loialitate, în pofida enormelor pierderi materiale și a marilor procentaje de pierderi în luptă și de boală, frig și foamete lentă” (*According to his habit and training, he took the road laid out for him by his leaders and he has trod it with commendable faith and loyalty, in spite of enormous material losses and big percentages of casualties in battle and from disease, cold and slow starvation*)³¹.

În continuare, raportul lui Parker pune la dispoziția Departamentului de război din Washington unele date esențiale asupra armatei române. Efectivul de pace era de 7 000 ofițeri și 125 000—140 000 soldați. Înainte de a intra în război România a trecut la o mobilizare gradată prin care s-a ajuns la 300 000 de oameni sub arme. La intrarea în război mobilizarea generală s-a materializat printr-o creștere considerabilă a efectivelor, ajungându-se la 23 divizii infanterie față de cele 10 ale armatei pe picior de pace³². Efectivele armatei de operații se ridicau la aproximativ 560 000 oameni³³. Se constată însă „lipsa necesarului de ofițeri, state-majore, arme și echipament pentru numărul crescut de divizii” (*lack of necessary officers, staffs and equipment for the increased number of divisions...*)³⁴. În legătură cu serioasa problemă a armamentului care se punea armatei române, căpitanul Yates, atașatul militar american de la București, raporta încă la 27 aprilie 1916 că „Românii au încercat din 1914, să obțină puști și tunuri de câmp (ușoare și grele) și muniție din Germania, Franța și Statele Unite. Ei cred că vor avea succes în ultimele două țări și așteaptă (? , semn de întrebare pus de Yates) ca ceva să sosească via Rusia în viitorul apropiat” (*The Roumanians have attempted, since 1914, to obtain rifles, fieldguns (light and heavy) and ammunition from Germany, France and the United States. They believe they will succeed in these last two countries and expect(?) some to arrive via Russia in the near future*)³⁵.

Potrivit înțelegerii cu puterile Antantei, intrarea României în război trebuia să aibă loc într-un context strategic favorabil : o ofensivă în sud a forțelor aliate grupate în armata de la Salonic și continuarea ofensivei ruse a lui Brussilov, în nord în Galiția și Bucovina, ofensivă ce debutase

³¹ *Ibidem*, p. 8.

³² *Ibidem*, p. 8.

³³ *Ibidem*, p. 10.

³⁴ *Ibidem*, p. 34. În lucrarea citată a colonelului Ioan Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, p. 23—31, autorul, prelucrând izvoarele militare românești, dă următoarele cifre : 4 comandamente de armată (Armata de nord, I, II, III) subordonate Marelui Cartier General cu 6 comandamente corp de armată, 23 divizii infanterie, 1 brigadă grăniceri, 2 divizii cavalerie, 5 brigăzi călărăși, 2 brigăzi artilerie grea, 1 regiment și 1 divizion artilerie de munte, artilerie antiaeriană cu 113 piese, 1 regiment pontonieri, 1 regiment căi ferate, 1 batalion specialități, 1 companie aerostație, 4 escadrile aviație, marina cu flotila de Dunăre. Aceste forțe se distribuiau în 336 batalioane infanterie cu 574 mitraliere, 104 escadroane cavalerie cu 40 mitraliere, 374 baterii de artilerie, din care doar 233 baterii aveau material modern, restul dispunând de tunuri vechi sau luate din artileria fixă a fortificațiilor și montate pe afete fabricate în țară. Totalul efectiv mobilizat 833 601 oameni (din care 19 843 ofițeri și elevi), 3/4 formând armata de operațiuni și 1/4 trupele zonei interioare. Unitățile luptătoare aveau 562 947 oameni (decî cifra dată de Parker este corectă) încadrați cu 11 890 ofițeri. Cu rezerva generală umană totalul disponibil pentru mobilizare era de 1 234 000 oameni, adică 15% din populația țării sau 30% din populația masculină. Autorul relevă pregătirea insuficientă a acestor forțe caracterizată prin „lipsuri în organizare, înzestrare și pregătire de luptă”, de unde mari eforturi și sacrificii din partea ostașilor.

³⁵ N.A., R.G. 165, 7260—20.

ca un mare succes, concretizat prin capturarea a aproape o jumătate de milion de prizonieri ³⁶. În felul acesta misiunile armatei române, care avea de ținut un front excesiv de lung pentru efectivele ei ³⁷, aproximativ 1200 kilometri, ar fi fost considerabil ușurate. În realitate însă nu a avut loc niciuna din cele două acțiuni: ofensiva lui Brussilov nu a mai continuat, iar armata de la Salonic, adunată „cu considerabilă trîmbițare de trompetă” (*with considerable blase of trumpets*) s-a dovedit complet „inefectivă” (*ineffectiveness*) ³⁸.

Un număr de citeva pagini din raportul lui Parker sînt afectate campaniei din anul 1916 ³⁹. Se prezintă planul de operații român: ofensivă în Transilvania cu 3 armate, defensivă în sud pe linia Dunării și în Dobrogea cu o armată. Acest plan trebuia să se desfășoare în condițiile unei duble ofensive aliate — în nord în Galiția și în Bucovina de către armata rusă, în sud de către armata de la Salonic. La apărarea Dobrogei trebuia, alături de diviziile române de acolo, să concureze și trupe ruse ⁴⁰.

Autorul prezintă apoi desfășurarea operațiilor: trecerea Carpaților de către diviziile armatelor I, a II-a și de nord; marșul ofensiv în Transilvania, puternicul atac declanșat pe frontul de sud în Dobrogea, la Turtucaia, de trupe bulgare și germane pentru a ușura defensiva austro-ungară în Transilvania; încetinirea și apoi oprirea ofensivei române la nord, Marele cartier General român fiind silit să trimită trupe din Transilvania pe frontul de sud grav amenințat ⁴¹. Raportul consemnează și operația de la Flămînda prin care s-a încercat ca printr-o ofensivă românească în dreapta Dunării, în Bulgaria, să se cadă în spatele diviziilor germano-bulgare care operau în Dobrogea ⁴².

Un spațiu al raportului este rezervat contraofensivei Puterilor Centrale în Transilvania, contra-ofensivă desfășurată cu sprijinul unui însemnat număr de divizii germane aduse de pe alte fronturi. Se menționează luptele duse de trupele române pentru apărarea trecătorilor, lupte desfășurate în condițiile inegalității de armament (mai ales artilerie puțină) și efective dintre români și adversarii lor. Autorul arată că în acest timp pe frontul din Galiția ofensiva rusă a fost aminată, în sud armata de la Salonic nu a făcut nici o mișcare, pe frontul italian era liniște, iar pe frontul francez ofensiva de pe Somme a fost oprită. În felul acesta Puterile Centrale au putut să arunce împotriva României un mare număr de divizii care au atacat atît în nord cît și în sud, la Dunăre ⁴³. Autorul descrie și eforturile făcute de armata română în toamna anului 1916, pînă la începutul iernii, de a stăvili ofensiva germană pentru străbaterea trecătorilor și debuşarea în cîmpia munteană. „...Românii încercau să întîmpine amenințările succesive prin transporturi în sens giratoriu pe calea ferată sau prin

³⁶ *Ibidem*, R.G. 165, 9791—84, p. 6, 9.

³⁷ *Ibidem*, p. 11.

³⁸ *Ibidem*, p. 6.

³⁹ Informațiile și datele din raport privind campania din 1916 corespund în general celor din lucrările românești; vezi General C. Găvănescul, *op. cit.*, p. 5—59; C. Kirîțescu, *op. cit.*, vol. I, p. 201—498; vol. II, p. 7—357; colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, p. 34—196.

⁴⁰ NA, R.G. 165, 9791—84, p. 11—12.

⁴¹ *Ibidem*, p. 12—18.

⁴² *Ibidem*, p. 18—19.

⁴³ *Ibidem*, p. 19—20.

marșuri de-a curmezișul munților” (...the Roumanians feverishly attempted to meet the successive threats by round about rail transportation or marches across the mountains)⁴⁴. Raportul consemnează și marea bătălie dată de armata română la mijlocul lunii noiembrie 1916 pe Neajlov și Argeș, pentru apărarea capitalei⁴⁵.

Menționăm că în legătură cu luptele din toamna anului 1916, un raport din 20 octombrie al atașatului american, căpitanul Yates, relevă superioritatea românilor în lupta cu baioneta, și inferioritatea în armament modern : „... Românii sînt superiori adversarului lor (în lupta) cu baioneta, dar inferiori în mitraliere, aeroplane și artilerie grea” (... the Roumanians are superior to their adversary with the bayonet, but inferior in machine-guns, aeroplanes and heavy artillery)⁴⁶.

Revenind la raportul Parker, constatăm că relatarea campaniei din 1916 se încheie cu stabilizarea frontului în sudul Moldovei. Autorul mai arată că în iarna 1916—1917 germanii au mai dat o serie de atacuri pentru a efectua o străpungere la Oituz și a ocupa toată Moldova. Aceste atacuri au fost însă stăvilite și linia frontului s-a menținut după trasul ei de atunci pînă la marile lupte din vara anului 1917⁴⁷.

Campaniei din 1917 îi este consacrată ultima parte a primului raport Parker. Autorul prezintă activitatea misiunii militare franceze condusă de generalul Berthelot, venită în România la finele anului 1916 pentru a-și da concursul la refacerea armatei române și la punerea ei la punct cu noile metode de ducere a războiului. Cu referire la „refacere” colonelul Parker s-a arătat deosebit de impresionat, în raportul său, de condițiile extraordinare de dramatice în care s-a desfășurat aceasta : lipsă de cazare corespunzătoare, de alimente, de hrană, de combustibil, de normele cele mai elementare de igienă, de îmbrăcăminte, frigul greu de suportat al unei ierni foarte grele care îngheța miinile, picioarele, urechile încît trebuiau amputate, larga răspîndire de boli epidemice din care tifosul exantematic a fost deosebit de virulent⁴⁸. Raportul semnalează spre exemplificare că în tabăra unui regiment de infanterie, din 3 700 oameni efectiv au murit în două luni de epidemii 2 200 oameni⁴⁹. C. Kirițescu arată în lucrarea sa de sinteză asupra participării României la primul război mondial că în iarna 1917 au fost sate în care au murit toți locuitorii, iar în regiunea Iașilor erau cantonamente unde mureau zilnic 50 de soldați⁵⁰. Studii mai recente privind istoricul epidemiilor din Moldova în 1917 vin cu noi date ce con-

⁴⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 21.

⁴⁶ N A, R.G. 165, 9791—11.

⁴⁷ *Ibidem*, 9791—84, p. 21.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 22. Vezi și Constantin Iugulescu, *Din activitatea spitalului de contagioși nr. 2 de armată în cursul primului război mondial*, în vol. *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii și note*, sub redacția dr. G. Brătescu, București, Edit. Medicală, 1972, p. 491—493, bolile epidemice au fost : tifosul exantematic, febra tifoidă, febra recurentă, erizipelul, holera, febrele paratifoide, difteria, variola, scarlatina, dizenteria, meningita cerebrospinală, tetanosul, tuberculoza pulmonară, diverse. Din acestea procentul cel mai ridicat de mortalitate s-a înregistrat la tifosul exantematic (10,7%), la febra tifoidă (17,3%), la febra recurentă (5%).

⁴⁹ N A, R.G. 165, 9791—84, p. 22.

⁵⁰ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 372.

firmă condițiile depășind puterea de rezistență umană⁵¹, în care totuși armata română s-a refăcut pentru a obține marile victorii de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Astfel, în satul Todirelu (județul Iași) în cele 102 case foarte mici în care locuiau familiile locuitorilor au fost cantonați 3 668 oameni (trupă și ofițeri) ai regimentului 3 Olt, la aceștia adăugându-se soldații ce veneau zilnic din spitale. Fiecăreia din micile case din Todirelu îi reveneau 35 de oameni. Cei care nu aveau loc în case dormeau sub cerul liber, sub pomi⁵². Regimentul 19 (Romanați) ocupa cele 200 de case ale satului Birnova (Iași) cu 3 710 soldați și cu 52 ofițeri (unii și cu familiile); se mai adăugau încă 500 oameni veniți de la partea sedentară; în total deci 4 482 oameni, la o casă revenind în medie 37 soldați⁵³. Unele cifre arată și mortalitatea ridicată din cauza epidemiilor, ele fiind, în general, corespunzătoare cu cele din raportul Parker. Astfel, în perioada 1 decembrie 1916—mai 1917 cele trei divizii (4, 2, 11) ale corpului I armată au avut 13 160 de decese. În lunile de vîrf ale epidemiei situația se prezenta după cum urmează: în februarie din 16 547 bolnavi au decedat 4 322, iar în martie, din 17 381 bolnavi, 5 500 au murit⁵⁴.

În pofida tuturor acestor vitregii, armata română a fost refăcută și la sfîrșitul primăverii anului 1917 era gata de luptă. Parker notează cu surprindere acest fapt în cuvintele următoare: „Cînd am făcut un tur pe frontul român... în ultimul mai, schimbarea care s-a produs din luna ianuarie era aproape de *neconceput* (subl. ns.). Dintr-o adunătură de oameni bătută, pe jumătate înghețați, pe jumătate îmbrăcați și subalimentați, o armată a fost construită...” (*When I made a tour of the Roumanian front... last May the change that had been brought about since January was almost unbelievable. From a beaten demoralized mob of half frozen, half clothed and underfed men, an army had been built up...*)⁵⁵. Parker mai notează că procesul de refacere al armatei române nu a avut loc în întregime în spatele frontului. Armata a II-a compusă din 6 divizii a fost tot timpul pe front, ocupînd o linie de aproximativ 22 mile (35,400 kilometri) din valea rîului Putna pînă în apropierea rîului Cașin⁵⁶.

Noua armată a anului 1917 a fost redusă de la 23 divizii neomogene ca personal, pregătire și armament, la 15 divizii omogene, bine instruite și bine înarmate cu material de război adus din Franța la a cărei folosire au contribuit sfaturile și cursurile practice predate de membrii misiunii franceze⁵⁷.

Cele 15 divizii din care era formată armata anului 1917 la care se adăugau diviziile și brigăzile independente de cavalerie au fost repartizate în două armate (I și a II-a)⁵⁸. Pentru vara anului 1917 Marele

⁵¹ Constantin Săndulescu, *Despre epidemiile din anul 1917*, în vol. citat, *Din istoria luptei antiepidemice din România* ... p. 479—487.

⁵² *Ibidem*, p. 480—481.

⁵³ *Ibidem*, p. 481—482.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 484—485.

⁵⁵ N A, R.G. 165, 9791—84, p. 22—23.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 23. Vezi în această privință și raportul mai scurt cu caracter pur militar al aceluiași colonel Parker (N A, R.G. 165, 9791—76) datat tot 29 septembrie 1917.

⁵⁷ N A, R.G. 165, 9791—84, p. 8, 22; 9791—76, p. 1.

⁵⁸ Colonel Ion Cupșa, *op. cit.*, p. 199—209 (Armata română în vara anului 1917 era compusă din 2 armate cu 5 corpuri de armată, 15 divizii infanterie, o brigadă grăniceră, un batalion vînători de munte, 2 divizii cavalerie, 4 brigăzi cavalerie. Acestea erau repartizate pe 190 batalioane, 102 escadroane, 215 baterii de artilerie din care 43 baterii artilerie grea

Cartier General Român — avînd și acordul Marelui Cartier General Rus — a elaborat planul unei ofensive de mare amploare avînd drept scop imobilizarea armatelor Puterilor Centrale de pe frontul din Moldova și distrugerea forțelor acestora care operau în sectorul Focșani-Nămoloasa. Lovitura principală împotriva inamicului trebuia dată de Armata I română (3 corpuri de armată) și dreapta Armatei a VI-a ruse în regiunea Nămolosa. Armata a II-a română și dreapta Armatei a IV-a ruse trebuiau să execute o lovitură ofensivă secundară în regiunea Mărăști pentru a împinge spre munți forțele Puterilor Centrale de acolo. După ruperea frontului în cele două sectoare indicate mai sus și distrugerea forțelor principale ale Armatei a IX-a germane, Armata I română trebuia să continue ofensiva în direcția Rimnicu Sărat în Cimpia munteană. La rîndul lor forțele ruse trebuiau să anihileze forțele inamice dintre Nămolosa și Dunăre înaintînd spre Brăila⁵⁹.

Dar planuri ofensive de mare anvergură a elaborat și Comandamentul Suprem al armatelor Puterilor Centrale în scopul distrugerii armatelor române și ruse din Moldova, al ocupării restului teritoriului României și al pătrunderii în sudul Ucrainei. Această ofensivă urma să se execute pe un mare spațiu geografic : cu două armate operînd din Bucovina în direcția sud de-a lungul văii Prutului și cu Armata a IX-a germană care trebuia să rupă frontul român în sectorul Nămolosa și să înainteze spre nord între Prut și Siret. Prin repetarea unei bătălii ca cea de la „Cannae” dar de proporții mult mai mari, Puterile Centrale urmăreau scoaterea definitivă a României din luptă și asigurarea unei „baze alimentare bogate (Moldova și sudul Ucrainei), care să umple golurile din ce în ce mai mari, pe care economia Puterilor Centrale le avea în acest domeniu”⁶⁰.

Lovitura puternică aplicată la Mărăști forțelor arhiducelui Iosif prin ofensiva Armatei a II-a române, comandată de generalul Averescu a obligat pe inamic să-și modifice planul inițial de ofensivă. Pierderile mari suferite de austro-ungari și germani în acest sector unde s-a executat o ruptură de front pe 30 kilometri lungime și 20 kilometri adîncime cu eliberarea a 30 de localități⁶¹ — au determinat comandamentul inamic să aducă unități din alte părți ale frontului pentru a le înlocui pe cele distruse în sectorul de ruptură⁶². Noul plan al ofensivei conduse de feldmareșalul Mackensen prevedea mutarea loviturii principale din sectorul Nămolosa, la vest de Siret în sectorul Mărășești, mai apropiat de grupul de armate al arhiducelui Iosif. La rîndul lui acest grup trebuia să execute

și 6 baterii artilerie de munte. Numărul mitralierelor de la unități s-a ridicat la 1 708 față de 614 în 1916. Aviația cuprindea 12 escadrile și 5 companii de aerostație. Marina de război rămăsese aceeași din 1916 : flota de Dunăre cu 4 monitoare chirusate și 8 vedete blindate ca forță principală și o mică forță maritimă compusă dintr-un crucișător vechi și 3 torpiloare. La finele primei campanii armata română rămăsese cu aproximativ 300 000 oameni. Prin incorporarea contingentelor 1917 și 1918 s-a ajuns în 1917 la aproximativ 700 000 oameni din care 460 000 făceau parte din unitățile operative. Materialul de război primit din Anglia și Franța cuprindea 150 000 puști, 1957 mitraliere, 2736 puști-mitraliere (inexistente în timpul campaniei din 1916), 1 300 000 grenade, 84 tunuri ușoare, 141 tunuri și obuziere grele, 130 mortiere de tranșee.)

⁵⁹ Colonel Ion Cupșa, *op. cit.*, p. 209—210.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 213.

⁶¹ C. Kirilăscu, *op. cit.*, vol. II, p. 487.

⁶² Colonel Ion Cupșa, *op. cit.*, p. 227.

o mișcare ofensivă în sectorul Oituz, venind în întâmpinarea Armatei a IX-a germane care urma să execute lovitura principală în sectorul Mărășești. S-a ajuns astfel la două bătălii desfășurate simultan și legate între ele, bătăliile de la Mărășești și Oituz care aveau drept scop distrugerea întregii armate române și a forțelor ruse din regiune și realizarea obiectivului general al ofensivei — expus mai înainte — cucerirea restului României și a sudului Ucrainei⁶³. Mai trebuie spus că situația strategică s-a complicat și prin evoluția nefavorabilă a mersului operațiilor pe frontul de nord. „În timp ce ofensiva Armatei a II-a române se desfășura cu deplin succes, în Galiția și Bucovina forțele Puterilor Centrale respingeau spre est trupele ruse, creînd un pericol serios pentru flancul ansamblului dispozitivului ruso-român din Moldova”⁶⁴. S-au luat deci măsuri pentru crearea unei grupări de mari unități române și ruse pentru a face față pericolului din nordul Moldovei. În acest scop s-a oprit ofensiva de la Mărăști și s-a renunțat la ofensiva ce urma să înceapă în sectorul Nămoaloasa⁶⁵.

Marile victorii ale armatei române din 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, obținute în condițiile strategice, tactice și cu dotarea în armament expuse mai sus, s-au bucurat de aprecieri deosebit de elogioase atât în cele două rapoarte ale colonelului Parker, cât și în rapoartele atașatului militar american căpitanul Yates.

Referindu-se la ofensiva de la Mărăști, Parker scrie următoarele în primul raport: „Românii au mers înainte la început cu o hotărîre, oprită însă prompt și cu ordin să se reîntoarcă fiindcă dezastrul de la nord a devenit evident. A fost o grea lovitură pentru ofițerii și oamenii care ar fi meritat o soartă mai bună datorită admirabilei lor redresări din demoralizare în cele mai dificile condiții” (*The Roumanians went forward at first with a will only to be promptly stopped and ordered back as the disaster to the north of them became apparent. It was a hardblow for officers and men who had deserved better if fate by their brave recovery from demoralization under most difficulty conditions*)⁶⁶. Autorul raportului arată că în timp ce aproximativ la mijlocul lui iulie „ofensiva de pe frontul sudic român pornise... inamicul bine informat ca întotdeauna de ce se întâmpla pe frontul său, a atacat în acel moment în Galiția și Bucovina, programînd ofensiva sa chiar în aceeași zi ca să întâmpine ofensiva aliată de la sud („About middle of July, the offensive from the Southern Roumanian front was started; but the enemy, well informed as always on what going on his front, attacked at that moment in Galicia and Bukovina, timing his attack to the very day so as to meet the allied offensive farther south”)⁶⁷.

În continuare Parker se ocupă de ofensiva germană din sudul Moldovei menționînd că, în vreme ce situația în Galiția era deosebit de critică, „... inamicul a încercat să rupă (frontul) în sudul Moldovei. Atacurile sale s-au centrat în mare măsură în apropiere de Focșani și (Tirgul) Ocna. S-a părut la un moment dat că ultimul (teritoriu) român va trece sub control dușman. Dar românii au luptat cu neașteptată rezis-

⁶³ *Ibidem*, p. 230—232.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 223.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ N A, R.G. 165, 9791—84, p. 24.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 24.

tență și cu pierderea a ceva teren au ținut în general, linia frontului. Actualmente situația rămâne acolo practic neschimbată” („... *the enemy tried to break through in Southern Moldavia. His attacks centered largely on the vicinities of Focshani and Okna. It looked for a time as though, the last of Roumanian would pass under hostile control. But the Roumanians fought with unexpected resistance and...substantially held their line after losing some ground. The situation there remains practically unchanged to date*”⁶⁸).

În al doilea raport al său, colonelul Parker reia calificativele sale pline de elogii la adresa armatei române. La Mărăști scrie că „ofensiva română a început într-un mod demn de laudă și cu unele succese locale, dar din nefericire a fost oprită cu totul în mod prematur ...” (*The Roumanian offensive was begun in a creditable manner and with some local successes, but unfortunately it was rendered wholly abortive ...*). Cauza a fost situația grea ce s-a creat în sud-estul Galiției și în Bucovina⁶⁹. Referindu-se apoi la ofensiva germană din apropiere de Focșani (în sectorul Mărășești și din regiunea pasul Oituz, Parker scrie: „În întâmpinarea acestei ofensive dușmane, trupele române au arătat că îmbunătățirea în moralul, instruirea și echiparea lor, a fost substanțială. Ele au opus o excelentă rezistență și apare în mod neîndoielnic că datorită eforturilor lor, germanii nu sînt astăzi în deplină posesiune a întregii României și probabil a unor părți din sud-estul Rusiei. Pierderile românești în aceste operații au fost grele, dar după cîte pot cunoaște au fost înlocuite ...” (*In meeting this hostile offensive, the Roumanian troupes showed that the improvement in their morale, training and equipment, had been substantial. They put up an excellent resistance and it appears undoubtedly due to their efforts, that the Germans are not to-day in full possession of all of Roumania and probably portions of South eastern Russia. The Roumanian losses in these operations were heavy, but as far I can learn, were replaced ...*”⁷⁰). Raportul conchide că „Forțele române au făcut o bună treabă pentru aliați în condiții excesiv de grele” (*The Roumanian forces have done good work for the Allies under exceedingly trying conditions*)⁷¹.

Caracterizînd starea generală a armatei române după luptele din vara anului 1917, colonelul Parker scrie „În actualul război, personalul de acolo este instruit, pregătit și experimentat; ofițerii și oamenii s-au menținut bine sub cele mai descurajante dificultăți ...” (*The personnel there is trained, ready and experienced in the present war; the officers and men have stood well under most discouraging difficulties ...*). De aici și necesitatea de a ajuta armata română să continue rezistența pentru a preveni „capturarea de către germani a importante localități și legături de cale ferată în sud-vestul Rusiei” (*the capture by the Germans of important localities and railroad connections in southwestern Russia*)⁷².

Un raport care relatează cu exactitate principalele evenimente de pe frontul românesc în perioada 16 mai – 3 octombrie 1917 este și cel

⁶⁸ *Ibidem*, p. 24.

⁶⁹ *Ibidem*, 9791–76, p. 2.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 2.

⁷¹ *Ibidem*, p. 2.

⁷² NA, R.G. 165, 9791–76, p. 4.

expediat la Washington, la 12 octombrie 1917, de către atașatul militar american, căpitanul Yates. Se prezintă planul ofensivei române avînd ca obiective ocuparea Focșanilor și Brăilei și debarșarea în cîmpia Dunării. Se relevă succesul ofensivei Armatei a II-a la Mărăști, frontul rupt pe o lărgime de 30 kilometri și adîncime 15 kilometri; 3 240 prizonieri; 69 guri de foc capturate⁷³. În continuare, Yates arată că la 7 august germanii au atacat aproape de Mărășești cu 9 divizii dar „spre surprinderea lor ei au întîlnit curînd trupe române” (*to their surprise they soon met Roumanian troops*). Apoi „Inamicul a izbutit să înainteze și să ia podul de cale ferată (peste Siret), dar el a avut pierderi foarte grele și acțiunea s-a terminat la 22 august. În această bătălie românii au dovedit că erau trupe excelente” (*The enemy managed to advance and take the railroad bridge, but he had very heavy losses and the action was over by August 22. In this battle, the Roumanians proved that they were excellent troops*). În apropiere de Tîrgul Ocna, inamicul a atacat în același timp ca la Mărășești, reușind să înainteze pînă aproape de calea ferată din valea Troțușului „dar apoi a fost oprit în principal de către români” (*but then were stopped principally by the Roumanians*). La Irești, de asemenea, unde germanii au atacat, la 29 august, nu au izbutit să ocupe decît puțin teren. Făcînd o apreciere generală asupra situației de pe frontul din Moldova, după luptele din vara lui 1917, Yates scrie: „Ofensiva inamicului împotriva României propriu zis a fost înfrîntă. El a avut pierderi grele și a cîștigat teren puțin. Aceasta a fost datorită capacității deosebite a armatei române” (*The enemy's offensive against Roumania proper has been defeated. He has had heavy losses and has gained little ground. This was due to the excellence of the Roumanian army*). Yates conchide că în 1917 valoarea României pe frontul oriental „a fost de cea mai mare importanță ca oferînd prin urmare cea mai bună șansă pentru o ofensivă strategică” (*has heretofore been most importance as offering the best chance for a strategic offensive*). Situația grea creată pe frontul oriental, în sectorul nordic, prin ocuparea de către armatele Puterilor Centrale, a celei mai mari părți din Bucovina și a colțului de nord-vest al României, a făcut ca această posibilitate să nu mai existe⁷⁴.

Toate aceste dificultăți și adversități nu au alterat spiritul combativ al armatei române. Astfel, același Yates raporta la 5 decembrie 1917, din Iași, via Christiania, că „Armata și popor nu sînt pentru pace, ci doar politicienii slabi” (*Army and people are not for peace but only the weak politicians*). Armata română cu un efectiv de 300.000 oameni este „disciplinată” (*disciplined*), cu „excelentă instruire” (*excellent training*) și „bine echipată” (*well equipped*)⁷⁵. O relatare similară întîlnim și într-o corespondență din 3 septembrie 1917 a Departamentului de Stat către Departamentul de Război, relatare întemeiată pe telegrama lui Thompson, reprezentantul Crucii Roșii americane, expediată din România la 29 august 1917. Thompson aducea la cunoștință Washington-ului, „că

⁷³ *Ibidem*, 86. Vezi pentru bilanțul bătăliei de la Mărăști și C. Kirîțescu, *op. cit.*, vol. II, p. 487–489; colonel Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anul 1916–1917*, p. 227.

⁷⁴ NA, R.G. 165, 9791–86.

⁷⁵ *Ibidem*, 87.

soldatii români sînt dornici să lupte” (*that the Roumanian soldiers are desirous to fight*) ⁷⁶.

În sfîrșit, un alt aspect care se degajă din documentele americane este acela al ajutorului ce se impune a fi acordat României pentru a continua rezistența. Problema a fost ridicată cu foarte mare stăruință în ambele rapoarte ale colonelului Parker. El a înaintat în acest sens la Washington o serie de acte detaliate elaborate cu concursul autorităților guvernamentale și militare românești ⁷⁷. În al doilea raport, Parker relatează și convorbirea avută cu generalul Coandă, de la Marele Cartier General, în legătură cu necesitatea stringentă a completării echipamentului de război al armatei române. Parker recomandă că „pași *imediate* (subl. în text) trebuie să fie făcuți pentru asistență *substanțială și practică*”. („*immediate steps must be taken for substantial and practical assistance*”). El cere numirea unui ofițer special destinat (*a specific officer*) sau grup de ofițeri care să investigheze în detaliu asupra necesităților armatei române și să propună modalitățile de finanțare și măsurile ce trebuie luate pentru asigurarea transportului materialelor. În ordinea urgentă acestea ar fi: alimente, îmbrăcăminte, combustibil, echipament militar ⁷⁸.

La rîndul său atașatul militar Yates recomandă într-un raport din 16 iulie 1917, trimiterea unei escadrile americane de aviație pe frontul românesc pentru a contracara superioritatea aeriană a inamicului. El opinează că acest fapt ar avea efecte asupra moralului trupelor germane care nu știau încă de intrarea în război a Statelor Unite. Și în plus, ar crește posibilitățile pentru o acțiune decisivă de înfrîngere a inamicului, sectorul românesc de pe frontul oriental fiind singurul sector adecvat în acest sens ⁷⁹.

Problema ajutorului pentru România apare și într-un grup de corespondențe dintre Departamentul de Stat și Departamentul Războiului din Washington. Se evocă aici primirea de către primul ministru român Ion I. C. Brătianu a reprezentanților diplomați ai Franței, Angliei, Italiei, Rusiei și Statelor Unite la 17 august 1917, la Iași. Reprezentanții aliați au omagiat „eroismul armatei române” (*the heroism of the Roumanian army*) și au recunoscut necesitatea urgentă a ajutorului. Premierul român, la rîndul său a solicitat „ajutor nelimitat” (*unlimited help*) ⁸⁰. Pe temeiul convorbirii lui Brătianu cu diplomații aliați, generalul Tasker H. Bliss, subșeful Statului Major American, a stabilit că România are nevoie de hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte, locomotive (pentru asigurarea transporturilor) și tunuri ⁸¹, iar generalul Hugh Scott, șeful misiunii militare a S.U.A. pe frontul oriental, recomanda, la reîntoarcerea sa la Washington, ca, pentru menținerea în luptă a celor 15 divizii române, să se acorde României pe timp de 3 luni, începînd cu septembrie 1917, un credit de 5 milioane dolari/lunar ⁸².

⁷⁶ *Ibidem*, 73.

⁷⁷ *Ibidem*, 84, p. 25–26.

⁷⁸ *Ibidem*, 76, p. 3.

⁷⁹ NA, R.G. 165, 9971–D–30.

⁸⁰ *Ibidem*, 9791–74, corespondența din 30 august 1917.

⁸¹ *Ibidem*, corespondență din 3 septembrie 1917.

⁸² *Ibidem*, corespondența din 6 septembrie 1917, cf. și B. Rangheț, *op. cit.*, p. 60–61.

Necesitatea urgentă a ajutorului ce trebuie dat României apare și în corespondența emanată de la reprezentanții Crucii Roșii Americane pe frontul românesc. În ordinea priorității erau alimentele, apoi materialele de război. Astfel din partea Comisiei de Cruce Roșie a Statelor Unite se recomandă autorităților guvernamentale din Washington să trimită produse alimentare, muniții, materiale sanitare, deoarece armata română „lupta bine” (*is fighting well*) și are, pe lângă efectivele sub arme, rezerve de încă 100 000 oameni ⁸³. În același sens pledează într-o depeșă diplomatică trimisă la 8 septembrie 1917 și Francis, ambasadorul american în Rusia, arătând că mai ales satisfacerea nevoilor de hrană va evita foametea în România în iarna și primăvara imediat următoare ⁸⁴. În sfârșit, Judson, atașatul militar la Petrograd, comentând situația României într-o telegramă din 16 septembrie 1917, arată că, în cazul sfârșitului rezistenței românești, nu sînt decît două alternative: 1) ocuparea Moldovei de către germani; 2) anexarea țării de către Austria și Bulgaria. El cere să se trimită tunuri, arme ușoare, muniții, materiale spitalicești, alimente ⁸⁵.

Din documentele expuse în articolul de față rezultă așadar, răsunetul deosebit de puternic pe care l-a avut, pînă departe, pe continentul american rezistența eroică a armatei române în campania din 1917 și marile victorii obținute de aceasta la Mărăști, Mărășești și Oituz. Așa cum arată C. Kirițescu în marea sa lucrare de sinteză „Din punct de vedere strategic campania din 1917 a fost o îndoită victorie a României. Căci două au fost fazele sale: una ofensivă la început, cînd inițiativa a fost de partea noastră și una defensivă la urmă, cînd a trebuit să parăm lovitura inamicului. Ofensiva noastră, oprită în desfășurarea ei ne-a dat admirabila victorie de la Mărășești” ⁸⁶. În legătură cu această mare victorie N. Iorga arată că „eroismul luptătorilor de la Mărășești sfărîmase însă și alte planuri decît cele ale feldmareșalului (Mackensen — n.n.). Czernin alcătuisese unul care trebuia să facă să dispară pentru totdeauna această România unde suferise așa de mult ca diplomat și din care plecase cu umilința unei totale înfringeri” ⁸⁷. Marele istoric reamintește aici reluarea unui plan mai vechi al lui Kaunitz din 1789 care preconiza împărțirea țărilor române: Țara Românească și Moldova pînă la Siret, monarhiei hasburgice; restul Moldovei Rusiei țariste. Victoriile raportate de armata română pe frontul din sudul Moldovei au împiedicat realizarea acestui plan, conservînd statul român și structura sa militară, factori ce vor contribui, alături de acțiunea maselor populare, la îndeplinirea marelui ideal național: unirea din 1918, a tuturor provinciilor românești într-un singur stat național român unitar.

⁸³ *Ibidem*, 69; vezi și 9791—73. În legătură cu ajutoarele date României în materie de asistență sanitară vezi N. Iorga, *Memorit . . .*, I, p. 51, 131, 134, 169.

⁸⁴ N. A., R.G. 165, 9791—70.

⁸⁵ *Ibidem*, 71.

⁸⁶ C. Kirițescu, *op. cit.*, vol. II, p. 684.

⁸⁷ N. Iorga, *Supt trei regt. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București, 1932, p. 254.

LES BATAILLES DE MĂRĂȘTI, MĂRĂȘEȘTI ET OITUZ REFLÉTÉS EN DES DOCUMENTS MILITAIRES ÉTRANGERS

RÉSUMÉ

Les campagnes de l'armée roumaine des années 1916 et 1917 et surtout celle de l'été 1917, qui s'est soldée par les grandes victoires de Mărăști, Mărășești et Oituz, sur le front du sud de Moldavie, ont eu un profond retentissement international, étant consignées également dans les documents militaires des U.S.A. concernant la première guerre mondiale.

A l'été 1917, une mission militaire américaine dirigée par le général Hugu Scott a visité aussi le front roumain du sud de Moldavie, précisément pendant la période des grands affrontements militaires de cette zone. Le colonel F. Le J. Parker, membre de la mission, a rédigé deux rapports dont l'un particulièrement ample (26 pages), sur les opérations de l'armée roumaine pendant les campagnes de 1916 et 1917. A ceux-ci s'ajoutent les rapports envoyés périodiquement à Washington par le capitaine H. E. Yates, attaché militaire des Etats Unis en Roumanie, ainsi que des rapports de l'attaché militaire américain à Petrograd.

Le colonel Parker relève que l'armée roumaine, remise sur pied après la campagne de 1916, bien instruite et dotée d'armement moderne, s'est comportée d'une manière remarquable sur le front du sud de Moldavie. „Ils <Les soldats roumains> — écrit Parker — opposent une admirable résistance et il apparaît incontestablement que c'est grâce aux efforts qu'ils déploient que les Allemands ne sont pas en pleine possession de tout le territoire de Roumanie et probablement de certaines zones du sud-est de Russie”. Parker souligne également que „les forces roumaines ont fait un bon travail (good work) pour les alliés en des conditions extrêmement difficiles”. En des termes similaires s'exprime dans ses rapports la capitaine Yates.

Ce sont là des témoignages d'observateurs militaires venus de contrées éloignées qui constatent de manière objective l'héroïsme de l'armée roumaine pendant la première guerre mondiale, engagée dans la lutte pour l'accomplissement des aspirations séculaires du peuple roumain : la réalisation et le parachèvement de l'Etat national roumain unitaire.

ECOUL LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN PRESA ȘI DOCUMENTELE SÎRBEȘTI

DE

GLIGOR POPI (R.S.F. Iugoslavia)

Lupta poporului român pentru independența națională constituie o parte integrantă a mișcării generale de eliberare națională a popoarelor din Balcani. Fiind comună și îndreptată împotriva apăsătoarei dominații otomane, ea prezintă totodată și un moment de seamă în istoria zbuciumată a Europei de sud-est. Cooperarea popoarelor balcanice în lupta antiotomană s-a manifestat cu mult înainte de războiul de independență, sprijinindu-se reciproc în numeroasele mișcări de eliberare și răscoale împotriva dominației străine. O colaborare strinsă exista între Serbia și România, ambele țări fiind vital interesate pentru cucerirea independenței naționale. Această cooperare își găsește expresia mai ales în timpul crizei orientale, provocată de izbucnirea răscoalei din Bosnia și Herțegovina în 1875, apoi de răscoala bulgară din aprilie 1876, precum și de războaiele de eliberare națională ale Serbiei și Muntenegrului din 1876—1878.

Poziția României față de evenimentele din Balcani, cu toate că oficial se declarase pentru neutralitate, confirmă manifestarea de solidaritate și simpatie pentru răsculații sîrbi și bulgari. România dădea sprijin popoarelor balcanice în lupta lor dreaptă pentru eliberare de sub jugul turcesc. Astfel, ea permite trecerea voluntarilor sîrbi și a armamentului pentru răsculați.

Ziarele sîrbești urmăreau cu interes evenimentele din România și starea de spirit a poporului român în condițiile pregătirilor pentru luptele hotărîtoare în vederea obținerii independenței. Încă la începutul lunii ianuarie 1877 „Srpske novine” (Ziarele sîrbești) informează cititorii din Serbia asupra convorbirilor consulului general rus la București, baronul Stuart, cu șeful Statului Major Român, despre eventuala trecere a armatei ruse prin România spre Balcani, apoi despre încheierea unei convenții privitoare la trecerea trupelor ruse cu aprobarea guvernului român¹.

Ziarul „Zastava” (Drapelul) din Novi Sad publică protestul guvernului român în legătură cu conflictul dintre România și Poartă, care s-a ivit prin promulgarea Constituției turcești la 11/23 decembrie 1876. Art. VII al acestei Constituții dădea sultanului dreptul de investitură a șefilor provinciilor privilegiate, fapt ce provoca mari nemulțumiri în România din cauza dispozițiilor jignitoare ale acestei Constituții, potrivit cărora

¹ „Srpske novine”, Belgrad, nr. 1 din 3 ianuarie 1877, p. 1.

România era considerată provincie privilegiată a Turciei. În protestul publicat în ziarul sîrbesc amintit se spune, printre altele, că „afirmaţiunea lui Savfet Paşa că România este una dintre provinciile privilegiate ale statului, poate în mare măsură să zdruncine drepturile noastre seculare. Ţara noastră s-a deosebit în orice epocă de provinciile şi posesiunile Turciei şi a constituit un stat aparte, iar suveranul nostru nu se poate compara ca şef al vreunui stat otoman”². Acest protest al guvernului român a fost trimis lui Savfet Paşa şi reprezentanţilor diplomatiei ai Puterilor garante la Bucureşti.

Ziarul „Zastava” publică telegramele Înaltei Porţi către agentul guvernului român la Constantinopol — generalul Ion Ghica —, precum şi telegramele ministrului Afacerilor Străine al României agentului diplomatic român la Constantinopol, cu scopul ca opinia publică sîrbă să facă cunoştinţă cu poziţia României faţă de Poartă, cu hotărîrea fermă a ţării vecine şi prietene de a-şi apăra drepturile sale seculare. Spaţiul nu ne permite să reproducem părţi din aceste telegrame (dealtfel ele sînt publicate şi în presa vremii din România), însă subliniem faptul că acest schimb de telegrame dintre guvernul român şi Poartă se publica şi în presa sîrbă cu scopul de a se vedea modul hotărît în care reacţionează guvernul român atunci cînd este vorba de drepturile poporului său cîştigate în luptele grele seculare purtate împotriva stăpînirii turceşti.

Situaţia politică din România este urmărită cu tot mai mare interes şi ştirile din Bucureşti capătă o însemnătate primordială. Privitor la chestiunea trecerii armatelor ruse prin România, părerile oamenilor politici nu sînt unitare. Puterile mari exercită o influenţă puternică, dintre care unele doreau ca România să se opună trecerii trupelor ruse peste teritoriul României. Aceasta, pe lîngă alte motive, a dus la căderea cabinetului de sub conducerea lui I. C. Brătianu şi la constituirea unui nou guvern de coaliţie. Potrivit informaţiilor din Bucureşti, principele Carol nu va admite nici într-un caz un guvern turcofil³.

Agentul diplomatic al Serbiei la Bucureşti, Milan A. Petronijević, în rapoartele sale către Ministerul Afacerilor Străine al Serbiei, prezintă de asemenea evenimentele mai importante din România: schimbările din guvernul român, luptele politice, raportul României faţă de Poartă. Aflăm din raportul reprezentantului diplomatic al Serbiei că Dimitrie Sturza devenise noul ministru al Finanţelor şi că a făcut o propunere în Senat pentru reducerea bugetului Ministerului de Război, cu câteva milioane de dinari. Dealtfel, în Senat opoziţia este puternică, dar şi în afara Corpurilor legiuitoare se observă o învioreare a opoziţiei. Atacurile împotriva lui I. C. Brătianu sînt tot mai dese⁴.

Legăturile dintre Serbia şi România sînt permanente şi guvernele ambelor ţări se informează reciproc asupra tuturor evenimentelor politice, acordîndu-şi tot sprijinul posibil. Cu prilejul încheierii armistiţiului dintre Serbia şi Turcia, ministrul Afacerilor Străine al României, N. Ionescu, a declarat agentului diplomatic al Serbiei la Bucureşti „că guver-

² „Zastava”, Novi Sad, an XII, din 4/16 ianuarie 1877.

³ Ibidem, nr. 15 din 28 ianuarie/9 februarie 1877.

⁴ Arhiva de documente diplomatice a Secretariatului Federal pentru Afacerile Străine (în continuare A.D.D.), Belgrad, Secţia politică, dos. X, fasc. I, P/5 — III, nr. 104 din 30 ianuarie 1877.

nul român este gata de a ne acorda sprijin în toate cele dorite”⁵. Solidaritatea guvernului român se manifestă în clipele grele pentru Serbia, care, avînd aceeași soartă ca și România, nu înceta lupta pentru eliberarea de sub jugul străin.

Încă în timpul războiului purtat de Serbia în vara anului 1876, atunci cînd turcii au înfrînt forțele armate ale Serbiei, în România se produce o neliniște și în toamna aceluiași an o delegație guvernamentală română a acceptat în principiu, la Livadia, trecerea trupelor ruse prin România, pentru a purta război cu Turcia. Știrea aceasta din București este transmisă de ziarul „Tagblat” din Viena și reprodusă de „Zastava”. Informația mai adaugă că „în caz că turcii vor încerca să ocupe punctele strategice importante, atunci România se va opune cu forța armată”. Știrea mai precizează în ce locuri se va face trecerea armatelor Rusiei, apoi că localitatea Calafat este aprovizionată cu numeroase tunuri și întărită cu șanțuri. În caz că Anglia și puterile favorabile Turciei nu vor interveni, România va face mari servicii acțiunii ruse⁶.

Agentul diplomatic al Serbiei la București informează Ministerul Afacerilor Străine despre criza guvernamentală din România din cauza greutăților financiare în care se află țara. Prin plecarea lui D. Sturza din minister, politica guvernului român nu s-a schimbat. Cauza evitării postului de ministru al Finanțelor trebuie căutată chiar în situația foarte acută în finanțele României, fiind necesară cît mai grabnic o sumă de cel puțin 35 milioane dinari pentru a se acoperi cît de cît cele mai urgente cerințe și a se depăși greutățile materiale. Ieșirea din criza financiară poate fi găsită numai în economisiri și micșorarea armatei⁷. Din cauza situației financiare grele s-a propus chiar și sistarea provizorie a agenției diplomatice române la Belgrad. Dar această măsură nu avea să tulbure relațiile dintre România și Serbia, ci va fi un motiv pentru o apropiere și prietenie și mai mare în viitor.

Prietenia dintre România și Serbia s-a manifestat și în timpul războiului de eliberare al Serbiei împotriva Turciei în anul 1876; anume, în acest război au participat mai mulți voluntari care au sărit în ajutorarea Serbiei. Dr. Carol Davila, inspector al Serviciului sanitar militar și vicepreședinte al Crucii Roșii Române a înmînat reprezentantului diplomatic al Serbiei la București un tablou cu numele persoanelor care făceau serviciu în ambulanța Crucii Roșii trimisă în Serbia pentru acordarea de ajutor răniților în război. Societatea propune ca mai mulți membri ai acestei ambulanțe, care au participat în mod voluntar la ajutorarea răniților sirbi în război, să fie decorați⁸.

Ziarele sîrbești transmit știrea corespondentului din București al ziarului budapestan „Pester Lloyd” că în orice moment se așteaptă începutul acțiunii de război. Acesta anunță că Direcția Căilor Ferate Române deja a primit ordin să fie în orice clipă pregătite pentru transportul trupelor ruse. Conflictul dintre Rusia și Turcia este inevitabil și mulți au convin-

⁵ A.D.D., dos. IX, fasc. I, P/5—III, nr. 184, raport din București din 19 februarie 1877.

⁶ „Zastava”, nr. 26 din 16/28 februarie 1877.

⁷ A.D.D., dos. IX, fasc. I, P/5—III, raport al agentului diplomatic al Serbiei la București din 27 februarie 1877, nr. 211.

⁸ A.D.D., dos. IX, fasc. I, P/5—III, conf. nr. 313.

gera că în curînd armatele Rusiei vor trece frontiera în România în drum spre Dunăre⁹.

Despre evenimentele premergătoare izbucnirii războiului, ziarele sîrbești publică știri ale corespondenților din București, Iași și alte orașe. Astfel, corespondentul din Iași anunță că marele duce Nicolae, comandantul-șef al armatelor ruse, se află la Odesa și se așteaptă sosirea lui la Chișinău. Pînă la sosirea lui în acest oraș, armata rusă nu va trece Prutul. Există și alte păreri, anume că trecerea va fi pe la jumătatea lui martie, iar după alții în luna mai¹⁰.

Informații sosite aici din România arată că guvernul român a ordonat construirea de fortificații în jurul portului Galați, cu scopul de a se apăra acest port și împrejurimile pînă la Reni. Pe de altă parte, se fac și declarații că România își va păstra neutralitatea, întrucît va începe războiul între Rusia și Turcia. Opiniile sînt diverse și fiecare partid își avea vederile sale, ba chiar și în cadrul Ministerului se observă curente opuse. Partidul lui Rosetti-Brătianu este favorabil Rusiei, iar ministrul Finanțelor D. Sturdza este adept al grupului turcofil a lui Ion Ghica, care a publicat în acele zile și o broșură în care susține neutralitatea României¹¹. D. Sturdza demisionează din postul de ministru al Finanțelor.

Potrivit ultimelor telegrame sosite din Petersburg și București, situația devenise foarte serioasă. Se aștepta sosirea țarului Alexandru II la Chișinău pentru a inspecta armata de sud, în urma căreia se așteaptă proclamarea stării de război. Cu țarul va veni și cancelarul Gorceakov și întreg biroul diplomatic. Veștile din București arată că România intenționează să se apropie de Rusia în acest război. Mai ales că se auzeau zvonuri că Turcia ar dori să treacă teatrul de luptă pe pămîntul românesc. De aceea guvernul român se străduiește să facă pregătiri pentru orice eventualitate. S-a dat ordin pentru mobilizarea armatei, apoi s-a făcut chemare pentru 10 000 oameni pentru apărarea Bucureștiului de atacul trupelor turcești neregulate. Generalul I. Ghica a plecat la Chișinău și urmează să plece și Carol. În cercurile oficiale se răspîndește dorința pentru apărarea țării de dușmani¹².

De asemenea și rapoartele reprezentantului diplomatic al Serbiei, la București vorbesc despre pregătirile pentru intrarea României în război contra Turciei. Aceste pregătiri ni le confirmă și activitatea diplomatică foarte intensă, care prevestește apropierea războiului. Agentul diplomatic informa despre audiența consulului Rusiei la suveranul României, apoi despre ședința miniștrilor și a oamenilor politici, precum și despre trimiterea armatei în Calafat. Se crede că războiul este inevitabil. În 16 aprilie Ministerul de Externe este încredințat lui M. Kogălniceanu¹³.

Agentul diplomatic al Serbiei M. A. Petronijević înștiințează, la 7/19 aprilie pe J. Ristić, ministrul Afacerilor Străine al Serbiei, că peste cîteva zile armatele ruse vor trece Prutul și că la flancul drept în Oltenia (Mala Vlaška) va fi armata română sub comanda principelui Carol. Din

⁹ „Srpske novine”, nr. 37 din 17 februarie 1877, p. 1.

¹⁰ Ibidem, nr. 43 din 24 februarie 1877

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, nr. 77 din 8 aprilie 1877.

¹³ A.D.D., dos. IX, fasc. I, P/5—III, conf. nr. 345. conf. nr. 347.

raportul agentului diplomatic al Serbiei, reiese că România nu va declara război, ci doar se va opune trecerii peste Dunăre a turcilor. Carol se află la Giurgiu unde face inspecția pozițiilor de acolo ¹⁴.

Opinia publică din Serbia este informată despre toate evenimentele privind ultimele pregătiri pentru război. Turcia amenință guvernul român că va trimite armată pe țărmul stîng al Dunării imediat ce armata rusă va trece Prutul. Din cauza aceasta guvernul român mobilizează pe toți ce pot purta arma, întărește garnizoanele de la Calafat, Giurgiu și Măgurele, ordonînd să se asigure o rezervă de 20 000 ostași în Oltenia în jurul Craiovei. Presa sîrbă reproduce din ziarul „Românul” următoarele: „Datoria noastră este să protestăm în fața Europei împotriva oricărei violări din orice parte ar veni aceasta. Armatelor, care ar dori în ciuda protestului nostru și în caz de absolută nevoie, să treacă peste teritoriul nostru, trebuie să precizăm exact linia și condițiile. Armata aceea, care, neținînd cont de dispoziția aceasta, ar trece frontiera noastră, va fi considerată ca inamică”. Pe de altă parte, din Iași și București telegramele anunță că odată cu trecerea armatei ruse în România, poșta, telegraful și celelalte comunicații vor trece în mîinile rușilor. Cu privire la încartiruire și rechiziții, se va proceda în România ca și cu o țară prietenă ¹⁵.

România se orientează mai mult spre Rusia. În ședința Consiliului de Miniștri s-a adoptat concluzia că trecerea turcilor la Calafat se va considera drept *cassus belli*. Ministerul de Război incontinuu trimite armată și tunuri în Calafat ¹⁶.

Semnele de război sînt tot mai vizibile. În ziua de 11 aprilie armatele ruse trec granița României, iar în ziua următoare Rusia a declarat război Imperiului otoman. Presa vremii înregistrează acest eveniment, specificînd numărul soldaților ruși care au trecut frontiera pe pămîntul României, pe unde au fost transportate trupele și artileria grea. Ziarele sîrbești publică și manifestul de război al țarului, în care se motivează acțiunea Rusiei. Reproducîndu-se cele scrise în „Românul”, se subliniază că rușii au trecut frontiera ca prieteni ai poporului român. Se anunță că în România au trecut 50 000 soldați ruși, iar 15 000 au traversat podul de cale ferată de la Barboși ¹⁷.

Ziarul sîrbesc „Zastava”, pe lîngă manifestul țarului Rusiei din 12/24 aprilie 1877, mai publică și proclamația Marelui duce Nicolae, prin care se adresează românilor, precum și circulara cancelarului Gorceakov adresată reprezentanților diplomației ai Rusiei la Berlin, Viena, Paris, Londra și Roma. În proclamația Marelui duce Nicolae către români se spune, printre altele: „Noi Vă venim ca prieteni și nădăjduim că vom găsi la Voi acea bunăvoință și acea nobilă înțelegere, pe care strămoșii voștri au arătat-o față de soldatul rus în războaiele trecute cu turcii. Eu am luat toate măsurile ca din casa militară să se achite imediat toate

¹⁴ Ibidem, confid. nr. 360.

¹⁵ Srske novine, nr. 79 din 11 aprilie 1877.

¹⁶ Zastava, nr. 54 din 8/20 aprilie 1877.

¹⁷ Srske novine, nr. 82, din 14 aprilie 1877.

aprovizionările pentru armată ... Armata rusă va respecta legile, obiceiurile și averea voastră ...”¹⁸.

Cu prilejul audienței la principele Carol, agentul diplomatic al Serbiei la București raportează telegrafic, la 12 aprilie, că are impresia că guvernul României ar fi fost surprins de vestea despre trecerea armatelor ruse pe teritoriul României, încît, Carol ar fi reproșat rușilor că n-au anunțat mai de vreme trecerea. Cît despre tratativele purtate pînă-n prezent cu Rusia încă nu se știe nimic, deoarece se păstrează secretul. Potrivit raportului făcut de agentul diplomatic Petronijević versiunea principală este următoarea: că România a încheiat convenție formală cu Rusia, conform căreia aceasta a promis României independența și o parte a deltei Dunării pînă la Sulina, drept recompensă pentru cooperare. Din cauza aceasta s-a și făcut mobilizarea armatei române și pregătirile în vederea zădărnirii turcilor de a trece pe țărmlul sting al Dunării. Rușii au grăbit cu trecerea pe teritoriul României înainte de a se pronunța asupra acestui act Adunarea deputaților deja convocată. Prin aceasta, însă, nu s-a dat timp turcilor să ocupe eventual unele puncte pe țărmlul sting al Dunării, ci cîmpul de luptă va trece pe țărmlul drept al Dunării¹⁹.

După trecerea armatelor ruse în România și declararea războiului, se convocă la 14/26 aprilie ședința extraordinară a Corpurilor legiuitoare, care aprobă convenția româno-rusă privind trecerea trupelor ruse prin România spre Turcia. Ziarele sîrbești fac cunoscute în mod detaliat lucrările și dezbaterile sesiunii extraordinare a Corpurilor legiuitoare. Ele reproduc cuvîntarea principelui Carol, apoi expunerea ministrului Afacerilor Externe, M. Kogălniceanu, care prezintă Adunării convenția româno-rusă și telegrama Marelui Vizir, prin care România este chemată să coopereze cu Poarta împotriva Rusiei, precum și răspunsul guvernului român. Se dau explicații de ce România nu a încheiat o convenție similară și cu Turcia, afirmîndu-se că aceasta ar fi dus la mutarea teatrului de război pe teritoriul României. În Adunarea deputaților și în Senat unii reprezentanți s-au declarat împotriva semnării convenției româno-ruse. Însă, Kogălniceanu a susținut convenția, la fel și Brătianu, care a afirmat că această convenție este singurul mijloc care va asigura instituțiile României. În urma dezbaterilor furtunoase convenția a fost adoptată cu 79 voturi contra 25. România a arătat că este gata să-și apere independența și individualitatea²⁰.

Despre adoptarea convenției româno-ruse de către Adunarea deputaților și dezbaterile acesteia în Senat, raportează și agentul diplomatic sîrb. Potrivit acestui raport, Rusia se obligă să apere autonomia și integritatea României²¹. Reprezentantul agenției diplomatice a Serbiei anunță Ministerul de Externe prin telegrama despre intrarea Armatelor ruse pe teritoriul României, adăugînd că prin adoptarea convenției și de către Senat s-a dat trecerii armatei ruse o formă reglementată prietenească, cu toate că în Corpurile legiuitoare existau și păreri opuse. Adver-

¹⁸ Zastava, nr. 58 din 15/27 aprilie și 59 din 17/29 aprilie 1877.

¹⁹ A.D.D., dos IX, fasc. I, confid. nr. 383, P/5—III.

²⁰ Srspeke novine, nr. 87 din 20 aprilie 1877 (Situația politică).

²¹ A.D.D., P/5—III, confid. nr. 412.

sarii convenției româno-ruse susțin că prin convenția aceasta se face încălcarea tratatului de la Paris ²².

Armata română ocupă poziții pe linia Dunării, în întreaga țară se simte o vioiciune militară — scrie presa vremii. Trenuri încărcate cu soldați și armament trec în permanență. Guvernul român și-a rechemat agentul diplomatic din Constantinopol. Despre primele operațiuni ale armatei ruse se anunță că sînt orientate spre ocuparea celor mai importante localități de pe țărmul Dunării, pentru a se preîntîmpina ocuparea acestora de către turci ²³.

Monitoarele turcești au bombardat orașul Brăila, iar bateriile ruse au tras focuri din acest oraș. Răspunzînd la interpelarea privitoare la bombardarea Brăilei, ministrul Kogălniceanu a spus că rușii au deschis focul, iar turcii au răspuns. Agenția diplomatică a României la Constantinopol este suspendată din cauza încheierii convenției dintre România și Rusia, după cum a declarat Savfet Pașa reprezentantului diplomatic al României la Constantinopol. La 22 aprilie 1877 turcii au bombardat și localitatea Reni. Populația din localitatea aceasta, precum și cea din Brăila și Oltenița, a părăsit vetrele ²⁴.

Evenimentele din România legate de războiul ruso-turc sînt obiectul numeroaselor articole și note din presa sîrbă. Un participant al acestor frămîntări ne descrie atmosfera care domnește în București și în general în România. Acesta scrie că evenimentele ce se petrec „au îngrijorat lumea întreagă”. „Toți cetățenii din Calafat, Giurgiu s-au refugiat în București și în satele din împrejurime. O groază a cuprins populația din orașele dunărene din cauza atacurilor turcești ... Poporul este alarmat și agitat, însă gata să-i aștepte pe turci cu arma-n mînă. Studenții și elevii de-aici [este vorba de București] au ținut o mare conferință la care au luat parte mii de studenți de la Universitate și de la alte școli și au adoptat hotărîrea să adreseze o petiție Ministerului să li se dea arme pentru a apăra patria ²⁵.

În presa sîrbă evenimentele din România au un ecou puternic. Ea sublinia că România prin însăși poziția sa va juca un rol însemnat în sprijinul Rusiei. Armata română este în întregime mobilizată, rechizițiile pentru armată au început să se desfășoare foarte bine. Poporul dă totul de la sine și nicăieri nu se observă vreo nemulțumire. Despre manifestul rus adresat românilor se zice că a fost primit de poporul întreg cu o însuflețire excepțională. Se fac omagii Societății de Cruce Roșie, care, cu toate că funcționează mai puțin de doi ani a dezvoltat în ultimul timp o astfel de activitate că fiecare om rămîne uimit de echipamentul bogat de care dispune Societatea aceasta. Ziarele sîrbești evidențiază faptul că tinerii români și intelectuali din Transilvania sosesc zilnic și intenționează să organizeze o companie aparte. De asemenea și toți studenții și elevii din România care își fac studiile la Paris, s-au înapoiat în țară cu

²² Ibidem, confid. nr. 417.

²³ Zastava, nr. 59 din 17/29 aprilie 1877.

²⁴ Srpske novine, nr. 89 din 22 aprilie și nr. 90 din 25 aprilie 1877, p. 359.

²⁵ Zastava, nr. 62, 22 aprilie/4 mai 1877.

dorința nobilă să fie de folos patriei în aceste momente grele și hotărâtoare ²⁶.

Numeroase informații privitoare la situația din România, în condițiile desfășurării războiului ruso-turc, aflăm din telegramele agentului diplomatic al Serbiei la București, care raportează Ministerului de Externe despre trecerea armatelor ruse prin România, despre taberele militare de pe țărmul Dunării, apoi despre intreruperea legăturilor dintre Turcia și Rusia, despre Legea nouă privind rechizițiile, precum și despre bombardarea localităților românești.

Reprezentantul diplomatic al Serbiei în cursul vizitei făcute Ministerului de Externe din București a dorit să afle dacă Poarta a dat vreo declarație în legătură cu bombardarea întreprinsă de pe vasele turcești, și anume, nu numai a localităților în care a intrat armata rusă, și a localităților Oltenița și Bechet, unde încă nu există trupe rusești. Agentul diplomatic a aflat de la Kogălniceanu și Mitileneu că Turcia nu a răspuns la ultimul comunicat al guvernului român, prin care i s-a trimis — drept răspuns la chemarea Marelui Vizir de a coopera România cu Poarta — hotărârea Corpurilor legiuitoare despre adoptarea convenției româno-ruse. În loc de răspuns, Turcia a întrerupt orice legătură cu România, a suspendat agenția română din Constantinopol. Din aceasta reiese, precum și din atacul asupra localităților de pe malul românesc al Dunării, că Turcia se consideră că este în stare de război cu România.

La Ministerul de Externe s-a spus agentului diplomatic al Serbiei la București că România ca țară neutră a încheiat numai cu o parte beligerantă convenția despre trecerea armatei, fapt din care încă nu reiese că ea intenționează să participe în război. Însă, deja a doua zi artileria română din Calafat a deschis foc asupra Vidinului.

Reprezentantul diplomatic Petronijević mai informează că de câteva zile au loc ședințe ale miniștrilor și a altor oameni politici și că se fac pregătiri în sensul ca România să încheie alianță cu Rusia și să intre în război contra Turciei. Tratatul se poartă în direcția aceasta și de aceea zilele acestea Brătianu a plecat la Iași în vizită la Marele duce Nicolae. Armata română se pregătește mult mai intens, deci nu numai pentru apărarea malului românesc dunărean. După părerea agentului diplomatic, în ședințele amintite s-a dezbătut și chestiunea proclamării independenței de stat a României. Dealtfel, între România și Rusia există deja legături puternice. Pe seama datoriei pentru averile mănăstirilor din Basarabia, Rusia dă României săptămînal un milion dinari. În datoria aceasta s-au socotit și 42 tunuri așezate la Calafat, care deja au început să deschidă focul. În cursul tratativelor s-au întîmpinat greutăți cu privire la comanda armatei. Un comunicat anunță că armata română nu va fi încorporată în rindurile armatelor rusești, ci va fi condusă de către șefii săi legitimi ²⁷.

Mersul evenimentelor din România aveau o mare însemnătate pentru Serbia, deoarece și aceasta făcea pregătiri serioase pentru înlăptuirea idealului legitim de cucerire a independenței naționale. Participarea

²⁶ Ibidem, nr. 64 din 26 aprilie/8 mai 1877, Știri din București.

²⁷ A.D.D., P/5— III, confid. nr. 435, raport din București din 26 aprilie 1877 către Ministerul de Externe din Belgrad.

României la războiul ruso-turc și orientarea ei politică nu se deosebeau de năzuințele poporului sîrb pentru eliberarea națională și socială de sub dominația seculară turcească.

Agentul diplomatic al Serbiei la București informează Ministerul de Externe, la 28 aprilie/8 mai, că la conferințele bărbaților de stat români se dezbate planul de alianță ofensivă cu Rusia pentru lupta antiotomană, potrivit căruia azi-mîine se va proclama independența României. Se credea că armata română va fi încadrată în corpurile armatei ruse, iar Carol va fi comandantul unui astfel de corp. Reprezentantul Serbiei mai anunță că principele Carol ar fi adus la cunoștință turcilor că, în cazul că vor continua cu atacurile asupra malului românesc, artileria română va bombarda Vidinul din Calafat ²⁸.

Din București sosesc știri, pe care presa sîrbă le reproduce, că opinia publică din România este pentru intrarea în război alături de Rusia și proclamarea independenței. De pe teatrul de luptă dunărean se confirmă vestea că turcii au bombardat din Vidin, în 26 aprilie, Calafatul, iar artileria română a răspuns. Prin actul acesta de fapt a și început războiul dintre România și Turcia. Primul ministru Brătianu în aceeași zi a informat Adunarea deputaților despre bombardarea Calafatului. În scopul completării convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877, el se duce la comandamentul rus și propune participarea României în acțiunea de război, în cazul că turcii vor mai ataca malul stîng. Unii deputați cer numaidecît declararea independenței și a stării de război ²⁹. Ministerul din București a decis să înainteze un apel marilor puteri, în care să prezinte jafurile turcești și bombardarea localităților românești, deoarece România încă nu declarase război Turciei. Pînă-n prezent România s-a abținut, însă în viitor orice atac va fi respins. În România crește curentul pentru război și dorința fierbinte pentru proclamarea independenței ³⁰.

Situația din România devenise foarte serioasă și în orice clipă se așteaptă manifestul de război. Ziarele oficiale din București publică în 29 aprilie decretul prin care principele Carol primește comanda asupra armatei române. Prin acelaș decret Slăniceanu este numit șef al Statului Major, generalul Lupu comandant al corpului din Craiova, iar generalul Radovici comandant al corpului din București și Giurgiu. Asupra conținutului decretului sint informați și cititorii sîrbi. Parlamentul Român a însărcinat guvernul, avînd în vedere agresiunea turcească, să ia măsurile care vor garanta existența României, ca după încheierea păcii să poată avea o poziție politică precizată pentru a-și îndeplini misiunea sa istorică în Orient ³¹.

Ziarele sîrbești prezintă în întregime hotărîrea Adunării din 29 aprilie prin care se rup legăturile existente dintre România și Turcia. Deoarece Turcia începuse ostilitățile, iar artileria română a răspuns, Adunarea confirmă starea de război pe care însăși Poarta a creat-o României.

²⁸ A.D.D., dos. IX, fasc. I, P/5—III, 1877, confid. nr. 436.

²⁹ Ibidem, raport al agentului diplomatic al Serbiei la București din 27 aprilie/9 mai 1877.

³⁰ Srspe novine, nr. 95 din 30 aprilie 1877.

³¹ Ibidem, nr. 96 din 2 mai 1877.

La 9 mai 1877 Adunarea deputaților a proclamat independența României și pe cale oficială a declarat război Imperiului Otoman. Senatul a votat de asemenea o moțiune asemănătoare. Propunerea opoziției ca lupta să fie numai defensivă și armata română să nu treacă Dunărea, a fost respinsă ³². Astfel, ruperea legăturilor cu Turcia și independența de stat a României a primit consacarea oficială în Adunarea deputaților și în Senat, invitându-se guvernul să obțină recunoașterea independenței și de către puterile mari. Se proclamă anularea tributului față de Poartă și folosirea acestuia pentru armată ³³.

În cuvântarea sa ținută la 10 mai, primul-ministru Brătianu a accentuat că „trecutul nostru a putut să convingă toate puterile garante în privința scopului spre care noi tindem ... Așadar, noi considerăm că, în granițele României actuale, care este în realitate, dar potrivit și dreptului european, proprietatea noastră, vom merita grija și protecția puterilor garante dacă astăzi pentru apărarea drepturilor și independenței noastre vom lupta pînă la capăt ³⁴.

Manifestul de război a fost dat în forma unui ordin militar de zi, la 11 mai, prin care se cheamă toți cetățenii țării la arme, exprimându-se nădejdea pe care țara o are în armata sa ³⁵.

Operațiile de război devin tot mai serioase. Armata rusă a trecut Dunărea între Reni și Brăila ocupînd poziții pe linia Dunării. Se mai anunță că turcii și românii „se salută” prin focuri de tunuri între Ialomița și Calafat. Un detașament de turci a trecut Dunărea la Bechet comițînd atrocități. Populația continuă să părăsească aceste ținuturi. Armata rusă neîntrerupt trece Prutul, coborînd spre Dunăre. În drum prin România, în tot cursul celor patru săptămîni, de cînd începuse trecerea, nu s-a întîmplat nici un incident, fapt care contribuise la creșterea simpatiei poporului român față de armata rusă ³⁶. În ziarele sirbești evenimentele de pe cîmpul de luptă au un ecou mare, iar ziarul „Zastava” din Novi Sad publică în continuare o rubrică specială „Scrisori despre război”, în care se descriu în mod foarte minuțios operațiile de la Dunăre. Deoarece în cadrul materialului nu am urmărit să prezentăm în întregime și pe larg operațiile de pe frontul dunărean, înregistrăm aici doar unele momente. Presa vremii scrie că de-a lungul țărmlului dunărean se găsește armată rusă, pînă la riul Olt, iar de cealaltă parte a riului, în Oltenia, este concentrată armata română.

Prin așezarea sa geografică, găsindu-se între Rusia și Turcia, România în acest război oriental trebuie să se străduiască din răzputeri pentru a se apăra de invaziune și de a-și păstra vatra. Însăși Turcia a contribuit ca România să se apropie de Rusia. Turcii nici n-au așteptat declararea războiului și au rupt legăturile cu România, îndreptîndu-și tunurile asupra orașelor și satelor românești de pe malul Dunării — comentează ziarul „Zastava”. Poziția României este de o mare importanță pentru poporul sîrb. Urmărind relațiile româno-ruse reiese că Rusia dorește și

³² A.D.D., confid. nr. 449, telegramă din 1/13 mai 1877.

³³ A.D.D., dos. X, fasc. 1, confid, nr. 474, P/5—III și nr. 476 — telegrame din București trimise de agentul diplomatic al Serbiei Petronijević către ministrul Ristić.

³⁴ Srpske novine, nr. 109 din 19 mai 1877, p. 1 (Situația politică).

³⁵ Ibidem, nr. 107 din 17 mai 1877.

³⁶ Ibidem.

eliberarea popoarelor balcanice (nu numai întărirea poziției sale în Orient), și acest fapt are o mare însemnătate și pentru poporul sîrb, căci nu este vorba despre împărțirea Turciei între puterile europene interesate, ci aceasta trebuie să fie distrusă, iar pe ruinele ei să se creeze țări libere și independente ³⁷.

Din rapoartele reprezentantului diplomatic al Serbiei la București mai aflăm că mulți sîrbi au venit ca voluntari în România, cu scopul de a participa în război contra Turciei, pentru a-și da obolul luptei comune. Însă, atît sîrbii din principatul Serbiei, cît și cei din alte regiuni populate de sîrbi, nu sînt primiți în legiunea bulgară și, prin urmare, sînt o povară pentru agenție, căci necesită mari cheltuieli ³⁸ se plînge agentul diplomatic Petronijević.

Presă sîrbă ne informează despre pregătirile pentru trecerea Dunării, despre transportarea materialului de pontoane pentru poduri, precizînd că mai multă armată este concentrată la Oltenița, Zimnicea și Turnu Măgurele. Dealtfel peste tot în țară a început acțiunea de stringere a ofrandelor pentru răniții români și ruși. Tunurile sînt pregătite, iar în apropiere de Giurgiu se află o mare tabără militară. Bande de bașbuzuci trec din timp în timp pe țărmul stîng al Dunării și jefuiesc pe țărani pașnici și chiar comit și asasinate. Ministerul de Externe al României îi informează pe reprezentanții diplomați ai puterilor străine despre crimele comise de bașbuzuci ³⁹.

În „Scrisorile despre război” ziarul „Zastava” prezintă nu numai evenimentele de pe cîmpul de luptă, ci și momente cu caracter politic. Despre proclamarea independenței se afirmă că este un act prin care România intră într-o nouă fază a istoriei sale naționale și a dezvoltării statale și că România începe singură să-și conducă destinele ⁴⁰. Ziarele publică în întregime și circulara despre participarea României în război adresată agenților diplomați români în străinătate, în care se comunica și despre proclamarea independenței.

Ziarele sîrbești reproduc știri despre trecerea armatei ruse, între 9 și 10 iunie, la Măcin, pe teritoriul turcesc, apoi despre trecerea principală a Dunării cu grosul armatei la Zimnicea, precum și despre înaintarea pe teritoriul Bulgariei. Armata rusă a cucerit Tulcea, Isaccea și o parte însemnată din Dobrogea ⁴¹. De-a lungul liniei Dunării răsună tunurile artileriei ruse și române.

Știrile sosite aici din București la finele lui iunie, prevestesc pentru armata română evenimente mari. La Turnu Măgurele pozițiile au fost ocupate de către armata română. Ultimele ambulanțe sînt gata de plecare în Oltenia. Principele Carol a plecat în Oltenia și ziarele trag concluzia că armata română va trece Dunărea ⁴². Însă, potrivit raportului reprezen-

³⁷ Zastava, nr. 69 din 4 16 mai (România în războiul oriental, p. 1).

³⁸ A.D.D., N.P V—III, confid. nr. 481 din 12/24 mai 1877, confid. nr. 498 din 3 iunie și confid nr. 607 din 6 iulie 1877 — Rapoarte din București trimise de agentul diplomatie srb Ministerului de Externe din Belgrad.

³⁹ Srpske novine, nr. 120 din 2 iunie și nr. 127 din 9 iunie 1877.

⁴⁰ Zastava, nr. 74 din 13/25 mai și nr. 75 din 15/27 mai 1877, „Scrisori despre război”.

⁴¹ Ibidem, nr. 98 din 26 iunie/8 iulie 1877, „Scrisori despre război” IX.

⁴² Srpske novine, nr. 142 din 30 iunie 1877.

tantului diplomatic al Serbiei din 28 iunie/10 iulie către ministrul Ristić, I. C. Brătianu s-a exprimat că despre trecerea armatei române peste Dunăre, rușii încă nu s-au pronunțat favorabil ⁴³. În cercurile competente și opinia publică din România încă domnește oarecare nedumerire în privința rolului pe care îl va avea armata română în acest război. Se crede, totuși, că România s-a decis pentru ofensivă și că în sensul acesta s-au luat măsurile necesare ⁴⁴.

Trecerea armatei române peste Dunăre a avut de asemenea ecou puternic în ziarele sîrbești. Acestea anunță cititorilor sîrbi pe larg despre trecerea primelor regimente românești, la 16 iulie, cu drapelul și muzică sub comanda colonelului D. Petrovan, ocupînd Nicopole. Apoi cu vasul „Aneta” trece fluviul și generalul Manu cu Statul său Major și cu o parte a diviziei a IV-a. În Nicopole armata română a fost primită cu entuziasm, atît din partea populației creștine, cît și de garnizoana rusă. Armata rusă din Nicopole pleacă în direcția Rahovei ⁴⁵.

În legătură cu trecerea trupelor românești peste Dunăre și vestea că acestea s-au îndreptat spre Plevna, Ministerul de Externe al Serbiei s-a adresat, la 3 august 1877, agentului diplomatic al Serbiei la București cerînd informații detaliate despre evenimentele din România, despre care se zice că sînt de mare interes și însemnătate și pentru viitorul Serbiei. În actul ministerial se amintește și faptul că România a încheiat și tratat politic cu Rusia, pe lîngă convenția referitoare la trecerea armatelor ruse prin România. Se accentuează că nu este nevoie să se evedențieze importanța acestor vești, mai ales pentru viitorul Serbiei, dar și în general. Ministerul de Externe face observația că se simte oarecare lipsă de informații mai ample privind cele ce se petrec în România. Anume, nu sînt atît de necesare detalii asupra evenimentelor petrecute pe teatrul de luptă, ci este important „să fim repede și bine informați asupra evenimentelor mai însemnate, îndeosebi asupra acelor care pot avea consecințe istorice dar, mai presus de toate, despre toate evenimentele și intențiile care marchează direcția statului vecin român”. Se pune în vedere reprezentantului diplomatic la București să ajungă cît mai des în contact cu ministrii români, mai ales că nu mai există nici o teamă că se va întrerupe activitatea agenției sîrbe la București ⁴⁶.

Acest act al Ministerului de Externe ne arată limpede cu ce interes viu urmărește Serbia evenimentele din România vecină. Observăm nu numai interes și simpatie pentru lupta poporului român în vederea cuceririi independenței, ci și importanța acestei lupte și a urmărilor pe care le are și pentru viitorul Serbiei, care, la fel, nici un moment nu a părăsit gîndul și idealul eliberării depline și a cuceririi independenței sale. În actualul război just de eliberare, solidaritatea și interesele comune ale României și Serbiei au ajuns la deplina lor expresie.

De pe cîmpul de luptă, despre operațiile comune ale armatei române și ruse, ziarele sîrbești reproduc știrile corespondenților diferitelor ziare, pe care nu putem să le notăm aici din cauza spațiului limitat. Armata română ia parte la luptele de la Plevna, și, potrivit știrilor din Viena, la

⁴³ A.D.D., P/5—III, confid. nr. 594.

⁴⁴ Srpske novine, nr. 146 din 5 iulie 1877.

⁴⁵ Zastava, nr. 116 din 27 iulie/8 august 1877 și Srpske novine, nr. 166 din 30 iulie, p. 700.

⁴⁶ A.D.D., X, P/5—III, confid. nr. 660.

1 septembrie 1877, armata româno-rusă a cucerit cu asalt reduta Grivița, cea mai puternică poziție a lui Osman Pașa la Plevna ⁴⁷. Despre luptele de la Grivița ziarele sirbești reproduc următoarele: „Românii au asaltat reduta Grivița și s-au dovedit eroismul lor. Diviziile a III-a și a IV-a română, compuse în mare parte din voluntari, au pierdut 269 morți și 1 051 răniți. Turcii încercară mâine zi să întoarcă reduta, însă fuseseră respinși cu mari pierderi ⁴⁸. În aceste lupte românii au dat dovadă nu numai de vitejie, ci și de abilitate în operații ⁴⁹ — așa scriu ziarele sirbești ale vremii. Un omagiu aparte revine angajării personalului sanitar în fața Plevnei, care sub conducerea dr. C. Davila, dr. Popescu și alții, a sărit în ajutor răniților.

Ziarul „Zastava” reproduce iureșul asupra redutei Grivița descris de ziarul oficial „Monitorul” ⁵⁰. Presa sîrbă reproduce o serie de articole din ziarele românești legate de lupta de independență. Vestea despre cucerirea Rahovei prin asalt, la 9 noiembrie, este reproducă după „Românul” (din 9 noiembrie), care anunță: „Azi dimineață românii ocupaseră Rahova, după trei zile de luptă. Turcii au fugit spre Lom-Palanca și Vidin ... În rîndurile armatei române însuflețire enormă” ⁵¹. Cucerirea Rahovei este încă o dovadă de eroismul armatei române, Rahova fiind o poziție importantă. Prin aceasta s-a întrerupt legătura turcilor cu Vidinul. Datorită vitejiei armatei române pe cîmpul de luptă, România a cîștigat mult în privința morală în ochii Europei.

Despre cucerirea Rahovei informează prin telegrame, la 11 noiembrie, și agentul diplomatic al Serbiei la București pe ministrul de Externe Ristić. Mai adaugă că, cu această ocazie a fost scufundat și un monitor turcesc. Generalul Lupu a trecut pe malul drept al Dunării cu armata ce se afla la Bechet. După cîteva zile românii au cucerit și Lom-Palanca părăsită ⁵².

În 28 noiembrie turcii încearcă să spargă blocada de la Plevna, dar sub loviturile trupelor ruse și române Osman Pașa s-a predat. În urma acestei victorii mari, orașul București a fost luminat și împodobit cu steaguri; peste tot ovațiuni și însuflețire ⁵³ — notează ziarele vremii.

În curînd după căderea Plevnei, armata rusă ocupă și Sofia, îndreptîndu-se spre Constantinopol, iar unitățile române au pornit spre Vidin și Belogradic, care au fost încercuite. Cea mai înverșunată luptă s-a dat pentru cucerirea Smîrdanului, unde trupele române au repurtat o victorie strălucită. La cîteva zile cînd se aștepta și căderea Vidinului, în ziua de 19 31 ianuarie 1878 s-a încheiat armistițiul între ruși și turci încheindu-se astfel și războiul pentru independența României.

Încă la sfîrșitul lui decembrie 1877, fostul agent diplomatic român la Constantinopol, Ion Ghica, a plecat într-o misiune în Bulgaria, cercurile politice din București consideră că misiunea aceasta — după cum relatează și ziarele sirbești — este în legătură cu eventuala încheiere a

⁴⁷ Srpske novine, nr. 189 din 31 august și nr. 192 din 3 septembrie 1877, p. 815.

⁴⁸ Srpske novine, nr. 194 din 6 septembrie 1877.

⁴⁹ Ibidem, nr. 198 din 11 septembrie 1877.

⁵⁰ Ibidem, nr. 240 din 3 noiembrie 1877, p. 1 012.

⁵¹ Ibidem, nr. 246 din 11 noiembrie 1877, p. 1 040.

⁵² A.D.D., dos. XI, fasc. I, P/5—III, confid. nr. 778, confid. nr. 820 și confid. nr. 827.

⁵³ Srpske novine, nr. 284 din 31 decembrie 1877, p. 1 195.

armistițiului, dorind ca România să ia parte nemijlocită la acest act istoric. Ghica va fi prezent ca reprezentant al României la tratativele de încheiere a armistițiului⁵⁴.

Lupta poporului român pentru independență a fost încununată de succes. Puterile mari au recunoscut și confirmat independența câștigată cu mari jertfe și sacrificii. Serbia, Bulgaria și Muntenegru de asemenea au fost recunoscute ca state independente. Mișcarea de eliberare a popoarelor din peninsula balcanică a cimentat cooperarea și prietenia acestor popoare. De aceea evocarea luptei comune a poporului român și a celorlalte popoare din sud-estul Europei pentru independență, în anul jubiliar al centenarului, este încă un prilej de a aduce un omagiu acestui eveniment de remarcabilă însemnătate istorică.

L'ÉCHO DE LA LUTTE DU PEUPLE ROUMAIN POUR L'INDÉPENDANCE DANS LA PRESSE ET LES DOCUMENTS SERBES

RÉSUMÉ

Dans l'histoire moderne du sud-est de l'Europe, le dernier quart du XIX-e siècle se caractérise par l'intensification de la lutte de libération nationale des peuples de cette partie du continent. Encadrée dans le torrent de ce flux révolutionnaire, l'effort héroïque du peuple roumain de conquérir son indépendance d'Etat a été finalement, par suite de la guerre de 1877—1878, couronné de succès.

Dans ce contexte historique, l'auteur de l'article examine l'attitude de l'opinion publique de Serbie, des autorités ainsi que de la presse face au déroulement des événements de 1877—1878.

Quant à l'attitude des plus larges couches de la population de la société serbe, elle s'est caractérisée par la sympathie et la bienveillance envers la lutte du peuple roumain, vu le caractère légitime de sa lutte et l'identité de buts et d'aspirations des deux pays.

⁵⁴ Ibidem.

MIHAI VITEAZUL ÎN LUMINA CRONICILOR DIN VEACURILE XVII—XVIII

DE

NICOLAE EDROIU

Puternica personalitate a lui Mihai Viteazul, gloriosul domn de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui următor, acțiunile de anvergură europeană realizate de țările române în vremea domniei lui au lăsat urme adânci în conștiința contemporanilor și urmașilor *. Gîndirea politică a veacului al XVII-lea va fi dominată de marea lui realizare politică de la 1600 : unirea sub o singură ocîrmuire politică a celor trei țări românești, Țara Românească, Transilvania și Moldova. Încercările de refacere a sistemului politic creat în timpul lui Mihai Viteazul, inițiativele pornind dintr-o țară sau alta, apariția ideii „regatului Daciei”, înțelegerile și tratatele încheiate și statornicite între cele trei țări românești în cursul veacului al XVII-lea sînt mărturie a urmărilor mai îndelungate în timp pe care le-a avut asupra istoriei țărilor române unirea politică de la 1600.

În orice caz, în epocă, unirea politică de la 1600 a produs o adîncă impresie. Stau mărturie — dincolo de documente — numeroasele însemnări cu caracter cronicăresc, analistic, memorialistic, unele rămase anonime, altele datorate unor persoane care tocmai fiindcă au trăit asemenea evenimente ca cele din anii 1599—1601 și anii tulburi de după căderea lui Mihai, s-au învrednicit să aștearnă în scris opiniile și cunoștințele lor asupra acestei perioade istorice. Observăm, astfel, insistența cu care este cuprins momentul lui Mihai Viteazul în istoriografia epocii, a întregului veac al XVII-lea, oricare ar fi concepțiile și atitudinile care au fost exprimate cu privire la moment.

În istoriografia transilvăneană a secolului al XVII-lea momentul lui Mihai Viteazul cerea, oricum, explicitări. O istoriografie angajată să servească nobilimea din principat trebuia să explice cauzele și împrejurările care au permis unirea politică a Transilvaniei de către voievodul român ; atitudinii exprimă și reprezentanții patriciatului săsesc, ai secuilor la trei decenii după mărețul act și ai istoriografiei române din Transilvania. Urmînd îndeaproape diferitele interese și orientări politice, istoriografia ardeleană reflectă în planul actului cronicăresc evoluția gîndirii politice, lumina pe care o aruncă asupra acțiunii de la 1600 perspectiva istorică, din unghiul ei politic și național.

* În acest articol va fi tratată numai literatura istorică din Transilvania, mai puțin cunoscută.

Actul lui Mihai Viteazul e un moment hotărîtor pentru evoluția politică a românilor, pentru problematica românească din Transilvania indeosebi. El a creat un precedent și a deschis o perspectivă pentru viitorul politic al românilor de aici. Transilvaniei însăși i s-a rezervat un loc important în sistemul politic nou creat, Mihai Viteazul așezînd la Alba Iulia scaunul celor trei țări unite sub autoritatea sa. În relativ scurta lui stăpînire asupra provinciei intracarpatică, aduce elemente noi, de concepție românească, administrației, cadrului politic pe care îl găsește aici în nov. 1599¹.

Supusă la început, nobilimea Transilvaniei se va răscula la sfîrșitul verii anului 1600. Văzuse primejdia schimbărilor ce s-ar fi putut produce prin menținerea stăpînirii lui aici, știrbirea ce putea fi adusă privilegiilor ei politice de pînă atunci; mișcările țărănești declanșate după intrarea lui Mihai în Transilvania, la care au participat numeroși țărani iobagi români, o puneau odată mai mult în pericol². Acțiunea lui Mihai produsese, în alt rînd, disensiuni între sași și secui, reprezentanții acestora, ale căror interese îi legau de cele două țări, Moldova și Țara Românească, nesolidarizîndu-se cu nobilimea răzvrătită împotriva domnului român. De aceea, nobilimea maghiară, încă în timpul stăpînirii lui Mihai în Transilvania, dar mai ales după căderea lui, ia fățiș atitudine potrivnică, manifestîndu-se dușmănos la adresa stăpînirii lui Mihai în Transilvania, la adresa persoanei sale.

Istoriografia nobiliară a epocii se face ecoul acestor atitudini, ea fiind servită de cronicari legați de interesele clasei feudale, ei înșiși deținători de funcții și demnități în stat. Un Szamosközy, umanist format în mediul Padovei, după ce, trecuse prin Heidelberg, unde fusese trimis de nobilul L. Sombory, este numit de către Ștefan Bocskay istoriograf oficial al Principatului. Ștefan Illésházy era conte, ajuns palatin al Ungariei; Mikó Francisc feudal din părțile de răsărit ale Transilvaniei, locuite de secui, care se va plînge de acțiunile țărănești din vremea lui Mihai, va deține înalte funcții în Principat sub G. Bethlen și Gh. Rákoczi I.; Ambrosius Somogyi (Simigianus) notar al comitatului Solnocul interior; tot notar, la Sighișoara, era cronicarul sas G. Krauss. Unii dintre părinții lor au fost părtași la evenimentele din Transilvania de la 1599—1601 în tabăra adversă lui Mihai Viteazul, transmiteîndu-se, astfel, în familie, unele optici subiective în aprecierea faptelor.

Primul reprezentant al acestei tendințe — și cel mai semnificativ totodată — este cronicarul Ștefan Szamosközy (Zamosius) (cca. 1565 — cca. 1612). Însemnările sale au o importanță din punct de vedere al informației, deoarece provin din epocă, fiind contemporane evenimentelor pe care le tratează. În timpul stăpînirii lui Mihai în Transilvania îl găsim refugiat la Sibiu, scăzut în funcțiile lui³. Aici a putut avea informații în plus cu privire la Țara Românească și la domnul ei, despre a cărui viață va lăsa multe însemnări⁴. Îi discută originea, primele demnități deținute în Olte-

¹ Vezi la D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ediție nouă, refăcută, București, Edit. științifică, 1967, p. 85—96 (*Momentul Mihai Viteazul*).

² Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, p. 123—154.

³ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 8.

⁴ *Ibidem*, p. 98—161.

nia, raporturile lui cu domnul muntean Alexandru vodă, peregrinările sale, urcarea în tron. Cronicarul transilvănean insistă apoi asupra răzvrătirii lui Mihai împotriva turcilor, victoriei de la Șerpătești asupra tătarilor (1595), bătăliei de la Călugăreni, pe care o descrie în culori vii, luarea Giurgiului. Amănunțite sînt apoi informațiile pentru anii 1596—1598 referitoare la raporturile dintre cele trei țări și atitudinea habsburgilor și turcilor față de acțiunile lui Mihai.

Spațiul cel mai întins din însemnările sale este rezervat anilor 1599—1601⁵. Ele sînt prețioase pentru datele ce le oferă cu privire la pregătirea minuțioasă a campaniei din Transilvania de către domnul Țării Românești, înaintarea lui după trecerea Carpaților și bătălia de la Șelimbăr, campania din Moldova, lupta de la Mirăslău și revenirea lui în Transilvania în vara lui 1601, uciderea de pe cimpul Turzii. Aprecierile sale însă sînt pline de incriminări la adresa domnului român ilustrînd de fapt aspecte ale luptei de clasă, imbinată cu cea națională „încă înainte de intrarea sa, a ațîțat în ascuns întreagă sărăcimea românilor din Transilvania, prin tainica lucrare a preoților săi . . . să maltrateze și să ucidă pe nobili . . . s-a urmărit distrugerea nobilimii din Transilvania”⁶, „a voit de multe ori să stîrpească pe nemeșii din Transilvania”⁷; „la vestea luptei nenorocite (de la Șelimbăr) . . . neamul românilor care locuiește în satele și cătunele Transilvaniei, răsculîndu-se peste tot, s-a unit cu poporul venit . . . Căci încurajați de încrederea că au un domn din neamul lor . . . au năvălit în casele nobililor, au prădat bunurile și au săvîrșit stricăciuni”⁸. Pe Mihai îl urăște, la moarte compunîndu-i un epitaf cu totul deplasat, plin de venin⁹. Atitudine potrivnică, de cronicar aflat în slujba intereselor nobilimii care a luptat împotriva lui Mihai. Numai astfel se explică schimbarea tonului cald pe care îl folosise umanistul atunci cînd descria bătăliile lui Mihai cu turcii, cînd afirma (în 1593) originea românilor în coloniile romane din Dacia printr-unul dușmănos, odată cu primejdia pe care o reprezenta pentru nobilime stăpînirea lui în Transilvania.

Mai grav este faptul că însemnările de cronică ale lui Ștefan Szamosközy au devenit material istoric pentru istoriografia deceniilor care au urmat, preluîndu-se asemenea aprecieri nefavorabile. Le cunoaște Nicolae Istvánffy, Matei Laczko Sepsi, Fr. Nagy Szabó, Gaspar Veres Bojti (Boithinus) și mai ales Wolfgang Bethlen. În istoriografia săsească ele sînt folosite în compilația *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, de către Georg Krauss, Matei Miles, Laurențiu Toppeltinus, pe unii dintre aceștia cunoscîndu-i Miron Costin, Nicolae Costin, D. Cantemir, și mai ales Gh. Șincai și N. Bălcescu¹⁰, desigur în alt context.

Contemporane evenimentelor sînt și însemnările cronicărești ale lui Eustațiu Gyulaffi (1557—1607), demnitar la curtea Báthoreștilor, purtător al mai multor solii în Polonia. Însemnările lui pentru anii 1565—1605, redactate în latină și maghiară, conțin numeroase informații pentru

⁵ *Ibidem*, p. 113—161.

⁶ St. Szamosközy, *Történeli Maradványai. (1566—1603), (Fragmente istorice)* în *Monumenta Hungariae Historica, II, Scriptorum*, XXVIII, p. 344; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 129.

⁷ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 110.

⁸ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 132.

⁹ I. Crăciun, *op. cit.*, p. 159.

¹⁰ *Ibidem*, p. 50—52, 89—91.

istoria celor trei țări sub Báthorești și Boesakai, Petru Cercel, Mihai Viteazul și Radu Șerban, fiind folosit de către cronicarii ulteriori. Despre Mihai Viteazul nu aflăm prea multe din aceste însemnări : nobili se certau în fața domnului român, învinuindu-se unul pe altul ; bătălia de la Mirăslău și uciderea lui Mihai sînt înregistrate pe scurt, fără nici un comentariu ¹¹.

Găsim, în epocă și scrieri care conțin elogii la adresa domnului Țării Românești, a oștilor sale, dacă este înfățișată lupta antiotomană, bătălia de la Călugăreni (1595). Conținutul de esență cronicărească din scrisoarea lui Petru Pellérđi, din 1 noiembrie 1595, martor ocular al evenimentelor, are cuvinte de laudă la adresa oștii române învingătoare la Călugăreni ¹². Secretarul principelui Sigismund Báthori, Ioan Iacobinus (1573—1603), de asemenea martor ocular, se oprește asupra aceluiași eveniment din 1595, într-o *Scurtă narație a faptelor principelui Sigismund al Transilvaniei* ¹³, după care un autor rămas anonim va compune în 1596 un poem în versuri ¹⁴. Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii și raporturile dintre țările române pînă la 1598 sînt cuprinse în *Comentariile* lui Ioan Baranyai Decsi (Barovius) (mort în 1601) ¹⁵. Înfățișînd luptele antiotomane cronicarul expune pe larg acțiunea lui Sigismund Báthori în Țara Românească după bătălia de la Călugăreni, rolul lui Mihai Viteazul și oștirii române fiind, astfel, pus în umbră.

Dar evenimentele din anii 1599—1601, cînd Mihai Viteazul e stăpîn în două rînduri în Transilvania, modifică optica istoriografiei transilvănene de esență nobiliară. Și-o modifică, am văzut, cronicarul St. Szamosközi pentru că cei care scriu după anul 1600 sã nu privească cu ochi buni realizarea românească din acei ani. Astfel, Ștefan Illésházy, care aduce domnului aceleași acuze că voia să ucidă întreaga nobilime din Transilvania, funcțiile și dregătoriile, cetățile intenționînd să le dea românilor pentru a introna o stăpînire românească în țară ¹⁶.

La fel cronicarul Ambrosie Somogyi (Simigianus) (1564—1637), în a sa *Historia rerum Hungaricarum et Transilvanicarum ab anno 1490 usque 1606*, care nu vede cu ochi buni ridicarea țărănimii române din Transilvania împotriva nobilimii, în vremea lui Mihai, cu toate că recunoaște realitatea că alături de români s-au răscolat și alte categorii sociale, țărănimea altor neamuri : „s-au răscolat oamenii de toate stările, dar mai

¹¹ Gyulaffi Lestár följegyzései, ediția Szilágyi Sándor, în *Mon. Hung. Hist.*, II, *Scriptores*, XXXIII, Budapesta, 1894, p. 27, 28, 40.

¹² Cf. I. Crăciun, *Scrisoarea lui Petru Pellérđi privind la ajutorul dat de Sigismund Báthori lui Mihai Viteazul în campania din 1595*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, VI, 1931—1935, p. 497—502. Datorită importanței informațiilor pe care le conținea, scrisoarea a fost tipărită de I. Manlius la Nemetujvár în 1596. P. Pellérđi se ocupă mai mult de participarea lui Sigismund Báthori la conflictul cu turcii din 1595, fără a reduce rolul lui Mihai Viteazul.

¹³ G. Bisztray, T. Klaniczay, L. Nagy, B. Stoll, în *Régi magyar költők tára*, XVII század, I, Budapesta, 1959, p. 511—519.

¹⁴ *Historia melyben a Felséges Báthori Zsigmondnak erdélyi fejedelemsnek 1595 esztendőben való viselt hadat irattatának meg*, la G. Bisztray, T. Klaniczay, op.cit., p. 48—56. Asupra evenimentelor acestui sfîrșit de veac s-au compus și alte „cîntece istorice” în anii 1601—1613 (cf. *Ibidem*, p. 343—459).

¹⁵ *Commentariorum de rebus Ungaricis libri qui extant (1592—1598)*, ediția Fr. Toldy, în *Mon. Hung. Hist.*, II, *Scriptores*, XVII, p. 144—145, 150—152, 178—180, 199—200, 212—234.

¹⁶ Illésházy István följegyzései 1592—1603, ediție Kazinczy Gábor în *Mon. Hung. Hist.*, II, *Scriptores*, VII, Pesta, 1863, p. 80.

ales românilor transilvăneni” (*Eodem pene tempore his auditis omnis fere conditionis homines insurrexerunt, praesertim vero Valachi Transsylvaniaenses*)¹⁷.

Stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania a avut consecințe asupra raporturilor dintre „națiunile” cu drepturi politice ale țării. Atît sașii cît și secuii sînt legați prin interese economice de țările de la est și sud de Carpați, gîndind la înlesnirile pe care le-ar putea avea acum, cînd Mihai unise toate cele trei țări. Mai ales secuii, se găsesc alături de Mihai la Șelimbăr și Mirăslău, cu excepția celor din scaunele Mureș și Arieș, care trec de partea nobilimii răzvrătite. Asemenea raporturi politice complexe străbat din însemnările cu caracter autobiografic ale lui Toma Borsos (1566—1634) din Tirgu Mureș¹⁸.

Disensiunile dintre reprezentanții nobilimii maghiare și ai seculilor, raporturile acestora cu Mihai, se oglindesc și în *Istoria* lui Francisc Mikó (1585—1635) și *Memoriile* lui Francisc Nagy Szabó (1581—1658). Apropiată ca vîrstă, au trăit evenimentele pe care le tratează în scrierile lor, părinții lor avînd roluri importante pe scena politică transilvăneană din anii 1599—1601¹⁹. Primul, narînd evenimentele dintre anii 1594—1613, se ocupă și de campania turcească din 1595, la care a participat și un efectiv militar din Transilvania, însă, spune Mikó, acesta a ajuns tîrziu („vitejii noștri au ajuns coada la trecătoare și au tăiat pe cei mai slabi”) „totuși s-au fălit că au bătut pe Sinan Pașa. Se pot făli și în viitor că l-au bătut, ci dintru aceea tocma nemica au fost”²⁰. Tratează apoi, domnia lui A. Báthori, intrarea lui Mihai în Transilvania, care „a pornit ca la lucru sigur de dobîndit, venind pe drumul Buzăului, iar Secuimea s-a răscolit asupra nobilimii, începînd să le pustiască și să le ardă casele, în toată Secuimea nerămînînd nici o casă a vreunui nobil, pe care să n-o strice, ardă sau nimească”²¹. Secuii sînt alături de Mihai după intrarea acestuia în Transilvania, Fr. Mikó deplîngînd lipsa iobagilor, a forței de muncă, represiunile la care a fost supusă nobilimea în timpul acestor mișcări sociale din părțile de răsărit ale principatului. Narînd evenimentele din 1600, scrie că „acum Mihai Vodă, Țării Românești, voevod și Transilvaniei principe, dorea și voievodatul Moldovei”²², în care scop întreprinde expediția împotriva

¹⁷ *Scriptores Rerum Transilvanicarum*, Tom. II, vol. 2, Sibiu, 1840, p. 197—198; Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 132—133.

¹⁸ *Erdélyország Történetei Tára*, II, Ediția I. Kemény, I. Kovács, 1845, p. 15—43, însemnările lui T. Borsos cu privire la anii 1584—1612 mergînd pînă la cele două victorii ale lui Radu Șerban de lingă Brașov.

¹⁹ Tatăl lui Francisc Mikó, János este la Șelimbăr în tabăra lui A. Báthori, însoțindu-l pe cardinal în fuga acestuia după izbînda lui Mihai, după cum menționează fiul în cronică (cf. Fr. Mikó *Históriája 1594—1613*, ediția lui Kazinezy G., în *Mon. Hung. Hist. II. Scriptores*, VII, p. 143; trad. rom. la I. Crăciun, *Știri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvan Francisc Mikó*, în „An. Inst. Ist. Naț”, IX, 1943—1944, p. 501). La rîndul său, tatăl lui Fr. Nagy Szabó, János, comandă 100 de călăreți trimiși din Tirgu Mureș în tabăra nobilimii răscolite, participă la bătălia de la Mirăslău lînd lui Mihai un steag (Cf. Fr. Nagy Szabó, *Memoriile*, ediție la Mikó Imre, în *Erdélyi Történelmi Adatok*, I, 1855, p. 39—168. Vezi și N. Sulică, *Relațiile lui Mihai Viteazul cu orașul Tirgu Mureș*, Tg. Mureș, 1929, p. 8).

²⁰ Am folosit traducerea lui Șincai din *Hronica românilor*, II, p. 349, care îl citează pe cronicarul transilvănean pentru a restabili adevărul în legătură cu participarea efectivului trimis de Sigismund Báthori în Țara Românească pentru a lua parte la luptele cu turcii.

²¹ Cf. I. Crăciun, *Știri despre Mihai Viteazul*, p. 500.

²² *Ibidem*, p. 501.

lui Ieremia Movilă. După căderea lui Mihai, și uciderea lui în 1601, infierează răzburările oastei nobiliare în secuime; acum „vechii secui călăreți și drabanți au rămas în libertățile lor de mai înainte, iar secuii liberi au căzut în iobăgia stăpînitorilor din trecut”²³.

La rindul său Francisc Nagy Szabó în *Memoriile* lui referitoare la perioada anilor 1580—1658, cu numeroase informații pentru istoria celor trei țări românești (prin care continuă de fapt cronica lui Sebastian Borsos care se oprea la 1583) oferă știri privitoare la atitudinea nobilimii transilvănene, a reprezentanților secuilor față de stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania. Putem cunoaște atmosfera din orașul Tîrgu Mureș: orașenii la incitarea nobilimii refugiate aici, trec de partea acesteia. Comanda efectivului trimis de oraș în tabăra nobilimii răzvrătite a deținut-o chiar tatăl cronicarului²⁴, efectiv ce participă la bătălia de la Mirăslău, în timp ce grupul pedestru trimis de orașul de pe Mureș, a ajuns cu întârziere la locul luptei²⁵. Dar, apreciază Nagy Szabó Fr., cei mai mulți secui au fost alături de Mihai la Mirăslău, luptînd pînă la urmă, încheind astfel pasajul referitor la aceste evenimente: „Așa s-a răzbunat nobilimea, pentru că secuii luptaseră alături de Mihai Vodă în lupta de la Sibiu și au fost din nou aruncați în iobăgie, după cum fuseseră măcelăriți și în anul 1595 pentru că luaseră parte în campania din Țara Românească”²⁶.

Reprezentanții istoriografiei săsești din Transilvania, susținători ai intereselor patriciatului săsesc, trecînd peste deosebirile de vederi față de cele ale nobilimii maghiare, nu privesc, în final, favorabil stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania și ridicarea țaranilor români transilvăneni la luptă, în cursul mișcărilor țărănești avînd de suferit, cum era și firesc, și unele elemente exploatoare ridicate din rindul sașilor. Astfel, cronica de la Prejmer (Brașov), infierează de pe pozițiile patriciatului săsesc acțiunile din cursul acestor mișcări sociale prilejuite de intrarea domnului Țării Românești în Transilvania: „românii transilvăneni (la vestea victoriei de la Șelimbăr) s-au strîns laolaltă și au atacat moșiile și curțile nobililor, ucigînd pe mulți dintre stăpînii lor, . . . aprinzînd și jefuind toate satele de sub munte”²⁷.

Informații de interes local, referitoare la Țara Birsei, prin care a trecut Mihai Viteazul cu oștirile sale, găsim la Simeon Czack (1567—1603), martor al unor evenimente din acei ani. Față de mișcările izbucnite odată cu pătrunderea oștilor române în Țara Birsei aceeași poziție ia și S. Czack, cronicarul exprimîndu-și bucuria la căderea lui Mihai în 1601²⁸. Mai importantă pentru cunoașterea epocii lui Mihai Viteazul este *Cronica* lui Marcu Schunckabunck (m. 1608), fiindcă relatează despre cele două

²³ *Ibidem*, p. 505.

²⁴ Nagy Szabó Ferenc *memoriáléja*, ediția Mikó Imre, în *Erdélyi Történelmi Adatok*, I, Cluj, 1855, p. 55—56.

²⁵ *Ibidem*, p. 57. Vezi și N. Sulică, *Relațiile lui Mihai Viteazul cu orașul Tîrgu Mureș*, p. 8—9.

²⁶ Trad. rom. la N. Sulică, *Relațiile lui Mihai Viteazul*, p. 9.

²⁷ Publ. fragmentar de Julius Gross sub titlul: *Excerpta ex alto manuscripto rustici culusdam Prasmartensis*, (1599—1603), în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, Brașov, 1909, p. 434; trad. rom. la Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 133.

²⁸ Simeon Csack, *Ephemeris libellus, in quo acta quotidiana perscribuntur*, 1590—1602, publ. de Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 376—379.

solii în care el fusese trimis în cursul anului 1597 de către Mihai la împăratul Rudolf la Praga, transmițându-ne informații despre tratativele purtate; pentru anii 1598—1603, când este membru în Magistratul orașului Brașov, nu are însă nici o însemnare privitoare la Mihai Viteazul ²⁹.

Perioada lui Mihai Viteazul își găsește tratarea în *Cronologia* lui Ioan Ursinus, contemporan cu evenimentele, după căderea lui Mihai devenind notar al Sighișoarei (între 1602 și 1611). Informațiile referitoare la cele trei țări și acțiunile lui Mihai Viteazul sînt, de aceea, date prin optica patriciatului săsesc pe care îl servea prin funcția sa și produsul istoriografic pe care ni l-a lăsat ³⁰.

Nu găsim înțelegere față de stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania nici la un alt reprezentant al patriciatului săsesc, Mihail Weiss ³¹ el însuși jude al Brașovului în primul deceniu al secolului al XVII-lea; cu toate acestea el a fost ucis lîngă Feldioara în octombrie 1612 de oamenii lui G. Báthory datorită poziție proromânești avute în timpul conflictului cu Radu Șerban. Astfel descrie pe larg luptele cu turcii din anul 1595, dar acțiunile din anii 1599—1600 sînt înregistrate foarte sumar. Martor ocular al evenimentelor este și meșterul pielar din Brașov Petrus Bánfi, care în *Jurnalul* său din anii 1599—1616 reține unele episoade din acele timpuri, mai ales din părțile Brașovului, pe care le-a putut cunoaște și ca membru al Magistratului ³².

Uciderea lui Mihai Viteazul este înregistrată — de pe poziții dușmănoase — la un alt cronicar brașovean și reprezentat al patriciatului de aici, Michael Forgátsch (1563—1633), alături de alte multe informații despre relațiile dintre țările române în perioada următoare ³³.

Informații mai găsim și la alți cronicari sași, martori ai evenimentelor din timpul lui Mihai Viteazul: Simion Massa (cca. 1536—1605), Marcu Fuchs (1557—1619), Christian Lupinus (1564—1612) și Ioan Oltardus (1576—1630) din ale căror însemnări va rezulta cunoscutul *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annale Hungarici et Transilvanici* tratînd perioada 990—1699 ³⁴.

Evenimentele din timpul lui Mihai Viteazul sînt tratate în cronică pe larg însă, prin prisma intereselor patriciatului săsesc din Brașov, cu multe amănunte pentru raporturile orașului cu domnul. Epitetele la adresa

²⁹ Marcu Schunckabunck, *Chronik* (1597—1603), publ. de Julius Gross, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, VI, Brașov, 1915, p. 2—6.

³⁰ Ioan Ursinus, *Chronologia rerum Hungaricarum*, (336—1610) (Cf. Karl Fabritius, *Die Schässburger Chronisten des 17. Jahrhunderts*, în *Fontes Rerum Austriacarum, Scriptorum*, IV, Viena, 1862, p. XXI—XXIX. Manuscrisul fiind inedit, am utilizat pentru studiul de față copia din 1832 de la Iosif Kemény, Col. minor, Tom. XII, A. 12(1), p. 39—41, ms. în Arh. Ist. a Fil. Cluj a Academiei). La mijlocul aceluiași veac, cronicarul G. Kraus, el însuși notar la Sighișoara mai bine de 3 decenii, va folosi informațiile de la I. Ursinus pentru perioada lui Mihai Viteazul.

³¹ *Liber annalium raptim scriptus per Michaelem Weyss Medtensem, senatorem reipublicae Coronensis* (1569—1612), ediția lui Julius Gross, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 145, 152—153.

³² *Tagebuch des Petrus Bánfi (1599—1616)*, ediția lui Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 417—418.

³³ *Chronik des Kronstädter Stadtherrn Michael Forgátsch bis zum 29 Juli 1631 durch dem selben geschrieben, 1203—1631*, publ. de Julius Gross, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov, 1903, p. 43.

³⁴ Vezi ediția lui I. Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I—II, Brașov, J. Gött, 1847—1848, cu trad. rom. de Andrei Mureșianu, în *Foaie pentru minte*, 1847.

domnului se amestecă: atunci cînd era încă ban al Olteniei e numit „țiranul cel mai mare”, pentru ca la urcarea lui în tronul muntean să fie „principe credincios și lăudat”. În Transilvania Mihai intră în octombrie 1599 „fără veste, cu o oaste foarte mare și formidabilă”; sînt descrise hotărîrile magistratului din Brașov în noua situație, solia trimisă în tabăra lui Mihai, pierderile suferite de prejmereni, domnul oprind prădarea țîrgului. Descriind tabăra lui Andrei Báthori, se observă că secuii lipseau, ei fiind alături de Mihai, fiindcă principii „i-au despoiat de libertățile lor cele străbune, iar Mihai îi reasează în acelea”. Perirea lui Andrei Báthori este apreciată drept meritată, fiindcă a persecutat pe preoții evanghelici și ortodocși din Transilvania, cronică reflectînd disensiunile ivite între patriciat și Báthorești.

Cronica dă apoi detalii despre șederea lui Mihai la Brașov în martie 1600, în timpul dietei ținută aici, domnul trecînd încă o dată pe lângă Brașov la începutul lunii mai, în campania din Moldova, pe care „o cuprinde fără nici o vărsare de sînge”. Dintre evenimentele relatate din vara anului 1600 în cronică rețin atenția încercările nobilimii de a atrage pe sașii brașoveni și sibieni de partea lor, ciocnirea de lângă Prejmer din septembrie 1600 dintre sași și o oaste a domnului. Aprecierile asupra stăpînirii lui Mihai în Transilvania denotă poziția reprezentanților patriciatului săsesc, care nu privea cu ochi buni o stăpînire românească aici.

La Guruslău, unde Mihai a avut un rol hotărîtor, spune cronică, „interesele” brașovenilor erau de cealaltă parte. Descriindu-se uciderea lui Mihai (cronică fiind aici în redacția lui M. Fuchs) se aduc acuze în același ton dușmănos de mai înainte, față de stăpînirea unui domn român ³⁵.

Istoriografia română din Transilvania ia act de momentul Mihai Viteazul mai întîi prin cronică protopopului Vasilie din Brașov, al cărui tată, protopopul Mihai, fusese colaborator al diaconului Coresi ³⁶. În copilărie și tinerețe protopopul Vasilie (cca 1590—1659) fusese martor al acțiunilor militare desfășurate în Țara Birsei în timpul domniilor lui Mihai Viteazul și Radu Șerban, tatăl său, așa cum reiese din cronică, însoțind pe judele Brașovului cînd delegația orașului a ieșit în întîmpinarea lui Mihai Viteazul, după ce oastea munteană trecuse Carpații și așezase prima tabără în Transilvania.

Cronica lui Vasilie protopopul din Brașov, redactată între anii 1628—1633 ³⁷, trei decenii mai tîrziu deci; menționează sumar trecerea lui Mihai Viteazul prin Țara Birsei, acțiunea judeului Brașovului și a protopopului Mihai, care „l-au mulțumit” pe domn ³⁸. Menționează și aducerea

³⁵ Am folosit trad. rom. datorată lui Andrei Mureșianu, publ. sub titlul *Spice istorice în Foie pentru minte, inimă și literatură*, 1847, p. 274—275, 285—287, 293—296, 301—304, 307—314.

³⁶ N. Sulică, *Cronica protopopului Vasilie din Brașov*, în „An. Inst. Ist. Naț.”, IX, 1943—1944, p. 331—342.

³⁷ Orig. rom. al cronicii este astăzi socotit pierdut, textul păstrîndu-se prin încorporarea ei de către Radu Tempea în *Istoria sa un secol mai tîrziu*. (Cf. St. Stînge, *Istoria besericii Scheilor Brașovului*, Brașov, Tip. Ciurecu, 1899, p. 1—7 și O. Schiau, L. Bot, *Radu Tempea. Istoria sfîntei beserici a Scheilor Brașovului*, E. L., 1969).

³⁸ Varianta germană păstrată la M. Albrich (1630—1694) intitulată *Chronik von Pope Vassilie (1392—1633)*, edițiile N. Sulică, în *Înștiințări. Cîteva capitole din trecutul românilor din Scheii Brașovului*, Brașov, 1906, p. 77—78; Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 4; trad. rom. la St. Meșes, în *Drum drept*, București, 1913, I, 3, p.

la Braşov a preotului Neagoslav din Ţara Românească, mai precis din Tîrgul Floci, de unde era Mihai Viteazul³⁹. În pasajul anterior din cronică se vorbeşte frumos de sprijinul primit de şcoala şi biserica românească din Scheii Braşovului din partea domnilor Petru Cercel şi a lui Aron Vodă din Moldova.

Viziunea cronicarilor transilvăneni contemporani lui Mihai Viteazul, reflectînd interesele clasei şi categoriilor sociale pe care le reprezentau aceştia, au influenţat însemnările cu caracter istoric de la mijlocul secolului al XVII-lea şi a doua lui jumătate. Un Gaspar Veres Bojti (Boithinus), care trăieşte pînă în jurul anului 1640, îl foloseşte pe Szamosközi atunci cînd înfăţişează anii 1595—1601 din lucrarea referitoare la perioada domniei lui Gabriel Bethlen (*De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*)⁴⁰. De la unii martori oculari ai evenimentelor îşi adună informaţiile Ioan Kemény (1607—1662) pentru *Autobiografia* sa, care se referă de fapt la anii 1607—1655, dar face referiri la luptele duse de Mihai Viteazul împotriva turcilor în 1595 şi cele pentru înstăpînirea lui în Transilvania în toamna anului 1599⁴¹. În a sa *Cronică de jale maghiară* (*Siralmas magyar krónika*) Ioan Szalárdi (1601—1666), înfăţişînd mai ales domniile principilor Gabriel Bathlen şi ale celor doi Gheorghe Rákoczi, se opreşte în prima carte a cronicii la perioada anilor 1526—1613, înregistrînd pătrunderea lui Mihai în Transilvania, lupta de la Şelimbăr şi uciderea lui Andrei Báthori, fără a face alte comentarii⁴².

De altfel, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, perioada lui Mihai Viteazul este tratată în istoriografia transilvăneană cu acelaşi interes, fără a se schimba viziunea de pînă atunci — cu excepţia istoriografiei române. Un spaţiu larg este acordat, astfel, anilor 1595—1601, evenimentelor în care Mihai Viteazul apare cu un rol de primă mîna, în marea compilaţie cronicărească a lui Wolfgang Bethlen (1639—1679). În a sa cronică, intitulată *Historia de rebus Transylvanicis*, tratîndu-se evenimentele din anii 1526—1609, pe baza cronicilor transilvănene mai importante de la sfîrşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII (St. Szamosközi, Ambrosie Somogy-Simigianus, Toma Borsos), perioada lui Mihai Viteazul ocupă un spaţiu de un volum şi jumătate din cele şase publicate în ediţia completă din 1782—1793. Găsim în cronică lui W. Bethlen — folosită masiv de N. Bălcescu în *Istoria* lui asupra domniei lui Mihai Viteazul — un ton cald dacă este vorba de luptele domnului Ţării Româneşti cu turcii din 1595, chiar

167; I. Lupaş, în *Cronicari şi istorici*, p. 19—20; text german şi trad. rom. la O. Schiau şi L. Bot, în *Radu Tempea. Istoria sfintei besereci a Scheilor Braşovului*, E. L., 1969, p. 190, 196. Textul referitor la Mihai Viteazul este acesta: „Hernacher als der Lauf de Jahr—Zeitungen gewesen Anno Christi 1599, Adami 7106, adventus Bulgarorum 206, hat sich Michael Waida aus der Walachei aufgemacht, ist über die Gebirge kommen und die Dörfer angezündet so hat sich damals der Weise Herr Richter Herr Cyrillus Greissing zusammt dem Popa Micha hinausgegeben, den Michay Waida befriediget und einen solchen Vertrag mit ihm getroffen, dass er Burtzländischen District nicht verderben sollte”.

³⁹ I. Lupaş, *Cronicari şi istorici români din Transilvania*, ed. II-a, Craiova, (1941), p. 20.

⁴⁰ Arh. ist. a Fil. Cluj a Academiei, fond I. Kemény, *Col. maior*, Tom. XVIII, A. 18(1), colile 3—4.

⁴¹ Arh. ist. a Fil. Cluj a Academiei, fond. I. Kemény, *Col. maior*, Tom. XI, A. 11, p. 27—321. O ediţie la Éva V. Windisch, *Kemény János önéletírása és válogatott levelei*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1959.

⁴² *Siralmas magyar kronikájának kilencz könyvet*, ediţia Kemény Zsigmond, Pesta, 1853, col. 21.

dacă el este prezentat ca supus al principelui Sigismund Báthori⁴³. La Călugăreni „armatele lui Mihai au repurtat o victorie strălucită asupra dușmanului”⁴⁴, dar, după sosirea lui Sigismund Báthori în Țara Românească, în acțiunile ulterioare și la Giurgiu, pe primul plan este pus de către cronicar principele transilvănean⁴⁵.

Unirea politică a Transilvaniei de către Mihai Viteazul însă nu este privită favorabil de către W. Bethlen. Cronica lui este plină de informații asupra acțiunilor militare și politico-diplomatice din acei ani, pătrunderea domnului Țării Românești cu oastea sa, repeziciunea acțiunii sale, asemănată cu trecerea Alpilor de către Hanibal⁴⁶, remarcată atitudinea demnă de laudă pe care o are în momentul aducerii capului lui Andrei Báthory⁴⁷, dar, datorită poziției sale de clasă, se lansează în critici la adresa lui Mihai și a românilor transilvăneni când prezintă mișcările țărănești izbucnite în toamna anului 1599 după victoria românească de la Șelimbăr⁴⁸. Il acuză pe domnul român de intenția de a extirpa toată nobilimea din Transilvania⁴⁹. W. Bethlen nu are mai multă înțelegere nici pentru reluarea acțiunilor lui Mihai Viteazul în vara anului 1601, prezentînd vina lui de a fi avut legături cu turcii, din care motiv G. Basta îl înlătură, trupul său susținînd că a fost dus apoi la Alba Iulia și depus în biserica mitropolitană, dînd și un epitaf făcut de un „adevărat transilvănean” la mormîntul lui Mihai⁵⁰, care este însă altul decît cel al lui St. Szamosközi.

Epoca lui Mihai Viteazul preocupă deopotrivă istoriografia săsească. Un Mihail Seybriger (1600 ?—1673) meșter argintar în Brașov, în ale sale scurte însemnări istorice pentru anii 1599—1611 înregistrează sumar trecerile lui Mihai prin acest oraș⁵¹. Împrejurările în care a fost ucis Mihai Viteazul îl preocupă pe bistrițeanul Ștefan Decani (mort în 1682) descriînd soarta orașului Bistrița în acel timp⁵². La Toppeltinus găsim doar menționată bătălia lui Mihai Viteazul de lângă Sibiu cu Andrei Báthori, încercarea cardinalului de a intra în cetate după înfringerea suferită, sibiienii neacordîndu-i adăpost⁵³, pentru care motiv Gabriel Báthori se va răzbuna mai tîrziu⁵⁴. Folosind informații din St. Szamosközi, se oprește asupra perioadei și Matei Miles (1639—1686) în cronica sa intitulată *Siebenbürgischer würg Engel*, tipărită la Sibiu, în 1670.

⁴³ Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, ed. II, datorată lui Iosif Benkő, Tom. III, Sibiu, 1783, p. 532—34 (despre începutul luptelor cu turcii), 557—573 (despre tratatul de la Alba Iulia); p. 591—628 (despre bătăliile de la Călugăreni și Giurgiu).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 595 („copiae Michaelis splendida de hoste reportata Victoria”).

⁴⁵ *Ibidem*, p. 621—628.

⁴⁶ *Ibidem*, Tom. IV, Sibiu, 1785, p. 344.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 462.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 428—430.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 464.

⁵⁰ *Ibidem*, Tom. V, Sibiu, 1789, p. 40—46.

⁵¹ Michael Seybriger, *Chronik*, ediția Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 436—437.

⁵² <Stephan Decani>, *Kurz gefasster Bericht, von der Belägerung der Stadt Bistritz*, Bistrița, 1779, 8 f. Cf. A. Veress, *Bibliografia română-ungară*, I, p. 302.

⁵³ Laurențiu Toppeltinus, *Origines et occasus Transylvanorum*, Lyon, 1667. În preluarea lui Miron Costin: „pe acest Bator l-au stîns Mihai Vodă domnul muntenesc... răsipindu-i oastea. Iar singur Andrei Bator, năzuind la Sibiu, nu l-au primit orașenii, temîndu-se să nu le aducă după sine vo nevoie. Și așa îmblînd prin păduri rătăcit, au pierit de păstorii”. (Cf. Miron Costin, *Opere*, București, ESPLA, 1958, p. 309).

⁵⁴ M. Costin, *op. cit.*, p. 309—310.

După cronicăa lui Ioan Ursinus prelucrează Georg Kraus (1607—1679), ajuns și el notar al orașului Sighișoara între 1646—1679, o altă cronică, în limba germană, dar avînd două titluri, în latină și în germană⁵⁵. Găsim în cronicăa relatate pe scurt evenimentele petrecute între anii 1599—1606, între care și cele din timpul lui Mihai Viteazul, în care domnul român a jucat un rol principal. Georg Kraus rămîne în limitele vederilor patriciatului săsesc, lovit deopotrivă de mișcările sociale izbucnite odată cu intrarea lui Mihai în Transilvania. Vederile sale se apropie, astfel de cele ale reprezentanților nobilimii maghiare, care privesc cu ură de clasă și dispreț pe Mihai, socotindu-l „uzurpator” al intereselor de castă ale stăpînilor feudali din Principat. Se fac asocieri între acțiunea lui Mihai Viteazul în Transilvania și cele ale țărănimii răscolate de aici, masiv de origine română, aceeași ca a domnului de peste munți, de unde pericolul unor schimbări în Principat, dacă Mihai ar fi reușit să se instăpînească aici pentru mai multă vreme⁵⁶. Unitatea de neam a românilor din cele trei țări este sesizată ca un pericol pentru poziția privilegiată a „națiunilor” cu drepturi politice din Transilvania, care au exclus pe românii majoritari de aici de la instituțiile țării; de aceea stăpînirea lui Mihai Viteazul în Transilvania era respinsă de o istoriografie angajată să susțină interesele patriciatului săsesc.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea însă, istoriografia română pătrunde semnificația acțiunii politice de la 1600. Astfel Gheorghe Brancovici (1645—1711) mai întîi, în a sa *Cronică românească* din 1686, cu multe știri despre cele trei țări românești, unde se susține originea romană a poporului român, se vorbește despre faptele lui Basarab întemeietorul, ale lui Iancu de Hunedoara, și Ștefan cel Mare. Este fixat apoi momentul Mihai Viteazul în istoria politică a românilor: . . . „Domnul Mihaiu, Voievodul Țării Muntenești, duple ce au bătut multe războaie turcești și de alte neamuri, au bătut și pre Batorie Andraș, prințepul Ardealului, la Sibiu și i-au luat țara, întru carea au făcut și pravoslavnică sfîntă mănăstire mitropolia. Cu vitejie vreadnică ocărmuind, au lătit puterea neamului rumănesc (s.n. — N.E.), și cu fericire stăpînind măriia sa căte trei țări, adecă Ardealul, Moldova și Țara Muntenescă”⁵⁷. Pe cronicar l-a interesat în mod deosebit viața și faptele lui Mihai Viteazul, adună informații despre epoca sa, este convins că trupul gloriosului domn era îngropat în biserica mitropoliei ortodoxe din Bălgrad-Alba Iulia, unde el însuși a stat 24 de ani, lîngă fratele său, mitropolitul Sava⁵⁸. Mai tirziu, cînd între anii 1690—1711 redactează în închisoare *Cronica sîrbească*, scriere cu mult mai dezvoltată decît precedenta,

⁵⁵ Titlul latin: *Tractatus Rerum tam Bellicarum, quam etiam aliarum, ab anno 1599 usque 1606 inclusive in Transylvania Interventarum per Georgium Kraus; 1646 fungentem Civitatis Schaesburgensis Notarium conscriptus*, iar cel german: *Ausführliche Verzelchnung des Elendes und der Noth, Welche von Anno 1599 bis Anno 1606 Schässburg, und andere umliegende Oerter, ja ein grosser Theil Stebenbürgens erduldet und erlitten, aus denen unverwerflichen Unkunden der Stadt Schässburg zusammengetragen*. Cf. Gh. Duzinchievici și Eugen Reus-Mirza, *Introducere la Cronica Transilvaniei 1608—1665 de Georg Kraus*, București, Edit. Academiei, 1965, p. XIII.

⁵⁶ G. Kraus, *Tractatus rerum Transsylvanicarum, 1599—1606*, în I. Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Stebenbürgens*, I, Cluj, 1839, p. 165; trad. rom. la Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, p. 133.

⁵⁷ N. Iorga, *Despre cronicăa lui Gheorghe Brancovici*, în „*Revista istorică*”, III, 1917, nr. 3—4, p. 111. Vezi și comentariul lui D. Prodan, *op. cit.*, p. 95—96.

⁵⁸ Cf. Silviu Dragomir, *Fragmente din cronicăa sîrbească a lui George Brancovici*, în „*An. Inst. Ist. Naț.*”, II, 1923, p. 8.

rezervă un spațiu mare tratării domniei lui Mihai (144 pagini în manuscris) dovedindu-se plin de admirație față de faptele deosebite politice și de arme din epoca sa ⁵⁹.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor Transilvania cunoaște cucerirea habsburgică și consolidarea regimului austriac. Istoriografia nobiliară a secolului al XVIII-lea apare preocupată de raporturile ei cu noul regim, pierde din importanța pe care o avusese în veacul anterior. Și apare mai puțin înregistrată perioada domniei lui Mihai Viteazul. O cronică anonimă referitoare la „nenorocirile” suferite de orașul Odorhei între anii 1600—1711, înglobează și evenimentele din vremea lui Mihai Viteazul, dar insistă mai mult asupra mișcării lui Francisc Rákoczi II ⁶⁰. După St. Szamosközi compilează Paul Enyedi în a doua jumătate a sec. XVIII părți referitoare la unele întâmplări petrecute între anii 1598—1605, între care și cele despre Mihai Viteazul ⁶¹.

Un oarecare interes pentru epoca lui Mihai Viteazul găsim la Petru Bod și Iosif Benkő. Petru Bod (1712—1769), într-o istorie a episcopilor reformați din Transilvania tipărită la Aiud în 1766, se oprește asupra situației Transilvaniei în vremea lui Mihai Viteazul și apoi a lui Basta, vorbește despre lupta de la Guruslău ⁶². Iosif Benkő (1740—1814) în lucrarea sa despre *Transilvania*, tratând despre principii Transilvaniei, dă o notă mai lungă asupra evenimentelor din timpul lui Andrei Báthori și Mihai Viteazul: informația asupra epocii e luată de la St. Szamosközi, Istvánfi, Toppeltinus, W. Bethlen, Miles, la urmă transcriind epitaful celui dintii compus la moartea lui Mihai Viteazul ⁶³.

În istoriografia săsească a secolului al XVIII-lea însă, epoca lui Mihai Viteazul continuă să preocupe. E drept, nu se produc sensibile deplasări în atitudinea față de acțiunea domnului muntean în Transilvania, dar sînt înfățișate — de multe ori pe larg — evenimentele acelor ani. Astfel în *Diarium*-ul lui Paul Benckner cel Bătrîn (1653—1719), cunosător al limbii române și Țării Românești, pe baza unor informații luate din tradiția istoriografică săsească brașoveană ⁶⁴, în *Istoria* lui Ioan Filstich (1684—1743) ⁶⁵ și în cronică pastorului din Feldioara Andrei Bogner

⁵⁹ Ms. orig. sîrb, în Bibl. Mitrop. Carloviț (R. S. F. Iugoslavia) tradus doar fragmentar în limba română, capitolul referitor la Mihai Viteazul fiind inedit. Folosim, de aceea, referințele lui S. Dragomir (*op. cit.*), I. Lupaș (*Cronica și istorici*, p. XIII—XV) și I. Crăciun (*Cronicele românești ale Transilvaniei și Banatului*, în „An. Inst. Ist. Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 132).

⁶⁰ <Udvarhely városnak nyomorúságáról>, ediția Miklós K. Papp, în „Történelmi Lapok”, (Cluj), I, 1874.

⁶¹ Az Erdélyt veszedelemről. Enyedí Pál énekéből, 1588-tól 1605-ig. Cf. I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII, privind istoria României*, București, Edit. Academiei, 1963, p. 235.

⁶² P. Bod, *Szmirnai szent Polikárpus ... Erdélyi református puspokoknek Historiájok* <Aiud, 1766>. Tratănd despre viața episcopului reformat Ujvári János, se oprește asupra hotărîrilor luate în adunarea nobiliară de la Leț, după bătălia de la Mirăslău, unde — spune P. Bod — s-a hotărît ca preot român din Țara Românească să nu vină în Ardeal, nici călugări, „pentru că aceștia au fost spionii lui Mihai Vodă, cînd au venit pe Ardeal”.

⁶³ I. Benkő, *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*, Tom. I, Viena, 1778, p. 247—253.

⁶⁴ *Diarium Pauli Benckneri* (1421—1693), ediția Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, 1903, p. 183.

⁶⁵ I. Filstich, *Historia Transilvaniae, Hungariae, Valachiae et Moldaviae* (1727). Cf. I. Crăciun și A. Ilieș. *Repertoriul manuscriselor*, p. 371—372.

(1678—1749), aceasta din urmă cu multe știri de interes local, din Țara Birsei, dar și general, pentru vremea lui Mihai Viteazul⁶⁶.

Tradiția cronicărească de la Prejmer (Brașov) rămânea la aceleași aprecieri față de viteazul domn, deoarece pastorii sași în timpul acelor evenimente și-au pierdut veniturile (zeciuala)⁶⁷, cronica însăși fiind redactată, succesiv, de mai mulți pastori din acea localitate.

Din Țara Birsei, cu informații locale privind trecerea lui Mihai pe aici, dar și cu referire la Transilvania, Țara Românească și Moldova în vremea diferiților domni și principii, între care și Mihai Viteazul, provin și însemnările cronicărești datorate lui Iosif Teutsch (1702—1770)⁶⁸, — care vor fi continuate de Iosif Trausch — precum și cele ale lui Georg Draudt (1729—1798)⁶⁹, ambele scrise în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

În istoriografia română din Transilvania se înregistrează în veacul al XVIII-lea și începutul celui următor schimbări de optică în aprecierea momentului Mihai Viteazul. În *Istoria sfintei besereci a Scheilor Brașovului* a lui Radu Tempea (1691?—1742) prin care istoriografia română transilvăneană este reprezentată în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, nu găsim, deocamdată, prea multă înțelegere⁷⁰. Însemnările *Istoriei* sale încep în 1392 și se opresc în anul morții autorului (1742), pentru partea de început preluând din cronica mai veche a protopopului Vasilie al Brașovului. Plină de informații pentru istoria locală și a legăturilor Brașovului cu celelalte două țări române, găsim pentru anul 1599 pasajul referitor la popasul lui Mihai Viteazul în Țara Birsei, în înaintarea lui în fruntea armatei muntene, spre Șelimbăr (Sibiu). Fără a comenta însemnările lui Popa Vasilie Radu Tempea le preia în același ton, care nu dovedește prea multă înțelegere față de acțiunea strălucită a lui Mihai: „După aceea, 1599 (7106)... s-au sculat Mihai Vodă din Țara Muntenească de au trecut muntele și au aprins satele. Atunci au mers domnul Țerșiș, județul din Brașov, cu protopopul Miha și au făcut pace și legătură cu Mihai Vodă să nu strice ținutul”⁷¹.

⁶⁶ A. Bogner, *Chronik, 1557 1699*, ediția Julius Gross, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 135. Singura mențiune în cronica pastorului feldiorean referitoare la Mihai Viteazul este în acești termeni: „Die 2 Junii (1600) Michael vayvoda, tyrannus Transilvaniae, occupata Moldavia pervenit Coronam omni suo milite perverso ad urbem secum tracto”, exprimând dușmănia clerului săsesc la adresa domnului român.

⁶⁷ *Tartlauer Chronica oder Historie von dem königlichen Markt Tartlau in dem Burzenländischen Distrikte (997 1754)*, publ. fragm. de Friedrich Stenner, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, p. 65. Trad. rom. de Ioan Ludu, în *Țara Birsei*, (Brașov), IV, 1932, p. 528—531. (Sint citate în cronică, pentru perioada lui Mihai Viteazul, informații luate de la M. Weiss, Fuchs, Banfi, de la Szamosközi transcriindu-se epitaful defăimător).

⁶⁸ Iosif Teutsch — Iosif Trausch, *Besondere Nachricht von Burzenland (1238—1770* partea lui I. Teutsch, continuată de I. Trausch pentru anii 1772—1867), publ. de Fr. W. Seraphin, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, p. 54.

⁶⁹ G. Draudt, *Diejenige Schrift, welche im August 1794 in den Thurmknopf der evangelischen Kirche des Marktes Zeiden gelegt worden ist (1335—1794)*, publ. de Friedrich Stenner, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, p. 87. Se înregistrează doar trecerea lui Mihai Viteazul în 1599 cu 50 000 de oameni prin Țara Birsei, pe lângă Codlea, ea fiind incendiată, apoi trecerea unor oști românești, în sept. 1600 și 1601 prin Țara Birsei.

⁷⁰ Vezi O. Schiau și L. Bot, Prefață la *Radu Tempea. Istoria sfintei besereci a Scheilor Brașovului*, E. L., 1969, p. 5—47. Pentru activitatea lui Radu Tempea vezi Candid C. Mușlea, *O dinastie de preoți și protopopi Radu Tempea. Șase generații de preoți și protopopi din aceeași familie*, Brașov, 1939, p. 10—12; I. Pervain, *Radu Tempea*, în *Ist. lit. rom.*, I. București, 1964, p. 676—7.

⁷¹ Ms. orig. rom. chirilic în Bibl. Muz. Bis. Sf. Nicolae din Schei-Brașovului, nr. 39, scris între 1716—1742, f. 2 v.; ediție completă de O. Schiau și L. Bot, *op. cit.*, p. 59—60.

După mijlocul secolului al XVIII-lea însă, gândirea istoriografică românească reține semnificația unirii lui Mihai. Mai întâi pe linia efectelor sale în planul bisericesc, al organizării bisericii ortodoxe din Transilvania. Autorul cronicii versificate *Plîngerea sfintei mănăstiri a Silvașului din eparhia Hațagului din Prislop*, cleric sau laic din acele părți de sud-vest ale Transilvaniei, apreciază prin 1762—1764, la distanță în timp de mai bine de un secol și jumătate, sprijinul acordat de Mihai Viteazul instituției bisericești a românilor din Transilvania, el continuînd de fapt un ajutor mai vechi primit de peste munți :

„Din Belgrad mitropolia,
Scaunul țării și țării,
Pre care o au zidit.
Mihai voevod Viteazul, cel prea vestit,
Mari și frumoasă, cu totul de piatră
Și foarte bine întemeiată
Și dintru aceasta să arată
Că era o pravoslavie adevărată
Întru aceste trei țări și o credință”⁷².

Cronica însă ia apărarea întregii instituții politico-bisericești a românilor transilvăneni, aducînd argumente istorice, social-politice pentru susținerea ei, între care și situația fericită în care s-a găsit mitropolia de la Alba Iulia în vremea lui Mihai, subliniind unitatea bisericii românilor din cele trei țări; cronica, astfel, depășește cadrul strict confesional, ridicîndu-se la o semnificație de natură politică.

La Brașov mai ales, unde unirea religioasă n-a cîștigat teren, însemnările de cronică datorate lui Dimitrie Eustatievici rețin unele știri despre raporturile lui Mihai Viteazul cu sașii brașoveni⁷³. Despre domnul român și mitropolia ortodoxă de la Alba Iulia din acea vreme găsim informații și într-o cronică anonimă a Brașovului, care tratează trecutul românilor din Schei între 1392—1790⁷⁴.

Pasul cel mare este făcut și aici prin *Școala ardeleană*. Istoriografia românească din Transilvania realizează la sfîrșitul secolului XVIII-lea și începutul celui următor prin Samuil Micu și Gheorghe Șincai cele dintîi sinteze istorice ale poporului român din întreaga noastră istoriografie. Momentul lui Mihai Viteazul, luptele lui cu turcii și stăpînirea lui asupra celor trei țări sînt tratate în lumină favorabilă. Samuil Micu, în *Scurtă cunoștință a istorii românilor* (scrisă între 1792—1796), tratînd evenimentele din cele trei țări, critică stările sociale și politice de la sfîrșitul secolului XVIII-lea, mai ales pe cele din Țara Românească și Moldova, separatismul lor politic⁷⁵. La secțiunea despre *Prinții Ardealului* inregistrează moartea

⁷² Cf. *Cronici și povestiri românești versificate (Sec. XVII—XVIII)* ediție D. Simonescu, București, Edit. Academiei, 1967, p. 75—76. Despre cronică vezi p. 69—74.

⁷³ N. Iorga, *Însemnări de cronică ale clericilor din Scheii Brașovului*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, XII, 1933, p. 67; I. Lupaș, *Cronicari și istorici*, p. XVIII.

⁷⁴ Vezi la N. Sulică, *Înștiințări. Cîteva captivități din trecutul românilor din Scheii Brașovului*, Brașov, 1906, 62 p.; I. Crăciun, *Cronicile românești ale Transilvaniei și Banatului*, în „An. Inst. Ist. Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 134—136.

⁷⁵ D. Ghișe — P. Teodor, *Fragmentarium Iluminist*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 48—50.

lui A. Báthori, „fugind de Mihai Vodă, domnul Țării Românești”⁷⁶. Românii din Transilvania, spune mai departe istoricul S. Micu, s-au unit cu Mihai Viteazul și Radu Șerban „și au supus Ardealul” sub ascultarea împăratului⁷⁷. Caracterizări admirative la adresa domnului român găsim în secțiunea despre domniile muntene din această lucrare: „În anul 1593 în domnia Țării Românești au urmat Mihai Vodă, carele să zice Viteaz. Acesta foarte mare ostașiu au fost, și pre turci i-au bătut și pre ardeleni i-au biruit și Ardealul l-au luat”⁷⁸. Nu vorbește de stăpînirea lui în Moldova, dar menționează cu satisfacție reînnoirea mitropoliei de la Alba Iulia de către Mihai Viteazul⁷⁹, așa cum o va face din nou în 1805 în *Istoria bisericii românilor*⁸⁰.

Samuil Micu va rezerva un spațiu mai întins perioadei lui Mihai Viteazul în *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor (1801—1805)*. O tratează mai întâi în primul volum, care se referea la istoria românilor în Dacia și a Transilvaniei pînă aproape de 1800. Intrarea lui în Transilvania, bătălia de la Șelimbăr și stăpînirea sa aici, campania din Moldova sînt înfățișate cu atenție. Solului împăratului Rudolf îi exprimă speranța că „pentru credința și osteneala ce au avut pentru împărăție, îl va lăsa să fie el domn preste locurile acelea”⁸¹. Răzvrătirea nobilimii și înfrîngerea lui Mihai în toamna anului 1600, șederea lui la Viena, recuștigarea Transilvaniei și uciderea lui de către Basta, acesta „pismuind mării și laudei lui Mihai Vodă”, sînt urmărite în continuare în *Istoria* lui S. Micu.

Evenimentele din timpul lui Mihai Viteazul sînt reluate în tomul II al *Istoriei* lui S. Micu, referitor la domnia Țării Românești: „Deci Mihai vodă să așeză domn și prinț țării Ardealului; iară în Țara Românească pusă domn pe fiul său Nicolae Vodă. Iar cînd au fost anul 1600, maiu zile 6, Mihai Vodă au ridicat oaste asupra lui Ieremia vodă din Moldova și au intrat în Moldova”⁸². Campania din Moldova e mai pe larg tratată acum, corectează tacit ceea ce spusesese în primul tom cu privire la numirea fiului său în Moldova ca „gubernator”, ca fiind lăsată în grija unor boieri de-ai săi „iar el să întoarsă în scaonul său cel domnesc la Bălgrad”⁸³. Rămîn în lucrare însă unele inexactități cu privire la bătăliile de la Mirăslău și Guruslău și data uciderii lui Mihai Viteazul, dar sînt tratate cu pătrundere raporturile lui Mihai cu nobilimea transilvăneană, împăratul Rudolf, generalul Basta. Simțim duioșia ce l-a cuprins cînd descrie uciderea lui Mihai Viteazul, unde urmează cronica munteană: „și căzu trupul lui

⁷⁶ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ediție de C. Cimpeanu, București, Edit. științifică, 1963, p. 41.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 45.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 112.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 102 („După aceia au urmat Ioan, pre a căruia vreme Mihai Vodă din Țara Românească din temeu au înouit Mitropolia în Belgrad”).

⁸⁰ Samuil Micu, *Istoria bisericii românilor* (constituind tom. IV din *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*). Ms. în Bibl. Fil. Cluj a Academiei, Secția Mss., ms. rom. 439 („Pe vremea acestuia Mihai vodă domnul Țării Românești din temeu au înouit și au zidit rezidenția mitropolicească la Belgrad”).

⁸¹ Samuil Micu, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, Tom. I, Blaj, 1801. Ms. în Bibl. Fil. Cluj a Academiei, Secția Mss., ms. rom. 436, p. 173—174. Partea referitoare la domnia lui Mihai Viteazul cuprinde p. 167—179 din ms.

⁸² Samuil Micu, *Istoria domnilor Țării Românești*, Tom. II, Ms. în Bibl. Fil. Cluj a Academiei, Secția Mss., Ms. nr. 437, p. 386.

⁸³ *Ibidem*, p. 390.

cel frumos pe pământ supt picioarele cailor. Acesta au fost sfârșitul viteazului și vestitului Mihai Vodă⁸⁴, duioșie despre care vorbea și N. Iorga⁸⁵.

La o cuprindere mai largă a domniei lui Mihai Viteazul, încadrarea acesteia în istoria poporului român, se ajunge prin monumentala *Hronică a românilor* redactată de Gheorghe Șincai, apreciată pe bună dreptate ca cea mai însemnată construcție istoriografică românească a vremii. O documentație istorică nemaiîntilnită pînă atunci în întreaga noastră istoriografie și multă vreme neegalată după aceea dădea un fundament solid *Hronicului* șincaian. Pentru perioada lui Mihai Viteazul extrage din cronicarii contemporani și evenimentele următoare: din Szamosközi (fără să-i știe numele) din Istvanfi, Francisc Miko, Hevenyesi, Eustațiu Gyulafi, Balthazar Walter, I. Kemény, W. Bethlen, P. Enyedi, Miron Costin, cronica munteană, P. Bod, Engel etc. la care se adaugă cronicarii străini. Extrage din colecții de documente din fonduri arhivistice cercetate la Roma, Viena și Pesta, în 1780 copiind la Viena protocolul dietei de la Alba Iulia din nov. 1599 al cărui text îl pune la dispoziție „consiliariul” Ștefan Costa, originar din Beiuș, transcriere păstrată în volumul 3 din cele 27 de volume din corpusul de izvoare pe care Șincai le-a adunat pentru marea lui operă⁸⁶. Pînă la Șincai istoria anilor 1593—1601, corespunzătoare domniei lui Mihai Viteazul nu a cunoscut criticismul istoric, atîta grijă pentru adevăr în reconstituirea faptelor istorice. Informații din surse istorice diferite sînt confruntate competent, înlăturîndu-se multe din inexactitățile vehiculate pînă atunci în istoriografie. Prin dimensiunile rezervate domniei lui Mihai Viteazul în spațiul întreg al cronicii⁸⁷ și din punctul de vedere al informației istorice putem aprecia că abia prin *Hronicul* lui Gh. Șincai ea a fost tratată corespunzător și așezată la locul ce i se cuvenea⁸⁸. Efortul său istoric Șincai l-a pus în reconstituirea evenimentelor, în restituirea faptelor așa de mari ale lui Mihai Viteazul, reținîndu-și sentimentele, după cum opina și N. Iorga⁸⁹. Cu anume rezerve găsim tratată perioada lui Mihai Viteazul în *Brevis Notitia Rerum Dacicarum* (1820) a lui Ioan Monorai⁹⁰.

Dealtfel, istoriografia românească a epocii, prin *Școala ardeleană* a reconstituit însă epoca lui Mihai Viteazul la dimensiunile ei istorice, oferîndu-se argumente pentru ideologia luptei politico-naționale românești. Inițiativele venite din Transilvania sînt și aici de primă mărime. Într-un

⁸⁴ *Ibidem*, p. 395.

⁸⁵ „Istoricul fără pasiuni pare că se umple de duioșie o clipeală cînd e adus sa povestească sfîrșitul eroului”. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, II, Ed. D.P., 1969, p. 155.

⁸⁶ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, II, p. 369. Ediția Fl. Fugaru, București, Edit. pentru literatură, 1969, p. 365. Tomul II. al *Hronicului* a fost scris între 1804—1811. Pe baza acestui protocol corectează informația transmisă de cronicarul Fr. Mikó, privind locul ținerii celei dintîi diete a Transilvaniei sub Mihai Viteazul.

⁸⁷ Tomul II, cuprinzînd tratarea anilor 1440—1613 are 443 pag. ms., anii 1593—1601 găsindu-se la p. 331—389 (58 p.).

⁸⁸ Totodată Șincai îi impută lui Mihai Viteazul că s-a purtat cu sumeție și ireverențios cînd s-a îndoit de calitățile habsburgului întrebîndu-se: „Fată e au nevastă, împăratul nemțesc? ... Carea întrebare nu s-au cuvînit lui continuă Șincai — măcar cit de viteaz au fost, pentru că sumețiile acestea i-au și mincat mai pre urmă viața”. (Gh. Șincai, *Hronica românilor*, II, p. 375, ediția citată, p. 370).

⁸⁹ N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII (1688—1821)*, II, p. 189.

⁹⁰ I. Monorai, *Brevis Notitia Rerum Dacicarum*, 1820, Ms. lat. în Bibl. Fil. Cluj a Acad., Secția Mss., nr. 319, p. 178—180.

memoriu românesc din 1804 adresat împăratului despre „starea amărită a neamului românesc din Marele Principat al Ardealului”, atribuit în vremea din urmă de acad. D. Prodan lui Ioan Budai-Deleanu, se spune : „Gretățile acestui Neam văzându-le unii prințipi ai Valahiei, Țării Românești, au venit cu oaste în Transilvania (Ardeal) și au supus țara supt sine pînă la Torda, de unde (pentru că turcii îi strînge la Dunăre din dărăpt) s-au întors iară înapoi, rămînînd acest Neam iarăși supt jugul robii”⁹¹, aluzie evidentă la acțiunea lui Mihai Viteazul, ea oferînd o soluție cu care aproape că se amenință dacă situația românilor din Transilvania nu se va îndrepta. Unirea politică realizată sub Mihai Viteazul la anul 1600 se constituie așadar, într-un „prețios și timpuriu precedent”, anticipație ideologică a ideilor de unitate națională, a luptei pentru unirea politico-statală a românilor, anticipație ce pornește din Transilvania⁹².

Iar cărturarii transilvăneni trecuți în Țara Românească și Moldova, vor reaminti muntenilor și moldovenilor faptele strălucite ale lui Mihai Viteazul, unirea de la 1600, criticînd starea politică în care se găseau cele două principate la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, Gh. Lazăr, spune că Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul s-ar ascunde „în adîncimea pămîntului” dacă ar vedea starea de atunci a descendenților lor⁹³. În studiul lui Damaschin Bojincă despre *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul* publicat în 1834 se preamărește unirea de la 1600 în același scop, de a oferi un exemplu viu oamenilor politici români ai timpului din țările românești de la sud și est de Carpați : „Această istorie, precum spre mare lauda nației s-au însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie măriților boieri de Țara Românească și Moldavia. Cetească tot insul aceasta cu mîngăiere, văzînd ce au fost strămoșii lui”⁹⁴. D. Bojincă este, de altfel, primul istoric român care ne dă o lucrare în limba română închinată exclusiv lui Mihai Viteazul. Iar transilvăneanul Florian Aaron, pătrunzînd și mai mult semnificația unirii lui Mihai Viteazul pentru românii ardeleni, pentru poporul român în genere, în *Idee repede de Istoria Principatului Țării Românești* din 1837, așa cum va face mai tîrziu și în *Cursul său de istoria Românilor ținut la București*⁹⁵, încadrează lupta antiotomană a lui Mihai Viteazul în istoria europeană a epocii, vorbește cu entuziasm de voievod („De la marele Traian și pînă la el, românii nu s-au norocit ca din sinul lor să se nască alt om mai mare decît dînsul : cincisprezece veacuri au lucrat ca să facă mărirea lui”)⁹⁶, de rolul jucat de țările române în acel sfîrșit de veac, îndemnîndu-i încă o dată să-i urmeze exemplul : „Românii aibă a se mîndri cu eroul acesta, care se luptă ca un leu pentru pricina cea sfîntă a dez-

⁹¹ D. Prodan, *Încă un Supplex Libellus românesc. 1804*. Cluj, Edit. Dacia, 1970, p. 42.

⁹² Vezi și Aurel Răduțiu, *Incurstuni în istoriografia vieții sociale*, Cluj, Edit. Dacia, 1973, p. 44.

⁹³ Gh. Lazăr, prefață la *Povăftulcrul său*. Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII (1688—1821)*, II, p. 428.

⁹⁴ D. Bojincă, *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul, Prințipului Țării Românești*, în *Biblioteca Românească* (Buda), III — IV, 1830; N. Bocșan, *Un istoric uitat : Damaschin Bojincă (1802—1869)*, în „Banatica”, I, 1971, p. 295. Dintre izvoarele folosite de D. Bojincă : Fülstich, Balthasar Walter, *Breviarum hronologicum*, W. Bethlen, Engel, Khevenhüller.

⁹⁵ N. Iorga, *Cursul de istoria românilor al lui Florian Aaron*, în „Revista istorică”, XIII, 1927, p. 262—263.

⁹⁶ Florian Aaron, *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Românești*, II, București, 1837, p. 318—319.

robiei și a slobozeniei lor. Aducă-și aminte de ceea ce poate face o nație unită...”⁹⁷.

Erau tocmai eforturile care anunțau *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* a lui Nicolae Bălcescu, în care unirea politică de la 1600 va fi cuprinsă prin viziunea necesităților societății românești din anii revoluției de la 1848.

MICHEL LE BRAVE À LA LUMIÈRE DES CHRONIQUES DES XVII-e — XVIII-e SIÈCLES

RÉSUMÉ

La puissante personnalité de Michel le Brave et le grandiose acte de l'union politique des pays roumains de 1600 ont suscité un profond écho qui s'est reflété dans les sources documentaires aussi bien que dans des chroniques, annales et mémoires de la période respective ou de celle immédiatement suivante. L'article porte sur l'écho suscité par cet événement dans la littérature historique de Transylvanie, notamment dans celle moins connue ou même inédite, expliquant la lumière sous laquelle a été dépeinte la personnalité de Michel le Brave en fonction des intérêts de classe ou nationaux des auteurs des sources narratives. Quelques-uns d'entre eux, contemporains des événements, à savoir Stefan Szamosközy, font la chronique a été largement utilisée ultérieurement, Eustațiu Gyulaffi, Ioan Iacobinus, I. Baranyai Decsi etc., présentant favorablement la lutte anti-ottomane du prince, mais modifiant leurs opinions, d'après la position de la noblesse, lorsqu'ils présentent l'acte de 1599—1600. D'autres auteurs, tels que Francisc Miko ou Francisc Nagy Szabo mentionnent l'appui prêté par les Sicules à Michel le Brave, tandis que les représentants du patriciat saxon ne sont pas favorables au prince roumain. On passe en revue ensuite les représentants de l'historiographie roumaine, ainsi que les chroniqueurs transylvains des XVII-e — XVIII-e siècles qui maintiennent toujours vif leur intérêt envers la figure de Michel de Brave et ses actions, devenues au XIX-e siècle un symbole dans la lutte pour la libération nationale des Roumains.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 322.

O VECHĂ CONTROVERSĂ : PATERNITATEA REDACȚIEI ÎN 7 CAPITOLE A SCRIERII *DE NEAMUL* *MOLDOVENILOR* (II)

DE

DUMITRU VELCIU

I. Într-un articol publicat anterior în această revistă ¹, după prezentarea, pe scurt, a disputei care a avut loc, în decursul timpului, în legătură cu paternitatea asupra redacției în 7 capitole a lucrării *De neamul moldovenilor*, am infirmat, pe rînd, documentat, argumentele lui P.P. Panaitescu, prin care se susținea paternitatea lui Miron Costin ², subliniind dreptul de valabilitate, în continuare, al tezei lui Constantin Giurescu care a propus ca autor al redacției dezvoltate (în 7 capitole) pe fiul cărturar al lui Miron, cronicarul Nicolae Costin ³. În articolul nostru amintit, împotriva celor susținute de P.P. Panaitescu, am dovedit că Nicolae Costin a avut la îndemînă și a folosit cele două lucrări, în limba polonă, ale tatălui, că a cunoscut și utilizat cartea lui Laurențiu Toppeltin, *Origines et occasus Transsylvanorum*, Lugduni [Lyon], 1667, și că, în legătură cu mult discutatul și contradictoriul amănunt privind Turnul Neoptolem, Nicolae Costin trimite nu la un pasaj din *De neamul moldovenilor*, ci la *Cronica polonă* a lui Miron Costin.

Așa cum arătam în precedentul articol, ne propunem acum, după demonstrația negativă față de susținerile lui P.P. Panaitescu, să aducem, în sens pozitiv, argumente suplimentare pentru a întări drepturile de paternitate ale lui Nicolae Costin asupra redacției dezvoltate, precizînd, totodată, pe temeuri istorice și documentare, modul și împrejurările în care a luat naștere redacția în 7 capitole a scrierii *De neamul moldovenilor*.

Pentru aceasta vom face apel și la alte elemente cuprinse în lucrarea pe care o cercetăm, implicînd, pentru partea comună („întiul descălecat”), într-o măsură mult mai mare, și cele două redacții, „cătrea cititor” și „cătrea domn”, ale *Letopisețului* lui Nicolae Costin, ceea ce n-au făcut principalii cercetători ai temei, mai sus amintiții istorici Const. Giurescu și P.P. Panaitescu, și nici Liviu Onu care s-a ocupat, în ultimul timp, de aceeași temă.

¹ Tom. 29, 1976, nr. 9, p. 1345—1367.

² Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 396—401 (cap. *Problema celor trei capitole*).

³ Miron Costin, *De neamul moldovenilor. Din ce fără au eșit strămoșii lor*, ediție de C. Giurescu, București, Socec, 1914, p. XX—XXVIII.

2. În *predoslovie* la *Letopiseșul țării Moldovei de la zidirea lumii*, Nicolae Costin, arătând că va scrie despre „întiul descălecat”, face următoarele precizări : „iară mai pre urmă [după „amelitările” lui Misail Călugărul, Simion Dascălul și Grigore Ureche; n.n., D.V.], tatăl nostru, Miron Costin logofătul, cu multă ostentală și în oareciti ani au început a scrie descălecarea țării de Traian; iară mai pre scurtu de cum vei afla acestu letopisătu al nostru, căci vremea nu l-au lăsat a-l scrie mai pre largu. Însă de la dînsul avăm începătură, și lui i-au fostu milă a arăta ocărăle și basnele a lui Misail Călugăr și a lui Simion. Și după ce vom arăta descălecarea țării noastre, cum s-au pomenit mai sus, arăta-vom pre urmă cîtă vreme au trăit pre aicea descălecarea lui Traian și pre urmă cine o au pustiit și pre ce vreme, și de au mai trăit pre aceste locuri vreun niam, după ce s-au pustiit? Pre urmă vom scrie și descălecarea țării cu Dragoș vodă pe ce vreme s-au timplat ...”⁴ (sublinierile ne aparțin).

Deci, Nicolae Costin spune clar că tatăl său Miron a scris „mai pre scurtu” decît va scrie el, pentru că, deși a lucrat „cu multă ostentală și în oareciti ani” abia „au început a scrie descălecarea țării de Traian”. Din textul *predosloviei* lui Nicolae Costin înțelegem că lucrarea *începută* de tatăl său trecuse de critica basnelor celor doi⁵ și tratase și „descălecarea țării de Traian” iar el, Nicolae Costin, după ce va arăta despre acestea, „cum s-au pomenit mai sus”, va trata, *în continuare* — începînd de aici se poate interpreta că el nu mai este dependent de ce scrisese tatăl său — „cîtă vreme au trăit pre aicea descălecarea lui Traian” și „cine o au pustiit și pre ce vreme și de au mai trăit pre aceste locuri vreun niam, după ce s-au pustiit”, ceea ce corespunde, cel puțin în parte, și cu ultimele capitole ale redacției dezvoltate *De neamul moldovenilor*.

Rezultă, prin urmare, din spusele sale, că Nicolae Costin a scris mai mult, „mai pre larg” decît tatăl său în ceea ce privește „întiul descălecat”, cel puțin în redacțiile *Letopiseșului de la zidirea lumii*. Dovedind, cum vom documenta mai departe, că *Letopiseșul* precede, cronologic, în ambele redacții, „cătore cititor” și „cătore domn”, *De neamul moldovenilor* în 7 capitole (ms. de la Leningrad), va rezulta de la sine că, în această variantă

⁴ N. Costin, *Letopiseșul țării Moldovei, de la zidirea lumii*, ed. I. Șt. Petre, Buc., Fund. pt. Lit. și Artă, 1942, p. 43.

⁵ De observat că, aici, în *predoslovie* la *Letopiseșul* lui N. Costin nu-l implică și pe Eustratie logofătul, prezent și sever criticat, la rînd cu ceilalți doi, în *predoslovie* la *De neamul moldovenilor*, redacția lui Miron Costin (M. Costin, *Opere*, 1958, p. 242—243). Se prea poate ca această abținere să fie, la N. Costin, pe deplin intenționată, considerînd că nici el — ca, de altfel, niciunul dintre cronicarii noștri — n-a putut vedea mult discutatul *letopiseș* al lui Eustratie, amintit ca atare de Miron Costin („bine nu știu, că n-am văzut *letopiseșul* lui Eustratie logofătul”), pentru motivul, bine întemeiat, că acest *letopiseș* românesc nu a existat în realitate. O notă proastă, însă, pentru gradul de atenție și capacitatea de reținere și interpretare ale lui Nicolae Costin; în *predoslovie* la *Letopiseșul* său el înregistrează de-a-ndoasela aprecierile din *predoslovie* tatălui său, la *De neamul moldovenilor*, în legătură cu „basnele” privind originea românilor : „În care ani nime n-au amelitat cu scrisoarea, fără o samă de basne a unui Misail Călugăr, și a unui Simion, de pre caril s-au fostu lunecat și răpăosatul Grigore Ureche vornicul!” (N. Costin, *Letopiseșul*, ed. cit., p. 43). Ar însemna, după Nicolae Costin, că Ureche i-a folosit pe cei doi, nu invers! Se pare că, încă în primul deceniu al sec. al XVIII-lea, cînd își redacta N. Costin *Letopiseșul*, chiar și pentru un istoric ca el, interesat îndeaproape de scrierile privitoare la trecutul Moldovei, nu mai erau limpezi raporturile de dependență și filiație dintre originalul lui Grigore Ureche și copiile adnotate ale lui Simion Dascălul și Misail Călugărul.

dezvoltată a lucrării de care ne ocupăm, *Nicolae Costin s-a autocopiat*, operind — așa cum îi este specific — o seamă de augmentări precum și neînsemnate reduceri și ușoare modificări topice.

3. În redacția de 7 capitole (a lui Nicolae Costin; ms. Leningrad), în cuprinsul celor cinci capitole, preluate din redacția scurtă (a lui Miron Costin), principalele referiri directe, de persoana întâi, îndeajuns de numeroase, sînt trecute — obiectiv — unde este cazul, sub numele „Miron logofătul”, „tatăl nostru”, „răpăosatul tată-nostru” etc., iar în alte cazuri depersonalizate. *În restul textului — capitolele și părțile de capitol care depășesc redacția scurtă — nu se găsesc, nici măcar o singură dată, astfel de obiectivări, ceea ce înseamnă că, în toate aceste cazuri, la persoana întâi vorbește direct Nicolae Costin.* Acest aspect se păstrează, ca linie, și în pasajele corespondente din capitolele privind primul descălecat din *Letopisețul* lui Nicolae Costin.

Reamintim aceste schimbări de persoană, în primele cinci capitole, după ediția Const. Giurescu (1914), care dă ambele redacții, permițînd confruntarea: p. 15 (convorbirea lui Miron Costin cu episcopul italian; aici confruntarea se poate face numai cu redacția în 7 capitole prescurtată — a lui Axinte Uricariul, de care am amintit în articolul anterior — intrucît în ms. Leningrad lipsește fila respectivă); p. 25 (formularea „Alt nume [...] nu aflu în toți cîți sînt istorici” este obiectivată în „... nu să află”); p. 29 (exprimarea directă „Cercat-am citva, din ce este de au prîmenit numele său acest turn” este evitată prin „De acest turn cum de i s-au premenit numele său...”); p. 29 (mențiunea lui Miron Costin privitoare la aflarea resturilor podului lui Traian, de la Drobeta, cu prilejul expediției către Ujvar); p. 30 (lectura de către Miron Costin a inscripției de pe banul de aramă aflat la cetatea năruită de lingă Galați); p. 34—35 (înlocuirea scurtului pasaj redactat de Miron Costin, privind originea lituanilor, cu un altul mai lung, cu aceeași temă, corectîndu-l pe „răposatul tată-mieu Miron logofătul”); p. 37—38 (afirmația lui Miron Costin că a auzit direct, în Maramureș, că Dragoș era fiu de domn, nu păstor); p. 41 (trecerea de către Miron Costin a șanțului troian, la Veiorașnoe); p. 41—42 (discuția directă a lui Miron Costin cu Panaiotaki Nikussios, terzimanul); p. 50 (locuțiunea „chivere, care am apucat eu și la boieri aicea” este înlocuită cu forma impersonală „chivere care purta pe o vreme boiarii țării noastre”).

Mai sînt, în afară de cele semnalate mai sus, și alte exprimări la persoana întâi, în cuprinsul celor cinci capitole din redacția scurtă, pe care, însă, Nicolae Costin și le-a însușit, preluîndu-le în redacția sa, fără să le transforme. Faptul se explică prin aceea că, în toate aceste cazuri, este vorba de lucruri mărunte, generalități sau de păreri și convingeri personale ale lui Miron Costin împotriva cărora fiul nu avea obiecțiuni. Iată o seamă de exemplificări: „Nu știu muntenii din ce s-au abătut o samă puțintel din această hire” (p. 15 — după forma prescurtată; în ms. Leningrad, fila lipsă); „Iacă țî le însemnez lătinește” — e vorba de versurile lui Ovidiu din *Ad Graecinum* (p. 17); „Și între aceia [între cei ce derivau pe vlah din Flaccus; n.n., D.V.] aflu și pre Ureche săracul” (p. 17); „Eu însă ceiu partea mea cu dînșii” [cu cei ce nu acceptă această derivare] (p. 18); „care deschis țî-am scris”; „care lucru n-am cetit nice la o istorie a Rîmului” (p. 18); istorisirea „s-ar mai lungi, de aș sta a pomeni anume țările

toate" (p. 24); „*Auzit-am* pre mulți dînd vina aceasta, cum și leșii și moscalii [...] nu sar odată cu toții la războiu. [...] Și aceasta știu, că întii leșii și moscalii...” (p. 29); „*Nu știu zice* la ce istoric va hi cetit acest lucru” [e vorba de Panaiotaki, terzimanul] (p. 41); „*Cît mi se pare*, cine atîta loc de lume [...] ar fi putut apăra” [=șanțul troian] (p. 41) etc.⁶ Nu ne-am referit anume și la *Predoslovie*, care abundă în exprimări la persoana întii, deoarece aceasta lipsește (s-au pierdut filele) din ms. de la Leningrad. Ea a existat, în mod sigur, și în acest manuscris, într-o formă foarte apropiată de a celei din redacția în 5 capitole, așa cum rezultă din compararea cu textul *predosloviei* din redacția de 7 capitole prescurtată. De altfel, în textul său (ms. Leningrad), însuși Nicolae Costin trimite la ea: „Un istoric anume Enia Sălvie, de care ți-am pomenit la *predoslovie*...” (p. 16). Potrivit aparatului critic din ediția C. Giurescu, găsim și în textul *Predosloviei* lui Nicolae Costin (luînd drept criteriu de comparație consensul manuscriselor care redau redacția în 7 capitole prescurtată — mssele rom. 232, 123, 1298 etc. de la BARSR; vezi articolul nostru anterior) certe încercări de obiectivare a unor exprimări de persoana întii, preluate din redacția în 5 capitole a lui Miron Costin, și anume în locuri unde *fiul* nu putea să-și însușească ceea ce afirma *tatăl*: „... cum *am înțeleș*, de cișiva boieri, și mai ales din Neculai Buhuș” (p. 5) este redat prin „cum *s-au înțeleș* din...” (Nicolae Costin n-a fost, practic, contemporan cu Nicolae Buhuș, mort în 1667); precizarea pe care o dă Miron Costin asupra vârstei sale, cînd scria *De neamul moldovenilor*, „acum și slăbită” (p. 7) este omisă de Nicolae Costin (mai tînăr și mai în putere cînd își întocmea propria redacție în 7 capitole). În rest, nu mai apar astfel de schimbări, Nicolae Costin însușindu-și celelalte afirmații personale ale tatălui în legătură, îndeosebi, cu atitudinea față de „băsnuitorii” neamului românesc. Subliniem faptul că, în redacția de 7 capitole prescurtată, *Predosloviea* este transcrisă fără semnătură. Socotim că cel care a realizat această redacție prescurtată⁷, cunoscînd că o lucrare cu acest nume aparținea lui Miron Costin, a omis intenționat semnătura lui Nicolae Costin, existentă, desigur, pe prototipul respectiv, spre a evita posibile confuzii și nedumeriri.

Într-un singur loc, în redacția sa dezvoltată (ms. Leningrad), Nicolae Costin păstrează o formă de persoana întii din cuprinsul redacției în 5 capitole (unde vorbește, în mod sigur, Miron Costin) care ar părea că ridică întrebări. Iată textul: „Fost-au și un împărat pre urma lui Traian, Severus, care nune și pe o piatră, ce s-au aflat la cetățuia năruită la Galați, *am cetit* [loc alb], adecă Sever împăratul Rimlenor. Însă atita s-au putut ceti, celelalte slove, deși și răduc lătinește, iară să înțalege nu s-au putut”; (în aparatul critic al ediției sale, p. 30, C. Giurescu lasă să se înțeleagă,

⁶ Pentru confruntare cu pasajele corespunzătoare din *Letopiseșul* lui Nicolae Costin, dăm, după ediția citată, corespondența paginilor; prima grupă: punctele de la p. 15, 25, 29, lipsesc din *Letopiseș*; cf., acolo, în ordine, p. 111, 92, 119; pentru p. 29 și 30, v. p. 137; p. 34—35, v. p. 123—124; p. 37—38, v. p. 127; p. 41, v. p. 131; p. 41—42, v. p. 132; p. 50, v. p. 143; grupa a doua (exprimări la persoana întii preluate ca atare de către Nicolae Costin); p. 15, lipsește, cf. p. 111; p. 17, v. p. 112; p. 17, v. p. 113; p. 18, v. p. 113; p. 18, v. p. 114; p. 24, v. p. 105; p. 29, v. p. 118; p. 41, v. p. 131; p. 41, lipsește, cf. p. 132 (pentru *Letopiseșul* lui N. Costin, trimitem la redacția „cătredomn” din subso).

⁷ Axinte Uricariu, cum am precizat în articolul precedent și cum vom documenta mai departe.

greșit, că, după „am cetit”, urmează, în continuare, „singur eu”, ca în redacția scurtă, în 5 capitole; textul corect este cel dat de noi, aici, direct după ms. Leningrad — microfilm — fila 10 v, unde nu apare nici textul latin — loc alb — întregit de C. Giurescu între paranteze ascuțite). Pasajul apare și în *Letopiseș* (ed. cit., p. 137), însă într-o formă obiectivată (fără a se face mențiune, totuși, de Miron Costin): „Așijderea o piatră mare adusă la biserica Diei mai mult *nu s-au putut citi*, înțelege, fără atita: Sever împăratul Rîmului. Acei cetății îi zic gălățenii Gherghina”. Scăparea lui Nicolae Costin se explică, după părerea noastră, astfel: și el a citit personal o inscripție latinească pe o piatră găsită, de asemenea, la Galați, privitoare, însă, la împăratul Traian, unde face o mențiune asemănătoare: „cu slove lătinești, *care le-am citit singur*” (*Letopiseș*, ed. cit., p. 134). Sustras de aspectul, în parte identic, al amănuntului, a scăpat din vedere, pentru început, că este vorba de un fapt care îl privea exclusiv pe tatăl său (deși este posibil ca aceeași piatră s-o fi văzut și el) și a lăsat inițial locul nemodificat; continuând textul, și-a dat seama că inscripția privește pe Sever, nu pe Traian; fără să mai retracteze, a omis „singur eu” și apoi a modificat în continuare: impersonalul „s-au putut ceti”, din textul său, înlocuiește pe „am apucat de am putut ceti”, din redacția lui Miron Costin.

Reținem din cele de mai sus, o primă concluzie: cu excepțiile semnalate și explicate, Nicolae Costin nu-și însușește, sub nume propriu, niciunul din actele sau faptele concrete ale tatălui său, căruia i le atribuie corect sau i le critică, nominal, atunci când socotește potrivit, atit în redacția sa din *De neamul moldovenilor*, cât și în *Letopiseș*.

Să analizăm, acum, exprimările la persoana întâi din textul ce depășește redacția în 5 capitole, confruntându-le cu pasajele corespunzătoare din *Letopiseș* și punind accentul pe cele reținute, ca aparținând lui Miron Costin, din ediția lui P. P. Panaitescu.

Nu mai punem în discuție interpolarea din cap. IV, privitoare la originea lituanilor (ed. G. Giurescu, p. 34—35), recunoscută ca aparținându-i, direct de către Nicolae Costin și exclusă din ediția lui P. P. Panaitescu.

Capitolul V („de cetățile țărilor acestora”, capitol nou în redacția dezvoltată):

— „cît am nevoit, cît am cercat să știu ceva [...] *n-am putut afla* cu mare jale” (p. 43) — are, drept corespondent, în *Letopiseș*, o constatare simplă și sobră: „Cu anevoie iaste a scrie de cetățile țării noastre...” (p. 135); cuvintele pot fi atit ale unuia, cât și ale celuiilalt; ni se pare însă că Miron Costin din *Cronica polonă* („Este foarte greu să scrii despre ele...”, adică despre cetăți; *Opere*, ed. cit., p. 205) se apropie mai mult de *Letopiseșul* lui N. Costin decît de textul din *De neamul moldovenilor* pus în discuție. În schimb, punem în comparație textul în cauză cu două formulări din *Letopiseșul* lui Nicolae Costin, din capitolele următoare (al doilea descălecat), care nu au nimic comun cu opera lui Miron Costin: „Cu anevoie iaste deplin a-l adeveri, măcar că nu o istorie a țărilor streine de prin pregiurul țării noastre, ci cîteva am cercat și rusăști și leșești, foarte deamăruntul...” (ed. cit., p. 170 — Descălecatul al doilea); „Domnia lui Dragoș vodă a scrie pre larg, cu anevoie iaste, de vreme că cei a vacului

pă atunci n-au însemnat nimica. Așijderea și alți istorici megiiși n-au ameliorat nimic de acest domnu și de domnia lui, cum nici de alții [...]. Pentru aceia cu anevoie iaste și noao a scrie pre larg ce au lucrat, ce au așăzat, cît au domnit și unde i s-au sfîrșit viața” (*ed. cit.*, p. 175 — De domnia lui Dragoș vodă). Acest gen de plîngere repetată, ca și modul cum e formulată, îl indică, după cum vedem, pe Nicolae Costin.

— „Cearcă la turnul cetății Sucevei despre amiazăzi, unde scrie sus cum este tocmit de Irimia vodă, și la poarta cetății vei afla numele lui Despot vodă, *care slove pre lîngă buîr li-am cetit eu sîngur*” (p. 44). Știrea nu se regăsește în *Letopisețul* lui Nicolae Costin, dar nici în lucrările lui Miron Costin (nici în *Letopiseț* unde prezintă domnia lui Ieremia Movilă, nici în cele două lucrări polone, unde vorbește despre cetățile Moldovei). Dat fiind că o extragem dintr-o lucrare certă a lui Nicolae Costin (ms. Leningrad), confirmată, ca atare, atît în text, de către autor, cit și exterior de către contemporani (Dimitrie Cantemir), *nu ne putem îndoi de faptul că afirmația aparține lui Nicolae Costin*, mai ales că, așa cum vom arăta mai jos, o exprimare asemănătoare apare, în aceeași lucrare, într-un context unanim acceptat ca aparținînd lui Nicolae Costin (v.p. 45). Dacă afirmația ar fi provenit de la Miron Costin, fiul său nu ar fi omis să menționeze acest lucru, așa cum procedează într-un alt caz asemănător. În *Letopiseț*, în capitolul domniei lui Bogdan al III-lea „cel orb”, el spune la un moment dat: „*Auzit-am spuînd tată-mieu, Miron logofătul, cum ținea minte, că era scris în poarta Liovului chipul lui Bogdan vodă și după multă vreme stînd, l-au șters leșii*”; varianta din subsol: „*Și serie Miron, ce au fost logofăt, cum ținea minte în poarta Liovului scris chipul lui Bogdan vodă, care după multă vreme stînd, l-au șters leșii*” (*ed. cit.*, p. 334). Fie că i-a fost transmisă verbal, fie că a citit-o în lucrările tatălui, cert este că informația privitoare la Bogdan se găsește și în *Poema polonă*, sub forma unei glose la text: „Numele lui Bogdan se află pe poarta Halicka din Liov” (*Opere*, *ed. cit.*, p. 233, nota 2). Considerăm, deci, că nu se justifică reținerea pasajului privind lectura inscripției de la Suceava în textul *De neamul moldovenilor*, publicat de P. P. Panaitescu sub numele lui Miron Costin (*Opere*, *ed. cit.*, p. 265);

— „...cum *am înțeles* de cetatea Sorocii, să hie făcută de un Pătru vodă, care lucru *mult mă mir* că Ureche vornicul nu pomeneste” (p. 44). Redactarea nu poate aparține decît lui Nicolae Costin care *privește critic* știrea preluată de el din *Cronica polonă* a tatălui („Soroca a fost clădită de Petru vodă, după descălecatul al doilea”; *Opere*, *ed. cit.*, p. 205), care nu dă și temeiul documentar. Nu apare în *Letopisețul* lui Nicolae Costin, dar găsim acolo o formulare identică, în legătură cu cetatea Chilieii: „*Iară am înțeles* mai pre urmă și dintru Panaiotachi Moruna...” (*Letopiseț*, *ed. cit.*, p. 135). Nicolae Costin folosea expresia pentru știrile lipsite de suport documentar cert. Nejustificat se reține pasajul de către P. P. Panaitescu, ca scris de Miron Costin (*Opere*, *ed. cit.*, p. 266);

— „Aflu pomenită cetatea Chilieii [...] *Dară mă mir* cum începe acest lucru [...] *Aș zice* că acel zidit...” (p. 44), o severă critică la adresa lui Grigore Ureche, care nu-și corelează datele privitoare la Chilia. Întregul pasaj se află, identic, și în *Letopisețul* lui N. Costin (*ed. cit.*, p. 135). Dacă textul din redacția *De neamul moldovenilor* ar fi fost al lui Miron Costin, fiul său, potrivit practicii subliniate de noi în legătură cu pasajele discutate

din redacția de 5 capitole, ar fi trebuit să facă mențiuni de acest lucru, atît în *Letopiseț*, cît și în redacția sa de 7 capitole, mai ales că discuția are caracter critic. Nu se justifică, deci, introducerea în textul pus pe seama lui Miron Costin (*Opere*, ed. cit., p. 266);

— „...Turnul Neoptolem, o cetate pustie, *îm pare* să fie pe Cogilnic [...] Și acest Neoptolim, *precum aflu* din Bonfin...” (p. 45). „*Îm pare*”, cum am explicat în articolul anterior, reprezintă, la Nicolae Costin, ca și „am înțeles”, *nesiguranta informației* lipsită de justificarea documentară, așa cum apare această știre în *Cronica polonă* a tatălui, de unde el a preluat-o. Critica o face în *Letopiseț* (ed. cit., p. 137), unde dă și istoricul corect al cetății (*ibidem*, p. 136), după Bonfini, ca și aici, în redacția sa de 7 capitole. Deci, întregul pasaj privitor la Neoptolem — nu numai partea care prezintă citatul din Bonfini, istoric necunoscut direct de Miron Costin — trebuia exclus din ediția *De neamul moldovenilor* de Miron Costin (*Opere*, ed. cit., p. 266);

— „Adusu-s-au și aice în orașul Eșilor, la domnia lui Constantin Ducăi vodă, o piatră de la Gălați de marmure, pe care *slovele litinește sîngur li-am cetit*, care așa sună. . .” (p. 45). Pasajul se află și în *Letopiseț* (ed. cit., p. 134), mai puțin textul în limba latină, omis de copiiști, necunoscători ai alfabetului latin. Mențiunea privitoare la domnia lui Constantin Duca îl scoate din discuție pe Miron Costin (mort înainte), fapt pentru care P. P. Panaitescu nu include pasajul în *De neamul moldovenilor*. Ținem însă să subliniem *identitatea de formulare cu știrea privind lectura inscripției de pe poarta cetății Sucevei* (v. mai sus);

— „Bonfin dzice așa [despre Severin; n.n., D.V.], cuvintele lui *le mărturisăsc* aicea unul după altul cum mărg” (p. 45); în *Letopiseț*, ed. cit., p. 137; fiind vorba de Bonfini, pasajul nu s-a reținut în ediția P. P. Panaitescu;

— „Pentr-aceia *dzic* de cetăți că unele. . .” (p. 46), concluzie personală a lui Nicolae Costin la ceea ce arătase pînă aici despre cetăți; fiind la persoana întii este legitim să nu ne îndoim că-i aparține; nu se justifică reținerea în textul atribuit lui Miron Costin (*Opere*, ed. cit., p. 267).

Continuarea la cap. V (ultimul din redacția scurtă), *devenit VI în redacția dezvoltată* (ed. C. Giurescu, p. 51—53):

— cuprinde, la persoana întii, numai unele sintagme de legătură, neangajante, — „de care pomenim”, „cum am dzis”, „care li-am pomenit” „adaogem rîndul”, „aceste li-am arătat” (p. 52—53) — necesitate de contextura cuprinsului; deși o bună parte din elementele acestei părți de capitol provin din lucrările polone ale lui Miron Costin („graiul și slovele”), fiul nu se simte obligat să-l citeze ori să facă referire la sursă din două motive: a) nu are nimic de obiectat, de criticat; b) el nu citează (cum face, preluînd și traducînd din Toppeltin, pe care îl menționează), ci *prelucrează*, luînd de ici și de colo; această completare de capitol nu se regăsește în *Letopisețul* lui N. Costin. Ținînd seama de cursul relatării — totul la persoana întii, ca și în capitolele anterioare — este evident că textul reprezintă redacția celui care vorbește, adică a lui Nicolae Costin, fapt pentru care nu se motivează includerea în textul publicat sub numele lui Miron Costin (*Opere*, ed. cit., p. 270—273).

Capitolul VII „și cel de pre urmă” (p. 53—54)

— Situație identică cu cea din continuarea la cap. V („cum am dzis mai sus”, „am pomenit mai sus”, „răspunz că” etc.), cu aceleași concluzii.

Se desprinde, din cele arătate, că în toate capitolele și părțile de capitol care depășesc redacția scurtă, cunoscută în 5 capitole, *Nicolae Costin vorbește consecvent la persoana întâi*, fără să facă (cu excepția criticii din *Letopiseț*, referitoare la Neoptolem, pe Cogilnic — explicată de noi) *nici un fel de referire* la păreri, știri, date provenind de la Miron Costin, fie sub forma citării, fie sub forma criticii, neacceptării, nici în redacția sa de 7 capitole, nici în pasajele corespondente din *Letopiseț*. Această poziție este diametral opusă celei adoptate în preluarea textului cunoscut din redacția în 5 capitole, unde numeroase pasaje la persoana întâi sint trecute, obiectiv, sub numele lui Miron Costin. *Concluzia logică ce urmează este că, pentru textul ce depășește redacția în 5 capitole, nu a existat un text redactat de Miron Costin, în românește, față de care Nicolae Costin să poată face schimbări de aceeași natură.*

4. Între textul redacției în 5 capitole, elaborat de Miron Costin, și capitolele și părțile de capitol aflate, în plus, în redacția dezvoltată, apar sensibile diferențieri, sub mai multe aspecte: organizarea și ordonarea materialului, repetări, reluări, contraziceri față de textul inițial al lui Miron Costin, stringente deosebiri de formă și stil, partea suplimentară apropiindu-se, sub aceste aspecte, de *Letopisețul* lui Nicolae Costin.

Vom evidenția, mai întâi, unele aspecte de formă și de organizare a lucrării.

În structura sa de 7 capitole, redacția lui Nicolae Costin prezintă, în partea suplimentară, *deosebiri de formă* față de cele 5 capitole preluate de la Miron Costin. Una dintre cele mai vizibile este *lipsa de titlu* — sub aspectul enunțării pe scurt a conținutului, cum vedem în redacția lui Miron Costin — la ambele capitole în plus; cap. V, după indicarea lui ca ordine („Capul al cincile”) începe direct: „Aicea ne trage rîndul a pomeni de cetățile țărilor acestora...” (p. 43); la fel, la „Capul al șeptele și cel de pre urmă”: „Vine rîndul a arăta cît au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian...” (p. 53).

De altfel, continuarea din cap. VI (V, în redacția lui Miron Costin) începe tot așa: „Aicea iaste locul a pomeni și de tonsura aceia de care au scris...” (p. 51) și continuă, în același mod, pentru introducerea, pe rînd, a celorlalte teme pe care le tratează în această parte suplimentară de capitol: „Rămîne aicea rîndul a arăta de graiul și slovele...” (p. 52), „Către aceste adaogem rîndul aicea obiceiurilor meselor și ospețelor” (p. 52), „La aceste și obiceiul ce stă într-aceste țări [...] la darea datoriei de obște, adecă la moarte” (p. 52); prin încheierea acestui capitol — „Și aceste li-am arătat ca și dintru aceste să să cunoască niamul cu obiciaiurile ci-au eșit de la Rîm” (p. 53) — ni se pare că Nicolae Costin ține să sublinieze tocmai faptul că este vorba de *un adaos*, de *o completare* la ce spuse, pînă la intervenția sa, Miron Costin, în acest capitol rămas neterminat, pentru ilustrarea romanității neamului. În concordanță cu această ipoteză stă și noua formulare a titlului acestui capitol VI (V la Miron Costin), în redacția lui Nicolae Costin (p. 44): el omite, din titlul inițial al lui Miron

Costin, „legea creștinească”, pe care o tratează, în *Letopisețul* său, cum am mai spus, la domnia lui Alexandru cel Bun, și adaugă, „limba graiului” (după lucrările polone ale tatălui) și „tonsura” (după Toppeltin). În față cu cartea lui Toppeltin, găsește că acesta poate fi folosit și pentru apropierea obiceiurilor românilor de cele ale romanilor la înmormintări, fără să mai revină, cu completarea corespunzătoare, și în titlul capitolului.

Formula de tipul „aicea ne trage rîndul...”, cu variantele ei, aparține lui Miron Costin. O aflăm încă din primele pagini ale lucrării : „...neamul moldovenilor fiind dintr-o țară care se chiamă Italia, de Italia [...] a pomeni întîi ne trage rîndul” (p. 11); „Dacă s-au zis de Italia [...] vine rîndul acum și locului acestuia [Dacia]” (p. 24); „Și așea[...] ne trage rîndul a pomeni de port” (p. 49). Nicolae Costin, care nu avea rețineri în a prelua idei, date, amănunte și chiar expresii din lucrările altora, inclusiv din cele ale tatălui, prin simplă traducere sau directă reproducere, și-a însușit și această formulă. O găsim, în *Letopisețul*, în capitolul privitor la Italia, adaptată după textul lui Miron Costin. „...neamul moldovenesc fiind dintr-o țară ce să chiamă Italia, a pomeni și de Italia aicea ne trage rîndul” (ed. cit., p. 106) dar și într-un context de formulare proprie : „Aicea veni rîndul să pomenim de Traian împăratul Rîmului...” (ed. cit., p. 98). Ea apare, de altfel, la Nicolae Costin, și dincolo de „întiul descălecat”, în textul *Letopisețului* care nu mai are nimic comun cu lucrarea lui Miron Costin, ca, de pildă, în capitolul privitor la „al doilea descălecat” : „...arătîndu-se de Dragoș vodă eșit la vâleat 6874 din Maramureș, ne vine rîndul a scrie de domniia întîi a lui Dragoș vodă...” (ed. cit., p. 174). Dintre numeroasele cazuri în care o aflăm în partea suplimentară, pusă în discuție, din *De neamul moldovenilor*, o regăsim în *Letopisețul* numai o dată, dar într-o formulare aproape identică : „Aicea vine rîndul să pomenim de cetățile ce să află aicea în țară la noi” (ed. cit., p. 135). Celelalte pasaje din *De neamul moldovenilor*, partea suplimentară, în care se folosește aceeași formulă (tonsura, graiul și slovele, obiceiurile la mese, la înmormintări), nu figurează în *Letopisețul* lui Nicolae Costin.

Folosită doar în trei cazuri, de Miron Costin, și la intervale îndeajuns de mari, pentru a nu deveni obisitoare (p. 11, 24 și 49), formula ia, în această parte din capitolul VI, un caracter de stereotipie, utilizată, în cascadă, de nu mai puțin de cinci ori într-un spațiu de trei pagini (p. 51 — 53), cu punct de plecare în formularea de același tip a lui Miron Costin privitoare la port (p. 49). Nu Costin-tatăl, preocupat în permanență de stil și de forma literară a scrisului său, putea să dea această notă de stereotipie paginilor puse în discuție. Nicolae Costin exhaustivul, avid de îmbogățirea cu orice preț a conținutului scrierii sale, a aglomerat aici plusul de date, folosind, comod și fără preocupări de stil, formula pe care i-o sugera textul tatălui, cu câteva rînduri mai sus.

5. Const. Giurescu și P. P. Panaitescu au subliniat numeroase repetări și contraziceri între unele date din partea suplimentară și textul inițial al lui Miron Costin, din redacția în 5 capitole. De asemenea, s-au constatat, în părțile adăugate peste varianta în 5 capitole, date din lucrări pe care Miron Costin nu le cunoscuse. Pe baza metodei „comparării manuscriselor”, C. Giurescu le-a eliminat pe toate; folosind „critica internă”, P. P. Panaitescu a reținut, în ediția sa, repetările și ceea ce provenea,

în completare, din Toppeltin, renunțând numai la datele ce-l contraziceau pe Miron Costin (din redacția în 5 capitole) și la cele provenind din lucrări necunoscute acestuia.

Dacă în privința folosirii lui Toppeltin, această posibilitate, cum am dovedit în articolul precedent, a stat și la îndemina lui Nicolae Costin (ceea ce nu mai constituie un argument împotriva sa), am vrea să observăm, deocamdată, *în legătură cu repetările, că procedeul în sine se potrivește, stilistic, în primul rând lui Nicolae Costin, iar nu lui Miron Costin*. Linearitatea, claritatea enunțurilor, urmărirea limpede a ideilor, cursivitatea expunerii, construcția și organizarea întregii lucrări — așa cum ne apar, asemenea elemente, din cuprinsul redacției în 5 capitole — sînt atribute caracteristice lui Miron Costin. Dimpotrivă, discontinuitatea, intervertirea amănuntelor, aglomerarea necritică a tot felul de date, din diferite surse, în primul rând de dragul erudiției iar nu pentru a contura neapărat, mai concret, mai expresiv, o anumită idee, excesul de citate, aspectul stufos al lucrărilor, sînt caracteristici ale scrisului lui Nicolae Costin, așa cum îl desprindem, de altfel, și din *Letopisețul* său. Sînt, de fapt, notele stilistice ale lui Nicolae Costin, subliniate și de P. P. Panaitescu, în baza cărora a exclus din ediția sa o parte din textul care depășește redacția în 5 capitole.

Pentru clarificarea aspectelor și implicațiilor pe care le comportă repetările și contrazicerile dintre cele două părți ale redacției în 7 capitole, vom face apel, așa cum aminteam la începutul articolului, într-o măsură mult mai mare decît cei ce s-au ocupat, pînă acum, de această lucrare, și la cele două redacții ale *Letopisețului* lui Nicolae Costin, nu fără a controla elementele pe care le oferă comparația largită propusă cu date istorice și de cronologie.

Anticipînd asupra rezultatelor la care ne-a condus comparația efectuată, prezentăm, mai jos, ordinea cronologică de redactare a lucrărilor puse în discuție (ordine pe care o vom justifica documentat în cele ce urmează): întâi — *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole de Miron Costin; al doilea — *Letopisețul* lui Nicolae Costin, redacția „cătrecititor”; al treilea — *Letopisețul* lui Nicolae Costin, redacția „cătredomn”; al patrulea — *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, a lui Nicolae Costin (ms. Leningrad); al cincilea — *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, prescurtată (a lui Axinte Uricariul).

6. Prima problemă care se pune este, deci, de a stabili ordinea și, pe cît se va putea, data (măcar aproximativă) a elaborării celor două redacții ale *Letopisețului* lui Nicolae Costin, chestiune în prezent controversată.

Const. Giurescu, referindu-se numai la *Predoslovie*, fără a pune concret în discuție conținutul și forma celor două redacții, crede⁸, după V. A. Urechia⁹, că *Predoslovie* „cătredomn” și, implicit, redacția respectivă a *Letopisețului*, ulterioară celei „cătrecititor”, s-ar datora copistului care a realizat prototipul acestei redacții, din „porunca” domnului

⁸ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian)*, extras din „Analele Acad. Române”, București, 1907, p. 13.

⁹ M. Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. I, București, 1886 (introducere), p. 25.

Moldovei Nicolae Mavrocordat, în octombrie 1713¹⁰; după C. Giurescu, N. Costin și-a scris *Letopiseșul* în intervalul decembrie 1710 — sept. 1712, perioadă când a deținut dregătoria de mare logofăt, titlu cu care își semnează *Predosloviea* la redacția „cătrefe cititor” (cealaltă, „cătrefe domn”, nu poartă semnătura cronicarului)¹¹. P. P. Panaitescu, într-un curs universitar, socotește, dimpotrivă, că N. Costin a scris întâi redacția „cătrefe domn”, în 1709, oferind-o lui Nicolae Mavrocordat; venind în scaun Dimitrie Cantemir „n-a voit s-o mai adreseze acestuia și atunci a înlocuit prefața, adresînd-o cătrefe cititor”; manuscisele redacției „cătrefe cititor” au multe lipsuri pentru că „derivă toate dintr-o copie greșită”¹². Nicolae Cartoian nu împărtășește opinia lui Const. Giurescu, în ceea ce privește intervalul foarte scurt de timp stabilit pentru redactarea lucrării, și apreciază că acesta poate fi mult lărgit, considerînd — pe bună dreptate, după părerea noastră — că *Predosloviea*, cu semnătura „vel logofăt”, putea fi scrisă și adăugată la încheierea lucrării, cînd ea a fost dată la transcris unui copist. „După urcarea în domnie a lui Mavrocordat, N. Costin va fi pus să se mai tragă o copie de pe cronică, la care a adăugat prefața cătrefe domn. Astfel s-ar explica cele 2 versiuni”¹³. O prezentare ceva mai largă a problemei găsim la Ioan Șt. Petre, editorul lui N. Costin. După o scurtă comparație, I. Șt. Petre apreciază că „*Letopiseșul cătrefe cititor*, cu povestirea faptelor pînă la 1601, este o redacție posterioară a cronicarului, iar cea cătrefe domn este redacția primă”. Cele două redacții s-ar explica prin faptul că N. Costin, bolnav, s-a gîndit că nu va putea termina redacția „cătrefe domn”, concepută într-un plan foarte larg, și s-a hotărît să dea una mai pe scurt, „cătrefe cititor”, pe care a dus-o pînă la 1601, fără să reușească s-o termine nici pe aceasta¹⁴. După tratatul de *Istoria literaturii române*, al Academiei R.S.R., N. Costin și-a redactat *Letopiseșul* între 1700—1712, cum susținea și N. Cartoian: „unitatea planului este mult inferioară în redacția *cătrefe cititor*, ceea ce ar duce la concluzia că aceasta se datorește unui copist”¹⁵.

În fața unor păreri atît de contradictorii, am mers direct la text. Comparația ne arată că, deși cuprinde un interval de timp mai scurt (pînă la 1595), redacția „cătrefe domn” conține numeroase amplificări, inclusiv în partea care tratează „primul descălecat”, față de redacția „cătrefe cititor”, care duce istoria Moldovei pînă la anul 1601. Găsim astfel de amplificări în *Predoslovie*, partea finală, unde se adaugă parabola celor doi locuitori umili care au adus modestele lor daruri împăratului Arta-

¹⁰ În articolul nostru *Implicațiile croșii unui copist de manuscise din 1712*, în „Revista de istorie”, tom. 27, 1974, nr. 2, p. 229—241, am arătat că data de „20 octombrie 1713”, stabilită de copist prin calcularea greșită a anului „de la Hristos” și admisă de C. Giurescu, trebuie corectată în „20 octombrie 1712”.

¹¹ C. Giurescu, *op. cit.*, p. 11—12.

¹² P. P. Panaitescu, *Influența polonă și rusă în vechea cultură a românilor* (litografiat), București, 1932—1933, p. 192—193.

¹³ N. Cartoian, „*Ceasornicul domnilor*” de N. Costin și *ornatul spaniol al lui Guevara* (extras din „Revista istorică română”, III, și din „Cercetări literare”, IV), București, 1941, p. 16—17, nota 4.

¹⁴ N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. cit., (1942), *introducere*, p. 25—26.

¹⁵ *Istoria literaturii române*, I, București, Edit. Acad. R.P.R. 1964, p. 598; ed. a II-a, 1970, p. 549 (capitol redactat de I. Lăzărescu).

xerxes (p. 44—45)¹⁶; în cap. X, date suplimentare, după Dio Cassius, privitoare la împăratul Traian (p. 115); în cap. XI, amănunte în plus asupra locurilor supuse de romani (p. 125)¹⁷, completări în legătură cu organizarea armatei la romani și la turci (p. 126 — dar, mai degrabă, o prescurtare în redacția „către cititor”), date complimentare despre cursul șanțului troian (p. 132), o precizare cu privire la piatra cu inscripții adusă de la Galați (p. 134); în cap. XII, despre cetăți, adaosuri substanțiale, după Bonfini, despre „năruiturile” aflate pe teritoriul celor două țări românești, Moldova și Țara Românească (p. 136—137); în cap. XIII, p. 141—142, 143—144; în cap. XIV, p. 160—162; în cap. XVI, p. 172—173; în cap. XVIII, p. 194; în cap. XIX, p. 211; în cap. XXI, p. 225 etc., etc.

Cînd cunoaștem, din modul de lucru al lui Nicolae Costin, tendința lui manifestă de a amplifica continuu — vezi cum a lucrat asupra cronicilor lui Grigore Ureche și Miron Costin (pînă la 1601) — nu putem, în nici un caz, conveni că el a putut opera, la un moment dat, o prescurtare, o amputare a unei prime redacții; dimpotrivă, încercînd o nouă redactare a *Letopisețului*, el nu a făcut decît să adauge; redacția amplificată, „către domn”, este deci ulterioară celei „către cititor”; Nicolae Costin adaugă date noi din Dio Cassius, din Bonfini, din Grigore Ureche (redacția lui Misail Călugărul), și chiar din *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole, a lui Miron Costin, părți pe care le omisese în prima alcătuire a *Letopisețului* său. Pare ciudat, în aceste condiții, că redacția „către cititor” conține totuși, în plus, un amplu excurs (p. 147—154) privind continuarea istoriei romanilor (de la Hadrian la Galian); presupunem, în acest caz, mai degrabă o omisiune intenționată a copistului redacției „către domn” determinată de totala lipsă de legătură a textului respectiv cu istoria Moldovei, decît o prescurtare deliberată din partea lui Nicolae Costin. Alte indicii conduc, în schimb, convingător, către aceeași părere că redacția „către domn” este ulterioară: din capitolul XX al acestei redacții (cap. XVIII, în redacția „către cititor”) lipsește subcapitolul „Războiul lui Vladislav craiul leșăscu și unguresc ei-au avut cu sultan Murat la Varna și au perit Vladislav craiul în războiu” (p. 219—221), în locul textului corespunzător aflîndu-se următoarea indicație a cronicarului: „Aicea să scrie povestea crăiei lui Vladislav, cum au stătut craiul unguresc, și să va pomeni și de războiul lui la Varna, ce-au avut cu sultan Murat, împăratul turcesc” (p. 219). Nicolae Costin, lucrînd la noua redacție a *Letopisețului* său, a avut intenția să extindă acest capitol cu „povestea crăiei lui Vladislav,

¹⁶ Indicăm paginile după ediția citată a *Letopisețului* lui N. Costin.

¹⁷ O completare, numai în redacția „către domn” — „Sfîntul Stratilat Tiron dintr-acei slujitori au fost” (p. 125) — urmînd precizării că ostașii romani, în serviciu, se numeau *trones*, aparține, după părerea noastră, nu lui Nicolae Costin, ci copistului manuscrisului prototip al redacției „către domn”, Sava Ieromonahul, călugăr, diac la Mitropolie și la curtea domnească, înclinat spre completări de această natură (cf. articolele noastre: *Implicațiile erorii unui copist de manuscrise din 1712 asupra istoriografiei noastre*, citat mai sus, și *Un „Universal” al lui Petru cel Mare folosit în Letopisețul țării Moldovei pe anul 1661—1709*, în „Revista de istorie”, tom. 28, 1975, nr. 3, în special p. 353—355). Completarea se găsește și în *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole, a lui Miron Costin. Tocmai faptul că același Sava Ieromonahul a fost întîiul copist și al acestei lucrări ne întărește părerea că, în ambele manuscrise, completarea — specifică — îi aparține (Sava Ieromonahul n-a transcris manuscrise ale *Letopisețului* lui N. Costin în redacția „către cititor”, din care lipsește mențiunea referitoare la Sf. Stratilat Tiron).

cum au stătut craiu unguresc”, elemente ce lipsesc din capitolul în cauză din redacția „către cititor”; neavînd toate datele la îndemînă, și-a notat ideea, cu gîndul de a reveni, ceea ce n-a mai putut face din cauza morții sale neașteptate; notația a fost preluată *ad litteram* de copist — care a făcut transcrierea, cum vom arăta mai departe, după moartea lui Nicolae Costin — și inclusă în textul *Letopisețului*. Aceeași explicație are nota cronicarului adăugată, în capitolul domniei lui Alexandru cel Bun — redacția „către domn” —, după ce amintește, repetînd textul din redacția „către cititor”, despre ținerea soborului de la Florența: „În zilele acestui Alexandru vodă, fu săbor al optulea în oraș în Florintina — *aicea să pun ce feliu de țîrg și unde iaste*¹⁸ — văleat 6940...” (p. 196); moartea nu i-a îngăduit să revină asupra textului, după cum nu i-a îngăduit nici să-l ducă mai departe de anul 1595, cu care se încheie — neterminată — redacția „către domn”.

Ni se pare evident, față de cele arătate, că redacția „către domn” (*pînă la 1595*) este ulterioară celei „către cititor” (*pînă la 1601*).

Potrivit concluziei la care am ajuns, prin cele de mai sus, o ediție științifică a *Letopisețului* lui N. Costin va trebui să pornească de la un manuscris al redacției „către domn”, completat, în partea finală, cu capitolele rămase neprelucrate din redacția „către cititor”, de la 1595 la 1601.

Cum se explică existența celor două redacții ale *Letopisețului* lui Nicolae Costin? Începută prin 1702, marea cronică a fiului lui Miron Costin, care era hotărît să-și depășească premergătorii în scrierea istoriei Moldovei, a înaintat greu ajungînd către sfîrșitul anului 1710, în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir, cînd cronicarul a obținut rangul de mare logofăt, la anul 1601. Este momentul cînd N. Costin scrie *Predoslovie* pe care o semnează cu înaltul titlu dregătoresc pe care îl deținea și dă la copiat tot ceea ce scrisese pînă atunci.

Mergînd pe linia înaintașilor — Grigore Ureche, Miron Costin — și fără să aibă deosebite motive de simpatie față de Dimitrie Cantemir, domnul din scaun (a se vedea cronică pe care a scris-o asupra domniei acestuia!), Nicolae Costin redactează un letopiseț de *tip nobiliar* pe care îl dedică, precum înaintașii, *cititorului*.

Paralel, încă în timpul primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat (6 noiembrie 1709—23 noiembrie 1710), cînd acesta îi va fi pus în față, pentru întia oară, gîndul său de a-și vedea domnia proprie integrată în șirul larg al vechilor domnii moldovene pămîntene, Nicolae Costin se va fi hotărît să dea și o „ediție”, o variantă „pentru domn”, mai ales că, față de Nicolae-vodă, el avea, cum se știe, o cu totul altă considerație (de altfel reciprocă), decît cea față de Dimitrie Cantemir.

Desigur, țînînd seama de înaltul personaj căruia îi era destinată, „ediția” trebuia să fie superioară celei adresate „vulgului”; pentru Nicolae Costin, aceasta însemna, în afară de dedicația cuvenită (vezi *Predoslovie*), o dovadă suplimentară de erudiție, deci adaosuri și completări. Partea de început a lucrării astfel refăcute, în care a intrat și primul descălecat, trebuie să fi fost gata în prima jumătate a anului 1710. Este perioada

¹⁸ N. Costin, amintește, pe scurt, despre Florența, arătînd „unde iaste” într-un pasaj care îi aparține în mod cert ca redactare din *De neamul moldovenilor* (în 7 capitole): „...cnezia Italiei unde să află astăzi Florenția, Pistorium...” (ed. C. Giurescu, p. 34).

în care, pentru același Nicolae Mavrocordat, se copiază *Letopisețul țării Moldovei*, al lui Miron Costin¹⁹. Nicolae Costin și-a continuat lucrul la această nouă redacție amplificată a *Letopisețului* propriu dar, solicitat de Mavrocordat și pentru alte lucrări (*De neamul moldovenilor*, în 7 capitole; cronica primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat, precedată de domnia lui Dimitrie Cantemir; reluarea traducerii *Ceasornicul domnilor*, dedicată, din proprie inițiativă, aceluiași domn), n-a putut-o duce — pină la moartea sa, neașteptată, în septembrie 1712 — mai departe de anul 1595.

Spre deosebire de redacția „cătref cititor”, trecută „pe curat”, de un copist de meserie, încă în timpul vieții cronicarului, redacția „cătref domn” s-a transcris după moartea lui Nicolae Costin, din „porunca” lui Nicolae Mavrocordat, de către Sava Ieromonahul (ms. copiat între 20 oct. 1712 și 25 iulie 1713, pierdut, după care, direct și prin alte copii intermediare, s-au executat mssele rom. BARSR 580, 2715, 353, 401 etc.; același manuscris pierdut a fost folosit de Gheorghe Șincai pentru *Hronica românilor*, citat de el acolo, greșit, sub numele lui Miron Costin). Menținerea unor forme subiective ca „tatăl nostru, Miron Costin logofătul” (p. 334) sau „tată-mieu, Miron logofătul” (p. 334), în redacția „cătref cititor”, față de exprimările obiectivate corespunzătoare („Miron Costin, ce au fost logofăt mare aicea în țară”; „Miron, ce au fost logofăt”), datorate, evident, copistului, din redacția „cătref domn”, ni se pare că, argumentind pentru faptul că prima redacție s-a transcris în timpul vieții cronicarului și sub supravegherea lui, confirmă, implicit, succesiunea cronologică pe care am propus-o mai sus.

Redacția „cătref domn”, ulterioară, deci, celei „cătref cititor”, este, indiscutabil, o elaborare efectivă a lui Nicolae Costin (cf. completările din Dio Cassius și Bonfini) iar nu a copistului (cum înclinau să creadă unii istorici și istorici literari), căruia i se datoresc, totuși, unele completări neesențiale (de genul celor semnalate mai sus, îndeosebi din domeniul vieții religioase și al istoriei bisericești), precum și ușoare modificări de topică, inerente operațiilor de copiere.

7. Să clarificăm acum — pentru a determina succesiunea lor cronologică — raporturile dintre *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, a lui Nicolae Costin (ms. Leningrad), și cele două versiuni ale *Letopisețului* său.

În această privință, cercetarea noastră comparativă lărgită ne conduce la următoarele constatări :

a) cu neînsemnate omisiuni, tot ceea ce apare în plus în *Letopisețul* lui Nicolae Costin, redacția „cătref domn”, față de redacția „cătref cititor”, se află în părțile suplimentare din *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, în formulări identice, sau aproape identice. În această situație sînt : precizările, după Bonfini, în legătură cu Turnul Neoptolem, mențiunea despre ruinele cetății Crăciuna, după Grigore Ureche, și precizarea personală („Tot pe o poveste stau...”) privind situația asemănătoare a

¹⁹ Vezi ms. rom. 2601, de la BARSR, copiat de Axinte Uricariul „... în anul de la zidirea lumiei 7218, iară de la nașterea mintuitorului lumii lui Is. H. 1710, mșta iulie, 6 dni, în dzilele mării sale luminatului domnă Io Nicolae voevod...” (I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României*, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 65, sub nr. XXXV).

vechilor cetăți din Muntenia (p. 136, respectiv 45)²⁰; amănunțele despre cetatea Severin, după Bonfini, podul lui Traian, după Dio Cassius, și despre columna lui Traian (p. 137, respectiv p. 45—46); aflarea banului de aramă de la Galați, cu inscripția Marchianopolis (în *Letopiseș*, lipsă cuvântul Marchianopolis, dar, evident, omis de copist, din cauza probabilei dificultăți de transcriere), piatra cu inscripții latine adusă la biserica Diei (în *Letopiseș*, omis de copist textul original latin, înscris probabil în alfabetul latin, necunoscut de el), știrea despre banul găsit lângă Roman (în *Letopiseș*, din aceleași motive, omis cuvântul latin *hereditas*) și concluzia personală a lui N. Costin referitoare la originea cetăților din țările românești (p. 137, respectiv, p. 46); despre venirea ca împărat a lui Hadrian și stricarea podului de la Dunăre, ale cărui date se dau după Dio Cassius (p. 162, respectiv, p. 53). Din tot ce are în plus — pentru partea privitoare la primul descălecat — redacția „cătredomn”, față de cea „cătreditor”, lipsesc din *De neamul moldovenilor*, în 7 capitole — ne referim, se înțelege, la partea suplimentară cu care se depășește textul cunoscut în 5 capitole — numai câteva fapte mărunte, cum sînt: unele amănunte, după Dio Cassius, referitoare la originea și la locul unde s-a născut împăratul Traian (p. 115); precizarea că unele ramuri germane au rămas în afara stăpînirii romane (p. 125); de asemenea, unele detalii asupra organizării armatei turcești comparativ cu cea romană (p. 126), câteva indicații asupra cursului șanțului troian (p. 132) și apropierea limbii române de cea latină cu exemplul „scis romanice?” (p. 141), de fapt, toate, mai degrabă omisiuni ale redacției „cătreditor” decît date suplimentare în redacția „cătredomn” (de reținut că cele trei din urmă se află în *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole — cf. p. 37, 41 și 48, preluate, la locul respectiv, și în redacția de 7 capitole a lui Nicolae Costin);

b) unele flagrante *contraziceri* între datele din partea cuprinsă în primele cinci capitole ale lucrării *De neamul moldovenilor* și cele din partea suplimentară din redacția în 7 capitole, semnalate de Const. Giurescu în studiul introductiv la ediția sa din 1914,²¹ nu apar în *Letopiseșul* lui Nicolae Costin, inclusiv în redacția „cătredomn”. Astfel, *contrazicerea* privitoare la anul expediției lui Traian în Dacia — 120, în cap. IV, al lui Miron Costin (p. 28), respectiv 103, în cap. VII, p. 53 și 54 (de două ori) — este evitată în *Letopiseș* menționîndu-se, de fiecare dată, ambele datări (p. 117, 127 și 163—164), anul 120 fiind privit oarecum critic („la anii de la Hristos 103, sau cum scriu alții 120”). Intenția de a evita o *contrazicere* apare, în *Letopiseș*, și în legătură cu locul morții împăratului Traian. Nicolae Costin omite, în pasajul preluat din *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole, fraza în care Miron Costin indica moartea lui Traian în Egipt (p. 40; cf. pt. *Letopiseș*, p. 131); el adoptă, ulterior, într-un capitol următor, după Baronius, orașul Selinunt, în Chilichia

²⁰ În paranteză indicăm întîia pagina în *Letopiseș*, ed. cit., apoi pagina din *De neamul moldovenilor*, după ediția C. Giurescu, 1914.

²¹ Ediția citată, p. XXII—XXIV.

(p. 146), așa cum apare și în cap. VII din redacția dezvoltată a lucrării *De neamul moldovenilor* (p. 53)²².

La fel procedează Nicolae Costin și în cazul neînțelegerii ce apare la Miron Costin (cap. IV, p. 29—30) în legătură cu podul lui Traian de la Turnu Severin, pod care — credea Miron — avea turnuri de piatră, construite de Traian și care ar fi primit, inexplicabil, numele împăratului Sever; în pasajul din *Letopiseț*, unde preia acest capitol din *De neamul moldovenilor*, redacția scurtă, omite întreaga discuție pe care o face tatăl său pe această temă (cf. *Letopiseț*, ed. cit., p. 119); într-un capitol ulterior din *Letopiseț*, clarificând lucrurile, Nicolae Costin indică pe Sever, după Bonfini, ca ziditor al Severinului (p. 137), ceea ce apare și în partea suplimentară din *De neamul moldovenilor* (p. 46);

c) O seamă de repetări, în *De neamul moldovenilor*, între datele din redacția în 5 capitole și din cea în 7 capitole, nu se întilnesc în *Letopiseț*, inclusiv în redacția „cătredomn”. Astfel, pasajul privind aflarea banului de aramă de la Galați (p. 30; repetare, p. 46), se află o singură dată în *Letopiseț* (p. 137), corespunzând poziției de la p. 46 din *De neamul moldovenilor*, și numai în redacția „cătredomn”; știrea a fost omisă în textul preluat din Miron Costin (cf. pt. *Letopiseț*, p. 119). Pasajul cuprinzând inscripția de la împăratul Sever (p. 30; repetare, p. 46), de asemenea, o singură dată în *Letopiseț* (p. 137) și numai în redacția „cătredomn”; pentru omiterea din textul preluat de la Miron Costin, cf. *Letopiseț*, p. 119. Larga informație referitoare la exilul lui Ovidiu la Cetatea Albă (p. 16—17 repetare, mai puțin versurile, p. 43—44), preluat inițial în *Letopiseț*, ambele redacții, fără modificări, din Miron Costin (p. 112—113), nu se mai regăsește însă în capitolul privitor la cetăți, corespunzând p. 43—44 din *De neamul moldovenilor* (cf. pt. *Letopiseț*, p. 135—138).

8. Însumarea constatărilor de mai sus explică mecanismul elaborării de către Nicolae Costin a redacției sale, în 7 capitole, din *De neamul moldovenilor*. Întocmită, după cum se pare, în mare grabă, la cererea lui N. Mavrocordat, pentru realizarea lucrării autorul a recurs la căile cele mai operative: a transcris (desigur, a pus să se transcrie) mai întâi cele cinci capitole din redacția lui Miron Costin la care a adăugat, în continuare, cu oarecari selecționări, surplusul de date cu care îmbogățise *Letopisețul* său, în ambele redacții și în special în redacția „cătredomn”. De aici, drept consecință, contrazicerile, repetările; în timp ce *Letopisețul*, inclusiv în cea de-a doua redacție, „cătredomn”, amplificată, era o lucrare relativ unitară, în care autorul urmărise evitarea unor atari neconcordanțe cu partea preluată din primele cinci capitole ale lui Miron Costin, „lipirea” directă a acestor adaose la textul *nemodificat* al lui Miron Costin a condus la neajunsurile semnalate și discutate.

S-ar putea pune întrebarea: de ce Nicolae Costin n-a dat, în lucrarea sa, privind originea moldovenilor, capitolele corespunzătoare din *Letopiseț*, unde asemenea neajunsuri fuseseră evitate? Explicația trebuie pusă în legătură cu cunoașterea de către Nicolae Mavrocordat, în iulie 1710, a *Letopisețului* lui Miron Costin, copiat de Axinte Uricariul. Cu această

²² Numele corect Selinunt, cum va fi figurat în conceptul manuscris al lui Nicolae Costin, a fost transformat de copiiști, în ambele redacții ale *Letopisețului*, în Salonic (tot așa figurează și în *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole).

ocazie, domnul va fi aflat, de la Nicolae Costin, depozitarul manuscriselor tatălui, de existența lucrării *De neamul moldovenilor* (în 5 capitole). Minte limpede, orientat și în istoriografia apuseană, Mavrocordat își va fi dat seama că, în opoziție cu stufosul și prolixul *Letopiseș* al lui Nicolae Costin, care începea istoria țării de la „zidirea lumii” și de la Adam, trecând prin toată istoria biblică, mica dar concisa operă a lui Miron Costin constituia una dintre cele mai fericite introduceri la un corp al cronicilor moldovene care să premeargă cronica propriei domnii, pe care o avea în vedere ²³. Lui Nicolae Costin nu-i rămânea decât să adauge sfârșitul la opera neterminată a tatălui. Fiul lui Miron Costin nu s-a dezmințit, în ce privește modul său de lucru, nici de data aceasta. El nu s-a mulțumit să completeze lucrarea cu ceea ce dezvoltase în *Letopiseș*. La aceste completări a adăugat alte noi amănunte, culese din Bonfini, Baronius, Dio Cassius, Toppeltin, Ureche, din lucrările polone ale tatălui (date și fapte pe care le lăsase de-o parte în redacțiile *Letopiseșului*), precum și amănunte și concluzii personale suplimentare.

Într-un tablou succint, *mozaic* realizat de el, pornind de la redacția în 5 capitole, a lui Miron Costin, se prezintă în felul următor :

Capitolul — tema ²⁴	Proveniența ²⁵
Predoslovia (p. 3 — 9).	Miron Costin, <i>De neamul moldovenilor</i> .
Istoricii (p. 10).	Parțial, M. Costin, <i>De neamul moldovenilor</i> ; parțial, completări ale lui N. Costin, după <i>Letopiseșul</i> propriu (p. 46).
Cap. I — IV (p. 11 — 43).	M. Costin, <i>De neamul moldovenilor</i> .
Cap. IV — interpolarea privind originea lituanilor (p. 34 — 35).	N. Costin, <i>Letopiseș</i> , ambele redacții (p. 122 — 124); textul <i>reprelucrat și augmentat</i> .
Cap. V — despre cetăți (p. 43 — 46);	N. Costin, <i>elaborare personală nouă</i> .
— introducere (p. 43);	Reluare, cu unele scurtări, a textului aflat atît în partea preluată din M. Costin, <i>De neamul moldovenilor</i> (v.p. 16 — 17), cît și în <i>Letopiseșul</i> propriu, ambele redacții (p. 112).
— despre Cetatea Albă și Ovidiu (p. 43 — 44);	<i>Prelucrare personală a lui Nicolae Costin după Cronica polonă a lui Miron Costin (Opere, p. 205).</i>
despre cetățile Suceava, Neamț, Hotin, Tighina, Soroca (p. 44);	<i>Informație personală nouă a lui Nicolae Costin (nu apare nicăieri la Miron Costin și nici în Letopiseșul lui Nicolae Costin).</i>
inscripția de pe turnul cetății Suceava (p. 44);	N. Costin, <i>Letopiseș</i> , ambele redacții (p. 135 — 136).
despre cetățile Chilia și Chiefea (— Caffa) (p. 44);	

²³ Din indicația lui Nicolae Mavrocordat s-a copiat, în decembrie 1711 — se crede, tot de către Axinte Uricariul — și cronica lui Grigore Ureche; manuscrisul din 1711 s-a pierdut dar au rămas copii ulterioare după el (cf. I. Crăciun și A. Ilieș, *op. cit.*, p. 52, sub nr. VI).

²⁴ Paginile sînt date după ediția *De neamul moldovenilor*, de Const. Giurescu, București, 1914.

²⁵ Paginile sînt date după ediția *Letopiseșului* lui N. Costin de Ioan Șt. Petre, București, 1942. Pentru lucrările în limba polonă ale lui Miron Costin, paginația se indică după *Opere*, ediția P. P. Panaitescu, București, EȘPLA, 1958.

Capitolul — tema

Proveniența

- despre cetatea Turnul Neoptolem (p. 45);
- despre cetățile Gherghina, Crăciuna, despre cele din Țara Românească (p. 45);
- piatra cu inscripții latine, adusă la Iași, în domnia lui Const. Duca (p. 45);
- despre podul lui Traian și cetatea Severinul (p. 45—46);
- piatra cu inscripții de lângă Galați („Marchianopolis”), cea adusă la biserica Diii („Severus Imperator Romanorum”), cea găsită lângă Roman („орей Молдавской”) și încheierea autorului la capitolul „Despre cetăți” (p. 46).
- Cap. VI (numele neamului, port, limbă, tunsură) (p. 44—53).
- Cap. VII („și cel de pre urmă”) (p. 53—54):
- Traian cucerește Dacia la anul 103;
- Traian, în drum spre Roma, moare de dizenterie (după Baronius) în Chilichia, în orașul Selinunt, în vîrstă de 61 de ani (p. 53); în text Salonic, în loc de Selinunt;
- urmează Hadrian care a făcut Udriul (= Adrianopol) și a stricat podul lui Traian (se dau și dimensiunile podului) (p. 53);
- Aurelian (după Bonfini) sau Gaie (Galienus) (după Toppeltin) a retras populația romană în Dobrogea. Muntenii trec peste Olt în Transilvania iar moldovenii în Maramureș (p. 53—54);
- calcul privind timpul cît a rămas țara pustie plină la a doua descălecare (p. 54);
- părăsirea țării și conlocuirea cu alte popoare, cauză a stricării limbii (din latină) (p. 54);
- N. Costin, *Letopiseș*, parțial în ambele redacții (p. 136 + 137), parțial (precizările, după Bonfini, referitoare la satul Herma și la faptul că Neoptolem nu era fiul lui Achile ci al lui Mitridat), numai în redacția „căt-re domn” (p. 136).
- N. Costin, *Letopiseș*, numai în redacția „căt-re domn” (p. 136 137) — se omite aici Gherghina, dar se pare că este vorba de o omisiune involuntară de copist („burdon”).
- N. Costin, *Letopiseș*, ambele redacții (p. 134) — textul latin omis de copisti.
- N. Costin, *Letopiseș*, numai în redacția „căt-re domn” (p. 137).
- N. Costin, *Letopiseș*, numai în redacția „căt-re domn” (p. 137); omise de copisti: cuvîntul „Marchianopolis” și textele latine.
- Parțial, Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, cap. V, din redacția în 5 capitole (v.p. 44—51); restul capitolului (tunsura, graiul și slovele, obiceiurile la mese și ospețe, obiceiurile la înmormîntări), p. 51—53 — traducere și, în parte, prelucrare directă după L. Toppeltin, *Origines...*, ed. cit., în ordine, pp. 85, 82, 71, 112—116. Cuvintele românești cu etimologiile lor latine (p. 52), după Miron Costin, *Poema polonă (Opere, p. 226)*. Pasajele nu se află în niciuna din redacțiile *Letopiseșului* lui N. Costin.
- Nicolae Costin, reluare, pe scurt, a relațiilor din *Letopiseș*, ambele redacții (p. 117).
- N. Costin, *Letopiseș*, ambele redacții (p. 146) — diferență: moare de „dropică amestecată cu apoplexia, iară cun' scrie unii de vintre”; greșeală de copist: Salonic în loc de Selinunt.
- N. Costin, *Letopiseș*, numai în redacția „căt-re domn” (p. 162).
- N. Costin, *Letopiseș*, ambele redacții (p. 163 + 164).
- N. Costin, *Letopiseș*, ambele redacții (p. 163—164) — cu ușoare intervertiri de fraze.
- Aprecieri personală a lui N. Costin*, prin reluarea unei idei din Toppeltin, expuse în cap. VI, partea redactată de el (v.p. 52); nu se află în *Letopiseș*.

Capitolul — tema

Proveniența

- împărății „romani” care au guvernat imperiul după mutarea capitalei la Constantinopol n-au putut apăra Dacia din cauza luptelor pe care le-au avut cu perșii și turcii (p. 54). *Redactare personală a lui Nicolae Costin după Miron Costin, Poema polonă (Opere, p. 227).*
- încheiere la întreaga lucrare cu amărăciunea că nu s-a putut scrie mai mult (p. 54). *Concluzie personală a lui Nicolae Costin.*

9. Considerînd constatările de mai sus și ținînd seama de modul și stilul de lucru ale lui Nicolae Costin — permanenta augmentare a lucrărilor pe care le elabora — credem că am întrunit suficiente elemente pentru a demonstra că *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, este o lucrare ulterioară ultimei redacții a *Letopiseșului* său (redacția „cătredomn”) :

— *De neamul moldovenilor* preia, în cea mai mare parte, plusul de date și informații existent în *Letopiseș*, redacția „cătredomn”, față de redacția „cătredomn”;

— adaugă date suplimentare (tunsoarea, graiul și slovele, obiceiurile la ospete și înmormintări, informații și concluzii personale noi) care nu se află în *Letopiseș*, certificînd tendința lui N. Costin de continuă augmentare a lucrărilor ;

„originea lituanilor” este prezentată într-o redacție cu modificări față de cea aflată unitar în ambele redacții ale *Letopiseșului* ;

contrazicerile și repetările, evitate în *Letopiseș*, confirmă preluarea și „lipirea” necritică și în grabă a plusului de date din *Letopiseș* la partea de bază pe care o constituiau cele 5 capitole inițiale ale lui Miron Costin ; un argument, în plus, al acestei „lipiri” necritice, este menținerea, și în redacția *De neamul moldovenilor*, a ciudatei intervetiri de cuvinte din titlul cap. VI — „de niamurile numelui acestor țări. . .” în loc de, corect, „de numerele [—numele] neamului. . .” — după forma (evidentă greșeală de copiere !) sub care se găsește acest titlu în *Letopiseș*, numai în redacția „cătredomn”. Desigur că Nicolae Costin a indicat, pur și simplu, copistului, pe un manuscris al acestei redacții a *Letopiseșului*, pasajele pe care să le transcrie, fără să mai dea atenție exactității textului. Aceeași explicație are și transformarea numelui orașului Selinunt în Salonic.

Și acum, avînd definită succesiunea lucrărilor luate în discuție, ne putem întreba în liniște : dacă *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, ar fi fost elaborată de Nicolae Costin înaintea *Letopiseșului*, ce l-ar fi oprit să introducă în *Letopiseș* cel puțin o parte din ceea ce apare în plus în lucrarea despre origini (tunsoarea, graiul și slovele, obiceiurile la ospete și înmormintări etc.) ? Sau, ducînd raționamentul pînă la capăt, dacă *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, așa cum o cunoaștem, ar fi existat, scrisă de Miron Costin, ce l-ar fi oprit pe Nicolae Costin s-o includă integral *Letopiseșului*, încă în prima redacție „cătredomn”, așa cum a procedat, de altfel (cu minime modificări, dar fără omisiuni neșemnalate), față de cele 5 capitole din redacția certă a lui Miron Costin ? Răspunsul este, evident, unul singur : la întocmirea *Letopiseșului* său, Nicolae Costin nu a avut la dispoziție o asemenea redacție a lucrării *De neamul moldovenilor* pentru că ea nu fusese scrisă pînă atunci nici de

Miron Costin și nici de el însuși; abia după aceea, în condițiile arătate, Nicolae Costin a trecut la elaborarea ei.

10. Singurul manuscris cunoscut al acestei redacții în 7 capitole, realizate de Nicolae Costin, este, așa cum arătam în articolul anterior, „manuscrisul Leningrad”, aflat, în prezent, în Biblioteca „M. A. Saltikov-Șcedrin” din Leningrad, sub cota F.IV 2, manuscris despre care se știe acum, cu certitudine, că, în Rusia, a fost în posesia lui Dimitrie Cantemir, care a făcut adnotări pe marginea lui și l-a folosit, menționând acest lucru, pentru *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*²⁶.

Am expus într-un articol publicat în 1975²⁷ argumentele în baza cărora atribuirea transcrierii ms. Leningrad copistului Sava Ieromonahul, călugăr la Mitropolia din Iași, în vremea lui Nicolae Mavrocordat (ulterior la mănăstirea Secul și la Episcopia din Roman), contemporan, mai puțin notoriu, al binecunoscutului copist de manuscrise, scriitor de acte domnești și cronicar Axinte Uricariul, cu activitatea căruia și-a împletit și împărțit, într-un interesant paralelism, propria-i activitate: transcriitor a cel puțin două voluminoase manuscrise de cronici moldovene (la Secul, în 1712—1713, și la Roman, în 1721—1724), al *Pravilei lui Justinian* (recopiarea *Pravilei* tipărite a lui Vasile Lupu, din 1646), la Iași, în cca 1710, scriitor de acte domnești și private, la Mitropolie, în Iași, și la Roman, el este, cum rezultă din cercetările noastre, și autorul *Letopiseșului Țării Moldovei 1661—1709* (așa-numitul „Pseudo-Nicolae Costin”), compilație, cu numeroase contribuții personale, dintr-o seamă de *izvoade* interne și *izvoare* străine²⁸.

Ipoteza inițială, formulată de Const. Giurescu, că autorul ms. Leningrad ar fi fost Axinte Uricariul, nu a fost reținută de L. Demeny, în articolul citat, și nici de Liviu Onu²⁹, temeinic cunoscător și cercetător al manuscriselor de cronici moldovene, care nu aduc însă — nici unul, nici celălalt — o nouă ipoteză concretă.

În ce împrejurări s-a copiat de către Sava Ieromonahul *De neamul moldovenilor* și cum a ajuns această copie în posesia lui Dimitrie Cantemir? Arătam mai sus că, încă în cursul primei sale domnii moldovene (6 noiembrie 1709—23 noiembrie 1710), Nicolae Mavrocordat s-a interesat de cronicile țării și a dispus începerea copierii lor în vederea realizării unui corpus unitar, ca parte premergătoare la o viitoare cronică a propriei domnii. Cunoscînd, de la Nicolae Costin, *De neamul moldovenilor*, rămasă neterminată, a desemnat-o drept *introduce* la acest corpus de istorie moldoveană, cu indicația — desigur — de a fi încheiată de Nicolae Costin (acesta avea, în *Letopiseșul* său, continuarea, și existau, în ciornă, și lucră-

²⁶ Cf. L. Demeny, *Tradiție și continuitate în „Hronicul” lui Dimitrie Cantemir. Contribuții*, în „Studii, revistă de istorie”, tom. 26, 1973, nr. 5, p. 947—956.

²⁷ D. Velciu, *De neamul moldovenilor în copia lui Sava Ieromonahul*, în „Manuscriptum”, VI, 1975, nr. 4, p. 163—167. Se dau acolo spre comparație, pentru grafie, în facsimil, fila 2 r, din ms. Leningrad, fila 329v, din *Pravila lui Justinian* (ms. rom. BARSR 1440), și actul scris la Roman, la 24 noiembrie 1725 (doc. rom. BARSR LXIII—63), ultimele, autografe subsemnate de Sava Ieromonahul.

²⁸ Întreaga documentare, în acest sens, în monografia noastră predată spre tipărire: *Un nou cronicar al Moldovei: Sava Ieromonahul (Pseudo-Nicolae Costin)*.

²⁹ L. Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Edit. Minerva, seria „Universitas”, 1973, p. 206, 227, 288, 296.

rile în limba polonă ale lui Miron Costin). Fie că toate acestea se întâmplau către sfârșitul acestei prime domnii a lui Mavrocordat, fie că, din dorința, pe care i-o cunoaștem, de a amplifica lucrările pe care le întocmea, lucrul lui Nicolae Costin s-a prelungit până prin octombrie—noiembrie 1710, încît copierea, încredințată lui Sava Ieromonahul, s-a încheiat după plecarea din scaun a lui Nicolae-vodă. Noul domn, Dimitrie Cantemir, interesat de istoria Moldovei pentru amplele sale planuri istoriografice, și-a apropiat, desigur, exemplarul luxos, întocmit anume pentru o față domnească, cum se poate deduce din descrierea lui exterioară, și l-a dus cu sine, împreună cu alte numeroase cărți și manuscrise care îi constituiau biblioteca, în exilul din Rusia, după înfrîngerea de la Stănilești, din iulie 1711.

Desigur, se poate emite și ipoteza că manuscrisul s-a transcris de Sava Ieromonahul din dispoziția și în timpul domniei lui Dimitrie Cantemir. Faptul este însă mai puțin probabil, Nicolae Mavrocordat fiind cunoscut drept inițiator în acel timp al copiilor de cronici moldovene (ulterior și muntene).

Oricum, manuscrisul n-a fost copiat, cum credea C. Giurescu, prin 1712—1713 (în a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat), ci, cum reiese din corelarea datelor de mai sus, *între a doua jumătate a anului 1710 și prima jumătate a celui următor*. Realizat în 1712—1713, el n-ar mai fi ajuns la Cantemir, în Rusia; nu avem știri că acesta din urmă și-ar fi procurat lucrări din țară după expatrierea din iulie 1711. Pe de altă parte, intrat în mina lui Mavrocordat, bibliofil cunoscut, acesta nu și-ar fi îngăduit să-l mai înstrăineze.

11. Am vorbit, mai sus, în cuprinsul articolului, despre o *variantă prescurtată* a redacției în 7 capitole a lucrării *De neamul moldovenilor*, indicînd-o ca realizată de către Axinte Uricariul, principalul diac, în același timp și cronicar pentru a doua domnie moldoveană al lui Nicolae Mavrocordat. În articolul precedent, arătam că această variantă prescurtată, cea mai răspîdită, de altfel, se păstrează în nu mai puțin de 22 manuscrise incluse în grupele: R, b, S, N, T.

După cercetările întreprinse de Liviu Onu³⁰, prototipul variantei îl constituie primul exemplar din grupa R (R^o), manuscris azi pierdut.

Se cunoaște dintr-o copie tîrzie (1807) a unei compilații de istorie moldoveană, pe care o premerge, transcriere realizată, între 1721—1724, de către copistul Sava Ieromonahul, la Episcopia din Roman (ms. rom. nr. 4086 de la Biblioteca Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca). În afară de scrierea *De neamul moldovenilor*, compilația cuprinde, în continuare, *Letopisețul* lui Nicolae Costin (redacția „cătredomn”), care se încheie cu prelucrarea cronicii lui Grigore Ureche, și *Letopisețul* lui Miron Costin, toate operele incluse cu substanțiale prescurtări, precum și cu unele prelucrări și interpolări. Cele 22 de manuscrise din cele cinci grupe menționate, inclusiv R1, provin, indiscutabil, din același prototip.

În articolul citat, Liviu Onu afirmă repetat (p. 297, 299, 303, 306, 307, 308, 309) că Sava Ieromonahul și-a întocmit copia din 1721—1724

³⁰ L. Onu, *O copie necunoscută a cronicilor moldovenești?*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 297—317; Idem, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, p. 238—247.

„probabil direct de pe un original al lui Nicolae Costin sau de pe o copie întocmită sub supravegherea sa”³¹.

Nu subscriem la această părere și propunem drept autor al compilației — inclusiv, de ci, al *redacției prescurtate, în 7 capitole*, a serierii *De neamul moldovenilor* — pe Axinte Uricariul, cum arătam și cu altă ocazie ³², în baza următoarelor argumente :

Nicolae Costin, înclinat, în permanență, cum am văzut, spre continua dezvoltare a lucrărilor pe care le întocmea, era, organic, inapt pentru o prescurtare ; în cazul lucrării *De neamul moldovenilor* este greu de admis că el a redus, la numai 4 rinduri (Kogălniceanu, vol. I, ed. a II-a, 1872, p. 19) ampla completare (56 rinduri) privitoare la originea lituanilor (din cap. IV), cu care înlocuia, critic (ed. C. Giurescu, 1914, p. 34—35, subsol), redacția mai scurtă, a tatălui său, completare din care își făcea un important cap de laudă ; pe de altă parte, Nicolae Costin, care avea înscrisă în *Letopisețul* său, într-o formă nu mult prelucrată, în întregime *De neamul moldovenilor*, redacția în 5 capitole, plus completările personale de două capitole și jumătate, nu ar mai fi găsit justificare — și, într-un fel, s-ar fi infirmat singur — dacă ar fi transcris lucrarea, încă odată, în fruntea compilației ;

Axinte Uricariul era omul de condei cel mai pregătit de la curtea lui Mavrocordat, în măsură să realizeze cu discernămint și bun simț — cum sublinia și N. Iorga — prescurtarea corpului de cronică moldovene ;

după moartea lui Nicolae Costin, el dispunea, prin N. Mavrocordat, de toate manuscrisele de cronică care au intrat în compilație ;

potrivit datelor documentare furnizate de cel mai complet biograf al său de până acum ³³, activitatea lui Axinte Uricariul, ca diac, copist de manuscrise și hotarnic de moșii, apare destul de săracă tocmai în intervalul 1712—1714, când se localizează în timp — după părerea majorității cercetătorilor — realizarea acestei compilații ³⁴ ; copii de manuscrise efectua în acea vreme, pentru N. Mavrocordat, celălalt copist al său, Sava Ieromonahul ;

prin timpul consumat cu această *prescurtare și prelucrare*, se explică de ce Axinte Uricariul și-a început redactarea cronicii celei de-a doua domnii a lui N. Mavrocordat (sept. 1711 — dec. 1715) abia către sfârșitul anului 1714, când domnul intra în al patrulea an de domnie, deși cunoaștem cât de zorit era acesta din urmă de a-și vedea administrațiile domnești integrate în istoria țării. Varianta prescurtată s-a realizat, deci, după moartea lui Nicolae Costin, prin 1713—1714, de către Axinte Uricariul.

Care, este, totuși, rațiunea realizării acestei compilații prescurtate. Inițiatorul va fi fost, fără îndoială, același Nicolae Mavrocordat. În față cu consistentul vraf de manuscrise care precedau, în cadrul istoriei Moldovei, prima sa domnie, după care trebuia să urmeze, peste Dimitrie

³¹ Părerea se menține și în *Critica textuală*. . . , apărută în 1973, p. 227—237, 240, 281 etc.

³² D. Velciu, [Recenzie la:] Liviu Onu, *Critica textuală*. . . , în „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 3/1974, p. 447—448.

³³ Vezi Ioan Șt. Petre, *Axinte Uricariul, studiu și text*, București, Casa Școalelor, 1944.

³⁴ Este de luat, totuși, în considerare, în acest interval, și transcrierea voluminosului manuscris al traducerii lui N. Costin, *Ceasornicul domnilor*, copie datată 1 octombrie 1713 și datorată lui Axinte Uricariul (cf. recenzia noastră la ediția G. Ștrempele, București, Edit. Minerva, 1976, în „Revista de istorie”, tom. 29, 1976, nr. 11, p. 1818—1821).

Cantemir, cea de-a doua, în curs — *De neamul moldovenilor* (ca introducere), *Letopisețul* lui Nicolae Costin (care includea și cronica lui Grigore Ureche), *Letopisețul* lui Miron Costin și apoi *izvoadele* compilate în „Pseudo-Nicolae Costin” (1661—1709) — inițiatorul se va fi speriat de uriașul volum al acestora, gata să copleșească domniile sale moldovene. Soluția: reducerea, pe cât se va putea, a volumului acestor cronici prin excluderea, în primul rînd, a ceea ce nu privea direct istoria Moldovei; se omit, astfel (sau se rezumă, după caz), din noua transcriere prescurtată. capitolele sau paragrafele privind originea lituanilor (din *De neamul moldovenilor*), întreaga istorie biblică din *Letopisețul* lui N. Costin, precum și o bună parte din adaosurile acestuia din istoricii poloni și unguri, revenindu-se, în mare măsură, la forma inițială a lui Grigore Ureche, iar din Miron Costin se scot o seamă de excursuri, comparații, comentarii ale cronicarului etc. Sarcina o primește Axinte care se achită conștiincios de ea, pînă la sfîrșitul *Letopisețului* lui Miron Costin³⁵; N. Iorga o considera drept „cel mai potrivit compus, cel mai ușor de cetit, cel mai interesant și comod din letopisețele moldovenești, ceea ce explică relativa lui răspîndire”³⁶.

La seria de manuscrise ale lucrării *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole prescurtată, identificate de Liviu Onu, trebuie adăugat, ca *manuscris pierdut dar identificabil*, ms. rom. 256 de la BARSR. Manuscrisul este prost conservat și îi lipsesc numeroase file, inclusiv începutul; se poate stabili, însă, din conținutul păstrat, că reprezintă o formă a compilației despre care am arătat, mai sus, că a realizat-o Axinte Uricariul. Deosebit de important este faptul că ms. rom. 256 constituie o copie, provenind din prototipul lui Axinte Uricariul, anterioară celei întocmite de Sava Ieromonahul, la Roman, în 1721—1724; acest manuscris nu cuprinde cele două interpolări privind repararea mănăstirilor Badeuți (în 1720) și Bălinești (în 1721), care aparțin, în mod cert, lui Sava Ieromonahul.

Din păcate, din ms. rom. 256 lipsesc în întregime filele care cupindeau *De neamul moldovenilor*. Că manuscrisul a conținut și această scriere stau dovadă rudimentele vechii numerotații; pe actuala filă 13 (numerotată la mașină) se poate citi 47 (în vechea numerotație chirilică — aproape ilizibilă în filele precedente), ceea ce înseamnă că diferența de 34 file (recto-verso), care lipsesc din manuscris, reprezenta suficient pentru a cuprinde și scrierea de care ne ocupăm.

În stema manuscriselor lucrării *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole, trebuie, deci, să-și găsească locul și ms.rom. 256 BARSR, înlocuind unul sau altul din manuscrisele prezumate care grevează, premergător lui R⁰,³⁷ această stemă.

12. Rezultatele la care am ajuns, mai sus, schimbă cu totul datele, fixate de P.P. Panaitescu și adoptate, în principiu, și de Liviu Onu, pri-

³⁵ Am arătat, mai sus, că așa-numita compilație „Pseudo—N. Costin” (1661—1709) a fost realizată de Sava Ieromonahul care a lucrat, paralel cu Axinte Uricariul, la realizarea planurilor istoriografice ale lui Nicolae Mavrocordat.

³⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1901, p. 271; ed. a doua, vol. II, București, 1928, p. 306—307. Aprecieri în același sens la L. Onu, *artic. cit.*, p. 309.

³⁷ Vezi L. Onu, *Critica textuală*, p. 228 și planșa dintre p. 282—283.

vind editarea științifică a scrierii *De neamul moldovenilor*; față de cele stabilite, de noi, urmează că :

sub numele lui Miron Costin se poate edita numai redacția în 5 capitole, acceptată ca o lucrare neterminată ;

redacția în 7 capitole, în varianta unicat cunoscută din ms. Leningrad, trebuie editată sub numele lui Nicolae Costin, așa cum, sub numele său, se editează, în mod curent și unanim acceptat, cronica lui Grigore Ureche, în măsura și sub forma cuprinsă în *Letopiseț* ;

redacția în 7 capitole prescurtată va trebui să implice, la orice editare a lucrării de care ne ocupăm, numele, contribuția și participarea lui Axinte Uricariul și a lui Sava Ieromonahul.

Stabilirea textelor va necesita — se înțelege — folosirea critică a tuturor manuscriselor, în măsura în care acest lucru este cerut de restituirăa unor forme alterate de copiiști.

Prin precizările pe care le-am adus, în legătură cu paternitatea redacției în 7 capitole a scrierii *De neamul moldovenilor*, ni s-ar putea obiecta că am știrbit ceva din prestigiul și aureola de care se bucură marele cronicar moldovean. Căutînd și stabilînd adevărul nu am avut în vedere, nici pe departe, așa ceva. Redacția în 5 capitole rămîne un model de argumentare și de organizare științifică a tezei respective, confirmînd din plin — deși incompletă, neterminată — valoarea și calitățile de istoric — în limitele timpului — ca și cele de literat ale lui Miron Costin. Mai mult decît atît, putem spune chiar că, prin eliminarea celor două capitole și jumătate din *De neamul moldovenilor*, cu tarele pe care le comportă (contraziceri, repetări etc.), l-am restabilit și l-am confirmat, o dată mai mult, pe adevăratul Miron Costin.

În același timp, cîștigă și cronicarul Nicolae Costin, chiar dacă punem în cumpănă și scăderile specifice stilului său : prolixitate, pedantism, repetări, contraziceri. Numai faptul că, zeci de ani, participarea lui la această lucrare, nerecunoscută pînă acum, a primit aprecierile laudative, greșit adresate lui Miron Costin, constituie, după noi, dovada implicită a meritelor reale, care, pe drept, i se cuvin.

UNE VIEILLE CONTROVERSE : LA PATERNITÉ DE LA VARIANTE À 7 CHAPITRES DE L'OUVRAGE „*DE L'ORIGINE DES MOLDAVES*” (II)

RÉSUMÉ

Démontrant, en dépit des assertions de P.P. Panaitescu, que cette variante à 7 chapitres n'appartient pas à Miron Costin („Revista de istorie”, tome 29, 1976, no. 9, p. 1345—1367), l'auteur de l'article étaie de solides arguments la thèse suivant laquelle cette variante est due à Nicolae Costin, fils de Miron Costin :

a) dans l'avant-propos de sa *Chronique depuis la création du monde*, Nicolae Costin affirme résolument que sur ce thème il a écrit plus ample-ment que son père Miron ;

b) au long des cinq chapitres, pris par N. Costin de la variante de son père, toutes les références directes à la première personne sont mentionnées objectivement sous „notre père”, „feu notre père” etc., tandis que dans la partie supplémentaire, comportant deux chapitres et demi, de telles objectivations n'existent pas ;

c) les *répétitions* et les *contradictions* constatées entre les cinq chapitres et le reste de 2 chapitres et demi, sont dues au fait que dans cette dernière partie Nicolae Costin a recopié hâtivement, la partie correspondante de sa *Chronique depuis la création du monde* qu'il avait mis d'accord, dans la *Chronique*, avec le texte emprunté à la variante de son père, texte qu'il avait modifié notamment dans ce but.

Dans la partie finale de l'étude on fournit des précisions quant à l'identification du copiste du manuscrit unique de la variante à 7 chapitres, se trouvant actuellement à Léningrade (le moine Sava), et de l'auteur de la compilation abrégée de l'histoire de la Moldavie, où a été incluse, en résumé, également la variante de Nicolae Costin *De l'origine des Moldaves* (Axinte Uricariul).

TRIPLA ALIANȚĂ ȘI POLITICA SA EXPANSIONISTĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

GHEORGHE N. CĂZAN

La originile tratatului Triplei Alianțe a stat politica de forță pe care au promovat-o Germania în întreaga Europă, iar Austro-Ungaria în Europa de sud-est, din deceniul al optulea al secolului trecut, pentru a „descuraja” revanșismul francez și a stopa înaintarea Rusiei în sud-estul Europei. Congresul de la Berlin din 1878, repunând în discuție rezultatele războiului victorios pe care l-a purtat Rusia, în alianță cu România, împotriva Imperiului otoman, a provocat nemulțumirea Rusiei, care scontase pe obținerea unei dominații totale în Europa de sud-est. Rusia se vedea în situația de a tutela o Bulgarie înjumătățită, în timp ce Austro-Ungaria, fără să fi tras un foc de armă în războiul din 1877—1878, încorpora Bosnia și Herțegovina fapt care-i permitea contelui Andrásy, ministrul de externe al Austro-Ungariei, să-i spună împăratului Francisc Iosif I : „Porțile Orientului sînt deschise Majestății Voastre”¹. Importante avantaje politice au obținut Germania și Marea Britanie, iar aceasta din urmă, prin ocuparea insulei Cipru, deveni stăpîna Mării Mediterane².

Noile poziții teritoriale și politice dobîndite de Austro-Ungaria în Peninsula balcanică după Congresul de la Berlin ca și alte considerente de ordin economic și militar au îndreptat definitiv atenția politicii externe austriece înspre Europa de sud-est, deși Austro-Ungaria a încercat să nu se lase împinsă pe planul al doilea de la rezolvarea altor probleme europene sau extraeuropene. Istoricii austrieci Karl și Mathilde Uhlirz arată că în primul deceniu după Congresul de la Berlin Austro-Ungaria a aplicat un larg diapazon de măsuri menite a-i întări dominația în provinciile Bosnia-Herțegovina și sandgeacul Novi-Bozar, a atrage sub influența sa Serbia și Muntenegru, a-și apropia România din cauza poziției țării noastre la gurile Dunării, și s-a amestecat activ în treburile interne ale Bulgariei³, sprijinind din motive politice lesne de înțeles lupta de emancipare a acestei

¹ V. Bibl Die *Tragödie Österreichs*. Leipzig und Wien 1940, p. 260.

² Situația creată după Congresul de la Berlin din 1878 este analizată în toate lucrările consacrate acestei perioade, dintre care menționăm câteva mai vechi și mai noi: M. Choiblier, *La question d'Orient depuis le Traité de Berlin*, Paris, 1899, p. 120—135; Otto Hoetzsch, *La politique extérieure de l'Allemagne de 1871 à 1914* Berlin. Genève 1933, p. 19—25; G. Barraclough, *Das Europäische Gleichgewicht und der neue Imperialismus in Historia Mundi* B. X. Bern. und München 1961, p. 703—719; F.A. Rotstein, *Mejdunarodnie otnošenija v konce XIX veka*. Moskva-Leningrad, 1960, p. 90—99; J. B. Duroselle, *L'Europe de 1915 à nos jours*. Paris 1964, p. 121—133 ș.a.

³ K. și M. Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner nachbarländer Böhmen und Ungarn*, II Band, 2 Teil Wien, Graz-Leipzig, 1941, p. 982.

țări de sub tutela țaristă. Politicienii de la Viena vizau și mai departe — nutreau gânduri de încorporare în imperiu a Albaniei și a unei părți din Macedonia cu importantul port Salonic. Politica „balcanică” a Austro-Ungariei după 1878 a fost caracterizată de cunoscutul istoric austriac Viktor Bibl drept „catastrofală” din cauza încordării permanente pe care a produs-o în relațiile cu Rusia, a nemulțumirilor pe care le-a provocat statelor vecine cît și popoarelor asuprite din Monarhie. Austro-Ungaria și-a realizat pe etape politica sa în Balcani, profitînd de o conjunctură favorabilă, teama noilor state independente față de expansiunea țaristă, expansiunea rusească în Asia Centrală și sprijinul activ al Germaniei, factor extrem de important în politica externă a Austro-Ungariei. Istoricii germani ⁴ ca și cei francezi ⁵ au arătat că Germania avea propriile sale interese în Peninsula balcanică și a fost activă în această parte a Europei, însă a preferat să împingă de multe ori pe planul întii Austro-Ungaria, pentru a evita un conflict fățiș cu Rusia, în momente în care Reich-ul german nu avea nevoie de asemenea conflicte. Contracurarea influenței ruse în sud-estul Europei era necesară politicii germane pentru promovarea propriilor interese aci. Germania urmărea acest lucru prin consolidarea dinastiei de Hohenzollern în România, prin atragerea țării noastre în orbita politicii imperiilor centrale, prin acapararea unor poziții economice importante atît în România cît și în comerțul și navigația pe Dunărea de jos ⁶. Influența germană se consolida în Bulgaria, Serbia, în imperiul otoman. Guvernele Germaniei și Austro-Ungariei erau conștiente de faptul ca *statu-quo* stabilit după războiul franco-prusac în vestul Europei în 1871 ca și cel stabilit la Berlin în 1878 pentru Europa de sud-est, putea fi menținut printr-o strînsă alianță a celor două imperii, deși la Viena se manifestau încă unele rețineri față de Germania ⁷.

Unii istorici austrieci contemporani subliniază mai ales teama Austro-Ungariei și Germaniei față de panslavism drept cauză principală a alianței din 1879 ⁸ însă K. Uhlirz nu se sfiește să-i dezvăluie și alte aspecte, după părerea noastră, mai importante: apropierea austro-germană din 1878—1879 concretizată prin tratatul de alianță austro-german din 1879 a avut la bază lupta pentru promovarea politicii germano-austro-ungare în Balcani și dorința de întărire a germanismului față de popoarele slave din Monarhie ⁹. Pentru Germania alianța era avantajoasă fiindcă o asigura în cazul unui război cu Franța sau Rusia, datorită faptului că putea ține în șah expansiunea rusă în sud-estul Europei și promova, după cum s-a mai arătat, cu mai multă siguranță politica sa orientală. Negocierile pentru semnarea tratatului de alianță germano-austro-ungar s-au purtat în august 1879 la Gastein între Bismarck și contele Andrassy, ministrul de externe al Austro-Ungariei. Tratatul nu au fost fără asperități din

⁴ Hilde Maria Wallroth, *Deutschland und Österreich-Ungarn. Beiträge zur deutsch-österreich-ungarischen Bündnispolitik in den Jahren vor dem Weltkrieg*. Emsdetten (Westf), 1941, p. 1—5.

⁵ P. Renouvin, E. Preclin, G. Hardy, *L'époque contemporaine*, T. II Paris, 1947, p. 431.

⁶ U. Haustein, *Aspekte der deutsch-rumänischen Beziehungen zur Zeit Bismarcks in Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*, München, 1974, p. 92.

⁷ C. A. Macartney, *The Habsburg Empire 1790—1918*, London, 1968, p. 593.

⁸ E. Zöllner, *Geschichte Österreichs*. Wien, 1966, p. 422.

⁹ K. și M. Uhlirz, *Op. cit.*, p. 985.

cauza faptului că Bismarck cerea ca situația de „casus foederis” din partea Austro-Ungariei să intre în vigoare și în cazul unui război franco-german, nu numai în cazul când una din puteri ar veni în conflict cu Rusia¹⁰. Andrásy, sprijinit de împăratul Francisc Iosif, refuza să accepte această clauză. O altă dificultate apăruse în urma refuzului bătrînului împărat Wilhelm I de a menționa numele Rusiei în tratat. Împăratul Germaniei era pentru termenul „putere atacantă”, ceea ce nu convenea Austro-Ungariei, deoarece aceasta nu voia să se lase atrasă într-un eventual război franco-german¹¹. În sfîrșit, după amenințări reciproce, Bismarck cu demisia iar Wilhelm I cu abdicarea, împăratul a cedat iar tratatul de alianță s-a putut semna în forma dorită de Austro-Ungaria la 7 octombrie 1879 st.n.¹² (toate datele sînt după stilul nou). Tratatul de alianță germano-austro-ungar era format dintr-un preambul și cinci articole. Prevederile tratatului erau următoarele: în cazul unui atac neprovocat din partea Rusiei ambele puteri își vor acorda întregul sprijin cu întreaga forță militară și nu vor încheia pace decît împreună (art. 1); în cazul în care una din puterile semnatare ar fi atacată de o terță putere, cealaltă parte nu-l va sprijini pe agresor și se obliga să adopte o atitudine de neutralitate binevoitoare față de aliatul său. În cazul în care Rusia intră în conflict alături de puterea agresoare împotriva uneia din puterile aliate, cealaltă putere aliată era obligată să intre în război cu întreaga forță armată conform art. 1 (art. 2); durata tratatului era stabilită la cinci ani cu mențiunea că el se va prelungi automat pe încă o perioadă de trei ani dacă în prima lună a ultimului an nici una din părți nu-și va manifesta dorința de a-l modifica (art. 3). Articolul 4 menționa caracterul secret al tratatului iar în art. 5 se stipula faptul că documentul va intra în vigoare după rati ficarea lui de către cei doi suverani, în cel tîrziu 40 de zile de la data semnării¹³. Tratatul încheiat de Bismarck și Andrásy a fost un document care a depășit cu mult importanța atribuită de cei doi autori. În afară de faptul că el acordă un sprijin politicii de dominație europeană pe care o ducea Germania și expansiunii austro-ungare în sud-estul Europei, dubla alianță marca începutul împărțirii marilor puteri europene în grupări politico-militare opuse, care vor împinge omenirea în cumplitul măcel din anii 1914—1918.

Alianța austro-germană din 1879 numită de Bismarck „Liga păcii”, a produs o puternică impresie în rîndurile țărilor mici din sud-estul Europei și a determinat de asemenea o reconsiderare a politicii externe a Italiei, despre care va fi vorba în paginile următoare.

Alianța austro-germană a dat un puternic impuls politicii expansioniste a Austro-Ungariei. În obiectivul imediat al politicii austro-ungare stătea Serbia, țară slavă care avea vechi legături cu Rusia. La Congresul de la Berlin guvernul sîrb s-a considerat părăsit de Rusia care-i promi-

¹⁰ C. A. Macartney, *Op. cit.*, p. 593.

¹¹ *L'époque contemporaine*, T. II, p. 432.

¹² Dr. A. F. Pribram, *Die politischen geheime Verträge Osterreich-Ungarns, 1879—1914*, Leipzig 1920, vol. I, p. 6—9.

¹³ Tratatul de alianță austro-german a intrat în vigoare la 21 octombrie 1879 și a fost publicat la 3 februarie 1888, în semn de amenințare împotriva Rusiei și Franței. Prevederile Tratatului au fost cunoscute însă la scurt timp după semnare.

sese extinderea teritoriului pe seama posesiunilor otomane. Cea care și-a extins însă teritoriul în Balcani a fost Austro-Ungaria, cu asentimentul Europei, inclusiv al Rusiei. Austro-Ungaria s-a folosit de această scădere a influenței ruse în Serbia și de orientarea pro-austriacă a principelui Milan Obrenovici și a unei părți însemnate a cercurilor conducătoare din această țară pentru atragerea Serbiei în sfera politicii austro-ungare. Guvernul austro-ungar a acceptat să lege căile ferate austriace de cele sârbești, societăți austriace au preluat construirea căilor ferate sârbe, iar în primăvara anului 1881 între cele două țări s-a încheiat un tratat comercial care acorda mari înlesniri de export mărfurilor industriale austriace în Serbia și invers, exportului de cereale, vite cornute și porci din Serbia în Austria. Un interes deosebit, însă, îl prezintă Tratatul secret de alianță între Austro-Ungaria și Serbia din 28 iunie 1881¹⁴ prin care Monarhia habsburgică și-a instituit în fapt protectoratul asupra Serbiei pentru o perioadă de 10 ani. Tratatul austro-sârb din iunie 1881 a fost negociat de principele Milan la Viena și semnat, împotriva uzanțelor constituționale, de principele Milan înainte de a fi semnat de ministrul de externe Mijatowitch. În schimbul unor promisiuni abstracte, realizabile în viitor, din partea Austro-Ungariei, ca acceptarea titlului de rege pentru Milan, promisiunea unei neutralități în caz de război și acceptarea extinderii spre sud a teritoriului sârb (cu excepția sandjacului Novibazar aflat sub dominația economică a Austro-Ungariei), prințul Milan își asuma obligații concrete care știrbeau grav independența țării și loveau în lupta de eliberare națională a iugoslavilor. Principele Milan și guvernul său se obligau să nu tolereze agitații antiaustriace pe teritoriul Serbiei, ceea ce însemna reprimarea oricărei atitudini antiaustriace a conducătorilor și a populației. Milan accepta ca Austro-Ungaria „să secondeze” interesele Serbiei pe lângă alte puteri, lucru inadmisibil pentru un stat independent și, ceea ce era cel mai grav, cu totul neobișnuit în relațiile între statele suverane, principele Serbiei și guvernul său acceptau să nu încheie nici un tratat politic cu o altă țară, fără o prealabilă consultare cu guvernul de la Viena!

Succesele politicii austro-ungare în Serbia s-au explicat, într-o anumită măsură, și prin faptul că Rusia care ducea tratative cu Austro-Ungaria și Germania pentru înnoirea „alianței celor trei împărați” încheiată în 1873, n-a acționat, cel puțin oficial, împotriva Austro-Ungariei. Înnoirea alianței celor trei împărați în anul 1881 pare, la prima vedere, un paradox al politicii celor trei mari puteri Germania, Austro-Ungaria și Rusia, însă realitatea politică a obligat pe cele trei țări să găsească unele soluții de compromis într-un moment cînd nici una nu dorea un conflict deschis, iar dubla alianță germano-austro-ungară, oficial îndreptată împotriva unui eventual atac rus, nu excludea legături de „prietenie” între suveranii celor trei imperii. În anii 1880—1881 din inițiativa Germaniei, s-au purtat convorbiri între Germania, Austro-Ungaria și Rusia pentru înnoirea înțe-

¹⁴ A. F. Pribram, *Op. cit.*, p. 18—20.

legerii ruso-austro-ungare-germane din 1873 ¹⁵. Germania a luat inițiativa convorbirilor pe această temă din dorința de a atenua conflictul ruso-austriac prin împărțirea sferelor de influență în Peninsula balcanică, din dorința de a-și asigura participarea la reglementarea oricăror probleme ce s-ar ivi în viitor în această zonă a Europei și a împiedica o eventuală soluție unilaterală rusă sau austriacă precum și din dorința de a-și asigura neutralitatea Rusiei în cazul unui conflict germano-francez. La aceasta se adaugă și faptul că Imperiul conservator german era ostil oricărei mișcări revoluționare a popoarelor bulgar și iugoslave, care, cu toate piedicile întilnite, luptau pentru desăvârșirea unității naționale și eliberarea de sub jugul otoman sau habsburgic. Într-un cuvânt, Bismarck, care se considera stăpînul politicii europene, urmărea să impună și aci voința Germaniei.

Austro-Ungaria a considerat înnoirea alianței „celor trei împărați” drept o îngărădire a politicii sale în sud-estul Europei, dar a trebuit să cedeze presiunilor Germaniei. De altfel și pentru conducătorii austro-ungari o soluție de compromis părea mai avantajoasă decît un război cu Rusia. Succesele dobîndite de Austro-Ungaria în Serbia sînt o dovadă grăitoare a avantajelor politicii de compromis, căci după cum se va vedea mai jos Austro-Ungaria a cerut Rusiei să facă presiuni asupra guvernului sîrb pentru a-și modifica poziția față de Monarhia habsburgică, ca o condiție a înțelegerii ruso-austriace.

Rusia la rîndul ei dorea să evite izolarea politică, nu era pregătită pentru o ciocnire imediată cu Austro-Ungaria și avea de înfruntat un adversar puternic — Marea Britanie — cu care se întilnea în Asia Centrală. Pentru Rusia neutralitatea Germaniei și Austro-Ungariei în cazul unui conflict cu Anglia era absolut necesară ¹⁶. Așadar din motive de cele mai multe ori total diferite, cele trei mari puteri din centrul și răsăritul Europei s-au hotărît să reinnoiască alianța celor trei împărați.

Momentul hotărîtor al acțiunii diplomatice în acest scop l-a constituit vizita ministrului de externe al Austro-Ungariei la Friedrichsruhe în august 1880 și tratativele purtate cu cancelarul Bismarck. În aceeași perioadă s-au desfășurat și tratativele ruso-austriace în jurul aceleiași teme. Într-un raport de la Petersburg ¹⁷ contele Kálnoky, pe atunci ambasador al Austro-Ungariei în capitala Rusiei, îl informa pe baronul Haymerle, ministrul de externe al Austro-Ungariei că diplomația rusă se pronunța pentru o înțelegere ruso-austriacă, cerînd drept condiție pentru realizarea ei neopозиția Austro-Ungariei față de unificarea Bulgariei, prin alipirea Rumeliei. Baronul Jomini cu care discutasese Kálnoky a declarat că el cunoaște condițiile puse de Austro-Ungaria și anume: a) Bulgaria să nu încorporeze Macedonia și b) guvernul rus să preseze „viguros asupra Serbiei pentru ca aceasta să renunțe la opoziția ei înverșunată față de

¹⁵ La 6 iunie 1873 s-a încheiat o înțelegere între suveranii Rusiei și Austro-Ungariei, la care a aderat și împăratul Germaniei, stabilindu-se consultarea reciprocă în cazul cînd pacea ar fi amenințată de altă putere, sau în cazul cînd între statele semnatare s-ar ivi divergențe. V. Cristian, *Formarea blocurilor politico-militare (1871—1914)* în „Studii și articole de istorie”, XXII, București, 1973, p. 22.

¹⁶ *L'époque contemporaine*, p. 431.

¹⁷ Haus-Hof und Staats Archiv—Wien, P.A.I. 454 Liasse III, f. 98—102. Raport de la Kálnoky 17/5 septembrie 1881.

interesele materiale și comerciale ale Austro-Ungariei”¹⁸ adică să semneze un tratat comercial avantajos Austro-Ungariei. Tratatul de înnoire a alianței celor trei împărați a fost semnat la Berlin la 18 iunie 1881¹⁹ pentru o perioadă de trei ani. Tratatul stipulează obligația celor trei părți semnatare de a păstra o neutralitate binevoitoare în cazul conflictului uneia din părți cu o a patra putere. Această prevedere se aplica și în cazul unui război cu Turcia cu condiția realizării unei înțelegeri prealabile asupra rezultatelor acestui război (art. 1). Rusia se declara de acord să respecte interesele ce decurgeau din noua situație asigurată Austro-Ungariei prin Tratatul de la Berlin iar cele trei puteri se angajau să nu efectueze vreo modificare a statutului teritorial al Peninsulei balcanice decît în urma unui acord unanim. (art. 2). La acest articol se anexează o listă de teritorii asupra cărora o înțelegere a fost deja stabilită, adică a căror situație rămîne așa cum fusese fixată în Tratatul de la Berlin : Bosnia și Herțegovina, cu mențiunea că Austro-Ungaria își rezervă dreptul de a anexa aceste provincii cînd va crede de cuviință, sandjacul Novi bazar, aflat sub dominația economică a Austriei, Rumelia orientală, rămasă în imperiul otoman, și Bulgaria, cu importanta mențiune (care contrazice punctul despre Rumelia) că „Cele trei puteri nu se vor opune unei uniri eventuale a Bulgariei și Rumeliei Orientale în limitele teritoriale care le-au fost desemnate prin Tratatul de la Berlin, dacă această chestiune va apare prin forța lucrurilor. Ele sînt de acord să-i dea înapoi pe bulgari de la orice agresiune împotriva ținuturilor vecine, mai ales a Macedoniei și să le declare (bulgarilor n.n.) că în caz contrar vor acționa pe propriul risc. După cum se vede Germania a patronat o înțelegere tipică de împărțire a sferelor de influență în sud-estul Europei : partea de răsărit cu Bulgaria constituia o sferă de influență a Rusiei, apusul cu Serbia, Bosnia, Herțegovina, Macedonia urma să revină Austriei, ca sferă de influență. Alianța celor trei împărați din 1881 este o dovadă clară a caracterului expansionist, hrăpăreț al politicii pe care toate aceste trei mari puteri o duceau în sud-estul Europei și spre deosebire de înțelegerea din 1873 tratatul din 1881 conținea prevederi concrete, pe seama popoarelor din Europa de sud-est, de care cele trei mari puteri nu țineau seama. Tratatul din 1881 între Rusia, Germania și Austro-Ungaria a fost un însemnat succes al politicii cancelarului Bismarck.

O altă mare putere care s-a atașat în aceea perioadă sistemului de alianțe bismarckiene a fost Italia. Participarea Italiei la alianța austro-germană, nu avea pe vremea aceea, o legătură directă cu sud-estul Europei, deși conducătorii Italiei nu uitau că Austro-Ungaria stăpînea Tirolul de sud și alte teritorii cu populație italiană. După caracterizarea lui V. I. Lenin, Italia a venit mai tîrziu la ospățul imperialist, dar cu un apetit mult prea mare pentru puterile ei. Burghezia italiană încerca să găsească soluțiile cele mai convenabile intereselor ei expansioniste și după o perioadă de oscilație, provocată de faptul că Austro-Ungaria stăpînea teritorii cu populație italiană, și mai ales după încheierea alianței germano-austriece, guvernul italian s-a hotărît să se atașeze Imperiilor centrale.

¹⁸ *Ibidem*, f. 99.

¹⁹ A. F. Pribram

Pentru conducătorii Italiei se vădea clar faptul că soluționarea cerințelor teritoriale italiene pe seama Austro-Ungariei era dificilă atâta timp cât Imperiul habsburgic era sprijinit de Reichul german. Instituirea protectoratului francez asupra Tunisiei în mai 1881 a fost unul din „argumentele” puternice care i-au determinat pe italieni să se alăture unei grupări politice ostile Franței. Tunisia ca și alte teritorii nordafricane era rîvnită și de guvernânții Italiei, iar instalarea Franței aci făcea dificilă pătrunderea în aceeași regiune a italienilor. Dintr-odată și-au adus aminte politicienii și presa naționalistă italiană de Napoleon și de jefuirea Italiei de către armatele sale, de ocuparea Romei de către aceiași francezi precum și de tratatul de la Plombières, de Nisa și Savoia. Într-un cuvînt, francezii deveniseră „dușmanii seculari” ai italienilor, iar tot ei îi împiedicau pe italienii „săraci” să-și găsească îndestulare în Africa. După contacte la Viena și Berlin conducătorii Italiei au organizat o vizită demonstrativă a regelui Umberto la Viena, iar la 30 decembrie 1881 guvernul Italiei a notificat oficial Germaniei și Austro-Ungariei intenția acestei țări de a se alătura alianței austro-germane²⁰. Cu toată neîncrederea pe care le-o provoca „prietenia” italiană, guvernânții de la Viena s-au hotărît să răspundă pozitiv propunerii Italiei pentru că, pe de o parte, obligau guvernul italian să nu revendice teritorii aflate sub stăpînire austro-ungară iar, pe de altă parte, își asigurau spatele frontului în cazul unui conflict austro-rus. Germania la rîndul ei, deși nu dădea prea mare importanță puterii militare italiene, nu avea nici un motiv să respingă dorința Italiei de a se atașa sistemului de alianțe preconizat de ea, dînd prin aceasta încă un motiv de „descurajare” revanșismului francez.

Tratatul de alianță între Austro-Ungaria, Germania și Italia a fost semnat la Viena la 20 mai 1882²¹ de către împuterniciții celor trei țări: contele Kálnoky, ministrul de externe al Austro-Ungariei, prințul Reuss, ambasadorul Germaniei și baronul Robilant, ambasadorul Italiei. Tratatul Triplei Alianțe cuprindea un preambul și opt articole. Conform tratatului încheiat, cele trei mari puteri se angajau să nu intre în alianțe îndreptate împotriva uneia din ele și să colaboreze pe plan economic și politic (art. 1) și să-și acorde ajutor militar cu toate forțele în cazul în care Italia sau Germania ar fi atacate de Franța, (art. 2), ca și în cazul în care unul dintre semnatori s-ar afla în război cu alte două mari puteri nesemnate (art. 3). Tratatul prevedea de asemenea clauza unei neutralități binevoitoare sau după dorință ajutor armat în cazul în care una din puterile semnate ar declara război altei puteri nesemnate (art. 4). Puterile semnate se vor consulta între ele în cazul apariției unei amenințări la adresa uneia dintre ele iar în cazul participării la război nu vor încheia armistițiu sau pace decît de comun acord (art. 5). Tratatul se păstra secret (art. 6) și se încheia pe termen de 5 ani (art. 7), ratificarea urmînd să aibă loc la Viena în termen de trei săptămîni de la încheiere (art. 8).

Pentru a sublinia faptul că Tripla Alianță era îndreptată pe atunci numai împotriva Franței și Rusiei, la 28 mai 1882 reprezentanții celor

²⁰ *L'époque contemporaine*, T. II, p. 436.

²¹ A. F. Pribram, *Op. cit.*, p. 24—26. Tratatul Triplei Alianțe a fost înnoit în 1887, 1891, 1896, 1902, 1909 și 1912.

trei puteri semnatare au adoptat la Viena o Declarație în care se stipula că tratatul nu era în nici un caz îndreptat împotriva Angliei.

Odată cu semnarea tratatului Triplei Alianțe sistemul de alianțe preconizat de Bismarck pentru încercuirea Franței și timorarea Rusiei s-a întărit. Tripla Alianță, la care din 1883 a participat și România, a durat peste trei decenii dar în condițiile izbucnirii primului război mondial numai doi dintre parteneri au mers împreună. Existența Triplei Alianțe a influențat puternic situația internațională în următoarele trei decenii, determinând Franța și Rusia să adopte contramăsuri în anii 1891—1893. În ultimul an al vieții sale Engels a avut posibilitatea să constate că marile puteri s-au împărțit deja în grupări politice rivale care-și disputau întâietatea pe continentul european și în afara lui ²².

În condițiile rivalității ruso-austriece și alianței austro-germane, în condițiile unei expansiuni puternice ale tuturor marilor puteri în sud-estul Europei a trebuit să se desfășoare în mod obiectiv politica externă a României. Conducătorii politici ai României de atunci au acționat în general cu multă prudență și au luptat pentru consolidarea independenței tinărului stat român unitar. Conștienți de faptul că România se afla la interferența sferelor de interese a unor mari puteri expansioniste ca Austro-Ungaria și Rusia, conducătorii României s-au străduit să evite conflicte de anvergură cu aceste mari puteri iar în unele cazuri, în care au fost amenințați cu forța, au trebuit să cedeze. Acești conducători reprezentau interesele burgheziei și moșierimii, clasele dominante de atunci, dar în mod obiectiv interesele burgheziei românești care ocupase un loc în primul plan al vieții politice și economice cereau apărarea și consolidarea independenței politice și economice a României, și pe acest plan, ele se confundau cu interesele maselor populare. Se știe că după 1878 România a continuat să se dezvolte pe calea capitalismului, iar acest fenomen a impus aplicarea de către guvernul român a unor măsuri de încurajare a industriei naționale, apărarea comerțului extern și a libertății navigației pe Dunăre. În toate aceste probleme vitale România a intrat în conflict cu politica expansionistă a Monarhiei austro-ungare.

Problema cea mai dificilă în relațiile dintre România și Austro-Ungaria a fost starea de aspirare națională în care se găseau cei trei milioane de români din Austro-Ungaria, faptul că ei rămăneau despărțiți de țara liberă. Această problemă s-a menținut și după semnarea tratatului secret de alianță româno-austro-ungar din 30 octombrie 1883 ²³, care a orientat vreme de trei decenii politica externă a României spre Germania și Austro-Ungaria, asigurând răgazul de liniște de care avea țara noastră nevoie pentru consolidarea independenței dobândită pe câmpul de luptă și pentru dezvoltarea ei pe toate planurile.

Desăvârșirea unității naționale a României era imposibil de împlinit în 1877—1878, iar când condițiile pentru realizarea ei s-au constituit, s-a schimbat și orientarea politicii externe a României. Iată ce scria

²² K. Marx — Engels, *Opere*, vol. 22. Editura politică, București, 1965, p. 45.

²³ v. G. N. Cazan *Tratatul secret de alianță între România și Austro-Ungaria (1883) în „Revista română de studii internaționale” nr. 1 (1973) p. 175—194. Tratatul de alianță româno-austro-ungar, la care a aderat imediat Germania, a fost prelungit în anul 1888, când a aderat și Italia, apoi a fost înnoit în 1892, 1896, 1902, prelungit în 1909 și reinnoit în 1912.*

despre acest proces un cercetător al istoriei politicii externe românești, cu aproape patru decenii în urmă: „Chemată la viața internațională la frontierele a două mari imperii care ar fi putut să-i amenințe existența în orice moment, România, pentru a-și apăra integritatea teritorială, avea de ales între prietenia Austro-Ungariei și protecția Rusiei. Ea a optat pentru monarhia Habsburgilor. Dar alipindu-se sistemului politic al lui Bismarck, în urma alianței încheiate cu Austria, tânărul regat român a menținut relații de perfectă corectitudine cu Franța și Rusia pînă la marele război, în cursul căruia ea a luat partea Antantei”²⁴.

Atragerea României în tabăra imperiilor centrale a desăvîrșit sistemul alianțelor bismarckiene în Europa, punînd un obstacol în calea dominației țariste în Bulgaria și asigurînd flancul drept al frontului, în cazul unui război austro-ungaro-rus. Bismarck s-a folosit de conflictul colonial anglo-rus în zona Afganistanului și Asiei Centrale²⁵ pentru a-l determina pe țar și guvernul său să se reînnoiască în martie 1884 „Pactul celor trei împărați” și să-i oblige pe vechii претенденти la dominație în sud-estul Europei, Rusia și Austro-Ungaria, să rămînă în „cadru negociat”, sub privegherea „imparțială” a Germaniei. Pactul reînnoit n-a împiedicat însă ca vechile rivalități să izbucnească cu deosebită virulență în timpul evenimentelor din Bulgaria din anii 1885—1886²⁶. La 18 septembrie 1885 a izbucnit o răscoală a poporului bulgar împotriva stăpînirii turcești în Rumelia Orientală (jumătatea de sud a Bulgariei). Răsculații bulgari au alungat guvernatorul pus de turci și au proclamat unirea provinciei cu principatul bulgar, act politic sancționat imediat de Alexandru de Battenberg, principele Bulgariei. Se pare că această acțiune se încadra în prevederile tratatului ruso-germano-austro-ungar din 1881 și 1884, dar țarul s-a împotrivit „încălcării tratatului de la Berlin” și a cerut sultanului restabilirea situației din Rumelia. Această atitudine s-a explicat prin influența crescîndă a Austro-Ungariei în Bulgaria, care n-a acceptat în fapt libertatea de acțiune a Rusiei în Bulgaria, după cum nici Rusia nu voia ca Serbia să rămînă în sfera de influență exclusivă a Austro-Ungariei²⁷. La sugestia Angliei, Poarta otomană l-a numit în luna februarie 1886 pe principele Alexandru de Battenberg guvernator al Rumeliei orientale, care se menținea formal sub suzeranitatea otomană, iar unitatea Bulgariei se realiza sub această formă. Austro-Ungaria a ațîtat Serbia să atace Bulgaria, cerîndu-i „compensații” însă aventura militară a Serbiei a eșuat iar prin tratatul de pace semnat la București la 3 martie 1886 st. n. s-a restabilit *statu quo* la granița dintre Bulgaria și Serbia²⁸. La rîndul său țarul Alexandru III a ordonat agenților ruși să se amestece direct în treburile interne ale Bulgariei, punînd la cale răsturnarea lui Alexandru de Battenberg în august 1886, dar Sobrania Bulgariei a invitat pe tronul țării pe Ferdinand de Saxa-Coburg, filoaustriac. Cu drept cuvînt remarcă

²⁴ Assen Smedovski, *La Roumanie et la Triple Alliance 1883—1913* în „Revue d'histoire diplomatique” (Janvier — Mars), Paris, 1937, p. 3.

²⁵ F. A. Rotștein, *Op. cit.* p. 102—120.

²⁶ *L'époque contemporaine*. II, p. 438—441.

²⁷ S. D. Skazkin, *Konef avstro-russko-germanskogo soiuz* Izd. II Moskva 1974, p. 261—262.

²⁸ N. Ciachir, *România în sud-estul Europei 1848—1886*. Editura politică, București, 1968, p. 218—219.

cunoscutul istoric sovietic academicianul S. D. Skazkin: „Astfel cu cît eră mai puternică presiunea Rusiei în Bulgaria și a Austriei în Serbia, cu atît mai puternic se dezvoltă în ele mișcarea în sens contrar, situația favorizînd acele mașinațiuni politice ale celor două mari puteri în Balcani, care încordau la maximum relațiile reciproce”²⁹. Evenimentele din Bulgaria și ciocnirea puternică a intereselor celor două mari puteri expansioniste în Balcani au provocat sfîrșitul alianței celor trei împărați, iar la începutul anului 1887 cînd Bismarck, profitînd de agitația generalului Boulanger se pregătea să atace Franța, Rusia era foarte reținută. Guvernul francez s-a separat oficial de Boulanger și a făcut totul pentru a nu furniza Germaniei pretexte de intervenție³⁰. Pe de altă parte, guvernul britanic îi sfătua pe germani să nu provoace un conflict în apusul Europei, cînd Rusia era gata să intervină în Balcani și arăta o oarecare înclinare spre Franța³¹. Bismarck s-a oprit la timp pentru a nu provoca un război european și pacea precară își relua locul în raporturile dintre marile puteri. La 20 februarie 1887 a fost reînnoit tratatul Triplei Alianțe, la care s-au adăugat convențiile anexe italo-austro-ungară și italo-germană. În prima se stipula faptul că Austro-Ungaria nu va proceda la ocupația definitivă sau temporară a vreunui teritoriu în Peninsula balcanică, fără acordul Italiei și fără să i se atribuie acesteia „compensații”. Remarcăm, deci faptul că Italia a devenit interesată și în sud-estul Europei unde putea obține „compensații”. În a doua convenție se recunoștea „dreptul” Italiei de a ataca Franța, cu sprijinul militar al Germaniei, dacă Franța își va extinde influența în Africa de nord³². Prin această clauză „caracterul defensiv” al Triplei Alianțe atît de trimbițat de Bismarck s-a modificat complet. Al doilea pas important al diplomației bismarckiene a fost reînnoirea alianței cu Rusia în 1887. Țarul Alexandru III a refuzat să reînnoiască alianța „celor trei împărați” și a acceptat să încheie la 18 iunie 1887, pe termen de trei ani, un tratat ruso-german, cunoscut sub numele de „tratatul de reasigurare”³³. Părțile contractante se obligau să păstreze o „neutralitate binevoitoare” în caz de conflict armat al uneia dintre ele cu o altă putere și chiar în cazul unui război ruso-austriac sau germano-francez, dacă atacanții ar fi Austria sau Franța³⁴. Germania recunoștea „drepturile istorice” ale Rusiei în Bulgaria, confirma principiul închiderii strîmtorilor și recunoștea țarului posibilitatea „de a-și asuma el însuși sarcina „apărării intrării în Marea Neagră pentru salvagardarea intereselor Rusiei”, adică de a ocupa strîmtorile. Tratatul ruso-german din 1887 oferea mari avantaje Rusiei, însă aceste avantaje erau greu de dobîndit în practică, cunoscîndu-se opoziția Angliei și Austro-Ungariei față de

²⁹ S. D. Skazkin, *Op. cit.* p., 261.

³⁰ Ministrul Franței la București a fost însărcinat să-l înștiințeze oficial pe regele Carol că Franța nu va răspunde niciunei provocări din partea Germaniei și nu va reacționa decît în cazul trecerii graniței de către inamic. Ministrul Franței a calificat acțiunile lui Bismarck drept o „tentativă criminală”. Arhiva Istorică Centrală, Fond Casa Regală, Dos. 4/1887. Heidler către Kálnoky. București 6 februarie 1886 stn.

³¹ F. A. Rotștein, *op. cit.*, p. 137–138.

³² *L'époque contemporaine*, p. 444.

³³ *Die Grosse Politik*, B. 5, p. 253–255.

³⁴ Această prevedere poate fi interpretată ca opusă spiritului, nu literei, tratatului Triplei Alianțe.

politica Rusiei în sud-estul Europei. În același an 1887, Bismarck recunoștea față de premierul Italiei, Crispi, și contele Kálnoky „interesele speciale” ale Austro-Ungariei și Italiei în Balcani iar înțelegerea anglo-italo-austro-ungară privind menținerea *statu quo* în zona Mării Mediterane, Adriatice, Egee și Mării Negre, încheiată în februarie 1887 făcea imposibilă orice schimbare a statutului Strîmtorilor din partea Rusiei ³⁵.

Urcarea pe tronul Germaniei a împăratului Wilhelm al II-lea în 1888, după moartea bunicului său Wilhelm I și domnia de trei luni a tatălui său Friedrich I, marca intensificarea politicii de expansiune a Germaniei. Împăratul Wilhelm II l-a vizitat pe țar la Petersburg în 1888, imediat după urcarea sa pe tron, iar țarul i-a întors vizita la Berlin în toamna anului 1889. Aceste vizite au fost prezentate în presă ca dovezi ale prieteniei de „nezdruncinat” între Germania și Rusia. Dar același Wilhelm îi propuse guvernului britanic în iulie 1889, cu prilejul vizitei sale la Londra, desigur nu numai pentru a-și vedea bunica, pe regina Victoria, să adere la Tripla Alianță, ceea ce ar fi întărit caracterul antirus al acesteia ³⁶. Marea Britanie era încă departe de vremea când va intra în alianțe continentale și nici noul împărat al Germaniei nu-i inspira o încredere deosebită.

La 18 martie 1890, prin demisia cancelarului Bismarck, lua sfârșit o epocă în politica externă a Germaniei și în istoria relațiilor internaționale. De sigur, această demisie coincidea cu impunerea în viața politică internă și internațională a unor factori noi, care aveau să modifice raportul de forțe pe plan european și mondial. Este vorba în primul rând de puternica dezvoltare economică a Germaniei, care întrecea sau tindea să întrecă Marea Britanie în toate sectoarele activității economice: industrial, bancar, naval ș.a. Germania se considera îndreptățită să ducă o „politică mondială” (Weltpolitik), promovată de împăratul Wilhelm al II-lea ³⁷, de noul cancelar Caprivi (1890—1899) și de succesorii săi: prințul Chlodwig von Hohenlohe-Schillingsfürst (1894—1900), Bernhard von Bülow (1900—1909) și Bethmann-Hollweg (1909—1917). Expansiunea mondială a Germaniei a dus la adîncirea contradicțiilor deja existente cu Franța, Rusia și Marea Britanie. Treptat contradicțiile anglo-germane vor deveni preponderente în rîndul contradicțiilor imperialiste, fapt care făcea ca revista britanică „Saturday Review” să scrie la mijlocul deceniului al zecelea al secolului trecut: *Germaniam esse delendam* — Germania trebuie distrusă ³⁸. Cercurile conducătoare germane au adoptat o politică neprietenească și față de Rusia, refuzîndu-i creditul pe piața financiară burgheză. Avîntîndu-se în Extremul Orient, în sud-estul Europei, în Imperiul otoman Germania se ciocnea și cu interesele Rusiei ³⁹, țară cu care avusese vreme de peste un secol relații de prietenie. Urmarea ime-

³⁵ F. A. Roștein, *Op. cit.*, p. 142—143.

³⁶ Arhiva M. A. E. Vol. 239 dos, 21/1889 Petersburg. Telegramă din 24 august 1889.

³⁷ Cu 103 ani în urmă politicianul german Bernhard von Bülow scria: „În împăratul Wilhelm II nașiu era și-a găsit un conțurător, care, cu o privire clară și voință fermă a pornit pe un drum nou. Impreună cu el am pășit pe calea politicii mondiale”, *Deutsche Politik*, Berlin, 1916, p. 11.

³⁸ F. P. Roștein, *op. cit.*, 59.

³⁹ I. C. Fliti, *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România pînă la 1916 în Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul XIX*, București, 1933 p. 77.

diată a acestei politici a fost încheierea alianței ruso-franceze⁴⁰ și odată cu aceasta inițierea celei de a doua grupări de state imperialiste, devenită, prin aderarea Regatului Unit la începutul secolului XX, Tripla Înțelegere sau Antanta. Formarea blocurilor antagoniste și intensificarea cursei înarmărilor au constituit un pericol grav pentru pacea europeană și în același timp o grea povară financiară pe umerii popoarelor. Imperiul german a sprijinit fără rezerve expansiunea Austro-Ungariei în Peninsula Balcanică, iar în mai 1891 Tripla Alianță a fost reînnoită. Guvernul rus și țarul considerau că Germania practică o politică de izolare a Rusiei și începeau să se gândească serios la posibilitatea apropierii de Franța, deși țarul îi era odioasă alianța cu un guvern republican⁴¹. Calea apropierii politice între Franța și Rusia a fost netezită de împrumuturile avantajoase pe care banchierii francezi, la îndemnul guvernului, le-au acordat Rusiei: 200 milioane ruble aur în 1887, 280 milioane în 1889 ș.a.⁴². Alte „îndemnuri” spre apropierea Rusiei de Franța au fost încercările Germaniei de a se alia cu Anglia, ca și refuzul cancelarului Caprivi de a reînnoi „tratatul de reasigurare” cu Rusia, la expirarea acestuia în iunie 1890. Cancelarul Caprivi a motivat acest refuz prin faptul că tratatul germano-rus era în contradicție cu politica „simplă și clară” a noului cabinet ca și prin faptul că puternicele tendințe antigermane din Rusia făceau practic tratatul imposibil de îndeplinit⁴³. Pe lângă jignirea adusă guvernului rus și țarului, refuzul lui Caprivi a fost interpretat la Petersburg ca o amenințare la adresa Rusiei, în primul rând prin ridicarea oricărei stavile din calea expansiunii austro-ungare în Balcani⁴⁴. Reînnoirea publică a Triplei Alianțe în mai 1891, cu un an înainte de termen, a hotărât definitiv chestiunea orientării politice a Rusiei⁴⁵. În august 1891, după tratative îndelungate la Petersburg și Paris, guvernele Rusiei și Franței au făcut un schimb de note în care cele două părți își exprimau hotărârea „de a se consulta între ele în fiecare chestiune, care poate amenința pacea generală” iar în caz de atac asupra uneia din părți „să se înțeleagă asupra măsurilor a căror înlăptuire urgentă și simultană va fi considerată necesară”⁴⁶. Acest schimb de note nu era încă o alianță încheiată în formă, dar era primul și cel mai important pas spre ea. Concomitent avea loc vizita escadrei franceze la Kronstadt la 27 august 1891. Un an mai târziu în august 1892 a fost încheiată între șefii Statelor Majore ale Rusiei și Franței o convenție militară care prevedea ajutorul reciproc în proporții stabilite, în cazul atacării Franței de către Germania singură sau împreună

⁴⁰ *L'epoque contemporaine*, II, p. 459.

⁴¹ Giers spunea în aprilie 1891 ministrului României la Petersburg Emil Ghica: „La France nous a demandé à plusieurs reprises un traité, mais il faut qu'elle renonce à cette idée, car l'Empereur ne le lui accordera pas... Il répugne à S.M. de s'engager vis à vis d'une République”. A.I.C. Fond Casa Regală Dos. 5/1891, f. 70, București 2 mai 1891.

⁴² În perioada 1887–1896 Franța a acordat Rusiei zece împrumuturi în valoare de 1 250 000 000 ruble aur. La 1 ianuarie 1908 datoria externă a Rusiei se ridica la 9,3 miliarde ruble-aur dintre care 4,8 miliarde reveneau Franței. F. A. Rotștein, *Op. cit.*, p. 185 nota nr. 71.

⁴³ F. A. Rotștein, *Op. cit.*, p. 187.

⁴⁴ Tratatul „celor trei împărați” și „tratatul de reasigurare” dăduseră Rusiei convingerea că Germania îndeplinește rolul de arbitru între Rusia și Austro-Ungaria și că nu încurajează absolut toate tendințele dominatoare ale acesteia din urmă în Peninsula Balcanică.

⁴⁵ F. A. Rotștein, *Op. cit.*, p. 191.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 192.

cu Italia sau în cazul atacării Rusiei de către Germania, sau de către Austro-Ungaria, sprijinită de Germania. Convenția a fost ratificată de țară în decembrie 1893 (ceea ce arată ezitățile acestuia) iar prin nota ministrului de externe al Rusiei Giers din 27 decembrie 1893, adresată ambasadorului Franței la Petersburg, spre a fi adusă la cunoștință guvernului francez se confirma intrarea în vigoare a convenției militare franco-ruse⁴⁷. În locul „echilibrului” menținut de Bismarck vreme de două decenii, în Europa s-au constituit două tabere militare rivale, care se amenințau reciproc.

Această grupare a marilor puteri imperialiste nu trebuie privită ca ceva static, imobil. Contactele între Rusia și Germania au continuat iar relațiile între cele două imperii s-au îmbunătățit după încheierea în 1894 a tratatului comercial ruso-german pe termen de 10 ani. De asemenea, în 1897 Rusia și Austro-Ungaria, după mai bine de un deceniu de conflicte în chestiunile balcanice, au revenit din nou la „înțelegere” în legătură cu influența în sud-estul Europei, hotărînd să respecte „statu quo”. Acest fapt atesta existența încă a posibilității încheierii unei tranzacții imperialiste între cele două mari puteri, pe seama popoarelor balcanice. Germania a speculat contradicțiile coloniale între Anglia și Franța pentru a se apropia de Anglia și a îndepărta Franța de treburile europene. Contradicțiile coloniale anglo-franceze au fost la sfîrșitul secolului trecut extrem de violente, amenințînd să ajungă la război, dar în 1904 li s-a găsit o rezolvare prin cunoscuta „Antantă cordială” între Franța și Marea Britanie. În această perioadă Italia, deși continua să participe la Tripla Alianță, căuta o reglementare a chestiunilor litigioase cu Franța și acorda o atenție sporită zonei Europei de sud-est, unde se ciocnea de politica expansionistă a Austro-Ungariei, sau de posesiunile acesteia în zona Mării Adriatice. Italia devenea din ce în ce mai mult o aliată nesigură a puterilor centrale. La sfîrșitul secolului al XIX s-au ridicat S.U.A. și Japonia ca mari puteri imperialiste, ambele afirmîndu-se în Extremul Orient și în Oceanul Pacific. S.U.A. urmărea în plus să-și instituie dominația economică și politică asupra zonei Mării Caraibilor și în general asupra Americii Latine. Imperialismul american, conștient de forța sa economică, a arborat politica sa de expansiune pe steagul doctrinei „porților deschise” în China, a declanșat primul război al epocii imperialiste împotriva Spaniei în 1898, a intervenit în repetate rânduri cu forța în țările Americii Latine.

V. I. Lenin a studiat în profunzime marile prefaceri care s-au produs în economia și politica marilor puteri imperialiste la sfîrșitul secolului XX, a definit trăsăturile generale și particulare ale epocii imperialismului și ale marilor puteri imperialiste, a scos în evidență lupta pentru dominația între marile puteri, pentru împărțirea și reîmpărțirea globului pămîntesc⁴⁸. De asemenea V. I. Lenin trăgea concluziile care se impuneau pentru lupta clasei muncitoare în noua situație creată la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

În ultimul deceniu al secolului trecut, țara noastră a cunoscut o dezvoltare a capitalismului, încetinită de puternicile rămășițe feudale

⁴⁷ *Ibidem* p. 195.

⁴⁸ V. I. Lenin. *Imperialismul stadiul cel mai înalt al capitalismului*. Editura politică, București, 1953.

în agricultură, de lipsa de capitaluri și de interes pentru propășirea rapidă a țării, de care dădeau dovadă factorii politici responsabili din rîndurile moșierimii și burgheziei. România era în același timp obiect de exploatare din partea tuturor țărilor capitaliste dezvoltate, Germania, Marea Britanie, Austro-Ungaria, Franța și altele, interesate în obținerea de materii prime, produse alimentare, piei, lemn etc. În România au fost plasate sub formă de împrumuturi și mai puțin de investiții importante capitaluri germane, franceze, britanice, austriece ș.a. Monopolurile imperialiste își disputau locul pe piața românească, iar o parte însemnată a teritoriului țării noastre se afla încă sub ocupația străină⁴⁹. În situația politică de la sfîrșitul secolului al XIX-lea importanța României a crescut mult în ochii Imperiilor centrale, mai ales după încheierea alianței franco-ruse⁵⁰, în condițiile în care România acoperea flancul sudic al frontului germano-austro-rus. Același interes de a menține România în zona lor de influență îl manifestau Austro-Ungaria și Germania și datorită intensificării acțiunii naționale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, mișcarea Memorandului din anii 1892—1894 fiind cea mai puternică acțiune a românilor transilvăneni înainte de revoluția din 1918. La sfîrșitul secolului al XIX-lea posibilitățile de realizare a idealului național erau încă îndepărtate, dar lupta pentru unirea tuturor românilor a contribuit ca el să se realizeze în secolul următor, să fie cunoscut opiniei publice europene. Regele Carol I, care era principalul promotor al orientării României spre puterile centrale, n-a putut face abstracție de această stare de lucruri și a șovăit să reinnoiască alianța cu Austro-Ungaria în anul 1891, cînd îi expira termenul și, la presiunea Vienei și Berlinului, a căutat soluții cu conservatorii, care nu s-au dovedit nici pe departe adversari principali ai alianței României cu Austro-Ungaria și Germania. În 1892 alianța României cu Austro-Ungaria a fost reinnoită de conservatori, în anul 1896 de liberali, iar în 1899 tot D. A. Sturdza a obținut aderarea Germaniei și Italiei la Declarația de prelungire a alianței româno-austro-ungare pînă în 1903, semnată de regele Carol I și împăratul Francisc Iosif cu prilejul vizitei acestuia în România în anul 1896. Trebuie menționat faptul că în iulie 1898 regele Carol I, însoțit de primul său ministru D. A. Sturdza, a vizitat pentru prima dată Rusia, la invitația țarului Nicolae II. Această vizită a restabilit bunele relații între cele două case domnitoare, dar n-a influențat asupra orientării politice a României în următoarea etapă.

Tripla Alianță, în special, Austro-Ungaria și Germania, s-au amestecat activ în treburile țărilor balcanice, încercînd să atragă din nou Serbia la începutul secolului XX și reușind să-și întărească influența în Bulgaria. Proclamarea independenței Bulgariei, acțiune aprobată la Viena și Berlin, avea loc în același timp cu anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria în 1908. Anexarea Bosniei și Herțegovinei a produs puternice reacții în Serbia și Rusia și numai nepregătirea militară a celei din urmă a amînat cu cîțiva ani declanșarea războiului între marile puteri.

⁴⁹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul comunist român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*. Editura politică, București, 1966, p. 13.

⁵⁰ A. Smedovski, *Loc. cit.*, p. 9.

Se știe că războiul mondial din anii 1914—1918 a început datorită unui eveniment petrecut în sud-estul Europei; asasinarea arhiducelui moștenitor Franz Ferdinand la 28 iunie 1914. Atât Italia cât și România, componente ale Triplei Alianțe, nu au intrat în luptă alături de Germania și Austro-Ungaria, considerind că în împrejurările date nu se aplica *casus foederis*, ca mai târziu să intre în luptă împotriva foștilor aliați.

Tripla Alianță, și mai ales alianța germano-austro-ungară, prezentată de cercetătorii ei drept o „Ligă a păcii” a fost, deci, una dintre alianțele politico-militare care urmărea să impună dominația unui grup de puteri asupra celorlalte puteri rivale, cu care s-au înfruntat și au fost înfrinte în primul război mondial, toate marile puteri imperialiste beligerante provocând enorme suferințe popoarelor lumii.

LA TRIPLE ALLIANCE ET SA POLITIQUE EXPANSIONISTE À LA FIN DU XIX-e siècle

RÉSUMÉ

L'étude relève sous une forme synthétique mais dense les principales coordonnées de la politique extérieure des pays appartenant au système politique connu sous la dénomination de Triple Alliance — au cours des deux dernières décennies du XIX-e siècle.

Partant de l'entente austro-allemande (1879) et continuant par le renouvellement (en 1884) de l'alliance des trois empereurs, l'auteur de l'article souligne que cette politique a reposé sur les tendances à l'hégémonie, à la domination et à l'asservissement des pays du sud-est de l'Europe, tendance manifestée par les grandes puissances européennes indifféremment du système d'alliance dont elles faisaient partie.

Les événements qui se sont déroulés sur la scène européenne pendant la période mentionnée ont marqué, en outre, les efforts des autres grandes puissances (la Russie, la France, l'Angleterre) opposées à la Triple Alliance, de constituer à leur tour autre bloc politico-militaire, capable de faire face avec succès dans la lutte pour la suprématie sur le continent. Dans ce contexte, on présente la situation de la Roumanie qui adhère dans une première phase à la ligne politique de la Triple Alliance. Mais cette attitude changera progressivement, dans les nouvelles conditions historiques qui seront créées au début du XX-e siècle, dans la politique roumaine commençant à prédominer une attitude favorable à l'Entente.

En conclusion de l'étude on affirme à juste raison que la Triple Alliance et surtout l'alliance austro-allemande a représenté l'une des alliances politico-militaires qui visaient à imposer la domination d'un groupe de puissances sur les autres puissances rivales. Contribuant, par le conflit d'intérêts qui les opposaient au déclenchement et au déroulement de la première guerre mondiale, les grandes puissances impérialistes ont provoqué de dures souffrances aux peuples du monde.

UNELE ASPECTE ALE ÎNCEPUTURILOR MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ POLONEZE

DE
MILICĂ MOLDOVEANU

Războiul declanșat de Germania hitleristă împotriva poporului polonez la 1 septembrie 1939, care a însemnat și începutul celui de-al doilea război mondial, a fost o continuare a actelor de violență și agresiune nepe-depsite ale militarismului german. În fața agresiunii, Polonia s-a găsit insuficient pregătită atât din punct de vedere diplomatic cât și militar. Cercurile conducătoare sanaliste au sesizat numai parțial și inconsecvent politica antipoloneză promovată de cercurile imperialiste germane imediat după primul război mondial și accentuată după venirea lui Hitler la putere, în contextul atitudinii de cedare și conciliatorism manifestate de guvernele Angliei și Franței și al îmbunătățirii treptate a relațiilor germano-sovietice. Concomitent cu promovarea unei politici de așa numit echilibru între cei doi mari vecini¹ și încercările lipsite de perspectivă de creare a așa-zisei „A treia Europă”² întreprinse în același timp cu respingerea propunerilor de adere-re la Mica Înțelegere, cercurile guvernante poloneze „în deosebi minis-trul de externe Józef Beck și președintele Ignacy Mościcki au manifestat toleranță față de anexarea Austriei și hitlerizarea Gdańskului, iar când Hitler a cerut puterilor apusene acordul la desprinderea Sudeților de la Cehoslovacia, Beck a înaintat, la 21 septembrie 1938, un ultimatum guver-nului cehoslovac revendicând redarea regiunii Zalozie. În ziua de 2 octombrie 1938 trupele poloneze au pătruns pe teritoriul Sileziei Zaloziene concomi-tent cu intrarea trupelor germane în regiunea Sudetă”³. Diplomația

¹ În anul 1931 au fost întreprinse tratative cu U.R.S.S. finalizate prin semnarea la 25 iulie 1932 a tratatului polono-sovietic de neagresiune pe timp de 3 ani. La 26 ianuarie 1934 a fost semnată la Berlin declarația polono-germană de neagresiune pe o perioadă de 10 ani iar la 5 mai la Moscova a fost semnat protocolul de prelungire a tratatului din 1932 pe o perioadă de 10 ani adică pînă la 31 decembrie 1945. *Dzieje Polski* (Istoria Poloniei) sub redacția lui Jerzy Topolski, Warszawa, 1975, p. 758—759.

² Aceasta urma să fie un bloc de state între Marea Baltică și Marea Neagră, Egee și Adria-tică, sprijinit mai departe pe Italia în care să se unească forțele Republicilor baltice, Româ-niei, Ungariei, eventual Iugoslaviei, bineînțeles fără Cehoslovacia, sub conducerea Varșoviei. Henryk Batowski, *Kryzys dyplomatyczny w Europie. jesień 1938 — wiosna 1939 r.* (Criza diplo-matică în Europa, toamna lui 1938, primăvara lui 1939), Warszawa, 1962, M.O.N., p. 86—87.

³ *Dzieje Polski*, p. 761. Referindu-se la atitudinea diplomației poloneze față de Cehoslo-vacia istoricul H. Batowski scrie în lucrarea mai sus citată: „Dînd dovadă de miopie în legă-tură cu dobîndirea regiunii Zalozie, diplomația Poloniei de atunci, în pofida opiniei majorității societății, și-a bătut primul cui la propriul său coșciug și totodată la cel al statului polonez” *Kryzys dyplomatyczny w Europie*, p. 52.

sanatistă a sprijinit acțiunea Ungariei hortiste în Ucraina Subcarpatică⁴, paralel cu refuzul constant de a extinde alianța cu România pînă la o formulă *ergo omnes*⁵.

Pe plan intern politica cercurilor sanatiște a fost dirijată spre instalarea la cîrma țării a unor guverne de mină forte care, îndeosebi după promulgarea constituției din aprilie 1935, au privit cu ochi buni și parțial au încercat să aplice unele metode ale fascismului italian și german⁶. Aceste guverne au combătut cu vehemență forțele opoziției neacordînd în același timp atenția cuvenită dezvoltării economice a țării fapt care a contribuit la reducerea capacității de apărare a Poloniei în fața forțelor Wehrmachtului⁷.

Dacă la toate acestea adăugăm evoluția rapidă a evenimentelor europene din ultima lună dinaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial, îndeobște cunoscute și care și-au pus vizibil amprenta asupra evoluției confruntării polono-germane din septembrie 1939, avem tabloul sumbru al situației tragice în care s-a aflat poporul polonez în acea perioadă.

În pofida tuturor vicisitudinilor, războiul purtat de armata și poporul polonez împotriva invadatorilor hitleriști a îmbrăcat un caracter general național, la el au luat parte toate forțele națiunii. Succesul rapid al armatei germane s-a datorat superiorității ei zdrobitoare numerice și tehnice. Dacă însă rezistența împotriva agresorilor nu a luat sfîrșit după cîteva zile ci a durat cinci săptămîni, aceasta s-a datorat atitudinii patriotice a poporului polonez și spiritului de sacrificiu al ostașilor polonezi manifestat pe cîmpul de luptă. „Războiul din 1939 — apreciază istoricii polonezi — a fost nu numai pentru armată ci și pentru întregul popor polonez o mare încercare de maturitate politică, de rezistență, călire și curaj”⁸.

Invazia Germaniei hitleriste asupra Poloniei a revoltat opinia publică mondială. Poporul român a primit cu profundă îngrijorare declanșarea atacului hitlerist asupra Poloniei și începutul celui de-al doilea război mondial. Presa comunistă și democratică din România a demascat „agre-

⁴ Vezi pe larg M. Kózmiński, *Polska a Wegry przed druga wojne światowa (pazdziernik 1938 — wrzesień 1939)*, Polonia și Ungaria înaintea celui de-al doilea război mondial (octombrie 1938 — septembrie 1939), Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970, Wyd. P.A.N.

⁵ În acest sens este semnificativă telegrama cifrată transmisă la 16 august 1939, de M. Lubiński, director în MAE polonez, ambasadorilor polonezi la Ankara și București în care comunica că „din partea Poloniei nu a fost enunțată niciodată concepția lărgirii garanțiilor polono-române și în caz de agresiune germană, cu altă mai mult cu cît în acest caz am considera România *une quantité négligeable*” Archiwum Akt Nowych (Arhiva de Acte Noi — Varșovia) fond M.S.Z., dosar 6369, p. 42—43; Vezi și Michał Sokolnicki, *Dziennik Ankariski, 1939—1943* (Jurnalul de la Ankara 1939—1943) Londyn, Gryf — S.P.K, 1965, p. 552.

⁶ *Dzieje Polski*, p. 734.

⁷ Vezi pe larg, T. Rawski, Z. Stapor; J. Zamojski, *Wojna wyzwolenca narodu polskiego w latach 1939—1945. Wezłowe problemy* (Războiul de eliberare a poporului polonez în anii 1939—1945. Probleme fundamentale), Warszawa, 1966, M.O.N., p. 131—132. În continuare *Wojna wyzwolenca*.

⁸ Piotr Losowski, *Kampania polsko — niemiecka 1939 r.* (Campania polono-germană din 1939) în: *Problemy wojny i okupacji (1939—1944)*, Warszawa, 1969, P.Z.W. Sz., p. 43.

siunea ucigătoare a lui Hitler asupra poporului polonez”⁹, precum și scopul urmărit de fascismul german și anume „realizarea hegemoniei economice și politice în centrul și sudul Europei”¹⁰. Ea a elogiat eroismul poporului și soldatului polonez „al celui soldat ieșit din rîndurile țărănimii și muncitorimii polone”¹¹ subliniind faptul că „țărani și muncitori poloni au dovedit ca soldați că sînt mai legați de pămîntul lor, de patria lor decît oricare alții, cu toate că în fostul stat polon nu s-au bucurat nici de prea multe drepturi nici de prea multe libertăți”¹².

În pofida deselor intervenții și chiar amenințări ale trimisului Germaniei la București, W. Fabricius, guvernul român a permis tranzitul prin țara noastră la sfîrșitul lunii august și în primele zile de război a armamentului pe care Polonia și-l procura din țările apusene aliante, fapt pentru care guvernul polonez a mulțumit prin intermediul ministrului de externe J. Beck și al ambasadei polone la București¹³. România a continuat să acorde sprijin Poloniei și după anunțarea la 4 septembrie 1939 a neutralității. Autoritățile române au permis tranzitul prin țara noastră a tezaurului polonez¹⁴, au acordat atenția cuvenită demnitarilor polonezi¹⁵ dar mai cu seamă s-au străduit, deși nu fără dificultăți, dar avînd întreaga solitudine din partea populației, să asigure condiții umane de viață zecilor de mii de refugiați polonezi civili și militari ce își găsiseră adăpost pe teri-

⁹ „Scnteia” din 8 septembrie 1939, articolul *Pentru apărarea Poloniei*.

¹⁰ „Lumea nouă” din 3 septembrie 1939, articolul *Război și pace*.

¹¹ „Azi” din 26 septembrie 1939 articolul lui Zaharia Stancu, *Eroism la Varșovia*.

¹² *Ibidem*.

¹³ Conținutul telegramei cifrate transmisă la 3 septembrie 1939 ambasadei polone la București care a fost adusă la cunoștința guvernului român de către aceasta din urmă la 4 septembrie este cunoscut din lucrarea *Rezistența europeană în crîi celui de-la doilea război mondial 1939-1945*, vol. I, p. 152. Important este însă documentul în sine (depistat pentru prima dată de M. N. în Arhivele de Acte Noi de la Varșovia) a cărui existență pînă la apariția lucrării amintite nu fusese sesizată nici la noi nici în Polonia. Mai mult, istoricii polonezi, mai cu seamă cei din emigrație, au negat faptul că aceste mulțumiri ar fi fost transmise de guvernul polonez punîndu-le în seama ambasadei polone, care ar fi transmis chipurile acestor mulțumiri prin opticienii iativi.

¹⁴ Pînă acum în literatura de specialitate românească nu s-a vorbit despre această problemă decît parțial. Ori în afară de tezaurul Băncii Polone (grosul acestuia) care a trecut prin România și a ajuns în apus și în afara celor 51 de lăzi din acest tezaur intrate mai tîrziu în țara noastră și depuse la BNR și care au fost redat Poloniei în septembrie 1947, în România au mai intrat și alte tezaure ca de pildă valorile Fondului Apărării Naționale, care, după ce au fost soluționate de o comisie poloneză au luat și ele drumul apusului pe o navă românească. De asemenea țara noastră a fost pentru scurt timp și gazda primitoare a altui tezaur polonez poate cel mai valoros. Este vorba de tezaurul național sau colecțiile de stat de la Wawel conținînd pe lîngă o serie de vestigii din timpul primilor regi poloni și renunțata colecție a celor peste 130 de arrasuri și țesături decorative de o inegalabilă valoare mai cu seamă artistică și istorică. Materialele de care dispunem pînă în prezent au permis, autorului studiului de față, să elaboreze pentru publicare un material mai detaliat pe această temă care atestă pe de o parte solitudinea de care s-au bucurat din partea autorităților române cei ce și-au asumat răspunderea să tranziteze aceste tezaure, iar pe de alta marile dificultăți prin care au trecut acestea după părăsirea teritoriului românesc.

¹⁵ În studiile apărute pînă acum au fost reliefate unele aspecte privind situația demnitarilor polonezi pe teritoriul României. O abordare amplă, cu numeroase aspecte inedite, o face L. Eșanu, A. Karecki și M. Moldoveanu, într-un amplu studiu aflat în faza de finalizare și care sperăm că va vedea lumina tiparului.

toriul României¹⁶, sau să faciliteze, pe față sau voalat, plecarea în țările aliate a celor care doreau să se înroleze în frontul de luptă antinazist.

După infringerea din septembrie 1939 a Poloniei, poporul polonez a intrat în anii grei ai ocupației hitleriste. Inițial căpeteniile celui de-al III-lea Reich nu au avut un plan bine precizat referitor la organizarea teritoriului polonez ocupat¹⁷. Această stare de lucruri a fost de scurtă durată, căci conform decretelor lui Hitler din 8 și 12 octombrie 1939, partea de nord și de vest a Poloniei, dezvoltată din punct de vedere industrial și populată de 10 mil. locuitori a fost încorporată Reichului, restul formînd așa numitul Guvernămint General (G.G.) administrat de germani și populat de circa 12 milioane locuitori. Guvernămintul urma să fie locuit de polonezi inclusiv de cei expulzați din teritoriile încorporate pînă la plănuita lui colonizare cu germani. În întreaga perioadă a ocupației postul de guvernator general al G.G. a fost deținut de ministrul de justiție al celui de-al III-lea Reich — Hans Frank care și-a stabilit reședința la palatul Wawel din Cracovia și care avea să afirme deja în mai 1940 că „Guvernămintul General urmează să rămînă sub stăpînirea germanilor nu sub forma Protectoratului ci sub forma unei organizații a Reichului în care puterea absolută o vor exercita numai germanii”¹⁸. El anunța fără sfială că după germanizarea celorlalte teritorii poloneze și după întoarcerea acasă a germanilor aflați în alte țări „va fi efectuată și în Guvernămintul General germanizarea pe scară largă”¹⁹.

În vederea atingerii acestor scopuri, constringerea și teroarea au devenit sistemul fundamental de conducere a țării. Obiectivul principal urmărit de hitleriști era distrugerea fizică a populației poloneze într-o asemenea măsură încît în viitor să nu mai fie capabilă de o existență proprie. În virtutea acestor planuri s-a interzis orice activitate politică, socială și culturală a populației pe teritoriile ocupate. Învățămîntul mediu și superior a fost lichidat, iar în cadrul celui elementar totul a fost redus la citit și scris. Presa, radioul și filmul polonez au fost desființate și înlocuite cu mijloace de informare germane cîteva din ele în limba polonă. La toate acestea s-au adăugat expulzările și deportările în masă ale populației din teritoriile anexate, în cadrul așa numitului Generalplan-Ost. Politica de germanizare inclusiv a copiilor²⁰ s-a manifestat prin violență și cruzime,

¹⁶ „Nu există pesemne astăzi nimeni printre refugiații sosiți în România care să nu afirme cu întreaga convingere că pentru noi cei despărțiți de țara natală o mare alinare a fost atitudinea cordială și prietenoasă a poporului român care a deschis larg porțile ospitalității sale pentru a ne veni în ajutor” se arată în „Buletinul de știri și informații pentru refugiați” nr. 58 din 18 aprilie 1940 editat la București în limba polonă, din grija Comitetului cetățenesc de ajutorare și protecție a refugiaților.

¹⁷ Czesław Madańczyk, *Politika okupanta wobec narodu polskiego w okrestie drugiej wojny swiatowej* (Politica ocupantului față de poporul polonez în perioada celui de-al doilea război mondial), în „Problemy wojny i okupacji”, p. 47.

¹⁸ *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939—1945*, (Ocupația și mișcarea de rezistență în jurnalul lui Hans Frank), Warszawa, 1970, K.I.W., vol. I, p. 192, doc. nr. 34.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Conform datelor comisiei pentru problemele revendicării copiilor polonezi, numărul copiilor trimiși în Reich pentru a fi germanizați a fost de peste 200 000, efectiv din care după război s-au reintors în Polonia numai 15—20%. Z. Roman Hrabar, *Hillrowski rabunek dzieci polskich. Urowadzenie i germanizowanie dzieci polskich w atach 1939—1945* (Răpirea de către hitleriști a copiilor polonezi. Deportarea și germanizarea copiilor polonezi în anii 1939—1945). Katowice, 1960, Śląski Instytut Naukowy, p. 19.

prin folosirea celor mai drastice metode polițienești. O caracteristică a politicii de ocupație a fost tendința de suprimare a intelectualității poloneze în cadrul așa numitei „Intelligenz-aktion”²¹. În teritoriile anexate ocupanții și-au însușit întreaga avuție națională iar în Guvernământ averile au fost trecute sub controlul așa-ziselor consilii de administrație, aflate și ele în subordinea directă a organelor de ocupație. O formă de exploatare a resurselor umane din G.G. și totodată unul din mijloacele de distrugere fizică a poporului polonez a constituit-o trimiterea polonezilor la muncă forțată în Germania²². La toate acestea s-au adăugat numeroasele execuții²³, concentrarea populației evreești în ghetouri și organizarea de lagăre de concentrare și de exterminare — adevărate fabrici ale morții²⁴.

Politica ocupanților, amenința întregul popor polonez, punându-l sub semnul întrebării ca națiune. Iluziile unor elemente ale burgheziei dar mai ales ale moșierimii poloneze că vor găsi un *modus vivendi* cu Germania hitleristă s-au spulberat curind, în fața practicii organelor de ocupație. În interviul acordat ziarului „Völkischer Beobachter” în ziua de 6 februarie 1940, Hans Frank afirma cu cinism: „La Praga de exemplu au fost lipite mari placarde roșii cu înștiințarea că azi au fost împușcați 7 cehi. Atunci mi-am zis: dacă eu aș vrea să afișez placarde despre fiecare 7 polonezi împușcați în acest caz nu mi-ar ajunge pădurile poloneze pentru producerea hirtiei necesare”²⁵.

Iată câteva din motivele pentru care în Polonia nu exista loc pentru compromis cu invadatorii, iată de ce conștiința necesității de a rezista și a lupta împotriva cotropitorilor s-a manifestat ca un fenomen general-național.

Departate de a se lăsa intimidat de teroarea ocupanților hitleriști, poporul polonez, pătruns de un înalt spirit patriotic, de o puternică conștiință de sine, a manifestat constant o dirză atitudine de împotrivire. pe fondul căreia a putut să se organizeze cu timpul o amplă mișcare de rezistență.

După bătăliile crâncene purtate cu hitleriștii în septembrie 1939, poporul polonez s-a eliberat din atmosfera apăsătoare a înfrângerii și a trecut la organizarea luptei de eliberare. Politica ocupanților s-a repercutat asupra tuturor straturilor sociale ale națiunii poloneze dar efectele acestei politici au lovit cel mai greu în masele muncitoare. De aceea nu întâmplător reprezentanții acestora s-au aflat din primele luni ale ocupației în fruntea mișcării de rezistență, caracterizată prin participarea în masă, aproape generală, a națiunii la lupta antihitleristă, contracararea politicii ocupanților în toate domeniile de activitate, bogăția și multitudinea

²¹ Kazimierz Radziwończyk, *Naród polski w obliczu zagłady* (Poporul polonez în fața exterminării) în „Zbowiedowcy”, Warszawa, 1969, p. 141—142.

²² În întreaga perioadă a războiului au fost trimiși cca. 2,5 mil. cetățeni polonezi. Stanisław Okęcki, *Ruch partyzanski w Polsce 1939—1945*, Warszawa 1968, P.Z.W.Sz., p. 14.

²³ Pînă în decembrie 1939 în G.G. au fost săvîrșite peste 100 de execuții în masă. Czesław Madajczyk, *Polityka okupanta*, p. 53.

²⁴ Primul lagăr a fost înființat în 1939 la Stutowo (Stutthof) iar cel mai mare, în care au fost duși și cetățeni români, în iunie 1940 la Oświęcim (Auschwitz).

²⁵ Kazimierz Smoleń, *Oświęcim 1940—1945*. Kraków, 1965, Wyd. Państwowego Muzeum w Oświęcimiu, p. 11.

metodelor și formelor activității clandestine ²⁶. Principalul impuls al mișcării de rezistență l-a constituit necesitatea și dorința de luptă pentru refacerea Poloniei independente.

La începutul ocupației hitleriste, în Polonia a dominat mișcarea de rezistență spontană ca un reflex patriotic al poporului subjugat dar neîngenunghiat. Cele mai importante forme ale acestei mișcări au fost : ascunderea în masă a armelor, munițiilor, materialelor explozive ca mijloace necesare viitoarei lupte împotriva ocupanților ; tăinuirea ostașilor fostelor unități militare poloneze și ferirea lor de a încăpea pe mina organelor germane ; ascunderea sau distrugerea acelor documente și acte care ajunse în posesia ocupanților ar fi putut constitui un pericol pentru societate ; ascunderea valorilor culturale și istorice naționale (cum a fost de exemplu renumitul tablou al lui Jan Matejko intitulat „Bătălia de la Grunwald” sau altarul catedralei Sf. Maria de la Cracovia, renumită operă de sculptură din secolul al XIII-lea, executată de Wit Stwoszl, drapelele regimentelor poloneze înfrunte, căutate cu insistență de organele hitleriste ; sabotajul neorganizat, care a cuprins toate domeniile sistemului de ocupație (transporturi, producție, administrație) ; întreținerea unei atmosfere generale de ură și condamnare a ocupanților și a tuturor indivizilor care pentru un avantaj sau altul ar fi încercat să colaboreze cu aceștia sau să conviețuiască cu ei ²⁷.

În cadrul mișcării de rezistență spontană se cuvin să fie amintite acțiunile grupelor și detașamentelor de partizani care s-au creat și au luptat împotriva ocupanților în unele regiuni ale țării, la sfârșitul anului 1939 și la începutul anului 1940. În primele zile ale lunii septembrie, de pildă, în raioanele industriale Chorzów, Katowice, Laziska din Silezia, detașamente create de foști răsculați silezieni din anii 1920—1921, batalioane de apărare națională și tineri cercetași, au opus o rezistență dirză forțelor armate hitleriste.

În raionul Beskizilor Silezeni, în pădurile de lângă Rybnik, Pszczyna și Mikołów asemenea detașamente s-au menținut pînă la sosirea iernii și au organizat numeroase acțiuni împotriva coloanelor militare germane, a patrulilor și posturilor de poliție ale ocupanților. În Polonia centrală în împrejurimile localităților Siedlce, Węgrów, Wyszaków și Radzymin, detașamente militare izolate au continuat lupta de partizani împotriva transporturilor feroviare și rutiere precum și a unităților mai mici ale inamicului. În pădurile Czerwony Bór (Codrul Roșu) din raionul Bacze-Giełcyn au acționat ostașii regimentului 33 infanterie, o parte a ostașilor divizionului 18 din regimentul de artilerie ușoară, un grup de cavaleriști din regimentul 5 ulani și 200 de ostași din regimentul 71 infanterie ²⁸.

Alte centre de luptă în care au acționat diferite grupuri de ostași s-au creat în împrejurimile localității Mezenin, Chrabroly, Branska,

²⁶ *Okupacja i ruch oporu*, p. 65.

²⁷ Antoni Przygoński, *Polski ruch oporu w początkowym okresie wojny i okupacji hitlerowskiej (IX. 1939 — VI. 1941)* (Mișcarea de rezistență poloneză în perioada de început a războiului și ocupației) în : „Wiadomości Historyczne”, nr. 1/1968, p. 11—12.

²⁸ Stanisław Okęcki, *Op. cit.*, p. 19.

Nurca și Siemiatycze din regiunea Białostok²⁹. Pe teritoriul regiunii Kielce, unele detașamente de ostași din fosta armată „Prusia” au desfășurat acțiuni de partizani blocând căile de aprovizionare a Wehrmachtului care treceau prin pădurile și Munții Swietokrzyskie (Sfintei Cruci) și prin preajma localității Kónskie. Un raid de noapte organizat de ostașii din grupul comandat de colonelul Idzik, la 6 septembrie, a avut drept scop cucerirea orașului Kielce, în timp ce ostașii grupului comandat de colonelul T. Zielenewski, complet izolat de alte unități, a cucerit la începutul lunii octombrie 1939, în urma unui puternic atac concentrat, orașul Janów Lubelski provocând panică și derută în rindul unităților germane aflate prin partea locului. Acțiuni de partizani în spatele inamicului au fost organizate de asemenea în zona Puszcza Sandomierska (Codrii Sandomirului), la confluența Vistulei cu Sanul. În această zonă au luptat cu eroism mici unități ale cavaleriei și artileriei hipo din regimentele 3 și 8 ale Brigăzii cracoviene de cavalerie³⁰.

O unitate care s-a menținut un timp mai îndelungat și care a organizat acțiuni de mai mare amploare împotriva ocupanților a fost cea comandată de maiorul Henryk Dobrzański — „Hubal”. Acest detașament militar compact, care a trecut direct de la operațiunile militare la acțiunile de partizani, a luptat din septembrie 1939 până în mai 1940, în partea de sud-vest a regiunii Kielce. Avînd sprijinul populației locale, el a întreprins numeroase acțiuni de luptă împotriva subunităților și garnizoanelor germane mai mici. Acest fapt a determinat pe ocupanții hitleriști să decreteze stare excepțională într-o parte a regiunii Kielce³¹ și să întreprindă acțiuni hotărîte pentru restabilirea ordinii. La 30 aprilie puternice unități germane au încercuit detașamentul. În lupta inegală care s-a încins pe viață și pe moarte au căzut numeroși partizani în frunte cu maiorul „Hubal”³².

Detașamentele și grupurile de care am amintit au constituit într-un anumit sens o prelungire a campaniei din septembrie 1939. Ele s-au bucurat de sprijinul activ al populației locale și au fost create din convingerea generală a necesității continuării luptei armate. Deși nu au produs pierderi serioase trupelor și administrației naziste, existența și acțiunile lor au creat în rîndurile ocupanților o atmosferă de nesiguranță și amenințare, dîndu-le de înțeles că Polonia nu este o țară definitiv înfrîntă. Această stare de lucruri este confirmată de Hans Frank în cadrul conferinței din 16 mai 1940, dedicată problemei folosirii mijloacelor excepționale pentru înăbușirea mișcării de rezistență în G.G. „Numeroase simptome și fapte — arăta el cu această ocazie — indică că în țară ia amploare mișcarea de rezistență organizată de polonezi ; trebuie să ne așteptăm în cel mai scurt timp la izbucnirea unor ciocniri și mai mari și mai violente. Organizațiile

²⁹ Zygmunt Kosztyła, *Kartki z najnowszej historii. Pierwsi partyzanci* (File de istorie contemporană. Primii partizani) în: „Gazeta Białostocka” din 12—13 noiembrie 1966; W. Sulewski, *Wrzesień mniel znany*, (Septembrie mai puțin cunoscut) în: „Trybuna Ludu” din 10 octombrie 1967.

³⁰ Stanisław Okęcki, *Op. cit.*, p. 20.

³¹ *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864—1964* (Istoria mișcării muncitorești poloneze 1864—1964) Warszawa, 1967, K.I.W., vol. 2, p. 11.

³² Vezi pe larg, B. Hillebrandt, *Partyzantka na Kielecczyźnie 1939—1945*, Warszawa, M.O.N. 1970, p. 27—32.

cuprind deja mii de polonezi înarmați, care cu ajutorul mijloacelor celor mai drastice tind să săvârșească orice gen de acte de violență". Amintind în continuare de câteva din evenimentele care au avut loc în ultimul timp „asemănătoare războiului civil” printre care „răscolirea câtorva sate din districtul Radom sub comanda maiorului Hubal” H. Frank adăuga că pretutindeni sînt colportate iar uneori chiar afișate manifeste subversive, fapte ce dovedesc fără îndoială că situația securității se prezintă foarte grav și obligă la „întreprinderea celei mai drastice și energice acțiuni de pedepsire”³³. Acțiunile preconizate au fost puse imediat în aplicare. Cîteva sate (între altele Huciska, Galki, Królewiec) au fost incendiate iar populația civilă, inclusiv copiii, exterminată.

Luptele detașamentelor din regiunea Kielce au constituit primele acte ale rezistenței armate împotriva ocupanților hitleriști. Acționînd însă izolat, fără a dispune de un program de acțiune bine precizat și de un centru de conducere, aceste detașamente nu au putut să se mențină o perioadă mai îndelungată de timp.

Mișcarea de rezistență spontană nu constituie în Polonia o etapă strict delimitată. Paralel cu aceasta și în strînsă legătură cu ea s-a dezvoltat și mișcarea de rezistență organizată. Primele organizații clandestine militare și politice poloneze au apărut în Polonia cînd nu se stinsese încă ultimul ecou al campaniei din septembrie.

Printre organizațiile militare conspirative mai importante din această perioadă se numără și Serviciul Victoriei Poloniei — S.V.P. (Służba Zwyciastwa Polski — S.Z.P.) creat la Varșovia înaintea capitulării, al cărui comandant principal a fost generalul Michal Karaszewicz-Tokarzewski. Acesta din urmă s-a aflat la Varșovia în jurul datei de 21 septembrie. El a raportat generalului Juliusz Rommel, comandantul armatei „Warszawa”, că este gata să organizeze rezistența clandestină. La 17 septembrie generalul Rommel primise împuterniciri depline din partea guvernului și Comandantului Suprem, care se pregăteau să treacă granița cu România. La 26 septembrie, mareșalul Rydz-Smigły, aflat la Craiova și care nu renunțase încă la funcția de Comandant Suprem, a desemnat în funcția de comandant al organizației ce se preconiza pe maiorul Edmund Galinat care, la 27 septembrie pe un avion polonez „Sum”, a zburat din România spre Varșovia³⁴ în calitate de curier al Comandantului Suprem³⁵, ducînd cu el următoarea telegramă semnată de Rydz-Smigły : „Trimit pe maiorul Galinat la Varșovia cu scopul creării unei organizații poloneze clandestine de luptă împotriva germanilor. El va prelua comanda și conducerea”³⁶. Generalul Rommel n-a acceptat această desemnare și a pus pe maiorul Edmund Galinat la dispoziția generalului Tokarzewski, transmițînd totodată acestuia din urmă, împuternicirile depline pe care le primise din partea lui Rydz-Smigły, precum și anumite

³³ *Okupacja i ruch oporu*, doc. nr. 31, p. 185.

³⁴ Zborul și sosirea la Varșovia este descrisă de către E. Galinat în articolul *Do Warszawy* (spre Varșovia) publicat în „Wiadomości Polskie”, (Londyń) nr. 99, din 1 februarie 1942.

³⁵ Maria Turlejska, *Krótki zarys dziejów ZWZ — AK* (Scurtă schiță a Uniunii Luptei Armate — Armata Țării) în : „Problemy wojny i okupacji”, p. 397.

³⁶ J. Rómmel, *Armia „Warszawa” w kampanii wrzesniowej* (Armata „Warszawa” în campania din septembrie) în : „Wajskowy Przegląd, Historyczny”, nr. 1/1959, p. 210—213.

fonduri necesare începerii activității clandestine ³⁷. În prima jumătate a lunii octombrie generalul Tokarzewski a reușit să concentreze în jurul său un grup de câteva zeci de ofițeri, în mare parte foști comandanți ai diferitelor sectoare de apărare a capitalei. Despre acțiunile sale Tokarzewski a raportat lui Radz-Smigły prin intermediul atașatului militar ungar care la jumătatea lunii noiembrie 1939 a părăsit Varșovia. În virtutea împuternicirilor primite din partea lui Rydz-Smigły, acești ofițeri au trecut în subordinea generalului Tokarzewski și au format Comandamentul principal al S.V.P. (Komenda Główna — S.Z.P.). În a doua jumătate a lunii octombrie gen. Tokarzewski a trecut la constituirea celulelor teritoriale ale acestei organizații menținând un contact permanent cu cercurile tineretului democratic și cu grupuri ale tineretului socialist.

Deși inițial a avut un caracter militar, această organizație, în care rolul principal îl jucau în mare parte foștii ofițeri sanatiști, a urmărit să concentreze în miinile ei și activitatea diferitelor organizații politice din țară, care își reluaseră activitatea în condiții de conspirație. În acest scop, pe lângă Comandamentul Principal al S.V.P. a fost creat Consiliul Politic — C.P. (Rada Polityczna — R.P.) în care au intrat reprezentanți ai Partidului Național — P.N. (Stronictwo Narodowe — S.N.) și ai grupărilor legate de acesta, Partidului Țărănesc — P. Ț. (Stronictwo Ludowe — S.L.) Partidului Socialist Polonez — P.S.P. (Polskia Partia Socjalistyczna — P.P.S.), deci a acelor partide care înainte de izbucnirea războiului se aflau în opoziție față de sanație. Consiliul urma să joace rolul unui for politic opus guvernului din emigrație ce se crease între timp în Franța ³⁸. În componența lui au intrat și unii activiști cu vederi democratice ca de pildă socialistul Mieczysław Niedzialkowski și țărănistul Maciej Rataj ³⁹. Din cauza arestării acestora de către organele de ocupație, în urma refuzului lor de a colabora cu ele, Consiliul Politic a supraviețuit doar un scurt timp.

În perioada ultimelor luni ale anului 1939 conducerea S.V.P. a luat legătură cu noul guvern polonez din emigrație, căruia i s-a subordonat, fuzionând în cele din urmă cu noua organizație militară creată de acesta mai întâi în emigrație apoi și în țară, sub denumirea de Uniunea Luptei Armate — U.L.A. (Związek Walki Zbrojnej — Z.W.Z.).

O a doua organizație, cu caracter de centru dispozițional creată la Varșovia imediat după înfrângerea din septembrie, la știrea constituirii guvernului polonez din emigrație, a fost așa numitul Comitetul Central al Apărării Naționale — C.C.A.N. (Centralny Komitet Obrony Narodowej C.K.O.N.) cunoscut și sub denumirea de Comitetul Central al Organiza-

³⁷ Maria Turlejska, *Prawdy i fikcje. Wrzesień 1939 — grudzień 1941* (Adevăruri și ficțiuni. Septembrie 1939 — decembrie 1941), Warszawa, K.I.W., 1966, p. 152.

³⁸ St. Dolenga-Modziewski, *Polskie państwo podziemne*, (Statul polonez subteran) London, 1959, p. 13—14.

³⁹ T. Tarnogródzki, M. Wiśniewski, *Akcja scaleniowa ZWZ — AK (1940—1944)*, (Acțiunea de fuzionare a Uniunii Luptei Armate — Armata Țării) în: „Wajskowy Preagląd Historyczny” nr. 3/1968, p. 250.

țiilor Independenței (Centralny Komitet Organizacji Niepodległościowych⁴⁰). El a fost creat de foștii activiști ai „Frontului Morges”⁴¹. Aceștia au considerat că gen. Sikorski, unul din fruntașii acestei organizații, în calitatea sa de premier și Comandant Suprem se va sprijini pe acest centru. Sikorski a optat însă pentru conlucrarea cu S.V.P. Ca atare, în anul 1940 C.C.A.N. și-a încetat activitatea, fondatorii lui au continuat însă să sprijine guvernul din emigrație⁴².

După retragerea în România, guvernul polonez nu și-a mai putut continua activitatea politică. La aceasta au contribuit atît presiunile Germaniei hitleriste asupra României, adversitatea Franței față de acest guvern, care promovase ani de-a rîndul o politică contrară liniei politice franceze, cît și indignarea nu numai a opoziției politice ci a întregului popor polonez față de regimul sanartist reprezentat de acest guvern, pe care-l considera vinovat de înfrîngerea din septembrie. Constituția sanartistă din aprilie 1935 permitea însă președintelui Republicii Polone, conform articolului 24, să transmită puterea unei persoane aleasă de el, indiferent de locul unde s-ar fi aflat acea persoană⁴³. Folosindu-se de aceste prerogative și urmărind asigurarea continuității juridice a statului polonez⁴⁴, președintele I. Moscicki — aflat în această perioadă la Bicz — s-a hotărît să renunțe la funcția sa și să-și desemneze urmașul. Inițial el s-a orientat spre generalul Kazimierz Sosnkowski, dar în situația știrilor contradictorii referitoare la soarta lui, a desemnat ca urmaș al său pe generalul Bolesław Wieniawa-Długoszowski ambasadorul de pînă atunci al Poloniei la Roma⁴⁵. Ca urmare a împotrivirii guvernului francez⁴⁶ și opoziției poloneze din emigrație, această candidatură a fost retrasă. După noi pertractări care au avut loc la Paris între diferiți oameni politici

⁴⁰ *Historia polskiego ruchu robotniczego, Vol. cit.*, p. 14; *Okupacja i ruch oporu*, p. 63—64; T. Tarnogrodzki; R. Tryc, *Polskie organizacje konspiracyjne w kraju w latach 1939—1945. Krótki informator encyklopedyczny. Czesci I*, (Organizațiile conspirative poloneze din țară în anii 1939—1945. Scurt informator enciclopedic. Partea I.) în: „*Wojskowy Przegląd Historyczny*”, nr. 4 1966, p. 250.

⁴¹ Organizație politică creată în 1936 de un grup de activiști opoziționiști de orientare centru — dreapta în frunte cu cunoscutul pianist I. Paderewski, generalii W. Sikorski și J. Haller.

⁴² Eugeniusz Duraczyński, *Delegatura Rządu emigracyjnego i reprezentacja czterech stronnictw „obozu londyńskiego”*, Reprezentanța guvernului din emigrație și reprezentarea celor patru partide ale „taberei londoneze” în: „*Problemy wojny i okupacji*”, p. 202—203.

⁴³ *Stytuacja Polski w latach 1935—1939*, p. 6.

⁴⁴ Władzimerz. T. Kowalski, *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie. 1939—1945* (Lupta diplomatică pentru locul Poloniei în Europa 1939—1945) Warszawa, 1970, K. i. W. p. 124.

⁴⁵ În dispoziția din 23 septembrie 1939, emisă la Bicz și antedatată — Kutu 17 septembrie 1939, pentru a lăsa impresia că emiterea ei s-a făcut de pe teritoriul Poloniei, președintele Mościcki decidea că „în baza articolului 24 al legii constituționale desemnează pe gen. Bolesław Wieniawa-Długoszowski ca urmaș al său”. Dispoziția a ajuns la Paris la 25 septembrie 1939 și a fost publicată în „*Monitor Polski*” nr. 243 din aceeași zi. *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów* (Problema poloneză în timpul celui de-al doilea război mondial pe arena internațională. Culegere de documente) Warszawa, 1965, P.W.N., doc. 50, p. 89.

⁴⁶ La 26 septembrie guvernul francez a rugat pe ambasadorul polonez la București R. Raczyński să-i comunice președintelui Mościcki la Bicz că „Guvernul francez neavînd încredere în persoana desemnată nu vede, spre părerea sa de rău, posibilitatea recunoașterii vreunui guvern, format de generalul Wieniawa”. *Ibidem*, doc. 54, p. 97.

polonezi, J. Mościcki a desemnat în cele din urmă ca președinte al Republicii Polone pe Władysław Raczkiewicz⁴⁷, fost mareșal al Senatului, iar în ultima perioadă voievod al Pomeraniei, reprezentant mai puțin compromis al sănății⁴⁸, care trecând prin România, ajunsese între timp la Paris împreună cu numeroși alți foști demnitari polonezi. Cu această candidatură a fost de acord și guvernul francez. O activitate susținută cu ocazia desemnării noului președinte al Republicii Polone a desfășurat ambasada poloneză la București, îndeosebi ambasadorul R. Raczyński, care timp de o săptămână a ținut permanent legătura între Paris — București și Bicz⁴⁹.

După desemnarea noului președinte al Republicii Polone, care și-a preluat funcția la 30 septembrie 1939, s-a pus problema constituirii guvernului. În urma unor prelungite discuții în jurul candidatului pentru funcția de premier (în joc au intrat generalul K. Sosnkowski, August Zaleski și profesorul Stanisław Stronski) purtate tot la 30 septembrie la Paris, alegerea a căzut asupra lui S. Stroński care a renunțat în favoarea generalului Władysław Sikorski⁵⁰. În aceeași zi acesta a fost împuternicit cu formarea guvernului polonez din emigrație. Concomitent președintele W. Raczkiewicz l-a numit pe gen. W. Sikorski comandant al unităților militare poloneze din Franța precum și ministru al problemelor militare⁵¹, iar la începutul lunii noiembrie și Comandant Suprem al Forțelor Armate Poloneze⁵², în urma renunțării mareșalului Rydz-Śmigły la această

* În dispoziția din 29 septembrie 1939, emisă tot la Bicz, și antezată tot — Kutu 17 septembrie 1939 — președintele Mościcki decidea că „în baza articolului 24 al Legii Constituționale desemnează pe Władysław Raczkiewicz ca urmaș al Președintelui” și sublinia că în virtutea dispoziției prezente, dispoziția din 17 septembrie 1939 privind desemnarea generalului B. Wieniawa Długosowski ca urmaș al Președintelui R.P. își pierde valabilitatea. *Ibidem*, doc. 57, p. 98. De fapt în această dispoziție locul și numele noului urmaș fuseseră lăsat în alb și a fost completat la Paris. Dispoziția a apărut în „Monitor Polski” nr. 214—217 din 29 septembrie 1939. Despre toate acestea relatează amănunțit fostul ambasador polonez la București, Roger Raczyński în însemnările sale, publicate sub titlul *Zapiski ambasadora Rogera Raczyńskiego, dotyczące przejścia Naczelnych władz polskich do Rumunii i rezygnacji b. Prezydenta R. P. prof. Ignacego Mościckiego*. (Însemnările ambasadorului Roger Raczyński referitoare la trecerea autorităților supreme poloneze în România și renunțarea fostului Președinte al Rep. Polone prof. Ignacy Mościcki), în „Kultura” (Paryż), 1948, nr. 9—10, p. 116—129; Vezi și Stanisław Zabięło, *O rząd i granice. Walka dyplomatyczna o sprawę polską w II wojnie światowej* (Pentru guvern și granițe. Lupta diplomatică pentru problema poloneză în cel de-al doilea război mondial) Warszawa, 1965, PAX, p. 17, 19.

⁴⁸ Antoni Przygoński, *Op. cit.*, p. 14.

⁴⁹ Ministrul de externe român, G. Gafencu a dat dispoziții ca linia telefonică București-Bicz (unde se afla președintele Mościcki), să fie lăsată liberă tot timpul, iar când a fost nevoie ca ambasadorul polonez să plece la Bicz i-a pus la dispoziție propriul său automobil. *Zapiski ambasadora R. Raczyńskiego*, p. 121—124.

⁵⁰ Władimirz T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 124; Stanisław Zabięło, *Op. cit.*, p. 18—19; Generalul W. Sikorski a trecut prin România, a avut convorbiri cu membrii ambasadei polone și cu ambasadorul francez la București în cursul cărora s-a discutat viitoarea constelație a noului guvern polonez. Witold Biegański, *Władze rumuńskie wobec internowania uchodźstwa polskiego w Rumunii (Wrzesień 1939 — luty 1941)* (Autoritățile românești față de internarea refugiaților polonezi în România (Septembrie 1939—februarie 1941)) în „*Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej*”, tom. VIII, Warszawa 1964, p. 4.

⁵¹ *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej*, doc. 61, p. 101.

⁵² Władimirz T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 124.

funcție⁵³. Sediul guvernului polonez din emigrație a fost inițial la Paris; în curînd însă autoritățile franceze au propus mutarea lui în altă localitate, unde să beneficieze de dreptul de extraterritorialitate. Din cele două localități propuse — Vichy și Angers — W. Sikorski a ales-o pe a doua, în care guvernul polonez s-a stabilit la 22 octombrie. În comunicatul oficial dat publicității în aceeași zi se arăta că „guvernul francez recunoaște deplina suveranitate a guvernului polonez”⁵⁴.

După recunoașterea guvernului polonez de către Franța, a urmat recunoașterea lui de către Marea Britanie. La 11 octombrie 1939, secretarul de stat la Foreign Office, Richard Butler, a informat Camera comunelor că „în ziua de 4 octombrie guvernul M. S. Regale a recunoscut preluarea funcției de președinte al Republicii Polone de către domnul Raczkiewicz”⁵⁵. Cu puțin înainte, la 2 octombrie, guvernul polonez fusese recunoscut de Statele Unite ale Americii⁵⁶.

Pînă la instaurarea dictaturii militaro-fasciste în țară, guvernul român a recunoscut și el de facto, noul guvern polonez din emigrație, permițînd funcționarea nestingerită a ambasadei polone la București și recunoscînd în continuare pe Roger Raczynski ca ambasador al Poloniei în România. A făcut de asemenea schimb de corespondență și note. Ambasada polonă și-a continuat activitatea pe teritoriul României pînă la începutul lunii noiembrie 1940, cînd s-a evacuat în Turcia⁵⁷.

⁵³ Trebuie spus că Rydz-Smigly a renunțat cu greu la aceasta, nesimțîndu-se răspunzător de faptul că, deși promisese președintelui Mościcki că va rămîne în țară alături de armată și va împărți soarta acesteia, în dimineața zilei de 18 septembrie a părăsit și el Polonia, lăsînd în voia soartei poporul polonez și unitățile militare care continuau apriga luptă la Varșovia, Modlin, Hel. Prin atitudinea sa și-a atras oprobriul întregii societăți. Așa se face că reușind să plece din România și să se întoarcă în taină în Polonia a întîmpinat repulsia organizațiilor clandestine și la scurt timp a și murit. Atitudinea sa a fost vehement condamnată și de opoziția poloneză din emigrație.

⁵⁴ Totodată guvernul francez își exprima „acordul cu deschiderea reședinței provizorii a guvernului polonez în Franța, la Angers”, și în acest scop „acorda toate drepturile de extraterritorialitate clădirilor ocupate de autorități și oficiile poloneze, precum și membrilor guvernului și personalului funcționăresc”. „Monitor polski” (Paryż) din 28 noiembrie 1939.

⁵⁵ Se preciza că „sir Howard Kennard va pleca peste cîteva zile în Franța pentru a prelua funcția de ambasador pe lângă guvernul polonez”. *Poland in the British Parliament 1939—1945. Compiled and edited by Wacław Jędrzejewicz*, Vol. I, New York, 1946, p. 323.

⁵⁶ Władzimir T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 125.

⁵⁷ Informează pe larg despre acest lucru ambasadorul polonez la Ankara, M. Sokolnicki în jurnalul său care cuprinde și unele documente referitoare la această problemă. Din ele rezultă că la 15 octombrie ministrul polonez de externe al guvernului din emigrație August Zaleski informa pe șefii misiunilor diplomatice poloneze din străinătate despre indicația pe care o dăduse cu privire la evacuarea, din București în Turcia, a arhivei și personalului ambasadei polone, lăsînd pe loc numai persoanele strict necesare și indicînd ambasadorului R. Raczynski să părăsească România odată cu ambasadorul englez. La 21 octombrie, în urma încercării nereușite a lui J. Beck de a fugi de la Snagov, unde se afla cu familia și cu alți refugiați polonezi, un grup de membri ai Gărzii de fier a organizat un atac asupra sediului consulatului polonez și oficiului pentru protecția refugiaților, au luat o serie de documente și unele obiecte. M. Sokolnicki informează că la intervenția lui R. Raczynski prințul Sturza a promis restituirea bunurilor ambasadei (ceea ce s-a și făcut) și acordarea satisfacției, cerînd concomitent revenirea ambasadei la situația normală de reprezentanță diplomatică și deci cașarea „anexelor” (oficiile afiliate cum erau comisiile militare, oficiul pentru protecția refugiaților și îndeosebi comisia de cercetare a activității foștilor demnitari și a celor răspunzători de înfrîngerea din septembrie care, uneori își depășeau cu mult atribuțiile — M.M.). Ambasa-

Guvernul din emigrație a constituit, din punct de vedere politic, un compromis; alături de reprezentanți ai partidelor democratice în componența lui au intrat și reprezentanți ai grupărilor sanaliste. Baza politică a guvernului era formată din reprezentanți ai partidelor: muncii (Stronictwo Pracy — SP), național, țărănesc și socialist. Noul guvern și-a stabilit ca sarcini principale: 1. reprezentarea intereselor Poloniei pe plan internațional; 2. organizarea forțelor armate poloneze pentru a lupta alături de aliați, în principal alături de Franța; 3. conducerea activității clandestine din țară. La început guvernul Sikorski și-a concentrat activitatea îndeosebi asupra primelor două sarcini. El a supraapreciat forțele de atunci ale aliaților apuseni, considerînd că acestea vor hotărî în curînd soarta războiului în Europa și că ocupația hitleristă în Polonia nu poate fi de lungă durată. Nu după mult timp însă, guvernul din emigrație a început să acorde atenție și problemei conducerii activității clandestine din țară. În acest scop, el a constituit, la 13 noiembrie 1939, Comitetul miniștrilor pentru problemele țării — C.M.P.Ț. (*Komitet Ministrów dla Spraw Kraju* — K.M.S.P.), a cărei sarcină „consta în acel moment în a veghea asupra tuturor problemelor legate de țară și asupra eforturilor clandestine ale poporului care vizau eliberarea Republicii de sub ocupația dușmanului”^{57bis}. În fruntea C.M.P.Ț. a fost desemnat generalul K. Sosnkowski, reprezentant autoritar al grupărilor sanaliste. Deși elementele democratice aveau preponderență în guvern, generalul Sikorski nu a reușit să rupă definitiv cu vechea politică. Baza juridică pe care noul guvern și-a fundamentat activitatea a fost constituția sanalistă din aprilie 1935, cu toate că s-a încercat modificarea celor mai stridente prevederi ale acesteia, îndeosebi a celor referitoare la drepturile și atribuțiile președintelui. Pe acest fond s-a ajuns la așa numita „înțelegere de la Paris”, interpretată mai târziu în diverse feluri de cei interesați⁵⁸, care limita într-o oarecare măsură prerogativele președintelui W. Raczkiewicz. Acest lucru a fost confirmat de Raczkiewicz însuși în cuvîntarea rostită la radio în ziua de 30 septembrie 1939 și adresată celor din țară. „În cadrul Constituției din aprilie — spunea el — am hotărît ca acele prevederi ale ei care mă împuternicesc să acționez independent, să le aplic în strictă înțelegere cu președintele Consiliului de Miniștri”⁵⁹.

Odată cu constituirea guvernului din emigrație generalul Sikorski a luat inițiativa desemnării unui organ care, în condițiile de emigrație, să

dorul Raczyński a cerut acestor „anexe” să se evacueze din România dar a întâmpinat refuzul lor. În această situație guvernul român a pretins formal ambasadei polone să părăsească teritoriul țării. Între 7—13 noiembrie personalul ambasadei și consulatelor poloneze au sosit la Istanbul de unde o parte a plecat mai departe spre apus.

După părerea lui M. Sokolnicki problema ambasadei polone la București a fost complicată pînă la urmă de jocul pentru Beck. „Oficiile subordonate” (îndeosebi comisia de cercetare M.M.) nu aveau încredere în ambasadorul Raczyński și se temeau că Beck va putea fi într-adevăr eliberat. În timp ce Raczyński, — în virtutea instrucțiunilor formale și deseori contradictorii primite de la guvern, s-a străduit împreună cu factorii militari să-l elibereze pe Beck, și să-i organizeze fuga, comisia de cercetare a primit alte instrucțiuni de la prof. Stanislaw Kot, ministrul afacerilor interne, ca să împiedice sub orice formă fuga sau plecarea acestuia din România. M. Sokolnicki, *Op. cit.*, p. 145, 147—148, 153—154.

^{57bis} *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej*, doc. 77, p. 118.

⁵⁸ Władzimir T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 126.

⁵⁹ „Monitor Polski” (Paris), nr. 3, 1939, p. 286.

suplinească rolul Parlamentului ⁶⁰. La data de 9 decembrie 1939 a fost publicat decretul președintelui Republicii Polone cu privire la crearea Consiliului Național — C.N., (Rada Narodowa — R.N.) ⁶¹. Conform decretului, Consiliului Național era un organ consultativ al președintelui republicii care urma să-și exprime „părerea în toate problemele ridicate de guvern în cadrul sesiunilor lui” și să stabilească „bazele viitorului regim de stat, îndeosebi legea electorală pentru camerele legislative” ⁶².

La ședința inaugurală a Consiliului Național care a avut loc la Paris în ziua de 23 ianuarie 1940, președintele Raczkiewicz a expus amănunțit sarcinile ce reveneau acestuia în ce privește stabilirea regimului intern în Polonia postbelică precum și în elaborarea postulatelor poloneze la conferința de pace. În final a fost ales prezidiul R. N. ⁶³. În declarațiile oficiale și luările de cuvânt ale diferiților reprezentanți ai organelor conducătoare din emigrație referitoare la problema viitorului regim intern din Polonia, au fost evitate formulări precise, enunțându-se înainte de toate lozincă solidarismului național în fața pericolului comun — ocupația germană — care amenința toate clasele. În plus toți cei care au luat cuvântul s-au limitat la criticarea politicii promovate de fostele guverne sanastiste, fără a enunța însă un program pozitiv și urgent ce trebuia îndeplinit. Politicienii din emigrație inclusiv W. Sikorski, s-au limitat inițial la lozinci generale ale luptei pentru „o nouă și mare Polonie echitabilă pentru toți cetățenii”, pentru „libertate politică și justiție socială”, pentru „o Polonie cu adevărat democratică și deci echitabilă” ⁶⁴. Ceva mai precisă a fost cuvântarea radiodifuzată a generalului Sikorski rostită la 1 martie 1940. „Vom reface țara pe principiile echității sociale și în deosebi vom rezolva pozitiv problema dreptului țăranilor la pământ” ⁶⁵ — a afirmat el. În spatele acestor formulări și declarații generale — scrie istoricul W. T. Kowalski — s-a aflat însă un scop precis: „aplanarea puterniciei repulsii manifestată în cadrul națiunii față de regimul instaurat în țară după lovitură de stat din mai 1926 iar prin intermediul unei critici vehemente a guvernelor sanastiste să se asigure preluarea puterii în Polonia postbelică de către noua echipă care, cu prețul anumitor reforme inevitabile, urma să mențină în țară bazele antebelice ale regimului social-politic” ⁶⁶. La rindul său publicistul și istoricul St. Zabiello apreciază că deși nu a enunțat decât formulări și principii generale, W. Sikorski s-a aflat tot timpul sub focul criticii elementelor sanastiste din emigrație și din țară „care contînd pe sprijinul președintelui Raczkiewicz, nu au așteptat decât o ocazie favorabilă pentru înlăturarea guvernului Sikorski și înlocuirea lui cu un guvern format din oamenii credincioși tradițiilor interbelice” ⁶⁷.

⁶⁰ Władzimirz T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 126.

⁶¹ *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej*, doc. 80, p. 126–127. Prin decretul Președintelui din 21 decembrie 1939, denumirea a fost schimbată în Consiliul Național al Republicii Polone (Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polski — R.N.R.P.).

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Władzimirz T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 127.

⁶⁴ „Monitor Polski” (Paryż) din 28 noiembrie 1939.

⁶⁵ *Ibidem*, din 9 martie 1940.

⁶⁶ Władzimirz T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 128.

⁶⁷ Stanisław Zabiello, www.dacofomanica.ro

O bună perioadă de timp guvernul polonez din emigrație a fost recunoscut de către națiunea poloneză ca reprezentantul său legal în străinătate. Odată cu formarea guvernului din emigrație vechile partide ale opoziției legale creaseră o coaliție guvernamentală burgheză care, în pofida numeroaselor fricțiuni între cei ce o reprezentau, s-a menținut în întreaga perioadă a războiului și ocupației. Cercul democratic și progresist ale națiunii, deși au manifestat o atitudine critică față de politica internă și externă a guvernului din emigrație, nu au negat nici ele o anumită perioadă drepturile acestuia de a reprezenta interesele Poloniei pe arena internațională. Guvernul din emigrație a constituit astfel principalul centru de raliere al diferitelor forțe sociale în perioada de început a rezistenței antihitleriste ⁶⁸.

Scopurile fundamentale ale politicii externe promovate de guvernul Sikorski au fost formulate oficial în declarația premierului din 18 decembrie 1939. El a considerat „ca sarcină primordială a guvernului eliberarea, prin participarea cât mai substanțială a Poloniei și a armatei poloneze la război, a teritoriilor Republicii aflate sub ocupația dușmanului, asigurarea alături de ieșirea directă și largă la mare, a unor granițe care să garanteze securitatea durabilă a Poloniei” ⁶⁹. De acum înainte în toate declarațiile oficiale ale reprezentanților guvernului polonez din emigrație va apare constant lozincă : „Polonia va purta războiul, până la victoria deplină, pină la victoria finală” ⁷⁰.

În vederea realizării acestui scop și pornind de la convingerea că soarta războiului va fi hotărâtă de frontul franco-german, efortul principal al guvernului și personal al lui W. Sikorski a fost concentrat spre crearea unei puternice armate care urma să lupte împotriva Germaniei hitleriste alături de aliații apuseni. Grijă față de armată a dominat în perioada inițială a activității guvernului toate celelalte probleme ⁷¹.

La începutul organizării noii armate poloneze, numeroși ostași au fost recrutați din polonezi care sosiseră pe teritoriul francez din diferite țări unde se refugiaseră în urma înfringerii din septembrie. Un număr însemnat din acești ostași l-au format refugiații militari și civili sosiți din România ⁷². La ambasada polonă din București au funcționat două comisii militare care s-au ocupat de recrutarea ofițerilor și soldaților pentru noua armată a generalului Sikorski. O activitate susținută în această direcție a desfășurat-o atașatul militar pe lângă ambasada polonă la București, locotenent-colonelul Tadeusz Zakszewski. El dispunea de personalul

⁶⁸ R. Halaba ; W. Waźniewski, *Polska Partia Robotnicza. 1942—1948* (Partidul Muncitoresc polonez. 1942—1948) Warszawa, 1971, M.O.N., p. 14.

⁶⁹ „Monitor Polski” (Paryż), din 19 decembrie 1939.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ În expozeul prezentat, la 4 martie 1940 în cadrul ședinței C.N., gen Sikorski declara : „Grijă noastră principală este refacerea pe teritoriul Franței și Marii Britanii a armatei poloneze. Refacerea armatei poloneze, în accepțiunea cea mai largă, este sarcina cea mai importantă și esențială a guvernului. Pentru realizarea acestui scop trebuie să fie folosite toate posibilitățile și mijloacele de care dispunem. Acestui scop principal trebuie să-i slujească diplomația și propaganda noastră”. Ibidem, din 3 martie 1940.

⁷² T. Iurga, *Polskie ormacje wojskowe na frontach II wojny światowej*, (Formațiunile militare poloneze pe fronturile celui de al doilea război mondial) în : „Wiadomości Historyczne”, 1970, nr. 1, p. 4.

necesar și avea relații personale și oficiale cu organele militare române ⁷³. În septembrie 1939, în România intraseră cca. 25 000 ⁷⁴ de militari polonezi considerați nu ca prizonieri de război ci ca refugiați militari ai unei armate beligerante. Până la sfârșitul aceleiași luni, un număr însemnat din militarii polonezi printre care peste 9 000 de aviatori ⁷⁵, reușiseră să părăsească țara noastră, datorită și sprijinului voalat acordat de autoritățile românești. Numărul militarilor polonezi care ar fi putut părăsi România în această perioadă putea fi și mai mare dacă generalul W. Sikorski nu ar fi atras atenția, factorilor polonezi de la București, asupra grijii de a trimite spre Franța în primul rînd pe acei militari nelegați de vechiul guvern și care acceptau să se subordoneze noului Comandant Suprem al Forțelor Armate Poloneze. Oricum efectivul lor din România a scăzut rapid. La 7 iunie 1940 în România se mai aflau 6 825 de militari iar la 30 iulie numai 1 758 ⁷⁶.

În vederea formării armatei poloneze în Franța guvernul polonez din emigrație a depus, de asemenea, eforturi pentru recrutarea în cadrul acesteia a polonezilor care locuiau în Franța, Marea Britanie și Statele Unite ⁷⁷. Pe teritoriul francez își desfășura activitatea o numeroasă emigrație poloneză formată în majoritate din muncitori salariați, în rîndul cărora se manifesta un puternic spirit patriotic și voința de luptă împotriva hitleriștilor care invadaseră Polonia ⁷⁸.

Ca urmare a eforturilor depuse pînă în mai 1940, deci pînă în momentul începerii ofensivei germane spre apus, comandamentul polonez reușise să organizeze o armată cu un efectiv de peste 80 000 ostași în majoritate concentrați în Franța (75 000). Au fost constituite cinci mari unități tactice (3 divizii și două brigăzi independente). Aviația poloneză din Franța dispunea de 2 flotile de vînătoare complet organizate și de 5 flotile în organizare (2 de vînătoare, 2 de cercetare și 1 de bombardament) ⁷⁹.

O parte a unităților aviației poloneze a fost organizată de la început în cadrul forțelor aeriene britanice și au luat parte cu abnegație la renumita bătălie pentru Anglia precum și la debarcarea în Normandia ⁸⁰. Alături de forțele maritime britanice, au luptat și unități ale flotei poloneze care reușiseră să treacă la aliați ⁸¹. În Siria a fost creată o mare unitate

⁷³ K. Pluta-Czechowski, *W sprawie konspiracyjnej organizacji „Komenda Obronców Polski”* (În problema organizației conspirative „Comanda Apărătorilor Poloniei”) în : „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1968, nr. 3, p. 466.

⁷⁴ Arh. M.A.E., fond 71/România, an. 1939, vol. 269.

⁷⁵ J. Kuropiejska, *Zolnierze polscy po wruceniu* (Ostași polonezi după septembrie) în : „Zycie Literackie”, din 30 septembrie 1973.

⁷⁶ A. Loghin, D. Tușu, *Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anul celui de al doilea război mondial*, în „Anale de istorie”, 1968, nr. 4, p. 40.

⁷⁷ Władzimir T. Kowalski, *Op. cit.*, p. 130.

⁷⁸ *Wojna wyzwolenia*, p. 226.

⁷⁹ Antoni Przygoński, *Op. cit.*, p. 17.

⁸⁰ Biegański, *Polacy w walkach o Zachodina Europe* (Polonezii în luptele pentru Europa apuseană), Warszawa, 1970, cap. IV, p. 27–32.

⁸¹ Zbigniew Zaluski, *Les Polonais sur les fronts de la deuxième guerre mondiale*, Varşovia, 1969, p. 21–35.

terestră denumită Brigada independentă de pușcași carpatini, care s-a remarcat în timpul asaltului asupra Bardiei și Tobrukului ⁸².

Prima unitate a noii armate poloneze care a participat la operațiunile împotriva Germaniei a fost Brigada independentă de pușcași podhalani. Ea a luptat în primăvara anului 1940 în campania din Norvegia, în raionul Bjervik și în peninsula Ankens, contribuind la cucerirea Narvikului. După reluarea ofensivei germane brigada a fost evacuată din Norvegia și transferată pe frontul francez ⁸³.

La 10 mai 1940 Germania hitleristă a atacat Olanda și Belgia, a căror rezistență a fost înfrântă după 18 zile. A urmat imediat ofensiva asupra Franței. La luptele pentru apărarea acesteia au participat și unitățile armatei poloneze formate pe teritoriul francez. Acestea au acționat însă dispersat, luând parte la lupte în cadrul diferitelor armate franceze ⁸⁴. Unitățile poloneze au purtat lupte crâncene lângă Lagarde (17 și 18 martie 1940) iar apoi în zona Baccarat, acoperind retragerea armatelor franceze de pe linia Maginot și din fața unităților grupului blindat de sub comanda generalului Guderian ⁸⁵. Ele au participat la luptele pentru apărarea Franței pînă în momentul capitulării ei. După capitulare, o parte din unitățile poloneze s-au autodeorganizat sau au trecut în Elveția, unde au fost internate. O altă parte, cca. 23 000, a reușit să se evacueze în Anglia sau în Africa de Nord. În luptele de pe teritoriul Franței au fost uciși sau răniți peste 6 000 ostași polonezi. Cei care au scăpat de urmărirea organelor naziste au participat apoi la mișcarea de rezistență franceză ⁸⁶. Înfrîngerea Franței în campania din 1940 a însemnat și înfrîngerea și dezorganizarea armatei poloneze constituită pe teritoriul ei. Ca atare, guvernul generalului W. Sikorski, împreună cu o parte redusă a armatei sale, a fost nevoit să se mute pe teritoriul Marii Britanii.

Totodată, capitularea Franței și extinderea agresiunii și ocupației hitleriste în alte țări din apusul și sudul continentului european s-a repercutat asupra mișcării de rezistență din Polonia. Cercurile conducătoare ale acestei mișcări, care pierduseră pentru un timp legătura cu guvernul din emigrație, au înțeles că războiul în Europa va fi de lungă durată, fapt care va impune adaptarea activității clandestine din țară la noile condiții.

La 23 noiembrie 1939 Comitetul miniștrilor pentru problemele țării a adoptat statutul Uniunii Luptei Armate precizînd principiile de organizare și de activitate ale acestei formațiuni militare. Conform acestora U.L.A. trebuia să fie o organizație unitară cu caracter de cadre care, după intrarea în țară a armatelor poloneze create în Apus, urma să se dizolve. Odată cu statutul a fost adoptat textul jurămîntului militar deasemenea precizate căile de legătură între Comandamentul principal aflat inițial la Paris și conducerea din țară a organizației. Legătura urma să se facă prin România

⁸² Bronisław Bednarz, *Wojskowy wkład Polski w druga wojnę światową* (Aportul militar al Poloniei la cel de al doilea război mondial) în : „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1965. nr. 1—2, p. 25.

⁸³ Antoni Przygoński, *Op. cit.*, p. 18.

⁸⁴ *Wojna wyzwolenca*, p. 235.

⁸⁵ A. Goutard, *1940. Wojna straconych okazji*, Warszawa, 1959, p. 429 (traducere în limba polonă a cărții *La guerre des occasions perdues*).

⁸⁶ Antoni Przygoński, *Op. cit.*, p. 18; Bronisław Bednarz, *Op. cit.*, p. 23.

și Ungaria unde funcționau încă oficiile diplomatice poloneze și misiunile militare (atașați militari). Tot în aceste țări au fost create puncte de contact între guvernul din emigrație și organizațiile clandestine din țară ⁸⁷.

Statutul prevedea crearea în țară a șase regiuni militare. În ordinul nr. 1 din 4 decembrie 1935, al Comandamentului principal al U.L.A. se ordona „tuturor celor care din proprie inițiativă sau din ordinul vechilor autorități au început de pe teritoriul României, conducerea activității din țară cu caracter militar” ⁸⁸, să transmită împuternicitului său toate celelele organizatorice, canalele de legătură cu țara precum și toate sumele de bani destinate acestei activități. Prin aceasta se urmărea subordonarea tuturor organizațiilor militare guvernului din emigrație. Pe această linie a mers acțiunea de lichidare a organizației politico-militare Slujba Victoriei Poloniei, ai cărei organizatori și membri au intrat în componența U.L.A. Baza socială a Uniunii Luptei Armate au constituit-o în principal foștii militari, funcționari de stat, mica burghezie și o parte a intelectualității asupra căroră o mare influență exercitau elementele sanaliste care dețineau importante funcții în conducerea organizației. U.L.A. urma să constituie în țară forța armată a guvernului din emigrație și să slujească realizării concepțiilor sale politice și militare. Cu toată experiența din septembrie, aceste concepții au constituit în mare măsură continuarea liniei politice interbelice. Lor le-a fost subordonată doctrina militară și planul de operații. U.L.A. a trebuit, de asemenea, să acționeze conform concepțiilor strategice din acea perioadă, care considerau că misiunea rezistenței militare din țările ocupate de Germania constă înainte de toate în activitatea de spionaj și pregătirea militară iar mai târziu în aceea de sabotaj și diversiune ⁸⁹. Lupta de partizani urma să fie organizată în ajunul eliberării țării. Mergind pe această linie ordinul nr. 2 al Comandamentului principal al U.L.A. din 16 ianuarie 1940 preciza planul acțiunilor care trebuiau să fie organizate în țară în următoarea ordine: stringerea de informații, pregătirea militară, sabotajul, represaliile, diversiunile și în ultima fază insurecția. Acestea urmau să fie îndeplinite pe etape și cu pierderi minime. Prin același ordin colonelul Ștefan Rowecki „Grot” a fost numit „comandant al U.L.A. pe întregul teritoriu aflat sub ocupație”. Sarcina principală a U.L.A. rămânea însă activitatea de pregătire a unor forțe armate regulate care să intre în acțiune în momentul începerii eliberării țării de către aliații apuseni.

Generalul Sikorski a interzis ca în această perioadă să se desfășoare pe teritoriul țării acțiuni armate deschise împotriva ocupanților, indicație pe care comandamentul principal al U.L.A. — a respectat-o cu strictețe. El a manifestat o atitudine negativă față de acțiunile maiorului „Hubal”, fapt care l-a determinat pe Ștefan Rowecki să-l califice pe maior drept „ofițer indisciplinat” și să îi ceară, în martie 1940, să-și dizolve detașamentul ⁹⁰. În practică, o mai mare amploare a cunoscut activitatea de stringere de informații despre inamic. Activitatea de sabotare a producției de război

⁸⁷ Maria Turlejska, *Krótki zarys*, p. 396.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ Stanisław, Okęcji, *Op. cit.* p. 23–24.

⁹⁰ Maria Turlejska, *Krótki zarys*, p. 402.

hitleriste s-a concretizat, în această perioadă, în acțiunile unor organizații sau muncitori din fabricile de armament sau de la căile ferate care au distrus materii prime, mașini și unelte, mijloace de transport.

În afara celor două mari organizații cu caracter militar — S.V.P. și U.L.A., la sfârșitul anului 1939 începutul anului 1940, în Polonia acționau peste 100 de grupuri și organizații clandestine care și-au creat mai devreme sau mai târziu formațiuni militare proprii⁹¹. Printre formațiunile cu caracter militar sau politic-militar create în perioada care ne-am referit amintim: Polonia independentă — P.I. (Polska Nepodległa — P.N.) Organizația militară poloneză O.M.P. (Polska Organizacja Zbrojna — P.O.Z.), Organizația poloneză de luptă — P.P.L. (Polska Organizacja Bojowa — P.O.B.), Uniunea vulturului alb — P.V.A. (Związek Orła Białego — Z.O.B.), Mușchetarii (Muzkietrzy), Garda Apărării Naționale — G.A.N. (Gwardia Obrony Narodowej — G.O.N.), Organizația poloneză a vulturului alb „Resurecție” — O.P.V.A. „R” (Polska Organizacja Białego Orła „Resurecție” — P.O.B.O. — „R”) Aceste organizații s-au subordonat cu timpul guvernului din emigrație iar unele și Comandamentul principal al U.L.A. Majoritatea lor au organizat diferite acțiuni de stringere de informații, sabotaj și diversiune⁹². O însemnată activitate a desfășurat și organizația militară Comanda sau Corpul Apărătorilor Poloniei — C.A.P. (Komenda sau Korpus Obronców Polski — K.O.P.) a cărei activitate a început în octombrie 1939 și a fost legată nu atât de guvernul din emigrație cât de persoana generalului Sikorski. A manifestat o atitudine negativă față de U.L.A. și concepțiile reprezentate de această organizație. De la început a desfășurat o largă activitate militară de sabotaj și diversiune precum și o muncă bine organizată de propagandă în rîndurile tineretului pentru a-l feri de demoralizare⁹³. Amintim mai pe larg de activitatea acestei organizații pentru că o filială de a ei a acționat pe teritoriul României. Conducerea filialei a fost deținută de căpitanul în rezervă Stanisław Zabielli și colonelul Stanisław Zawadzki. Aceștia au colaborat cu o serie de militari aflați pe teritoriul României (locotenenții Krasinski, E. Zieliński, St. Szarlaty, căpitanul E. Terlo) precum și cu o serie de polonezi stabiliți pe teritoriul României (între alții un anume Wojciechowski, și J. Protowski din București). Misiunea filialei a fost de a facilita militarilor polonezi aflați pe teritoriul românesc menținerea legăturilor cu familiile din țară îndeplinind concomitent și funcția de bază de legătură între conducerea organizației din țară și guvernul polonez de emigrație⁹⁴.

⁹¹ *Historia Polskiego ruchu robotniczego*, vol. cit. p. 14.

⁹² În această perioadă s-au creat și o serie de organizații cu caracter extremist sau anticomunist ca Ordinul crucii și spadei (Zakon Krzyżai Miecza — Z.K.M.) de factură catolică, grupul „Trezirea” (Pobudka) sau Organizația de luptă Răsărit (Bojowa Organizacja Wschód — B.O.W.) Vezi pe larg T. Tornogródzki, R. Tryc, *Op. cit.* p. 250—274.

⁹³ Inițial în problemele social politice organizația nu a avut o poziție clară. Platforma sa care viza concentrarea în această organizație a indivizilor din diverse straturi sociale a avut la bază lozincă luptei pentru o Polonie liberă și democratică. În ianuarie 1940 se delimitează hotărît de sanație iar un an mai târziu în articolul *Despre refacerea socială* publicat în propriul organ de presă „Polska żyje” (Polonia trăiește) își precizează atitudinea față de transformările ce trebuiau să aibă loc în țara eliberată în care urma să fie înlăturată orice posibilitate a exploatării omului de către om. „Polska żyje” nr. 87 din 1941.

⁹⁴ După înfrîngerea Franței căpitanul Zabielli s-a reîntors în Polonia. Din această perioadă întreaga activitate clandestină a filialei C.A.P. din România a fost condusă de colonelul Zawadzki. În iulie 1943 a sosit la el un emisar al organizației militare a socialistilor de stînga

Paralel cu organizarea rezistenței clandestine militare, în Polonia s-a dezvoltat și rezistența clandestină politică. În februarie 1940, în urma continuării eforturilor generalului Tokorzewski, a fost creat Comitetul Politic de Înțelegere — C.P.I. (Polski Komitet Porozumiewawczy — P.K.P.) de pe lângă U.L.A.⁹⁵ care grupa pe reprezentanții a trei partide : național, țărănesc și socialist⁹⁶. Intenția C.P.I. a fost de a prelua conducerea rezistenței politice și militare clandestine din țară. Urmărind separarea celor două rezistențe, deasemenea, pentru a împiedica crearea unui al doilea centru politic independent în țară, guvernul W. Sikorski a luat inițiativa creării așa numitului Departament al delegatului guvernului din emigrație care urma să acționeze în țară și să fie conducătorul politic, suprem al rezistenței interne. Rolul partidelor politice concentrate în C.P.I. pe care W. Sikorski l-a recunoscut, urma, conform intenției generalului să fie limitat la cel consultativ. În plus, guvernul din emigrație a cerut includerea în componența C.P.I. a unui al patrulea partid — Partidul Muncii, aflat sub influența generalului Sikorski. Măsurile luate în primele luni ale anului 1940 de guvernul din emigrație, în scopul realizării propriilor sale concepții de organizare a rezistenței politice din țară, a întâmpinat opoziția partidelor politice din Polonia care tindeau la rîndul lor să subordoneze hotărîrilor Comitetului Politic activitatea delegatului guvernului. Aceste divergențe au continuat și după trimiterea în țară, în mai 1940, a delegatului provizoriu al guvernului din emigrație—colonelul T. Skorobohaty-Jakubowski, pseudonim „Wogiel”.

În cadrul rezistenței clandestine poloneze din țară s-au conturat de la început două curente : 1. curentul de stînga, cuprinzînd pe comuniști, socialiștii de stînga și activiștii radicali ai mișcării țărănești precum și o serie de persoane cu vederi apropiate, care la început a desfășurat o activitate restrînsă ca urmare a situației organizatorice în care se aflau ; 2. Curentul de dreapta care grupa organizații politice și militare cu orientare politică foarte diferențiată (de la socialiști și țărăniști de dreapta pînă la endeti. Relativ rapid și-au refăcut organizațiile clandestine, grupările politice tradiționale. În octombrie 1939 s-a încadrat în activitatea clandestină Partidul Național și Organizația Național-Radicală, „Falanga” (O.N.R. „Falanga”), organizație de tip fascist din cadrul Democrației Naționale (Narodowa Demokracja prescurtat Endeția). În cursul anului 1940 s-a reorganizat Democrația Creștină (Chrześcijańska Demokracja —

Armata Populară Poloneză — A.P.P. (Polska Armia Ludowa — P.A.L.) care i-a adus la cunoștință fuziunea C.A.P. cu A.P.P. De la această dată filiala C.A.P. din România a intrat în noua organizație și a depus jurămîntul. După 23 august 1944 cu Consimțămîntul organelor românești și sovietice această filială a organizat o grupă de informare și cercetare care a colaborat cu unitățile sovietice. În cele din urmă întreaga grupă s-a reintors în Polonia. Vezi pe larg Mihal Wiśniewski, *Z. historii powstania i działalności Komendy Obranców Polski* (Din istoria creării și activității Comandei Apărătorilor Poloniei) în „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1967, nr. 3, p. 224—256.

⁹⁵ Ștefan Korobronski, *W imieniu Rzeczypospolitej*, (În numele Republicii Polone)(Paryz), 1954, p. 23, 29—30.

⁹⁶ *Polski ruch robotniczy w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej. Wrzesień 1939—styczeń 1945 (Mișcarea muncitorească poloneză din perioada războiului și ocupației hitleriste. Septembrie 1939 — ianuarie 1945)* — (Lucrare colectivă) Warszawa, 1964, p. 40, în continuare *Polski ruch robotniczy*.

prescurtat Hadeția) în cadrul căreia un rol important îl va juca Partidul Muncii⁹⁷ și organizația „Unia”. Ambele grupări politice au acordat inițial atenție creării unor organizații militare proprii contînd pe faptul că soarta războiului va fi horătită de frontul apusean și urmărind preluarea puterii în Polonia eliberată⁹⁸. Ele au fost legate de guvernul din emigrație și au promovat politica acestuia. Tot în anul 1940 și-a reluat activitatea Partidul Democrat — P.D. (Stronictwo Demhkratyczne — S.D.) și Acțiunea Populară Poloneză pentru Independență — A.P.P.I. (Polska Ludowa Akcja Niepodlegosciowa — P.L.A.N), cunoscută sub denumirea de „Gruparea democraților”.

Sanația, rămasă sub focul criticii generale ca direct răspunzătoare de înfrîngerea din septembrie 1939, nu și-a refăcut în această perioadă organizațiile sale politice. Fără a se manifesta oficial, Sanația a preluat, prin intermediul cadrelor sale, conducerea politică a unor organizații militare clandestine ce se organizau⁹⁹.

Mișcarea țărănească a trecut în primele luni ale ocupației prin serioase greutăți organizatorice. Liderul P.Ț., W. Witos, fusese arestat de către organele hitleriste, la scurt timp după ocuparea țării. Totodată, fuseseră arestați și alți membri ai Comitetului Executiv Superior al P.Ț. A doua persoană după Witos care s-a bucurat de mare autoritate în cadrul mișcării țărănești a fost Maciej Rataj. La sfîrșitul anului 1939 a fost și el arestat. De aceste greutăți au încercat să se folosească sanațiștii care au creat pe lingă Comandamentul Principal al S.V.P. iar apoi al U.L.A. o secție a organizației de tineret Uniunea Tineretului Sătesc din Republica Polonă „Wici” — U.T.S.—R.P. „Wici” (Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polski „Wici”—Z.M.W. „Wici”)¹⁰⁰, reușind să atragă în cadrul ei un număr însemnat de tineri¹⁰¹. Concomitent activiștii fostei organizații sanatisse de tineret „Siew”¹⁰² au creat la sfîrșitul anului 1939 — începutul

⁹⁷ După pierderile mari suferite în septembrie 1939 activiștii din țară ai Partidului Muncii au restabilit primele contacte și au trecut la reluarea activității în condiții de clandestinitate. Extrem de activ în această direcție a fost preotul Z. Kaczyński care, în septembrie 1939, s-a refugiat în România. Deja de aici s-a orientat că în fruntea guvernului va veni generalul Sikorski. Ca atare, reîntors la scurt timp în țară, a orientat activitatea liderilor Partidului Muncii în direcția sprijinirii guvernului din emigrație. La sfîrșitul lunii februarie — începutul lunii martie 1940, a avut loc la Varșovia ședința frunțașilor partidului rămași în țară la care a fost desemnat Comitetul Executiv al P.M. și au fost stabilite principalele lui scopuri în perioada ocupației: să sprijine fără rezerve guvernul Sikorski și organizația militară din țară creată de acesta, să mențină contacte cu erarhia bisericească. T. T. Tarnogródzki; R. Tryc, *Polskie organizacje konspiracyjne*, p. 267—269.

⁹⁸ *Historia polskiego ruchu robotniczego*, vol. cit., p. 15.

⁹⁹ Antoni Przygoński, *Polski ruch oporu*, p. 14.

¹⁰⁰ Organizație țărănească de tineret cu caracter cultural-educativ. A fost creată în 1928 și a preluat numele de „Wici” după titlul organului său de presă. A fost apropiată de P.Ț. și s-a aflat în opoziția față de sanație. În anii treizeci a colaborat cu Uniunea Tineretului Comunist.

¹⁰¹ J. Borkowski; E. Duraczyński, *Ruch ludowy i procesy radykalizacji na wsi w okresie okupacji 1939—1944*, (Mișcarea țărănească și procesele radicalizării la sate în perioada ocupației 1939—1944), în „Problemy wojny i okupacji”, p. 162—163.

¹⁰² A fost fondată în 1919 la Varșovia, ca secție a Uniunii centrale a cercurilor agricole. În principal s-a ocupat de munca culturală. În 1928 sanația s-a străduit să-și subordoneze această organizație. Majoritatea membrilor consiliului de conducere al organizației s-au opus și au creat U.T.S. R.P. „Wici”, „Siew” a devenit exponentul sanației în rîndul tineretului.

anului 1940 organizația militară cunoscută sub denumirea de „Raclwice”, prin intermediul căreia au dobândit influență în rîndul țărăniștilor¹⁰³. Neliniștiți de lipsa unei conduceri precum și de pătrunderea elementelor sanatiște în rîndurile mișcării țărănești, activiștii locali au luat inițiativa refacerii organizației de jos. La sfîrșitul lunii februarie 1940 au convocat la Lublin o consfătuire care a hotărît începerea activității clandestine a P.Ț. și a desemnat conducerea provizorie care a adoptat, criptonimul „Roch”, de unde și denumirea partidului de P.Ț. „Roch”. Imediat după Consfătuire a fost eliberat din închisoare Maciej Rataj. El s-a hotărît să preia conducerea mișcării țărănești, fără a renunța însă să participe la activitatea Comitetului Politic de Înțelegere care luase deja legătura cu guvernul din emigrație. În practică aceasta a condus la legarea mișcării țărănești de tabăra burgheză și angajarea ei pe linia politicii guvernului din emigrație.

Atitudinea conducerii P.Ț. „Roch” față de guvernul din emigrație și exponenții lui din țară a produs nemulțumire în rîndul activiștilor radicali ai mișcării. Pe acest fond în rîndul organizației au început să se manifeste deosebiri de vederi, fapt care s-a repercutat asupra coeziunii ei interne. În plus această mișcare a cuprins de la început în rîndurile sale oameni de diverse convingeri politice, de la proșanatiști la activiști radicali care deseori simpatizau cu comuniștii¹⁰⁴.

O puternică lovitură a primit mișcarea țărănească în momentul noii arestări a lui Maciej Rataj și apoi a suprimării lui de către ocupanți. Urmașul său în C.P.I. Stefan Korobroński, a manifestat o atitudine de cedare mult mai pronunțată în fața reprezentanților grupărilor burgheze și ai sanației din cadrul U.L.A.

Printr-o criză și mai profundă a trecut, după septembrie 1939, mișcarea socialistă. În diferite cercuri și grupuri socialiste s-au desfășurat discuții aprinse pe tema perspectivei mișcării¹⁰⁵. Dar, încă în timpul apărării Varșoviei, contrar atitudinii majorității activului local al P.S.P., care a colaborat cu comuniștii și țărăniștii radicali, liderii din Comitetul Central Executiv al P.S.P. și-au căutat aliați îndeosebi în rîndurile grupărilor de dreapta. La propunerea lui Zygmunt Zaremba, principal lider al P.S.P., activiștii socialiști aflați la Varșovia au hotărît să declare dizolvarea partidului, fapt care a provocat nemulțumire în rîndul mișcării. După unele încercări de refacere a partidului în condiții clandestine, a avut loc în octombrie 1939, o ședință a conducerii de dreapta a fostului P.S.P. la care s-a hotărît crearea unei noi organizații. La începutul anului 1940 aceasta a primit denumirea de Conducerea centrală a mișcării maselor muncitoare de la orașe și sate „Libertate, Egalitate, Independență” (Centralne Kierownictwo Ruchu Mas Pracujacych Miast i Wsi „Wolności, Rowności, Niepodległości”) cunoscută în vorbirea curentă ca L.E.I.” („W.R.N.”) iar partidul ca P.S.P. „L.E.I.”

¹⁰³ *Historia polskiego ruchu robotniczego, vol. cit.*, p. 16.

¹⁰⁴ J. Borkowski; E. Duraczyński, *Op. cit.*, p. 163; E. Duraczyński și alții, *Krótki zarys ruchu łódzkiego*, (Scurtă schiță a mișcării țărănești), Ediția a II-a, Warszawa, 1971, L.S.W., p. 214—226.

¹⁰⁵ A. Przygoński, *Polityka i działalność lewicy socjalistycznej w latach 1939—1944* (Politica și activitatea stîngii socialiste în anii 1939—1944) în: „Problemy wojny i okupacji”, p. 134; *Polski ruch robotniczy w czasie wojny*, p. 56—58.

(P.P.S. „W.R.N.”). Creînd această organizație, liderii fostului Comitet Central Executiv al P.S.P. au exclus din cadrul ei pe socialiștii de stînga cum s-a întîmplat de pildă cu Norbert Barlicki, Stanisław Dubois, Adam Próchnik și alții.

Politica liderilor de dreapta ai P.S.P. a provocat criză politică și organizatorică în cadrul mișcării socialiste. P.S.P. „L.E.I.” urmărea unirea socialiștilor, țărăniștilor și a adeptilor lui Pilsudski într-un singur bloc politic¹⁰⁶. Ca atare, ei s-au străduit să determine o însemnată parte a clasei muncitoare să sprijine politica guvernului din emigrație. Scopul urmărit de liderii P.S.P. „L.E.I.” nu a fost acceptat de o importantă parte a activiștilor socialiști, îndeosebi de cei care în perioada antebelică fuseseră adepții frontului unic muncitoresc. Datorită acestui fapt P.S.P. „L.E.I.” a fost de la început o organizație neunitară din punct de vedere politico-ideologic. Organizațiile locale ale socialiștilor au supus unei critici aspre politica liderilor acestui partid obligîndu-l să manifeste o atitudine mai fermă față de modul în care era concepută conducerea rezistenței clandestine din țară. De aceea inițial P.S.P. „L.E.I.” s-a pronunțat pentru „primatul țării” în luarea principalelor hotărîri care o priveau¹⁰⁷. Ideea a fost exprimată încă din noiembrie 1939¹⁰⁸ reconfirmată la Conferința P.S.P. „L.E.I.” din mai 1940¹⁰⁹ și și-a găsit expresia politică în propunerile de creare în țară a guvernului, făcute de P.S.P. „L.E.I.”, în decembrie 1939 și ianuarie 1940. În practică însă conducerea acestui partid a sprijinit guvernul din emigrație și organizația lui militară — U.L.A., care la rîndul ei a urmărit să-și subordoneze întreaga mișcare de rezistență din țară.

Un element care a facilitat activitatea liderilor P.S.P. „L.E.O.” a fost atitudinea masei membrilor de partid față de tradițiile P.S.P. și grija de a nu scinda mișcarea socialistă. În primele luni ale ocupației aceste considerente au influențat în mare măsură și atitudinea majorității vechilor activiști ai P.S.P. adepți ai frontului unic. Numai pe măsura pășirii liderilor P.S.P. „L.E.I.” pe poziții de dreapta tot mai accentuate, în rîndul socialiștilor adepți ai frontului unic, s-a maturizat conștiința necesității căutării unor noi căi de ieșire din situația în care se găsea mișcarea. Aceste căutări s-au circumscris într-un proces complex și lent. În primăvara anului 1940 au fost făcuți primii pași spre consolidarea diferitelor grupări ale stîngii socialiste. Unirea acestora s-a făcut în jurul gazetei „Barykada Wolności” (Baricada libertății)¹¹⁰ editată, începînd din februarie 1940, de un grup de socialiști condus de Stanisław Dubois.

¹⁰⁶ *Historia polskiego ruchu robotniczego, Vol. III*, p. 17.

¹⁰⁷ E. Duraczyński, *Op. cit.*, p. 205.

¹⁰⁸ Recunoscîndu-se guvernul din emigrație și Consiliul Național „ca reprezentanți autorizați ai statului polonez” s-a precizat că din primele momente ale ocupației și renașterii vieții politice în Polonia, în condiții de conspirativitate „a fost respectat dreptul deplin al țării de a decide asupra vieții sale viitoare” „W.R.N.” din 30 noiembrie — 13 decembrie 1939.

¹⁰⁹ În rezoluția Conferinței se arată că „emigrația și guvernul din străinătate trebuie să sprijine activitatea țării înainte de toate prin reprezentarea ei în cadrul emigrației și al armatei poloneze. Restul problemelor care hotărăsc pregătirea politică și militară a țării în momentul de răscruce trebuie lăsat în întregime în seama organizațiilor care luptă împotriva ocupației în țară”. „W.R.N.” din mai 1940.

¹¹⁰ *Polski ruch robotniczy w czasie wojny*, p. 77.

Aceștia s-au pronunțat împotriva activității politico-ideologice a conducerii P.S.P. „L.E.I.” ai cărei reprezentanți au intrat în componența Comitetului Politic de Înțelegere cu intenția de a reprezenta în cadrul acestuia întreaga mișcare socialistă. După căderea în mâinile hitleriștilor în vara anului 1940 a grupului care edita gazeta amintită procesul de delimitare a socialiștilor de stînga a fost serios frinat¹¹¹. Așadar, în prima perioadă a ocupației, stînga socialistă a inițiat doar începuturile unei activități clandestine independente și s-a delimitat hotărît de sanație.

Ocupația hitleristă a găsit mișcarea comunistă poloneză într-o situație foarte grea. Activitatea comuniștilor, ca urmare a dizolvării Partidului Comunist Polonez de către Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste, era dezorganizată și derutată¹¹². Apărarea țării în septembrie 1939 a creat o atmosferă favorabilă regroupării mișcării comuniste din Polonia. Comuniștii s-au încadrat în lupta împotriva agresorilor exprimîndu-și prin aceasta atașamentul față de independența și libertatea țării și ura lor neîmpăcată față de fascism. Atitudinea patriotică a comuniștilor s-a manifestat îndeosebi în timpul apărării Varșoviei¹¹³. Ei au participat în toate sectoarele de luptă, îndeosebi în cadrul Brigăzii muncitorești de apărare a Varșoviei și a Comitetului de ajutor social, colaborînd strîns cu socialiștii adepți ai frontului unic. Mulți dintre ei fuseseră deținuți politici care au ieșit cu forța din închisori, grăbindu-se să intre în primele linii ale luptei împotriva agresorilor. Pericolul care amenința pe comuniștii polonezi era cu atît mai mare cu cît în mâinile organelor de ocupație germane căzuseră cartotecile cu evidența comuniștilor întocmită de poliția poloneză.

O mare influență asupra situației și atitudinii comuniștilor polonezi au avut-o și aprecierile Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste cu privire la caracterul războiului în curs. La scurt timp după izbucnirea conflagrației, C.E. al I.C. a apreciat caracterul războiului care izbucnise drept imperialist de ambele părți și a trasat sarcinile care stăteau în fața mișcării comuniste internaționale¹¹⁴. Directivele Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste nu au precizat cu claritate caracterul războiului germano-polonez din septembrie 1939, lăsînd să se înțeleagă că lupta de apărare a poporului polonez împotriva cîmpitorilor hitleriști ar fi avut caracterul unui război nejust¹¹⁵. Aceste aprecieri nu au rămas, în prima perioadă a ocupației, fără urmări asupra atitudinii comuniștilor polonezi din țară. Ele au devenit obiectul unor vii discuții în cadrul cărora s-a urmărit precizarea atitudinii și liniei pe care mișcarea comunistă poloneză trebuie s-o urmeze în noile condiții ale ocupației.

Inițial comuniștii polonezi au rămas adepți ai directivelor Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, considerînd războiul dintre

¹¹¹ Antoni Przygoński, *Op. cit.*, p. 137.

¹¹² *Historia polskiego ruchu robotniczego*, p. 20; *Polski ruch robotniczy w czasie wojny*, p. 63; M. Malinowski, *Kształtowanie się złożeń programowych polskiego ruchu komunistycznego w latach 1939—1942* (Conturarea prevederilor programatice ale mișcării comuniste poloneze în anii 1939—1942) în: „Z pola walki”, Warszawa, 1961, nr. 4, p. 25—26.

¹¹³ Vezi pe larg, M. Malinowski, *Geneza P.P.R.* Warszawa, 1972, K.i.W., cap. III, p. 78—790.

¹¹⁴ vezi pe larg G. Dimitrov, *Vojna i rabocitii klass kapitalisticeskth stran*, în: „Kommunisticeskii International”, VIII. IX, nr. 8—9/1939, p. 23—26.

¹¹⁵ *Polski ruch robotniczy w czasie wojny*, p. 64; *Historia polskiego ruchu robotniczego*, vol. cit., p. 22.

țările capitaliste ca război imperialist și nejust. În marea lor majoritate ei au apreciat însă lupta de apărare purtată de armată, de masele populare din Polonia — în septembrie 1939 — ca o acțiune dreaptă, cu caracter antihitlerist ¹¹⁶, și au subliniat necesitatea luptei împotriva ocupanților hitleriști ¹¹⁷.

O problemă fundamentală care se punea în această perioadă în fața mișcării comuniste în Polonia era refacerea partidului. Se impunea totodată aprecierea noii situații create ca urmare a ocupării țării în vederea elaborării unui nou program și al unei noi tactici adecvate situației radical schimbate. Ambele sarcini nu erau de loc ușoare. Luând hotărârea dizolvării P.C.P., Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste a avertizat pe comuniștii polonezi că partidul va putea fi refăcut numai din inițiativa sa și că orice încercare de refacere a partidului fără aprobarea lui va fi considerată drept provocare ¹¹⁸. Legat de aceasta, în prima perioadă a ocupației, comuniștii polonezi au manifestat rezerve față de începerea unei activități organizate fără consimțământul organelor Cominternului. De aceea, inițial, ei și-au desfășurat activitatea în grupuri răslețe în cadrul cărora au luat în dezbateră noua situație în care se afla țara, poporul și mișcarea comunistă.

La sfârșitul anului 1939 începutul anului 1940 își fac apariția și primele organizații create de comuniști ca de pildă Asociația prietenilor U.R.S.S. (Stowarzyszenie Przyjaciół Z.S.R.R.). Caracteristic acestei perioade a fost faptul că grupurile de comuniști și organizațiile din centrele muncitorești, inițiate și conduse de comuniști au trecut din primele zile ale ocupației, la lupta activă împotriva cotropitorilor organizând acțiuni de sabotaj și diversiune îndeosebi în industrie și transporturi. Important a fost de asemenea faptul că în multe cazuri în cadrul acestor grupuri și organizații alături de foștii membri ai P.C.P. s-au aflat și activiști socialiști adepți ai frontului unic, țărăniști radicali, reprezentanți ai intelctualității precum și sindicaliști antifasciști ¹¹⁹.

Organizațiile politice clandestine de care am amintit au trecut și ele în această perioadă la crearea unor formațiuni militare ca de pildă Organizația Militară Națională (Naródowa Organizacja Wojskowa — N.O.W.) subordonată Endeției, Straja țărănească (Chłopska Straża prescurtat Chłostr) transformată mai târziu în Batalioane țărănești (Bataliony Chłopskie — B.Ch) subordonate Partidului Țărănesc, Garda Populară „L.E.I.” (Gwardia Ludowa „W.R.N.”) transformată apoi în Organizația Militară a P.S.P. „L.E.I.” — O.M.P.S.P. „L.E.I.” (Organizacja Wojskowa P.P.S. „W.R.N.”).

Așa dar în perioada de sfârșit a anului 1939 și începutul anului 1940, în cadrul rezistenței poloneze au loc delimitări de poziții, căutări ale unor forme de organizare militară și politică. Cu toate că în această perioadă problema conducerii mișcării de rezistență rămâne încă o problemă deschisă, atât în țară cât și în emigrație se creează foruri și organizații care vor

¹¹⁶ M. Malinowski, *Kształowanie się założeń programowych*, p. 27—28.

¹¹⁷ *Historia polskiego ruchu robotniczego*, Vol. cit., p. 23—24.

¹¹⁸ *Polski ruch robotniczy w czasie wojny*, p. 65; M. Malinowski, *Geneza P.P.R.*, p. 156.

¹¹⁹ *Historia polskiego ruchu robotniczego*, p. 30.

căuta să preia conducerea acestei mișcări, proces ce se va amplifica îndeosebi începînd din a doua jumătate a anului 1940.

În această perioadă pe teritoriul țării noastre au trecut numeroase personalități ale vieții politice poloneze din rîndul cărora au fost desemnați viitorii membri ai guvernului din emigrație. Totodată dintre militarii polonezi refugiați în România au fost recrutați mulți ostași ai armatei poloneze create în Apus. România a fost în perioada respectivă un loc prielnic pentru dezvoltarea legăturilor dintre unele organizații ale rezistenței din țară și factori politici din emigrație. Era aceasta o continuare firească a atitudinii prietenești adoptate de poporul român față de poporul polonez greu încercat și de care acesta din urmă s-a putut bucura încă din momentul declanșării agresiunii naziste asupra Poloniei.

QUELQUES ASPECTS DES DÉBUTS DU MOUVEMENT DE RÉSISTANCE POLONAIS

RÉSUMÉ

La période de la deuxième guerre mondiale occupe dans l'histoire de la Pologne une place particulière. L'auteur de l'étude présente une série d'aspects du commencement de la résistance polonaise. Dans une brève introduction on présente l'évolution de la politique intérieure et extérieure promue par les milieux dirigeants polonais pendant la période qui a précédé la deuxième guerre mondiale, dans le contexte de l'évolution rapide et complexe de la situation internationale, l'agression de l'Allemagne hitlérienne contre la Pologne en septembre 1939 et le déclenchement de la deuxième guerre mondiale, l'héroïsme dont ont fait preuve les soldats et le peuple polonais dans la lutte inégale avec l'agresseur nazi et la politique d'occupation promue par celui-ci après la défaite de la Pologne en septembre.

On présente ensuite les traits caractéristiques du mouvement de résistance de Pologne, étant démontré le fait que dès le début, la résistance spontanée et celle organisée ont été étroitement liées. On fournit également des données concernant la constitution dans l'émigration des nouvelles autorités polonaises, le caractère du gouvernement Sikorski et la politique promue par celui-ci vers la fin de 1939 et le début de l'année suivante. Dès cette période, dans la résistance polonaise se font jour des délimitations de positions quant aux formes d'organisation et de lutte contre l'envahisseur. Durant cette même étape, le problème touchant la direction du mouvement de résistance demeure en suspens. Néanmoins, tant dans le pays qu'à l'étranger l'on verra apparaître des facteurs et organisations qui essayeront d'assumer la direction du mouvement.

L'auteur de l'étude souligne que la Roumanie a constitué un endroit favorable au développement des rapports entre certaines organisations du mouvement polonais du pays et les facteurs politiques de l'émigration. C'était là une continuation de l'attitude amicale adoptée par le peuple roumain envers le peuple polonais durement éprouvé et dont ce dernier a pu bénéficier dès le moment du déclenchement de l'agression nazie contre la Pologne.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

OCUPAREA ZONEI DEMILITARIZATE A RINULUI DE CĂTRE NAZIȘTI (7 martie 1936) ÎN UNELE LUCRĂRI DIN ISTORIOGRAFIA CONTEMPORANĂ

Momentul ocupării zonei demilitarizate a Rinului de către hitleriști, 7 martie 1936, este, pe drept cuvânt, considerat ca un moment crucial, marcînd, cu deosebită tărie, cele mai importante laturi ale crizei antebelice.

Historicii europeni, îndeosebi, au purces, de aceea, la noi și noi cercetări în arhive, în presă, în artă, literatură etc., studiind în forme multilaterale acest fenomen istoric, prezentat pînă acum în majoritatea lucrărilor de specialitate, doar sub aspecte diplomatico-politice.

În consecință, a apărut, în mod obiectiv, necesitatea unei largi investigații, a cercetării unor domenii neexplorate încă în acest sens, ajungîndu-se astfel la rezultate și la concluzii destinate să adîncească tabloul istoric, prin prezentarea unor factori, unor elemente care nu fuseseră luate în considerație deloc sau fuseseră cercetate numai la suprafață. Istoria perioadei interbelice apare astfel în întreaga sa complexitate, în întreaga sa varietate, dacă nu ne-am referi decît la modul cum este înțeles și cum este înfățișat momentul 7 martie 1936.

S-au studiat mai înțeli antecedentele, punîndu-se în discuție problema atît de controversată a Renaniei, istoricii germani și francezi, aducînd remarcabile contribuții la elucidarea acestei deosebit de importante chestiuni¹.

Maurice Vaise, studiind doctrinele militare franceze în perioada anilor 1920, a stăruit în special asupra concepțiilor referitoare la semnificația liniei strategice a Rinului.

În acest scop a supus unei minuțioase analize tezele mareșalilor Foch și Pétain². Pentru mareșalul Foch, linia strategică a Rinului constituia un element fundamental în sistemul de apărare al Franței, urmînd să exercite o triplă funcțiune: instrument de coercițiune și de control³ față de Germania; instrument de protecție și de acoperire⁴ pentru Franța. Concomitent, își fac loc, așa cum atestă numeroase documente militare, tezele lui Pétain, privind organizarea defensivă a teritoriului, ceea ce va determina mai tîrziu construirea liniei Maginot⁵. Foch a replicat atunci, că aceasta nu înseamnă altceva „decît a te consacra înfrîngerii, voind să stabilești un nou zid chinezesc”⁶. Au triumfat tezele lui Pétain conform cărora „apărarea este superioară atacului”, satisfăcîndu-se, implicit, atît cererile pentru o diminuare a efortului militar național, cît și cele ridicate de conjunctura diplomatică⁷. Vaise își continuă investigațiile în întreaga decadă, constatînd că prin acordul semnat la Haga, la 30 august 1929, guvernul francez consimțînd la evacuarea Renaniei, satisfăcea, evident, cercurile economice care susțineau plata reparațiilor prin adoptarea planului Young, dar din nou, subliniază autorul,

¹ *Problèmes de la Rhénanie (1919—1930). Actes du Colloque d’Otzenhausen, 14—16 octobre 1974*, Centre de Recherches Relations Internationales de l’Université de Metz, Metz, 1975.

² Maurice Vaise, *La ligne stratégique du Rhin (1919—30)*, p. 2.

³ *Ibidem*, p. 2—3, p. 9—11.

⁴ *Ibidem*, în text „glacis protecteur”, „couverture”, p. 5—9.

⁵ Bertrand de Jouvenel, *D’une guerre à l’autre*, Calman-Lévy, Paris, 1940, p. 403—404. Istoricul, martor al evenimentelor, evocă ședința din 19 mai 1927 a Camerii deputaților, care a hotărît aproape în unanimitate construirea acestui instrument militar al Franței. El arată că ideea tacticii defensive cîștigase un mare loc în opinia publică franceză.

⁶ Maurice Vaise, *op. cit.*, p. 7, 8.

⁷ *Ibidem*, p. 8, 9.

se „abandona securitatea în favoarea reparațiilor”⁸. Aceasta, în ciuda notelor organelor militare (Biroul 3) care arătau că securitatea națională era diminuată, că acordul de conciliere de la Haga nu aducea nici o garanție, căci după retragerea trupelor franceze, nu se va mai putea cunoaște nimic din ceea ce se va petrece în zona demilitarizată a Rinului⁹.

În fond încă la sfârșitul decadelor, linia Rinului care trebuia să constituie un instrument de garanție pentru executarea tratatelor de către Germania, nu mai avea nici un fel de utilitate militară pentru Franța¹⁰. De altfel, ideea liniei strategice a Rinului a dispărut în 1930, când s-a început construirea liniei Maginot-Painlevé. Faptele au dovedit că doctrina militară a lui Foch ar fi fost mult mai utilă Franței și securității europene în genere dacă ea ar fi fost dezvoltată și, dacă clauzele cu caracter politic ar fi fost amendate¹¹.

Ocupându-se de caracterul organizatorico-politic al planului Foch, Jacques Bariéty consacră interesante și documentate studii tocmai acestor părți ale planului menționat. Foch, arată Bariéty, constituind în 1918, în Renania un puternic instrument militar, urmărea, concomitent, și organizarea unei activități politice. Când în aprilie 1919, a fost înființată Comisia interaliată pentru teritoriile renane, având la conducerea ei pe francezul Paul Tirard¹², s-a creat un aparat politic, economic, comercial și cultural¹³, destinat, în fond, să favorizeze curente separate¹⁴ ce tindeau la înfăptuirea unui stat renan. Împrejurările, create în 1923 prin ocuparea Ruhr-ului de către Franța, scot în evidență cu tărie acest fapt subliniat cu toate consecințele sale multilaterale și de istoricul vest-german Manfred Alexander¹⁵, în două studii, consacrate acestui eveniment.

Jacques Bariéty, examinând situația ce se crease, arată implicit și cauzele care au determinat pe Stresemann să ceară și să obțină la Locarno îndepărtarea din Comisia interaliată de control a tuturor delegațiilor care creaseră și dezvoltaseră organismul politico-economic-cultural, menit să servească unui viitor stat renan¹⁶. De altfel, cu toate strădaniile celor care susțineau acest punct de vedere, se știe, că Anglia s-a opus cu vehemență oricărei veleități franceze, în acest sens, chestiune analizată recent și de istoricul vest-german Hermann J. Rupieper¹⁷.

Reiese, așadar, cu prisosință faptul că încă la sfârșitul decadelor III-a, în lumina cauzelor interne și externe, menționate mai sus, linia strategică a Rinului nu mai avea pentru Franța semnificația, ce avusese în 1919, când se semnase tratatul de la Versailles.

⁸ Ibidem, p. 10; Jerzy Krasuski, *The Versailles System and the Origins of the Second World War* în „Acta Poloniae Historica”, nr. XXII/1970, p. 131. Susține teza legăturii reparațiilor cu problema Renaniei.

⁹ Ibidem, p. 11.

¹⁰ Ibidem, p. 12. La 17 decembrie 1926, mareșalul Pétain indica că linia de acoperire (couverture) trebuia plasată la frontiera Franței și nu pe Rin, și că nu trebuiau construite fortificații prea aproape de frontieră, ci la 30 km distanță. Teza lui Pétain se îndepărtează deci de ideea inviolabilității teritoriului național.

¹¹ Jacques Bariéty, *La haute Commission interalliée des territoires rhénans* în „Actes du Colloque d'Otzenhausen”, p. 15–28.

¹² Ibidem, p. 19, 20.

¹³ Deși Marea Britanie a inserat în statutul Comisiei interaliată clauze, ce nu permiteau Franței o politică activă în Renania, totuși în 1923, Tirard, arată Bariéty, a depus o susținută activitate pentru înființarea unui stat renan. Plin de interes este în acest sens studiul lui Jean-Marie Mayer, *La politique religieuse du gouvernement français et l'affaire rhénane 1920–23* în *Actes du Colloque d'Otzenhausen*, p. 29–58.

¹⁴ Vezi în acest sens, Jean-Claude Delbreil, *Les limites du nationalisme Barrésien: Barrés et la Rhénanie* în „Travaux et Recherches” 1973/2, Metz, 1974, p. 82, 83. La colocviul organizat de Academia națională din Metz la 9 decembrie 1973, cu ocazia comemorării a 50 de ani de la moartea lui Phillippe Barrés, s-a examinat poziția acestuia față de Renania. Barrés considera că spiritul renan este cu totul diferit de cel prusac și că prima sarcină a Franței este de a organiza Renania, în afara Prusiei.

¹⁵ Manfred Alexander, *Die Tschechoslovakiet und die Probleme der Ruhrbesetzung 1923*, „Bohemia” München 1971, vol. 12, p. 336; *Zur Reise von Marschall Foch nach Warschau und Prag im Frühjahr 1923*, „Bohemia” vol. 14, p. 289.

¹⁶ Jacques Bariéty, *op. cit.*, p. 27, 28; Jacques Bariéty, *L'administration des territoires rhénans occupés pendant la période de l'armistice, 11 Novembre 1918–18 Juin 1919* în „Travaux et Recherches” 1973/2, Centre de Recherches Relations Internationales de l'université de Metz, sous la direction de Raymond Poidevin, Metz, 1974, p. 59–78.

¹⁷ Hermann J. Rupieper, *Die Britische Rhetlandpolitik im Spannungsfeld der Anglo-Französischen Beziehungen* în *www.doccoremanica.ro* d'Otzenhausen, p. 89, 90 ș.a.

Se desprinde deci, pas cu pas, una dintre cauzele profunde, care a determinat poziția defetistă a Franței la 7 martie 1936.

Istoricii din Franța și din alte state au găsit, datorită laborioaselor cercetări și alte cauze care explică, nu numai atitudinea Franței la 7 martie 1936, ci și în mare măsură, nefasta politică de „appeasement”, adoptată față de Germania, politică, care a îngăduit celui de-al III-lea Reich să-și ducă nestînjinit, pernicioasa sa activitate agresivă și anexionistă.

Investigațiile lor s-au îndreptat de aceea, cu susținută atenție, asupra mijloacelor interne și externe de influențare a opiniei publice. Presa de toate nuanțele, periodicele vremii în care intelectualii de vază au luat o poziție indulgentă față de Germania hitleristă, au constituit, unul dintre obiectivele-cheie ale cercetării.

Cu puțin înainte de instaurarea hitlerismului în Germania, se remarcă în întreaga presă franceză — susține istoricul german Adolf Kimmel¹⁸, — aprecieri eronate asupra viitorului politic al național-socialismului și asupra lui Hitler însuși. În 1932, de pildă, ziare ca „Le Petit Parisien”, „Le Temps” sau „La Croix”, ca și multe altele încă, considerau că „Hitlerismul moare” și că „asupra Germaniei nu mai plutește coșmarul nazist”¹⁹. Concomitent, susține Kimmel, toate comentariile referitoare la Adolf Hitler aveau „o trăsătură comună” de „subestimare”²⁰, el fiind înfățișat ca un om mediocru, ca un parvenit lipsit de inteligență, fără vreo valoare politică²¹.

Pe o poziție similară, se situează și istoricul israelian Haim Shamir²², care subliniază și el subestimarea de către presa franceză a primejdiei naziste, ca și atitudinea nepăsătoare a acestei prese față de persecuțiile rasiale din al III-lea Reich. Franța, arată Shamir, era în 1933 cea mai mare putere militară din Europa și totuși cînd a izbucnit „erupția barbarismului de cealaltă parte a Rinului, ea s-a situat pe o poziție de stranie timiditate, astfel încît largi părți ale populației nu au fost capabile să înțeleagă consecințele „revoluției” hitleriste”²³.

Istoricul elvețian L. Mysyrowicz²⁴ scoate, de asemenea, în evidență gravele erori ale presei, ale publicațiilor, ale intelectualilor, erori care au dus la dezinformarea opiniei publice franceze. În acest sens, invocă cunoscutele reportaje ale lui Xavier de Hautecloque²⁵, care după o călătorie în al III-lea Reich, putea să afirme cu seninătate: „Nimic nu probează că un popor, guvernat de manieră hitleristă, nu va deveni înfiniit mai fericit, mai sănătos, mai puternic și mai bogat în perspective, decît vechile noastre țări din Occident închistate în letargia lor democratică”²⁶. Plînă și un publicist, de talia lui Raymond Cartier²⁷, arată Mysyrowicz, afirma că în al III-lea Reich „ținuta s-a ameliorat” odată cu venirea lui Hitler, ceea ce, adăuga Cartier, „pledează în favoarea regimului”²⁸.

Istoricul elvețian constată o similară superficialitate a observațiilor cu privire la al III-lea Reich, atît la unii mari ziariști, ca Philippe Barrès²⁹, care putea să afirme că poporul german și-a găsit în Hitler un stăpîn ce știe să fie „teribil” dar poate fi și „tinerete

¹⁸ Adolf Kimmel, *Le national-socialisme avant 1933 vu par la presse française* în „Travaux et Recherches” 1973 1, Centre de Recherches Relations Internationales de l’Université de Metz, Maison neuve Metz, 1973, p. 78—111.

¹⁹ *Ibidem*, p. 91.

²⁰ *Ibidem*, p. 94.

²¹ *Ibidem*; adaugă la p. 95. Presa franceză și Hitler: „este într-adevăr istoria unei necunoașteri totale”.

²² Haim Shamir, *French press reaction in 1933 to Hitler's anti-jewish policies*. Reprinted from The Wiener Library Bulletin, vol. XXV, nos. 1—2/1971, New series, nos. 22—23 by the Eastern Press Ltd. London and Keading, p. 23—33.

²³ *Ibidem*, p. 33.

²⁴ Ladislav Mysyrowicz, *L'image de l'Allemagne nationale-socialiste à travers les publications françaises des années 1933—39*, Colloque international *Les relations franco-allemandes entre 1933—39*, Editions du C.N.R.S., Paris, 1976, p. 117—136.

²⁵ Xavier de Hautecloque, *A l'ombre de la Croix Gammée*, Ed. de France, Paris, 1933.

²⁶ L. Mysyrowicz, *op. cit.*

²⁷ Raymond Cartier, *En l'an III de la Croix Gammée*, Nouvelle Société d’Editions, Paris, 1935.

²⁸ L. Mysyrowicz, *op. cit.*

²⁹ *Ibidem*.

și milă”³⁰; cit și la unii intelectuali de renume ca Raymond Aron, care manifesta indulgență pentru al III-lea Reich în cronicile sale³¹; sau ca Henri Brunschwig care își liniștea cititorii afirmând: „Să nu uităm că în Statele Unite se petrec zilnic fapte cu mult mai scandaloase decât cele ce ne indignează atîta în Germania”³². Aceasta, în timp ce Jules Romain dădea atîta credit statului nazist, încît afirma că Germania actuală nu e atît de virulentă și că este o evidentă eroare în a o califica astfel, dimpotrivă susținea el: „Trebuie să-i întindem mîna în mod loial”³³.

Istoricii au acordat, de asemenea o mare importanță rolului jucat de scriitorii. Responsabilitatea acestora, influența lor asupra opiniei publice franceze este, evident, analizată în amănunțime cu competență în istoriografia actuală. În acest sens, un deosebit interes oferă studiul istoricului literar Anny Detalle³⁴, care străluce asupra unor personalități de talia lui Gide, Malraux, Valéry, Montherlant, Mauriac ș.a. Consideră, de exemplu, că la Gide, conștiința referitoare la pericolul nazist, s-a dezvoltat foarte lent³⁵, căci în aprilie 1933 André Gide compara nazismul cu boulangismul, iar în mai 1933 scria despre „excelentul discurs a lui Hitler în Reichstag”³⁶. Șovăelile sau neînțelegerea situației reale au dispărut însă aproape cu totul în 1939, cînd în literatura franceză, afirmă A. Detalle au fost reafirmate valorile, ce triumfaseră în epoca clasicismului și a iluminismului: universalitatea, civilizația³⁷.

Totuși, unii intelectuali, ca Robert Brasillach, arată istoricul elvețian Pierre de Senarclens³⁸, devenit mai întîi colaboraționist din rațiune, deoarece considera că acest conflict de secole între Franța și Germania, trebuia să înceteze, a mers, pas cu pas, mai departe, ajungînd apogeul efectiv al celui de-al III-lea Reich³⁹. Și acesta, ca și toți scriitorii fasciști, colaboraționiști, afirmă de Senarclens, au fost crainicii „politicii de slăbiciune și de lașitate față de Germania nazistă, înainte de a se prăbuși în complezențele și colaborarea cu ocupantul”⁴⁰.

Responsabilitatea acestor scriitori, mai ales în perioada anilor 1933—1939, este foarte mare, căci asemenea lui Brasillach, ei au exercitat o serioasă influență pronazistă asupra opiniei publice franceze și nu numai franceze.

Într-o atmosferă poluată cu dezinformări și chiar cu idilizări ale regimului hitlerist, vocile realiste, publicațiile care arătau, cu obiectivitate, esența dictaturii naziste, își făceau cu greu drum. De pildă, revista „L’Allemagne contemporaine” publicată la Strasbourg, singura revistă științifică din Franța, consacrată studiilor de germanistică⁴¹, făcuse cunoscut, pe larg, esența, scopul real, ca și pericolul reprezentat de cel de-al III-lea Reich. Astfel, intelectuali ca René Capitant⁴², Charles Eisenmann, François Wendel⁴³ ș.a. au denunțat cu energie tarele culturii naziste, tarele unei societăți inexorabil rasiste, polițiste, totalitare. De asemenea, specialiști ca Jean Clad au avertizat asupra masivei reînmări, asupra mobilizării întregii economii naziste, în vederea războiului total⁴⁴. Ideile promovate de această publicație, arată

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 8, citează din Raymond Aron, *La révolution nationale en Allemagne*, în „Europe” din 15 sept. 1933.

³² *Ibidem*, citează pe Henry Brunschwig din *France—Allemagne 1934* (număr special. *Un an d’Hitlerisme*).

³³ *Ibidem*, citează din Jules Romain, *Le couple France—Allemagne*, Flammarion, Paris, 1935.

³⁴ Anny Detalle, *Apollon et Dionysos dans le débat ouvert par les écrivains français à propos de l’Allemagne entre 1933—39*, *Les Relations franco-allemande entre 1933—1939*, p. 57—74.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 3. De abia în 1934 Gide este conștient de pericolul nazist și prefațează manifestul lui Thomas Mann *Avertissement Européen*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Pierre de Senarclens, *Brasillach. Le fascisme et l’Allemagne, Les relations franco-allemandes entre 1933—1939*, p. 179—208.

³⁹ *Ibidem*. Citează din R. Brasillach, *Lettre à un soldat de la classe 60* în *Écrit à Fresnes*, Paris, Plon, 1967.

⁴⁰ Pierre de Senarclens, *op. cit.*

⁴¹ Louis Dupeux, *La Revue „L’Allemagne contemporaine” 1936—1939, Les Relations franco-allemande entre 1933—1939*, p. 167—177. Autorul arată că revista era preocupată și de problemele Europei centrale. Comitetul ce o patrona numărase printre membrii săi și pe Thomas Masaryk.

⁴² *Ibidem*, citează din articolul lui R. Capitant, *Thomas Hobbs et le IIIe Reich* din „L’Allemagne contemporaine” 20 aprilie 1936.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

Louis Dupeux, au pătruns însă tirziu și cu multă greutate în opinia publică, căci în Franța anilor 1933 domina un pacifism cu totul eronat în legătură cu Germania.

Una dintre grupările sociale, care milita în favoarea acestui pacifism avind o puternică influență, a fost și aceea reprezentată de Sindicatul național al institutorilor (S.N.I.)⁴⁵. Michèle Cointet Labrousse consideră că această grupare a jucat un rol fundamental în formarea pacifismului francez⁴⁶. Institutorii, care înflăcăraseră sentimentele patriotice, în ajunul și în timpul primului război mondial, se simțeau, într-un anumit fel, vinovați de marele măcel. De aceea, printre alte mijloace de propagare a pacifismului, S.N.I. publica în propria sa editură Dudel, manuale școlare antirăzboinice, neluând în considerare pericolul nazist. Cu institutorii și profesorii din Germania au stabilit legături culturale, istoricii din ambele state întinându-se și în anul 1935 și mai tirziu. Chiar în 1937, s-a ajuns la un acord cu istoricii hitleriști, privind multe probleme ale veacului al XVII-lea și chestiuni referitoare la originea primului război mondial. S.N.I. a publicat chiar concepțiile naziste despre istorie ale unor profesori ca Reimann și Herre⁴⁷. Pacifismul S.N.I.-ului s-a concretizat pe deplin însă în formele sale negative, conchide M. Cointet Labrousse, în acțiunea de completă susținere a guvernului Daladier în momentul semnării acordurilor de la München⁴⁸, când Franța își încălca angajamentele de aliată, abandonând Cehoslovacia.

Atari acțiuni, ca și altele cu caracter similar, au dus, arată cunoscutul istoric Gilbert Badia⁴⁹, la dezarmarea morală a tineretului francez, la un apolitism care a lăsat drum deschis nu numai propagandei pacifiste, ci și ideilor de subestimare a pericolului hitlerist.

Presa, conferințele și alte manifestări ale unor partide politice au avut, de asemenea un rol esențial în acțiunea de influențare și dezinformare a opiniei publice. De aceea, mulți istorici și-au orientat cercetările spre aceste partide.

Atenția s-a îndreptat, îndeosebi, asupra partidului socialist, în etapa când el a fost condus de Léon Blum.

Jacques Bariéty⁵⁰ consideră că Léon Blum promova cu atita ardoare profetismul pacifist a lui Jaurès înclăt acțiunea permanent pentru un pacifism integral, prin totală dezarmare, fără să țină seamă în mod practic, în cadrul circumstanțelor istorice de atunci, de consecințele unei atari politici. De aceea, subliniază el, se constată o atitudine deosebit de conciliatoristă a lui Blum și a S.F.I.O. față de agresivitatea hitleristă. K. Mazurowa⁵¹, referindu-se tot la S.F.I.O., la poziția acestuia față de-al III-lea Reich, scoate în evidență și faptul că acest partid dorea să lărgească cooperarea economică franco-germană, legind cit mai strins Germania într-un sistem economic internațional⁵². Este limpede, conchide istoricul polonez, că în cadrul S.F.I.O. se manifesta o neînțelegere completă cu privire la esența, la caracterul substanțial

⁴⁵ Michèle Cointet Labrousse, *Le Syndicat National des Instituteurs, Le Pacifisme et l'Allemagne (1937-1939) Les relations franco-allemandes entre 1933-1939*, p. 137-150.

⁴⁶ *Ibidem*, fundat în 1920, S.N.I. a reunit 100 000 de institutori din cei 137 000 ce posedă Franța pînă în 1937. S.N.I. reprezenta în 1939, 10% din Confédération générale du travail. Poseda ziarul „L'école libératrice” și o editură proprie.

⁴⁷ *Ibidem*, vezi și Georges Demartial, *La Haine de la vérité*, Ed. Rieder, Paris, f. a. p. 253, 254. Se reproduce din „Le Barrage” din 20 august 1936, articolul *La défense Nationale et les Instituteurs*. Se arată că în urma declarațiilor pacifiste făcute la congresul Instituturilor Senatului, ca ripostă, a votat o propunere potrivit căreia „datoria de a participa la apărarea națională să devină obiect de studiu obligatoriu”. Se considera deci că S.N.I. nu servea prin propaganda sa interesele naționale ale Franței.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁹ Gilbert Badia, *Un jeune français en Allemagne hitlérienne (1936-1938). Relations franco-allemandes entre 1933-1939*, p. 99-116, autorul și-a expus propria sa experiență de tînăr francez, profesor specializat în germanistică trimis să se perfecționeze în școlile din Germania anilor 1936-1938.

⁵⁰ Jacques Bariéty, *Léon Blum et l'Allemagne în Relations franco-allemandes 1933-1939*, p. 33-55.

⁵¹ K. Mazurowa, *La politique allemande des gouvernements et des principaux partis dans les années 1938-1939. Relations franco-allemandes entre 1933-1939*, p. 57-74.

⁵² K. Mazurowa, *op. cit.* Arată că această poziție a S.F.I.O. își are originea în „doctrina economică a lui Charles Spinasse și Léon Blum” și se referă la exemplul de cooperare franco-germană din vremea lui Aristide Briand. Pacifiștii integrali din S.F.I.O. de talia lui Paul Faure, arată Mazurowa, se temeau de perturbările economice ce puteau avea loc pe piața mondială în cazul în care Germania era „împinsă” spre război.

al celui de-al III-lea Reich, căci unele mici grupări din partid ajunseseră pînă acolo, încît considerau regimul nazist „ca o formă de guvernare necapitalistă”⁵³.

O atare atitudine nu putea decît să servească țelurile naziste, ceea ce se reflectă, constată Gilbert Badia în tonul moderat, aproape obiectiv în care „Völkischer Beobachter” prezenta activitatea guvernului Blum, menționînd faptul că primul ministru al Franței era evreu, tocmai într-o etapă cînd organul oficial menționat lansa atacuri vehemente cu caracter anti-semit⁵⁴. Dimpotrivă, Blum este felicitat pentru apărarea politicii de neintervenție în Spania iar unele discursuri ale sale, privind relațiile franco-germane, sînt publicate în versiunea întregă⁵⁵.

Partidele de centru, atît moderații cît și radicalii, prin ziarele și publicațiile lor de mare tiraj ca „Le Temps”, „Le Petit Parisien”, „La Dépêche de Toulouse”, „L'Ère Nouvelle”, „L'Europe Nouvelle”, „Le Matin”, etc. continuau să aprecieze spiritul și politica lui Briand în relațiile cu Germania, dar alunecau din ce în ce mai mult spre primejdiosul conciliatorism, ce s-a concretizat prin capitulardul acord de la München. Aceasta, în ciuda grijei pentru securitate și a simpatiei pentru securitatea colectivă a radicalilor. Ei, arată Adolf Kimmel, mergeau din concesie în concesie, subestimînd, încă de la bun început, primejdia nazistă. Astfel, în septembrie 1930, hitlerismul era calificat „ca o reacție naturală a unui popor, care rămîne în mare parte, fundamental romantic”⁵⁶; iar radicalii de stînga considerau, concomitent, că ceea ce caracterizează nazismul este mai mult „protestul social, decît naționalismul exacerbat”⁵⁷.

După venirea la putere a naziștilor, tendințele „pacifiste” ale acestor partide și grupări politice, s-au manifestat nu numai prin cunoscutele fapte, rezultînd din politica conciliatoristă, ci și printr-o propagandă, arată K. Mazurowa, destinată să convingă că Franța și aliații săi nu se vor putea opune cu succes, din punct de vedere militar⁵⁸ Germaniei, care în 1936, realizase împreună cu Italia faimoasa axă Berlin—Roma. Și totuși, nu se putea spune, adaugă autoarea, că grupările și partidele de centru nu activau pentru apărarea statu-quo-ului european.

Șovăielile, subestimarea forțelor și a statelor adversare nazismului au dus la acea politică neprecisă, caracteristică anilor 1933—38, exprimată în multe din discursurile lui Pierre Etienne Flandin⁵⁹. Ideile lui sînt limpezi: Întrebarea faptului ca Hitler și Mussolini să fie învinși „grăție sacrificiului reînnoit al tineretului nostru”. „Vechii combatanți, întrebă el, își vor reaminti de jurămîntul de a nu mai îngădui să se dezlănțuie războiul? Vor îngădui ei, încă odată, ca Franța să fie antrenată în conflicte și rivalități care, orice s-ar spune, nu antrenează în mod vital interesele sale?”⁶⁰. În zadar, s-au ridicat voci realiste și au apărut, în această perioadă a anilor 1933—39, lucrări care au avertizat că există „prea mult pacifism pentru a se face pace”⁶¹. Au fost primite cu indiferență, astfel încît s-a putut ajunge, pas cu pas, la starea de spirit din 1938, cînd majoritatea ziarelor și periodicelor partidelor de centru au propagat, așa cum constată Fernand L'Huillier⁶², o reconciliere deplină cu al III-lea Reich, ajungîndu-se la semnarea cunoscutului acord din 6 decembrie 1938.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Gilbert Badia, *op. cit.* Citează articole din „Völkischer Beobachter” de la sfîrșitul anului 1936 și începutul anului 1937.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Adolf Kimmel, *op. cit.*, p. 93. Citează din „Le Matin”, din 13 septembrie 1930.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 105. Citează „La République”, 25 sept. 1930 și „Le Populaire” a lui Léon Blum din 16 sept. 1930. Consideră vutul dat naziștilor „un vot anticapitalist”.

⁵⁸ K. Mazurowa, *op. cit.*, p. 15. Vorbește de Pierre Etienne Flandin, șeful grupării „L'Alliance démocratique”, de radicalul J. Montigny, foarte aproape de Georges Bonnet și de alți oameni politici cunoscuți care, în fond, acționau totuși pentru păstrarea statu-quo-ului în Europa.

⁵⁹ Pierre-Etienne Flandin, *Paix et liberté*, Flammarion, Paris, 1938. Președinte din 1933 al partidului *L'Alliance démocratique*, care împreună cu partidul radical-socialist, formează fundamentul centrului. Flandin exprimă în discursurile publicate în acest volum, teze de bază ale politicii organismului politic menționat.

⁶⁰ Pierre-Etienne Flandin, *op. cit.*, p. 41, 42.

⁶¹ Georges Suarez, *Les hommes malades de la paix*, Grasset, Paris, 1933, capitolul *Trop de pacifisme pour faire la paix*, p. 1—8 ș.a.

⁶² Fernand L'Huillier, *Les Français et l'accord du 6 décembre 1938*, Comunicare, Colloque International în *Relations franco-allemandes*, p. 411—424. Citează din „Le Temps” din octombrie 1938 fraze de acest fel: „Înțelegerea cu dictatura este o condiție a păcii. Drumul ce duce în această direcție nu este neted. Prima condiție a succesului este aceea că dictaturile au interes de a se înțelege cu noi. Nu te înțelege decît cu cei tari. Pe ceilalți îi supul. Anglia a înțeles acest lucru”.

Istoricii francezi sînt conștienți de faptul că naziștii au profitat din plin de acest climat, poluat de un fals pacifism, izbutind, printr-o propagandă dibace, să ajungă la captarea, mai ales, a oamenilor de bună credință.

În acest sens, un interes deosebit oferă studiul istoricului francez Alfred Kupferman, privind activitatea Biroului Ribbentrop⁶³. Buzuindu-se în special pe documente inedite, studiate la arhiva din Bonn, A. Kupferman dovedește că, în mod deliberat, Hitler a condus personal o ofensivă cu caracter psihologic, destinată să convingă opinia publică franceză că el dorește, ca și Stresemann, o apropiere reală de Franța. Instrumentul, ce a servit acestei ofensive, a fost Biroul Ribbentrop, care organizînd întîlniri între patrioții francezi și germani, pleda și pe această cale pentru reconciliere. Se arăta că, „generația de foc”, cea a Verdun-ului, este de domeniul trecutului și că tinerii din ambele state au datoria să se elibereze de acest trecut⁶⁴. Biroul Ribbentrop se bizuia temeinic în toate acțiunile sale, pe pacifismul vechilor combatanți, pe apolitismul generației noi, pe nevoia de liniște a omului de pe stradă, așadar, pe factori psihologici de primă importanță. Concomitent, același Birou Ribbentrop declanșează o mare propagandă în jurul unor lucrări favorabile celui de-al III-lea Reich, scrise de către oameni convinși că vechea adversitate trebuie să înceteze⁶⁵. Grație acestei susținute propagande, constată Kupferman, s-a ajuns la sfîrșitul lunii octombrie 1935, să se fundeze, în mod simultan, Deutsch-Französische Gesellschaft și Comité France-Allemagne⁶⁶, care a fost subvenționat de Quai d'Orsay pînă în 1939. Comitetul France-Allemagne, conchide Kupferman, a reprezentat un puternic grup de presiune în favoarea naziștilor, „fără să fi fost inspirat sau stipendiat de-al III-lea Reich”⁶⁷, ceea ce a vădit, evident, succesul falsei propagande pacifiste, inițiate de Hitler.

Actul de la 7 martie 1936, ocuparea zonei demilitarizate a Rinului de către naziști, a avut loc, așadar, într-un climat dominat de atari factori psihologici, de o atare atitudine a majorității partidelor politice din Franța.

Pentru a înțelege însă, în mod real, atitudinea față de actul de violență, ce punea sub semnul întrebării, nu numai propria securitate a Franței, ci și securitatea întregii ordini politice și juridice a Europei, unii istorici, și, mai ales, cei francezi, s-au întrebat dacă autoritățile de resort cunoșteau efectiv situația armatei germane și dacă armata franceză ar fi putut să dea o ripostă eficientă actului de violență de la 7 martie.

După Georges Castellan⁶⁸, Biroul 2 cunoștea toate fazele atit ale reinarmării cît și ale creșterii armatei germane, care în 1935 număra 500 000 de soldați. Biroul 2, arată istoricul francez, a informat în mod regulat guvernul despre aceste fapte. După Castellan acestea nu au reacționat în mod corespunzător, putîndu-se constata că abia la 17 aprilie 1934 s-a publicat o notă guvernamentală de protest⁶⁹. De asemenea, subliniază Castellan, se mai poate observa că de la această dată, îndeosebi, s-au multiplicat avertismentele autorităților militare, în legătură cu necesitatea stringentă de a se întări armata⁷⁰.

În 1936 însă, arată istoricul militar colonel J. Defrasne⁷¹, referindu-se chiar la momentul din martie 1936, au apărut în mod bizar, serioase deosebiri între conținutul informațiilor comu-

⁶³ Alfred Kupferman, *Le Bureau Ribbentrop et les campagnes pour le rapprochement franco-allemand 1934—37* în *Les Relations franco-allemandes 1933—1939*, p. 87—98.

⁶⁴ *Ibidem*, Ribbentrop—Dienststelle făcea oficiul de curea de transmisie atît pentru partidul național socialist cît și pentru aparatul de stat. Acest Birou nu a fost o oficină de spionaj, arată Kupferman.

⁶⁵ Kupferman citează în acest sens: *Hitler* de Louis Bertrand; *Le Couple France—Allemagne* de Jules Romain; *France—Allemagne 1918—1934*, de Fernand de Brinon.

⁶⁶ *Ibidem*, Deutsch—Französische Gesellschaft era condusă de profesorii universitari Achim von Arnim și Friedrich Grimm. Comitetul France—Allemagne avea în Comitetul său de onoare oameni care nu puteau fi, întîu nimic, bănuși de simpatie pentru nazism: comandantul L'Hopital, Gustave Bonvoisin, profesorul Fourneau ș.a.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁸ Georges Castellan, *Le réarmement clandestin du Reich, 1930—35, vu par le 2e Bureau de L'Etat-Major français*, Plon, Paris, 1954; vezi și *Le réarmement clandestin de l'Allemagne dans l'entre deux guerres* în *Les relations franco-allemandes entre 1933—1939*, 277—296.

⁶⁹ *Ibidem*, Nota arăta că guvernul „refuza în mod solemn să legalizeze reinarmarea germană, că acest stat a făcut astfel inutile negocierile și că Franța își va asigura de acum înainte securitatea prin mijloace proprii”.

⁷⁰ George Castellan, *Le réarmement clandestin du Reich*, p. 557—558.

⁷¹ Colonel J. Defrasne, *L'événement du 7 mars 1936*, comunicare la Colloque International *Les Relations franco-allemandes entre 1933—1939*, p. 247—275.

nicate guvernului de către Biroul 2, referitor la armata germană și punctele de vedere ale generalilor Gamelin și Maurin⁷². După aceștia din urmă, armata franceză nu poseda nici jumătatea efectivelor de care dispunea armata germană împreună cu formațiile paramilitare ce fuseseră mobilizate. Or, în aceeași perioadă, Biroul 2 semnala că nu exista o alertă generalizată în al III-lea Reich, cuprinzând și trupele S.S. și S.A. În consecință, armata germană concentrată spre Renania, era cu mult mai mică. Pierre Renouvin⁷³ afirmă, de altfel, că șeful marelui Stat Major, generalul Gamelin nici nu luase măcar în considerare vreo replică cu caracter militar și că generalul Maurin, ministrul de război, declarase că, dacă s-ar executa chiar și o simplă „demonstrație”, ar fi fost necesară chemarea sub drapel a trei clase de rezerviști, deoarece armata franceză nu dispunea de „o forță de intervenție”⁷⁴. Rezultă așadar, din recentele cercetări ale unor istorici militari, că guvernul Sarraut se găsea în fața unor aprecieri diferite privind forța nazistă mobilizată pentru a ocupa Renania, fapt care a contribuit, evident, la poziția sa mai mult decât șovăielnică.

După această examinare a răspunderii factorilor interni, cercetările istoricilor s-au orientat și spre ponderea deținută de factorii externi în evenimentul de la 7 martie 1936.

Rolul pasiv, conciliatorist al Marii Britanii a fost evaluat cu multă atenție de nenumărați istorici. Unii, ca britanicul G. M. Trevelyan⁷⁵, consideră că „pacifismul” britanic constituia o reacție naturală, după patru ani de experiență a unor orori incredibile, generate de primul război mondial. În consecință, după Trevelyan, pacifismul și dezarmarea unilaterală constituiau mijloacele salutare de salvagardare a păcii, alături bineînțeles, de Societatea Națiunilor organismul capabil de a aranja totul prin „vreun procedeu magic, automat”⁷⁶, imprecis definit însă de autor.

Negînd complet acest punct de vedere, istoricul vest-german Reinhard Meyers⁷⁷ consideră că Marea Britanie nu se sprijinea deloc pe Societatea Națiunilor pentru a împiedica războiul, englezii apreciind că această problemă intra, în fond, în sfera de acțiune a marilor puteri.

În consecință, Meyers își exprimă convingerea că atitudinea pasivă a Londrei față de actul de la 7 martie avea o semnificație cu mult mai largă și anume aceea a abandonării tradiționalei politici de balanță a forțelor.

De asemenea, el adaugă că guvernul englez a avut intenția de a utiliza acțiunea nazistă de remilitarizare a Renaniei ca un obiect de schimb pentru obținerea de la al III-lea Reich, a unui sistem de securitate în Europa⁷⁸.

Deși tezele lui Meyers aduc idei noi și deosebit de interesante despre poziția Marii Britanii față de acest moment-cheie al istoriei interbelice, nu se poate înțelege conținutul real al acestui eveniment dacă nu se evaluează ponderea influenței engleze asupra politicii externe franceze în decada a IV-a. În decada a III-a, este cert faptul că rivalitatea anglo-franceză a fost evident mai puternică, în timp ce în decada a IV-a, Franța suferă din ce în ce mai mult influența britanică, ajungînd, așa cum arată istoricul Charles Bloch⁷⁹, să depindă efectiv, de Anglia în problemele de politică externă. În orice caz, influența britanică este mai mult decât vizibilă în decizia luată la 7 martie 1936. Faptele vădesc, de asemenea, că în anii 1937 și 1938 Franța a luat față de al III-lea Reich o atitudine similară cu cea a Angliei. Aceasta, dacă nu ne-am referi decât la discuțiile, scoase în evidență de istoricul englez R.A.C. Parker⁸⁰, din aprilie și septembrie 1938, cînd ambele state s-au pus, în fond, de acord, pentru a semna acordurile de la München.

În aceeași perioadă, Franța, ca și alte state, puteau constata o efectivă bunăvoință a Statelor Unite față de al III-lea Reich, bunăvoință concretizată, așa cum dovedește și istoricul vest-german Hans-Jürgen Schröder⁸¹ în politica economică a acestui stat față de

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Pierre Renouvin, *Les crises du XXe siècle*, Hachette, Paris, 1967, p. 98.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ G. M. Trevelyan, *Précis d'Histoire de l'Angleterre*, Payot, Paris, 1972, p. 508.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 509.

⁷⁷ Reinhard Meyers, *Das Ende des Systems von Locarno. Die Remilitarisierung des Rheinlandes in britischer Sicht* în *Les Relations franco-allemandes entre 1933—39*, p. 299—334.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Charles Bloch, *La place de la France dans les différents stades de la politique extérieure du IIIe Reich (1933—1940)* în *Les Relations franco-allemandes entre 1933—1939*, p. 333—355.

⁸⁰ R. A. C. Parker, *Anglo-French Conversations, april and september 1938*, comunicare la Colloque International în *Les relations franco-allemandes entre 1933—39*, p. 371—379.

⁸¹ Hans-Jürgen Schröder, *Deutschland und die Vereinigten Staaten 1933—1939*, Franz Steiner Verlag G.M.B.H. Wiesbaden, 1970, p. 166—167.

Germania. Astfel, arată Schröder, în cursul anului 1936, State Department se arăta dispus să tolereze ca o bună parte din comerțul cu Germania să se facă pe bază de schimb, deși această metodă venea în contradicție cu principiile politicii comerciale americane⁸². O atare atitudine era destinată să influențeze, evident, atât poziția Franței cit și a Marii Britanii, în favoarea Germaniei.

Desigur, Parisul trebuia să mai țină seamă și de atitudinea aliatelor europene ale Franței. Dar ca orice mare putere, Franța a luat totuși deciziile ce i-au convenit, chiar dacă aceste hotărâri loveau în mod direct interesele statelor mici și mijlocii legate de ea prin tratate, convenții sau acorduri.

În perioada interbelică, statele europene mici și mijlocii, prietene și aliate ale Franței, erau legate de această mare putere, mai ales din motive politice, deoarece aveau interese comune cu ale Franței pentru menținerea ordinii politice și juridice postbelice.

Ele își realizaseră în anul 1918, prin lupte eroice și prin voința întregii națiuni, state unitare pe care le apărau, biziindu-se atât pe forța dreptului, concretizată în deosebi prin statutul Societății Națiunilor, cit și prin tratate particulare bilaterale sau multilaterale. State ca România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia își creaseră o politică externă independentă⁸³, în ciuda apăsării economice exercitată de marile monopoluri capitaliste.

Poziția Franței, atât în ajunul ocupării zonei demilitarizate a Rinului, cit și în momentul de la 7 martie 1936, le interesa în cel mai înalt grad, căci dacă securitatea Franței era amenințată de naziști, securitatea europeană și, implicit, propria lor securitate era în primejdie. În istoriografia actuală, mai ales, dovezile referitoare la primejdioasa situație în care se găseau în decada a IV-a, statele din centrul și sud-estul Europei, sînt numeroase.

Astfel, ocupîndu-se de tendințele anexioniste ale Germaniei față de aceste state, Hans Hecker, arată de pildă, că unii geopoliticieni găsiseră pentru ele denumirea plină de surde primejdii, „Zwischeneuropäischen” Völker — popoare care nu se pot dezvolta decît pe lîngă altele, ele fiind situate geografic „zwischen” (între) est și vest⁸⁴. Ca și Hecker, care prezintă aceste teorii, cu caracter anexionist, Günther Stökl⁸⁵ se oprește și el asupra semnificației aceleiași noțiuni de „Zwischeneuropa” ca și asupra consecințelor nefaste a punerii în practică a unor atari teorii; iar Andreas Hillgruber, scoțînd în evidență caracteristicile concepției despre societatea total militarizată, organizată în al III-lea Reich⁸⁶, nu mai lasă nici o umbră de îndoială asupra transpunerii în viață a acestor teorii însușite pe deplin de Germania hitleristă.

Poziția de protest a statelor menționate față de actul de violență de la 7 martie 1936, este deci pe deplin logică, căci nu numai interesele lor vitale erau amenințate, ci și întregul fundament juridic-politic al Europei.

În ceea ce privește România, documentele ca și numeroase lucrări de specialitate dovedesc din plin, că ea s-a așezat, de la bun început, pe poziția de a apăra forța dreptului și

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Nu putem fi de acord cu istoricul canadian Jeanne Kirk Laux, *Les Etats Sud-Est Européens et les Grandes Puissances 1919—1939, IIIe Congrès International d'études Sud-Est européennes*, București, 4—10 septembrie 1974, p. 6, care în lucrarea citată consideră că economia statelor menționate, adînc legată de sistemul global economic internațional, nu le-a îngăduit o politică independentă. Or, istoria politică a acestor state, dacă nu ne-am referi decît la România, dovedește tocmai faptul că a acționat pe plan politic internațional, ca o entitate independentă, urmărindu-și, permanent, interesele proprii. Istoriografia românească, atît cea din trecut cit mai ales, cea din etapa actuală, dovedește pe deplin această situație reală. Apare, de aceea, de nelîneles faptul ca o lucrare masivă publicată în 1974 de Joseph Rotschild, *East Central Europe between the two World Wars*, University of Washington Press, 1974, să nu dedice nici măcar un rînd politicii externe a României de care se ocupă în capitolul 6, p. 281—322.

⁸⁴ Hans Hecker, *Die Tat und ihr Osteuropa Bild 1909—1939*, Verlag Wissenschaft und Politik, Köln, 1974, p. 158, 159, paragraful „Zwischeneuropa”.

⁸⁵ Günther Stökl, *Die Kleine Völker und die Geschichte. Vortrag auf den Deutschen Historikertag in Köln, am 2 April 1970*, p. 35, 36. Se ocupă de lucrarea lui Giselher Wirsing, *Zwischeneuropa*.

⁸⁶ Andreas Hillgruber, *Grossmachtspolitik und Militarismus im 20. Jahrhundert. 3. Beiträge zum Kontinuitätsproblem*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1974, p. 37—51.

de a colabora necondiționat cu Franța în acest sens⁸⁷, fapt cu totul omis, de pildă, în lucrarea citată a colonelului Defrasne, care se ocupă totuși de ceilalți aliați ai Franței⁸⁸.

În ceea ce privește Iugoslavia, arată Defrasne, ea a declarat, la 7 martie 1936 că „armata sa stă la dispoziția Franței, dacă circumstanțele ar cere-o”⁸⁹. Istoricul iugoslav Živko Avramovski afirmă însă că Iugoslavia și-a exprimat hotărârea de a fi alături de Franța, numai dacă ea ar fi fost atacată, în mod neprovocat de către Germania”⁹⁰. De asemenea, istoricul menționat, adaugă că țara sa se situa mai mult pe o poziție similară cu a Marii Britanii, în sensul că ar fi dorit ca acest conflict să fie rezolvat prin negocieri⁹¹.

Referindu-se la Cehoslovacia, Defrasne afirmă că acest stat s-a arătat „gata să meargă alături de Franța și să ia o atitudine similară cu cea a aliatei sale”⁹². Istoricii cehoslovaci sînt în genere de acord cu această teză, fapt evidențiat și în lucrarea lui Ladislav Déak⁹³ care arată că țara sa, ca și România, voiau să dea un sprijin deplin Franței⁹⁴.

Polonia, de asemenea, în ciuda acordului de neagresiune, semnat cu Germania în 1934, subliniază istoricul Henryk Batowski, era decisă să lupte alături de Franța, și să pună în practică clauza „casus foederis”, arătându-se dispusă să înceapă imediat convorbiri în acest sens cu aliata sa⁹⁵. Binecunoscutul istoric polonez mai adaugă că în anul 1936, se manifestă de altfel acțiuni menite să apropiere efectiv cele două state și să adincească legăturile lor reciproce.

La 7 martie 1936, Franța primise, așadar, toate asigurările că aliatele sale din Europa centrală și sud-estică sînt alături de ea și că ele sînt decise să-și îndeplinească obligațiile contractuale. Dacă guvernul Sarraut nu s-ar fi arătat șovăielnic, măsurile militare ale acestor state ar fi devenit, evident, vizibile.

Acest fapt este scos în evidență și de colonelul J. Defrasne care, examinînd, în mod concret acțiunile practice cu caracter militar luate de aliatele Franței, consideră că aceste state nu au declanșat măsuri cu caracter special, deoarece, ele au ținut seama de slăbiciunea reacției franceze”⁹⁶ față de ocuparea zonei demilitarizate a Rinului.

Consecințele incalculabile pentru situația Europei, atît ale actului de la 7 martie 1936, cît și a răspunderii marilor puteri occidentale au fost îndelung studiate în istoriografia mai veche sau mai nouă.

A apărut în acea etapă, în forme depline, o Europă a decadelor 1930 despre care Raymond Aron afirmă, că nu se mai asemăna întru nimic cu aceea a ultimelor secole, nici măcar cu aceea a celor 25 de ani dintre căderea Bastiliei și cea a lui Napoleon I. O Europă, arată el, în care democrațiile occidentale — Franța și Anglia — „paralizate prin alianțe contradictorii au trebuit să-și suporte destinul fără a-l mai putea stăpîni”⁹⁷. Aceasta, deoarece întreaga democrație europeană se găsea în plină criză, susțin istoricii nord americani Gooch, Simpson și Baker⁹⁸. Dealtfel, fascismul și ascensiunea lui au vădit din plin o atare stare de fapt, afirmă Gilbert Allardyce, examinînd istoria aceleiași decade⁹⁹. Statul național-socialist a izbutit atunci să organizeze acel totalitarism, descris de gînditori ca Z. Brzezinski, C. Friedrich sau Hanah

⁸⁷ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, sub redacția lui George Macovescu, București, Editura politică, 1967, documentele 423, 426, ș.a. p. 722, 726 728 ș.a. Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, Edit. Științifică, 1968; Ion Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Edit. Științifică, 1967; Viorica Moisuc, *Diplomația României*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971; Gheorghe Zaharia, I. Cupșa, Al. Vianu, *Al doilea război mondial*, Edit. politică, București, 1975, și mulți alți istorici arată această poziție a României.

⁸⁸ Colonel J. Defrasne, *op. cit.*

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Živko Avramovski, *Balkanske zemlje i velike sile, 1935—37*, Prosveta, Beograd, 1968, p. 328.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² J. Defrasne, *op. cit.*

⁹³ Ladislav Déak, *Stedmy Marec 1936 a Malá Dohoda*, „Ceskoslovensky Casopis Historicky”, 3/1969 p. 350.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Henryk Batowski, *Le dernier traité d'alliance franco-polonais* în *Les Relations franco-allemandes entre 1933—1939* p. 353—362.

⁹⁶ J. Defrasne, *op. cit.*

⁹⁷ Raymond Aron, *République impériale, Les Etats-Unis dans le monde 1945—1972*, Paris, Calmann—Lévy, 1973, p. 34.

⁹⁸ Brison D. Gooch, Amos E. Simpson, Vaughan B. Baker, *The World of Europe since 1815*, Forum Press, Saint Louis, 1973, p. 486, 487.

⁹⁹ Gilbert Allardyce, *The place of fascism in European History*, New Jersey, Prentice-Inc. Englewood Cliffs, 1971, p. 1—8.

Arendt¹⁰⁰, deoarece democrația instaurată în cadrul Republicii de la Weimar, arată istorici ca Sefton Delmer¹⁰¹ și A. J. Nicholls, conținea în ea înseși contradicțiile și încordările, care au împins-o, în mod inexorabil spre dictatura lui Adolf Hitler¹⁰². Dealtfel, actualele cercetări asupra lui Hitler vădesc că el nu a constituit marea antinomie a epocii sale¹⁰³, ci mai cu seamă o reflectare „a identității secrete între el și această epocă”¹⁰⁴.

Și în trecutul apropiat, o serie de istorici și publiciști făcuseră aprecieri similare despre cauzele ascensiunii nazismului, a instaurării regimului hitlerist și a consecințelor politicii sale expansioniste, însă orizontul acestor istorici era mai restrâns. Nu aveau nici viziunea europeană și, evident, cu atât mai puțin cea planetară, în cadrul căreia s-a desfășurat drama istorică din decada a IV-a a secolului nostru. Jean-Baptiste Duroselle afirmă că această dramă, care s-a încheiat prin declanșarea celui de-al doilea război mondial, nu s-ar fi consumat, dacă Europa nu ar fi fost dezagregată, pulverizată în sensul inexistenței unui „concert european”¹⁰⁴.

Ca urmare a acestei situații de fapt, forța dreptului a făcut loc, pas cu pas, dreptului forței. Actul de la 7 martie a zguduit din temelii Societatea Națiunilor, forul, care concretiza, în mod practic, tocmai forța dreptului. Analiza magistrală a situației juridico-politice ce se crease statutului Societății Națiunilor și, mai ales tratatelor de la Versailles și Locarno, analiză elaborată de Edgard Milhaud¹⁰⁵, este actuală și astăzi, idei similare găsindu-se și în numeroase alte lucrări¹⁰⁶.

7 martie 1936 a devenit de aceea nu numai momentul ce a marcat o însemnată mutație în favoarea Germaniei în balanța forțelor europene, ci și momentul în care încrederea în forța dreptului, în Societatea Națiunilor, în tratatele existente a fost puternic zguduită.

Această acțiune, considerată de Hitler ulterior, ca cea mai îndrăznească din întreaga sa activitate¹⁰⁷, a avut, așadar, consecințe deosebit de grave pe plan juridic, politic, militar și economic. Marile puteri occidentale au adăncit politica de apăsământ, în timp ce statele mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei simțeau din ce în ce mai mult apăsarea politicii de „Drang nach Osten”, fapt de care încă în 1936, arată istoricul vest-german Wendt, Marea Britanie¹⁰⁸, ca și Franța, erau pe deplin conștiente. De-altfel, Hugh Seton Watson, merge mai departe, arătând că atât Marea Britanie, cât și Franța priveau cu nepăsare soarta popoarelor din sud-estul Europei¹⁰⁹.

Statele mici și mijlocii, remarcă N. Petrescu-Comnen „asistau la acest spectacol cu sentimente ce parcurgeau întreaga gamă: de la mirare, până la stupefacție și apoi la profundă neliniște”¹¹⁰.

¹⁰⁰ Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzezinski, *Fascism as totalitarianism: men and technology*; Hannah Arendt, *Fascism as totalitarianism: ideology and terror* în *The Place of Fascism in European History*, p. 67—85; 86—94.

¹⁰¹ Sefton Delmer, *Weimar Germany. Democracy on Trial*, Londra, Macdonald St. Giles House, 1972; A. H. Nicholls, *Weimar and the Rise of Hitler*, Macmillan and Co. Ltd. Londra, 1970.

¹⁰² Edmond Vermeil, *L'Allemagne*, Gallimard, Paris 1940, Georges Suarez et Guy Laborde, *Agonie de la paix, 1935—1939* 1939, Plon, Paris, 1942; Pierre Bernus, *Les dossiers de l'agression allemande*, Paris, 1940; Paul A. Ladame, *Le destin du Reich*, Perret Gentil, Genève, 1945.

¹⁰³ Joachim Fest, *Hitler*, Gallimard, Paris, 1973, vol. I, p. XIII.

¹⁰⁴ J. B. Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire*, Denoël, Paris, 1965, p. 293—295.

¹⁰⁵ Edgard Milhaud, *La France avait raison*, Ed. de la Bacconière, Neuchâtel, 1945, p. 222, 223, 226, se ocupă în deosebi de articolele 42, 43, 44, 76—78 ș.a. din tratatul de la Versailles, demonstrând, concomitent că articolul 230 din același tratat, favoriza Germania în chestiunea zonei demilitarizate a Rinului.

¹⁰⁶ Frank Walters, *History of the League of Nations*, Oxford University Press, London, 1960; David W. Wainhouse- *International Peace Observation. A history and Forecast*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1966, Partea I punctul A (Cazurile de sub egida Societății Națiunilor).

¹⁰⁷ Albert Speer, *Inside the Third Reich, Memoris*, Avon Printing, Chicago, 1971, p. 112, 113.

¹⁰⁸ Bernd Jürgen Wendt, *England und der deutsche „Drang nach Osten” Kapitalbeziehungen und Warenverkehr in Südosteuropa zwischen den Weltkriegen* în „Deutschland in der Welt-politik des 19 und 20 Jahrhunderts” sub redacția lui Imanuel Geiss și Berndt Jürgen Wendt. Bertelsman Universitäts Verlag, Düsseldorf 1973, p. 508—510. Arată, între altele, că prea tirziu și-a dat seama Marea Britanie de consecințele politice și financiare în Europa de sud-est.

¹⁰⁹ Hugh Seton-Watson, *Eastern Europe between the Wars 1918—1941*, Cambridge at, the University Press, Londra, 1945, p. 386.

¹¹⁰ N. P. Comnène, *Anarchie, dictature ou organisation internationale?* Perret-Gentil, Genève, 1946, p. 124.

În ciuda acestei stări de fapt, unele state mici și mijlocii ale căror interese vitale erau adnc ancorate în ordinea juridico-politică a Europei interbelice, au reacționat cu energie în scopul apărării acestor interese. Exemplul României ilustrează, pe deplin, această activitate de autoapărare. Unele măsuri cu caracter economic vădesc, de pildă, lupta pentru a menține conținutul real al sistemului de alianțe și de amicitii politice. Virgil Madgearu, arată că a fost stabilită în acea etapă o prioritate în ordinea plăților externe, în favoarea armamentului. S-au încheiat, de aceea, acorduri comerciale speciale cu Franța și Cehoslovacia, destinate să intensifice schimburile. În această perioadă, continuă Madgearu, un grup financiar francez a cumpărat pe timp de 10 ani redevențele de petrol ale statului, obligându-se, în schimb, să finanțeze plata armamentelor comandate de România în Franța. De asemenea, importante comenzi de armament, făcute în Cehoslovacia, au determinat o mare intensificare a schimburilor economice reciproce¹¹¹.

Deci tocmai în anii 1936—1937, România și-a strâns legăturile economice și politice cu Franța, în ciuda dezamăgirii provocate de atitudinea acestui stat față de actul de violență al naziștilor, de la 7 martie 1936.

În orice caz, se putea constata că în pofida presiunilor hitleriste, România izbutise în anul 1937 să reducă exportul spre al III-lea Reich la cifra de 19,18%, în timp ce proporția exporturilor spre țările cu devize libere se ridicase la 51—52%¹¹². Astfel, conchide marele economist român, ucis de fier în 1940, România a putut „să-și păstreze independența economică și să neutralizeze influențele externe”¹¹³.

Rezultă, așadar că în pofida îndepărtării lui Nicolae Titulescu, în august 1936, România a continuat să-și cultive vechile alianțe și amicitii cu Franța și Marea Britanie, menținând cu toată energia prietenia și alianța cu statele Micii Înțelegeri și Înțelegerii balcanice. Întreaga sa politică economică, ca și toate actele de politică externă din această perioadă, atestă pe deplin acest fapt.

Așadar, unele state mici și mijlocii, aliate ale Franței și, în deosebi România, au făcut totul pentru a menține și a apăra sistemul juridic și politic al Europei interbelice, căutând să neutralizeze și chiar să bareze pătrunderea celui de-al III-lea Reich în economia lor.

Numai cunoscutele acțiuni conciliatoriste ale marilor puteri, care au culminat în septembrie 1938 cu tranzacția de la München, au facilitat pătrunderea nazistă în România. Aceasta însă, arată Ph. Marguerat, într-un recent studiu, se opunea cu energie acțiunii acaparatoare a naziștilor, care o asaltau în mod organizat pe diverse canale, deoarece petrolul devenise pe atunci una din cheile necesare pentru reînarmarea celui de-al III-lea Reich¹¹⁴.

Consecințele actului de la 7 martie 1936, faptele de violență care au dus la dispariția unor state de pe harta Europei, încă înainte de izbucnirea marii conflagrații, sînt astăzi ultracunoscute. Ceea ce se cunoștea mai puțin au fost cauzele care au determinat atitudinea pasivă a marilor puteri și a Franței, în mod special, față de acest act. De aceea, în actuala istoriografie europeană și, îndeosebi, vest europeană, se constată o multitudine de cercetări, orientate spre cele mai variate domenii, cercetări destinate să elucideze tocmai aceste cauze.

Ceea ce nu apare însă, decît sporadic, în această istoriografie, care prin cercetări laborioase a ajuns la rezultate meritorii, este rolul, ca și contribuția statelor mici și mijlocii la istoria Europei interbelice. Neglijarea acestor factori implică deci existența unor evidente carențe în istoria actului de la 7 martie 1936. Aceasta, dacă nu ne-am referi decît la acțiunile inițiate de România.

Elița Campus

¹¹¹ Virgile Madgearu, *La politique extérieure de la Roumanie (1927—1938)*, Luceaărul, București, 1939, p. 32, 33. Conferință prezentată la „Conférence permanente des Hautes Etudes Internationales”, XIIe session, Paris, 1939.

¹¹² V. Madgearu, *op. cit.*, p. 42.

¹¹³ *Ibidem*. Se referă, evident, la influența nazistă.

¹¹⁴ Ph. Marguerat, *L'Allemagne et la Roumanie à l'automne 1938: économie et diplomatie*. „Relations Internationales” 1 mai 1974, p. 175, 176. Autorul își bazează studiul pe documente inedite, selectate în arhivele din Bonn și în Statele Unite. El arată că după eșuarea planului de 4 ani în chestiunea carburanților sintetici, naziștii au început un asalt organizat, pentru acapararea petrolului românesc.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ CU PARTICIPARE INTERNAŢIONALĂ
 „LUPTA SECULARĂ A POPORULUI ROMÂN PENTRU
 INDEPENDENŢĂ NAŢIONALĂ”

În zilele de 4, 5 și 6 mai 1977, la București, în cadrul manifestărilor consacrate Centenarului Independenței de stat a României, s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice cu participare internațională, pe tema „Lupta seculară a poporului român pentru independența națională”. Sesiunea s-a desfășurat sub egida Academiei Republicii Socialiste România, Academiei de științe sociale și politice, Academiei „Ștefan Gheorghiu”, Ministerului apărării naționale, Ministerului educației și învățământului și Institutului de studii istorice și social politice. La lucrări au participat activiști de partid și de stat, oameni de știință din țara noastră, precum și invitați din U.R.S.S., Bulgaria, Iugoslavia, China, Cehoslovacia, Cuba, R. D. Germană, Mongolia, Polonia, Ungaria, Austria, Franța, Anglia, R. F. Germania, Grecia, Turcia, Italia, S.U.A. și Suedia. Cuvântul de deschidere al lucrărilor sesiunii a fost rostit de prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice. În continuare, în ședința plenară din dimineața zilei de 4 mai 1977 au fost prezentate comunicările: *Lupta pentru libertate, unitate și independență națională, permanență a istoriei poporului român*, de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, președintele Secției de istorie și arheologie a Academiei de științe sociale și politice; *Partidul Comunist Român — continuatorul celor mai bune tradiții de luptă pentru suveranitate și independență națională*, de Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice; *Războiul de independență — cauză a întregului popor român*, de Ștefan Mocuța, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., prim secretar al Comitetului județean Cluj al P.C.R.; *Manifestări de solidaritate ale românilor din „Țara de Sus” în sprijinul războiului de independență*, de Alexandru Iliescu, prim-secretar al Comitetului județean Suceava al P.C.R.; *Primele bătălii ale războiului de independență (Calafat și Brăila)*, de Iancu Radu, secretar al Comitetului orașenesc de partid, primarul orașului Calafat, și Dumitru Bălan, prim secretar al Comitetului județean Brăila al P.C.R.; *Apărarea îndependenței și suveranității naționale în doctrina militară a României socialiste*, de general-colonel Ion Coman, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., ministrul Apărării Naționale; *Politica României de afirmare a principiilor suveranității și independenței naționale ca norme de bază ale relațiilor internaționale contemporane*, de Ștefan Andrei, membru supleant al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe 3 secțiuni. La Secțiunea 1, „Lupta poporului român pentru unitate statală și independență națională” au fost prezentate următoarele comunicări:

Independența României — eveniment crucial în istoria poporului român, de Academician Ștefan Pascu, președintele Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România; *Cucerir a de către România a independenței sale naționale și relațiile româno-ruse*, de profesor doctor Vladlen Vinogradov, director adjunct al Institutului de slavistică și balcanistică al Academiei de Științe a U.R.S.S.; *Peneș Curcanul — erou al războiului de independență*, de Dumitru Bran, Președintele C.C.E.S. Vaslui; *Afirmarea naștunii române și cucerirea independenței* de profesor doctor Damian Hurezeanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Colaborarea cehoslovacă-română în lupta de eliberare națională de la sfârșitul secolului XIX și în secolul XX*, de doctor Karel Gherman, șef de sector la Institutul de istorie a Cehoslovaciei și de istorie universală, președintele Comitetului național al balcaniștilor; *Contribuția maselor populare din toate provinciile românești la cucerirea independenței naționale a României*, de doctor Augustin Deac, cercetător științific principal la Institutul de studii istorice și social-politice și doctor Nichita Adăniloiaie, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Cuvint de salu*, de Ștefan Kieniewicz, membru al Academiei polone de științe; *Alitudne apresei periodice piemonteze față de evenimentele din România în 1877*, de profesor universitar Alberti Arnaldo,

„Il calendario del popolo”, Italia; *Accióni de solidaritate cu lupta de eliberare a poporului bulgar*, de Ion Paraschiv, prim secretar al Comitetului municipal de partid și primar al municipiului Ploiești; *Brașovul, important punct de sprijinire a frontului în războiul de independență*, de Gheorghe Dumitrache, prim secretar al Comitetului municipal Brașov al P.C.R., primarul municipiului; *Rolul Rusiei în eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul turcesc*, de profesor Boris Semionovici Popov, Școala superioară de partid de pe lângă C.C. al P.C.U.S.; *Independența României în politica marilor puteri*, de doctor Nicolae Copoiu, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice; *Condițiile interne și internaționale în care s-a desfășurat lupta poporului român pentru unitate și independență la mijlocul secolului al XIX-lea*, de doctor Leonid Boicu, cercetător științific principal la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, Iași; *Marea Britanie și independența română*, de profesor G.H.N. Seton-Watson, membru al Academiei Britanice; *Războiul de independență reflectat în literatura și artă*, de profesor doctor docent Zoe Dumitrescu-Bușulenga, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, profesor universitar Ion Frunzetti, președintele Secției de teoria și istoria artei și literaturii a Academiei de Științe Sociale și Politice; *Cuvint de salut*, de acad. Solon Kidomiatis, Grecia; *Presa din Transilvania în sprijinul războiului de independență*, de Alexandru Andrișoiu, redactor șef al revistei „Familia” din Oradea; *Istoriografia independenței naționale a României*, de profesor Frederick Kellogg, Universitatea Tucson-Arizona; *România și sud-estul Europei în perioada premergătoare și în timpul războiului de independență*, de profesor doctor docent Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, membru corespondent al Academiei R.S. România; *Capitalul german în România în anii '70 ai secolului al XIX-lea*, de profesor doctor Fritz Klein, șef de sector la Institutul central de istorie al Academiei de Științe a R.D. Germane; *Războiul de independență reflectat în izvoare documentare străine*, de Ionel Gal, director general al Direcției Generale a Arhivelor Statului; *Bulgariei și independența României*, de prof. dr. Veselin Traikov; *Diplomația română și recunoașterea independenței*, de Vasile Gliga, adjunct al ministrului Afacerilor Externe; *Ecoul cuceririi independenței în opinia publică internațională*, de profesor doctor Camil Mureșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca; *Încheierea procesului de formare a unității de stat a poporului român și recunoașterea ei internațională*, de doctor Mircea Musat, activist la C.C. al P.C.R.; *Unitatea și libertatea națională, obiective majore ale poporului român în perioada 1878—1918*, de profesor universitar Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R.S. România; *Unitatea și libertatea națională a poporului român — idee fundamentală în activitatea partidului clasei muncitoare din România*, de conferențiar doctor Gheorghe Ioniță, activist al C.C. al P.C.R.; *Țărâtimea română în războiul pentru independență*, de Cornel Onescu, prim-secretar al Comitetului județean Teleorman al P.C.R.; *Războiul de independență și mutațiile survenite în viața social-politică a României*, de profesor doctor Nicolae Petreanu, Academia „Ștefan Gheorghiu”, conferențiar doctor Nicolae Huscariu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Colaborarea dintre emigranții politici polonezi și români înainte de cucerirea independenței*, de Irena Koberdova, Școala superioară de științe sociale de pe lângă C.C. al P.M.U.P.; *Politica S.U.A. față de România în 1877—1878; reflecții cu prilejul aniversării Centenarului independenței României*, de profesor Funderburk David, Universitatea Hardin Simmons, Abilene-Texas; *Independența și dezvoltarea economiei românești*, de profesor doctor Victor Avenciuc, Academia „Ștefan Gheorghiu”, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Politica externă a României pentru respectarea dreptului internațional, pentru existența independenței și suverană a popoarelor*, de doctor Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Ginduri cu prilejul centenarului independenței României*, de Csatari Daniel — R. P. Ungară;

În cadrul Secțiunii a II-a „Armata română în războiul din 1877—1878 și însemnătatea internațională a acestuia” au fost expuse comunicările următoare: *Caracterul popular și național al războiului de independență*, de general-maior Gheorghe Gomoiu, adjunct al ministrului Apărării Naționale și secretar al Consiliului politic superior al armatei; *Colaborarea de luptă a armatelor rusă și română în războiul ruso-turc din anii 1877—1878*, de colonel doctor Ivan Ivanovici Rostunov, șef de secție la Institutul de istorie militară, U.R.S.S.; *Armata română în ajunul războiului de independență*, de colonel Gheorghe Tudor; *Cooperarea militară româno-rusă în războiul de independență*, de general de armată Ion Tutoveanu, comandantul Academiei militare; *Participarea armatelor române la eliberarea Bulgariei de sub sclavia otomană*, de colonel candidat în științe istorice Gheorghe Iliev Iazarov, secretar științific al Institutului de istorie militară, R. P. Bulgaria; *Regimentul nostru — purtător al glorioaselor tradiții din războiul pentru independență*, de colonel Neculai Constantinescu; *Lupta de eliberare a popoarelor din Balcani — factor determinant în cucerirea independenței lor*, de conferențiar doctor Nicolae Ceachir, Universitatea București; *Rolul armatelor sîrbă și română în lichidarea dominației turcești din Bulgaria de nord-vest în anii 1877—1878*, de doctor Vladimir Stojancević consilier științific la Institutul

de istorie, R.S.F. Iugoslavia; *Ața militară românească în pericada războiului din 1877—1878*, de colonel doctor Al. Gh. Savu; *Armata română în luptele de la Plevna*, de general maior doctor Constantin Olteanu; *Lupta poporului român pe calea independenței și unității naționale a României*, de general de corp de armată Bedrettin Demirel, șef al secției de istorie militară din Marele stat major, Turcia; *Trupele române de geniu în războiul de independență*, de colonel Victor Paris; *Cuvînt de salu*, de J. Roziencick, directorul Institutului de istorie, Bratislava; *Sprîjinul acordat de poporul român luptei de eliberare a Bulgariei*, de profesor Constantin Velichî, Universitatea București; *Experiența în instruirea militarilor armatei naționale privind patriotismul socialist și internaționalismul proletar*, de colonel doctor Heinz Hekkel, locțiitorul directorului Institutului de istorie militară, R. D. Germană; *Bătălia armatei române în zona Vidin*, de colonel doctor Ilie Ceaușescu; *Prezentarea în Austria în perioada respectivă, a războiului României pentru independență*, de doctor Johann Christoph Allmayer-Beck, directorul Institutului de istorie militară și al Muzeului militar, Austria; *Locuitorii orașului Corabia în sprijinul armatei române în războiul pentru independență*, de Mircea Florea, secretar al Comitetului orașenesc de partid, primarul orașului Corabia; *Războiul din 1877—1878 în viziunea observatorilor militari italieni*, de colonel Rinaldo Crucci, șeful secției de istorie din Statul major al trupelor de uscat, Italia; *Voluntarii bulgari în drumul lor de la Ploiești la Dunăre*, de Tzankov Gheznov, Institutul de istorie al Academiei bulgare de științe; *Armamentul și materialul de război din dotarea trupelor române în 1877—1878*, de colonel Constantin Căzănișteanu; *Forțele armate și independența națională — subiecte de cercetări istorice și interdisciplinare*, de doctor Bengt Ahslund, președintele Comisiei internaționale de istorie militară, Suedia; *Participarea femeilor la acțiunile Crucii Roșii în timpul războiului de independență*, de Stana Drăgoi, secretar al Consiliului Național al Crucii Roșii; *Suveranitatea României și dezvoltarea armatei române*, de doctor Friedrich Christian Stahl, directorul Arhivelor militare ale Bundeswehrului, R. F. Germania; *Martina română în războiul din 1877—1878*, de căpitan rangul I, Traian Enciu; *Dr. Constantin Davila și Societatea Națională de ajutor a României în războiul din 1877—1878: corespondență inedită cu dr. McNally*, de profesor Trevor Hope, Universitatea din Londra; *Importanța dobîndirii independenței naționale în războiul din 1877—1878 pentru dezvoltarea puterii armate a României*, de general maior Constantin Antip, general-maior Eugen Bantea.

La Secțiunea a III-a, „Independența și suveranitatea — principii de bază ale dezvoltării societății contemporane” au fost prezentate în fața auditoriului următoarele referate: *Idelle independenței și suveranității naționale în Programul P.C.R.*, de profesor doctor Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga”; *Sensurile contemporane ale independenței României socialiste*, de prof. dr. doc. Titu Georgescu; *Omagiile către poporul român care luptă eroic pentru independența sa de stat*, de Li-Su, membru în conducerea revistei „Studii de istorie” a Academiei de Științe Sociale și Filosofie, R. P. Chineză; *Dezvoltarea multilaterală a economiei — temelie trainică a afirmării și consolidării independenței naționale*, de Nagy Ferdinand, prim secretar al Comitetului județean Covasna al P.C.R.; *Independența și suveranitatea — principii de bază ale dezvoltării lumii contemporane*, de colonel Kostic Uroš, R. S. F. Iugoslavia; *Conceptul de independență națională în diplomația românească (1877—1977)*, de profesor doctor docent Ion Ceterchi, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice; *Independența națională și solidaritatea internațională*, de doctor Ivan Anuşkin, cercetător științific principal, Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.; *Realizarea securității colective și regionale — coordonată a politicii externe a României de apărare a independenței și suveranității naționale*, de doctor Viorica Moiscu, cercetător științific principal al Institutului de studii istorice și social-politice; *Legitarea colaborării țărilor socialiste în perioada făruririi socialismului dezvoltat*, de conferențiar Emil Borus, Școala Superioară Politică de pe lângă C. C. al P.M.S.U.; *Importanța neatîrnării României pentru naționalitatea aromână*, de doctor Max Demeter Peyfuss, Institutul austriac pentru estul și sud-estul Europei; *Independența și suveranitatea în condițiile capitalismului și socialismului pe baza exemplului Bulgariei* de doctor Doniu Donev, cercetător științific principal la Institutul de istorie al P.C.B.; *Relațiile României cu popoarele eliberate de sub dominația colonialismului*, de Vasile Șandru, ambasador în Ministerul Afacerilor Externe; *Cuvînt de salu*, de Nydia Gonzales, director adjunct la școala națională „Nico Lopez” a C.C. al P.C. Cubanez; *Abordarea concretă din punct de vedere istoric a principiilor independenței și suveranității*, de doctor František Havlicek, Școala superioară politică de pe lângă C. C. al P.C. Cehoslovac; *Educarea și formarea tinerii generații în spiritul patriotismului socialist, al idealurilor de unitate și independență națională*, de Ion Traian Ștefănescu, prim secretar al C.C. al U.T.C., ministrul pentru problemele tineretului; *Cuvînt de salu*, de Gaston Leduc (Franța); *Raportul dintre independența națională și internaționalismul proletar pe baza experiențelor istorice și contemporane a poporului cehoslovac*, de dr. doc. Indrzych Volek, cercetător științific principal la Institutul de marxism-leninism, R. S. Cehoslovacă; *Locul istoric al creării R.D.G. — lupta ei pe mai departe pentru independență și suveranitate*, de prof. dr. Siegfried

Rolfstörig și prof. dr. Wilfrid Morgenstern, Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.S.U.G.; *Realizarea independenței naționale. Revoluția democratică și construirea socialismului în societatea italiană contemporană*, de Aldo Schiavone, Institutul Antonio Gramsci — Italia; *Însemnătatea ajutorului și sprijinul Uniunii Sovietice pentru lupta de eliberare a poporului mongol*, de B. Sumia, R. P. Mongolă; *Marele Octombrie și formarea principiilor leniniste ale politicii externe sovietice*, de profesor Vladimir Pavlovici Naumov, Academia de științe sociale de pe lângă C.C. al P.C.U.S.; *Organizațiile fronturilor populare ca factor de luptă pentru independența națională*, de profesor doctor Jovan Marjanović, Institutul de științe politice de pe lângă Facultatea de științe politice — Belgrad; *Respectul suveranității tuturor statelor — element definitoriu al eticii internaționale*, profesor doctor Marin Voiculescu, Academia „Ștefan Gheorghiu”; *Relațiile dintre național și internațional în socialism*, de conferențiar Mita Tvetkova Dunciowska, Academia de Științe Sociale și Conducere socială de pe lângă C. C. al P.C.B.; *În legătură cu problemele luptei P.S.U. din Germania pentru independență și suveranitate*, de prof. dr. N. Lehfeld, șef catedră la școala superioară de partid „Karl Marx” de pe lângă C.C. al P.S.U.G.; *Afirmarea independenței și suveranității naționale — componentă a procesului edificării unei noi ordine economice și politice mondiale*, de dr. Victor Duculescu, secretar științific la Academia de Științe Sociale și Politice.

Lucrările sesiunii s-au încheiat în ziua de 6 mai 1977, odată cu ședința plenară de încheiere în cadrul căreia au luat cuvântul:

Academician profesor Constantin C. Giurescu, *Lupta multiseclară a poporul român pentru libertate națională și socială*; Gheorghe Petrescu, vicepreședinte al Consiliului Central al U.G.S.R., *Clasa muncitoare — forța hotărâtoare în înflorirea României socialiste și afirmarea țării ca stat independent și suveran*; Ion Dincă, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului Municipal București al P.C.R., primarul general al Capitalei, *București, capitala României, în istoria luptei pentru unitatea, independența și suveranitatea țării*; George Macovescu — ministru Afacerilor Externe, *Dezvoltarea liberă și independentă a popoarelor — cerință obiectivă a contemporaneității*; Profesor doctor Mircea Malița, membru al Prezidiului Academiei de științe sociale și politice — *Afirmarea suveranității și egalității în drepturi a tuturor popoarelor în cadrul unei noi ordini economice și politice mondiale*.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE CU TEMA „LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ȘI INDEPENDENȚĂ”

În zilele de 26 și 27 aprilie 1977 a avut loc, la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, sesiunea de comunicări științifice „Lupta poporului român pentru libertate și independență”, desfășurată sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice, și a Muzeului de istorie al R. S. România.

Ședința plenară a fost deschisă de prof. univ. dr. doc. Mihnea Gheorghiu care a evidențiat în cuvântul său câteva din marile momente ale luptei românilor pentru independență care vor sta în atenția participanților. Subliniindu-se caracterul conștient, continuu și multiseclar al luptei pentru neatințare a țărilor române, s-a relevat participarea întregului popor, a românilor din toate provinciile, inclusiv din cele aflate vremelnic sub stăpânire străină, la războiul pentru cucerirea independenței României.

În comunicarea sa, *Independența națională — permanență a istoriei României reflectată în Programul Partidului Comunist Român*, prof. dr. Florian Georgescu, directorul Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România, a evocat succint lupta poporului român pentru libertate națională și socială, reliefând sarcinile ce revin muzeelor de istorie din întreaga țară în lumina retrospectivei istorice cuprinsă în Programul P.C.R., caracterul de îndrumar al acesteia în activitatea muzeelor de istorie.

Tratatvele pentru încheierea Convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877 au fost abordate în comunicarea prof. univ. Vasile Maciu, care a creionat cadrul politic-diplomatic european în preajma izbucnirii războiului din 1877—1878, cu privire specială asupra situației din Balcani și a atitudinii Rusiei și Austro-Ungariei față de România. S-au urmărit cu precădere tratativele desfășurate în toamna anului 1876 între factorii politici români și ruși pentru încheierea unui tratat bilateral în care România să fie tratată pe picior de egalitate, ca stat independent, iar în final s-au analizat din punctul de vedere românesc prevederile Convenției de la Livadia.

Amplora contribuției militare românești la războiul ruso-româno-turc a fost relevată concis dar edificator în comunicarea susținută de colonel dr. Ilie Ceaușescu, intitulată *Efortul*

militar al României în războiul de independență. Comparația statistică și cea a importanței operațiilor militare dintre armata română, pe de o parte, și cea rusă, srbă, voluntarii bulgari și trupele muntenegrene, pe de altă parte, a evidențiat participarea masivă a unităților române la lupte, efortul economico-financiar al statului român și al populației, însemnătatea acoperirii strategice a frontierelor românești de la Dunăre de către armata română, contribuția majoră a ostașilor români la victoria dobândită la sud de Dunăre, în special la Rahova și Vidin.

Unitatea și independența națională — valori permanente ale gândirii și activității poporul român a constituit tema tratată de dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social politice, care a expus sintetic, pe coordonatele cronologice ale istoriei, ideile și concepțiile cărturarilor români privind originea etnică comună a românilor, unitatea și continuitatea lor pe acest teritoriu, năzuința lor seculară către unire și libertate, marcând manifestările politice care vizau transpunerea în practică a acestor idealuri îmbrățișate de întregul popor.

Momentele încununării luptei necrmate a românilor pentru recăstigare a independenței depline au fost evocate de general-maior dr. Eugen Bantea în comunicarea *Reglementările de pace de după războiul Independenței.* Au fost astfel prezentate prevederile armistițiului și ale tratatului de la San Stefano și ale celui de la Berlin privitoare la România cît și activitatea diplomatică intensă a guvernului de la București pe lângă marile puteri, rolul și poziția acestora în recunoașterea independenței României.

Tratînd *Războiul de independență în presa vremii*, general maior Constantin Antip, directorul Muzeului Militar Central a subliniat faptul că întreaga presă românească a fost favorabilă scopului cuceririi independenței de stat a țării, sesizînd diversitatea în ceea ce privește mijloacele de înfăptuire — diplomatice sau militare. Odată cu intrarea României în război însă, presa a militat activ pentru susținerea cauzei românești și a războiului. În comunicare s-au prezentat ample extrase din presa vremii, românească și străină, în care era elogiât eroismul ostașilor români.

În continuare lucrările sesiunii s-au desfășurat pe cinci secții după cum urmează: Secția I *Lupta poporului român pentru unitate și libertate*, Lucia Marinescu, Muzeul Național, *Aspecte ale luptei de apărare a geto-dacilor oglindite în izvoarele antice*; Anca Ghiață, Institutul de Studii Sud-Est Europene, *Politica domnilor români de apărare a Dobrogei (sec. XIV — XV)*; Venera Rădulescu, Muzeul Național, *Referiri la vitejia și dorința de independență a poporului român în opera unor cărturari europeni din sec. XV — XVI*; Radu Ștefan Ciobanu, Facultatea de Istorie București, *Lupta Țării Românești pentru apărarea unității cu Dobrogea de la domnia lui Mihail (1418 — 1420) pînă la a doua domnie a lui Vlad Țepeș (1456 — 1462)*; Mihai Lancuzov, Muzeul de Istorie a Municipiului București, *Apărarea Țării Românești în politica voievodului Dan al II-lea*; Flaminio Mirtzu, Cîmpulung-Muscel, jud. Argeș, *O prezență activă în conducerea luptei pentru independență: enigmaticul Basarab al II-lea, domn al Țării Românești*; Lăzărescu Dan, Biblioteca jud. Arad, *Un istoric francez despre relațiile austro-române în anul 1859*; Panait I. Panait, Muzeul de istorie a Municipiului București, *Rolul Bucureștilor în politica lui Vlad Țepeș de apărare a independenței Țării Românești*; Carol Vecov, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, *Date noi despre războiul iărănesc din 1514*; Nicolae Bănică-Ologu, Muzeul Județean Vilcea, *Banul Mihalcea prim-sfetnicul lui Mihai Viteazul*; Emil Ion Emandi, Muzeul Județean Suceava, *Participarea lui Ștefan Răzvan la luptele din anul 1595 purtate de Mihai Viteazul contra turcilor*; Bogdana Irimia, Direcția Patrimoniului Cultural Național, *Ecouri ale luptei pentru independență în pictura murală exterioară a unor monumente din nordul Moldovei în sec. al XVI-lea*; Alexandru Ligor, Muzeul Național, *Din lupta Moldovei pentru independență în timpul domniei lui Vasile Lupu*; dr. Liviu Ștefănescu, Muzeul Național, *Implicațiile economiei bănești în lupta pentru independență a poporului român în evul mediu și în perioada de trecere la capitalism*; Gheorghe Calotoiu, Muzeul Județean Gorj, *Voluntari români în războiul ruso-turc de la 1768 — 1774 — după documente inedite și — Documente inedite despre Mihai Viteazul*; dr. Gheorghe D. Iscru, Facultatea de Istorie — București, *Obiectivul extern al revoluției din 1821 condusă de Tudor*; Lucia Bieltz, Muzeul Național, *Aspecte privind importanța revoluției de la 1821 în lupta de emancipare națională*; Viorica Ursu, Muzeul Județean Maramureș, *Petru Bran, eminent om de cultură transilvănean din veacul al XIX-lea, luptător neobost pentru emanciparea poporului român*; Cornelia Apostol, Muzeul Național, *Apărarea și întărirea autonomiei Principatelor Unite, reflectate în activitatea diplomatică a lui Costache Negri*; Nicolae Vasilescu-Capsali, București, *Dan Ripa-Buicliu, Muzeul Județean de Istorie — Galați, George Bengescu, cronicar literar al evenimentelor din Franța anului 1870*; Ion Ilincioiu, Muzeul Național, *Aspecte ale luptei pentru independență din anii 1859 — 1876*; dr. Nicolae Ciachir, Facultatea de Istorie — București, *Criza balcanică din anii 1875 — 1878, punctul culminant al problemei orientale (poziția României în acest cadru)*; dr. Teodor Pavel, Facultatea de

Filologie și Istorie – Sibiu, „Daco-românia” în viziunea generației independenței. Documente inedite; Iosif Adam, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Premisele economice ale cuceririi independenței de stat*; Aurel Dușu, Muzeul de Istorie a Municipiului București; *Bucureștii în ajunul proclamării independenței*; Secția II, *Cucerirea independenței naționale a României – Aspecte politico-militare*, Elena Pălăncău, Muzeul Național, *Acțiuni ale statului român pentru obținerea independenței țării în perioada premergătoare proclamării acesteia*; dr. Alexandru Porțeanu, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Preludiile diplomatice ale războiului de independență*; col. dr. Alexandru Savu, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Problema independenței României în contextul internațional al epocii*; dr. doc. Nicolae Corivan, Iași, *Mihail Kogălniceanu și independența României*; lt. col. Nicolae Ciobanu, Academia Militară, *Evoluția organizatorică a armatei române în perioada premergătoare războiului pentru independență din 1877–1878*; Mircea Dumitriu, Muzeul Național, *Despre conținutul și semnificația convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877*; dr. Barbu Berceanu, Editura Academiei, *Actul de la 9 mai 1877 și caracterul său constituțional*; col. dr. Gheorghe Anchel, Academia Militară, *Considerații privind efortul economic și financiar al României pentru războiul de independență*; Maria Radovici, Muzeul Militar Central, *Drapele ale unițiilor militare participante la războiul de independență*; col. Ioan Sorescu, Academia Militară, *Eroismul armatei române în luptele de la Vidin*; dr. Dan Berindei, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Cucerirea independenței reflectată în corespondența vremii*; cpt. rg. I. Nicolae Petrescu, Muzeul Marinei Române – Constanța, *Fapte de vitejie ale marinarilor români în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României (1877–1878)*; Ionel Cîndea, Muzeul Județean Brăila, *Un episod al războiului de independență la Brăila – scufundarea monitorului turcesc Duba Seify*; cpt. rg. III Constan tin Scarlat, Muzeul Marinei Române – Constanța, *Considerații asupra luptelor navale în războiul de independență*; lt. col. Horia Brestoiu, maior Vasile Bobocescu, Ministerul de Interne, *Aspecte ale activității de informații și contrainformații în timpul războiului pentru cucerirea independenței*; Ion Panțuru, Muzeul Pompierilor – București, *Aspecte privind participarea pompierilor artileriști la războiul pentru independență*; Cleopatra Ionescu, Muzeul Județean Dimbovița, *Participarea regimentelor 3 Linie și 7 Dorobanți din jud. Dumbovița la războiul de independență*; col. dr. George Marin, Academia Militară, *Socialiștii în cadrul armatei române în războiul pentru cucerirea independenței naționale (1877–1878)*; Ionel Bejenaru, Muzeul Județean Botoșani, *Figuri de eroi botoșăneni ai războiului pentru independență*; Cristian Păunescu, Muzeul de Istorie a Municipiului București, *Un prizonier turc la București*; Șerban Rădulescu Zoner, Muzeul de Istorie a Municipiului București, *Opinia publică bucureșteană în timpul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*; dr. Paul Cernovodeanu, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Războiul de independență în lumina rapoartelor atașatului militar american lt. F. V. Greene*; Iulia Stănescu, Eugen Stănescu, Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova, *Războiul pentru independența de stat a României oglindit în presa prahoveană*; dr. Emil Manu, Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, *Ecouri ale războiului de independență în presa străină în 1877–1878*; col. dr. Florian Tucă, Editura militară, *Elogiul vitejiei oștirii române în războiul pentru independență oglindit prin monumente, obeliscuri și plăci comemorative*; Sanda Racoviceanu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Informații din arhivele străine referitoare la aportul României la războiul din 1877–1878*; Gabriela Mără soiu, Cornelia Moraru, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Diplomația franceză și italiană despre unele aspecte ale războiului de independență*; Virgil Teodorescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Mărturiile documentare cu privire la războiul de independență*; Constanța Știrbu, Muzeul Național, *Date noi privind emiterea decorațiilor românești dedicate luptei pentru independență*; general de armată (r) Constantin Vasiliu-Râșcanu, *Tratatul de la San Stefano – 19 februarie 1878*; Secția III Cucerirea independenței României – Cauză a întregului popor dr. Nicolae Liu, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Intellectualitatea românească în războiul de independență*; Luchian Deaconu, Muzeul Olteniei – Craiova, *Participarea maselor populare din Oltenia la războiul de independență*; Cezar Avram, Muzeul Olteniei – Craiova, *Prezențe oltenice în războiul de independență*; Vasile Marinou, Muzeul Județean Gorj, *Contribuții gorjene la războiul de independență*; Dinică Ciobotea, Muzeul Olteniei – Craiova, *Comitetul doamnelor craiovene, 1877–1878*; Alexandru Dinu, Inspectoratul Școlar al județului Dolj, *Contribuția intelectualității oltenice la susținerea războiului de independență*; Paul Barbu, Filiala Arhivelor Statului – Dolj, *Contribuția județului Dolj la susținerea materială a războiului de independență*; Adolf Minuț, Muzeul Județean de Istorie – Piatra Neamț, *Contribuții privind participarea județului Neamț la războiul de independență*; Ion Aldea, Muzeul Județean de Istorie Galați, *Starea de spirit a gălățenilor în anii războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*; dr. Paul Păltânea, Biblioteca „V. A. Urechia” – Galați, *Știri despre contribuția județului Galați la susținerea războiului pentru independență*; Ion Jercan, Muzeul de Istorie și Arheologie – Prahova, *Contribuția materială a prahovenilor la cucerirea independenței de*

stat a României; Paul D. Popescu, Inspectoratul Școlar al județului Prahova, *Atitudinea ploieștenilor față de problema cuceririi independenței de stat a României*; Emil Păunescu, Muzeul Județean Dimbovița, *Date despre fostul județ Vlașca în timpul războiului pentru independență*; Adrian Pascu, Ion Tudorache, Școala Generală nr. 1 Urziceni, jud. Ilfov, *Aspecte privind participarea maselor populare în județul Ilfov la războiul pentru cucerirea independenței de stat a României*; dr. C. I. Dumitrescu, Institutul Pedagogic – Pitești, *Contribuția maselor populare argeșene la susținerea războiului de independență*; Alexandru Vlădăreanu, Muzeul de Istorie și Arheologie – Ialomița, *Aportul ialomițenilor la războiul pentru cucerirea independenței de stat a României 1877–1878*; Constantin Năstase, Radu Gioglovan, Muzeul Județean Dimbovița, *Participarea județului Dimbovița la războiul pentru independența de stat a României*; Alexandru Matei, Filiala Arhivelor Statului – Cluj-Napoca, *Războiul de independență și Transilvania – contribuții documentare*; Nicolae Nistor, Filiala Arhivelor Statului – Cluj-Napoca, *Contribuția locuitorilor de pe valea superioară a Mureșului la susținerea războiului de independență*; Gheorghe Lazin, Muzeul Județean Satu Mare, *Contribuția maselor populare din jud. Satu Mare la obținerea independenței de stat a României (1877)*; dr. Ioan Chiorean, Centrul de Științe Sociale – Tirgu Mureș, *Contribuții transilvănene la războiul de independență a României*; Grigore Ploșteanu, Centrul de Științe Sociale – Tirgu Mureș, *Atitudinea autorităților și a cercurilor burghezo-moșierești din Transilvania și Banat față de lupta pentru independență și unitate națională a poporului român în 1877–1878*; Lazăr Ureche, Muzeul de istorie Bistrița, *Solidaritatea românilor din nord-estul Transilvaniei cu războiul pentru independența națională a României*; Romul Pop, Protopopiatul ortodox Baia Mare, *Participarea Maramureșului la evenimentele anului 1877*; Vasile Dudaș, Muzeul Banatului – Timișoara, *Date privind ecoul războiului de independență din 1877–1878 în orașul Lugoj*; Elisabeta Ioniță, Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, *Contribuția Mariei Rosetti la lupta pentru cucerirea independenței patriei*; Virgil Tatomir, Directorul Filialei București a Arhivelor Statului, *Contribuția maselor populare bucureștene la sprijinirea războiului independenței de stat a României*; Secția IV „Independența în conștiința contemporanilor” dr. Vasile Netea, Muzeul Literaturii Române – București, *Prima monografie consacrată războiului de independență*; Dan Rîpă-Buicliu, Ghiță Nazare, Muzeul Județean de Istorie – Galați, *O cronică germană ilustrată a războiului pentru independența de stat a României*; Liana Popa, Muzeul Județean Brașov, *Documente inedite din arhiva Mureșenilor referitoare la viața și activitatea lui Moise Groza*; Mircea Gherman, Muzeul Județean Brașov, *Iacob Mureșanu militant brașovean pentru cauza independenței românilor*; Ioana Ursei Manasiu, Biblioteca Centrală de Stat, *Tipărituri muzicale românești din anii 1877–1878*; Paul Grigoriu, Liceul nr. 2 București, *Poziții și aspecte ale publicisticii românești în timpul războiului de independență*; Dan Lăzărescu, Biblioteca Centrală Universitară, *Lupta poporului român pentru libertate și independență reflectate în presa și publicistica străină 1876–1885*; Adrian Adamache, Elena Ioselide, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Ideea de martor at istoriei în desenele grupării de pictori, participanți oficiali la războiul de independență*; Stelian Popescu, Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, *Independența României și Statele Unite ale Americii*; Radu Dinu, Casa de Cultură Sinaia, *Ultimul act al războiului de independență emis la Sinaia*; dr. George Muntean, Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, *Proza beletristică reflectind războiul pentru independență din 1877–1878*; Rodica Florea, Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu”, *Ecoul războiului pentru independență din 1877–1878 în literatura populară*; col. Constantin Nicolae, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Poezia anului 1877 în slujba războiului pentru independență*; George Franga, Muzeul Teatrului Național – București, *Războiul independenței oglindit în dramaturgia și teatrul românesc*; dr. Nestor Vornicescu-Severineanu, Mitropolia Olteniei – Craiova, *O cronică a războiului pentru independență scrisă în 1878*; Adrian Silvan Ionescu, Oficiul Patrimoniului București, *Uniformele armatei române în timpul războiului de neamănare a patriei 1877–1878*; Dan Cernovodeanu, *Independența României reflectată în heraldica și numismatica națională*; dr. Maria Dogaru, Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Eminescu și independența*; Maria Ioniță, Muzeul Național, *Considerații cu privire la Penes Curcanul*; dr. Gherasim Cristea-Piteșteanu, Episcopia Rîmnicului și Argeșului, *Războiul de independență și documentele Episcopiei Rîmnicului și Argeșului*; Margareta Guziec, Muzeul Județean de Istorie – Galați, *Noi mărturii ale războiului de independență 1877–1878 incluse în tematica Muzeului Județean de Istorie Galați*; Maria Trache, Ecaterina Săraru, Muzeul Național, *Mărturii muzeistice privitoare la recunoașterea internațională a independenței de stat a României*; Victoria Popovici, Institutul de cercetări pedagogice și psihologice, *Spiru Haret și promovarea literaturii patriotice dedicate anului 1877*; Anca Vasilescu, Muzeul Național, *Recunoașterea independenței României de către Italia*; Secția V „Consolidarea și apărarea unității și independenței naționale” lt.

col. Constantin Cazanîșteanu, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, *Independența de stat din 1877 în conștiința poporului român*; Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, Muzeul Județean Dîmbovița, *Lupta pentru independență în lumina unor teze noi din teoria națiunii*; Emil Dumitrescu, Radu Coroamă, Muzeul Național, *Contribuția Societății naționale de Cruce Roșie la efortul poporului român pentru cucerirea și păstrarea independenței naționale în perioada 1877—1918*; dr. Gheorghe Dumitrașcu, Mariana Lupu, Institutul Pedagogic Constanța, *Rolul intelectualilor din Dobrogea și pregătirea reunirii ei cu România*; Gelcu Maksutovici, Departamentul Cultelor, *România independentă și independența Albaniei (1877—1912)*; Șerban Constantinescu, Muzeul Național, *Aspecte privind relațiile externe ale României după cucerirea independenței de stat — 1878—1900*; Ioan Cocuz, Muzeul Județean Suceava, *Ecoul procesului Memorandului în Bucovina*; Dan Demșea, Muzeul Județean Arad, *Contribuția lui T.V. Păcățian la lupta pentru unire*; dr. Gheorghe Dumitrașcu, Institutul Pedagogic Constanța, *Documente pregătitoare instaurării administrației românești în Dobrogea (1878)*; Petre Turlea, Casa Memorială „Nicolae Iorga”, Vălenii de Munte — Prahova, *Problema luptei pentru independență în opera lui Nicolae Iorga*; dr. Marin C. Stănescu, Institutul de studii istorice și social-politice, *Despre contribuția publicistică a lui Lucrețiu Pătrășcanu la lupta dusă de P.C.R. împotriva pericolului fascist și pentru apărarea independenței și suveranității României în deceniul al IV-lea*; Doina Leahu, Muzeul Național, *Lupta pentru independența și suveranitatea națională în gîndirea politică a dr-ului Petru Groza*; col. Eugen Păun, Radu Freitag, Muzeul Pompierilor București, *Arcaștile și rolul lor în promovarea conștiinței naționale*; Gavrilă Sarafolean, Muzeul Național, *Măsuri întreprinse de guvernul liberal pentru creșterea capacității de apărare a țării 1934—1937*; Petre Dache, directorul Muzeului de Istorie a Municipiului București, *Aspecte ale luptei maselor bucușene pentru apărarea independenței patriei împotriva fascismului — 1934—1938*; Paraschiv Marcu, *Eforturile forțelor naționale pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a României în condițiile declanșării celui de-al doilea război mondial (sept. 1939 — sept. 1940)*; Iordana Lungu, Muzeul Național, *Presa comunistă și democratică în apărarea independenței naționale a României — 1934—1937*; Homer Radu, Muzeul Național, *Lupta pentru eliberarea României de sub dominația Germaniei hitleriste oglindită în ziarul „Graiul liber”*; Claudia Cleja, Muzeul Național, *Războiul independenței — temă majoră în Muzeul de istorie*.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI A UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI CONSACRATĂ ANIVERSĂRII CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

În zilele de 3 și 4 mai 1977 a avut loc, la Universitatea din București, o sesiune dedicată centenarului independenței.

Sedința plenară, desfășurată la Sala mică a palatului R.S.R., a fost deschisă de prof. dr. George Ciucu, rectorul Universității, care, subliniind rolul Universității bucușene în procesul de instrucție și de educație al tinerei generații, a menționat că sesiunea aceasta constituie parte integrantă și încununare a unui amplu ansamblu de manifestări științifice, culturale, sportive care au fost organizate în Universitate la nivelul facultăților și asociațiilor studențești.

Seria comunicărilor științifice prezentate în sedința plenară a fost deschisă de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie, care a susținut comunicarea *O sută de ani de la cucerirea independenței de stat a României*. Trăsind cadrul general al dezvoltării poporului român și al vieții sale de stat de-a lungul veacurilor, autorul a evidențiat cîteva din trăsăturile specifice ale acestora printre care menționăm poziția geografică a țărilor române supuse în numeroase rînduri agresiunilor externe, necesitatea imperioasă a alianțelor politice și militare interromânești, vicisitudinilor istorice care au forțat pe români să-și ducă viața în cadre politice diferite, aspirația lor neîncetată spre unire și independență. S-au relevat ca instrumente de apărare a neamului, utilizate cu măiestrie și tact, oastea țării, gîndirea politico-diplomatică, arta militară, ultimele fiind ilustrate la cea mai înaltă cotă de cărturarii și voievozii țărilor române, de revoluționarii de la 1848 sau oamenii politici ai anului 1877.

Acad. Const. C. Giurescu a expus apoi comunicarea *Independența națională — permanență a istoriei poporului român*, în care, accentuîndu-se asupra rolului statului independent în dezvoltarea liberă a unui popor, s-a subliniat faptul că independența statelor românești de sine stătătoare, apărute pe harta politică la mijlocul secolului al XIV-lea, a fost rodul luptei cu puternicii vecini, al afirmării forței lor militare și economice, care a impus plină și Imperiul lui Otoman o convenție ce le stabilea statutul de autonomie. Autorul a numărat printre

marii bărbați ai istoriei românilor pe Mihai Viteazul și Tudor Vladimirescu drept călăuzitori ai luptei pentru independență.

Conceptul de independență în gândirea conducerii P.C.R., a Secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu a constituit tema abordată în comunicarea cercului științific al studenților Facultății de filozofie, condus de asistentul M. Pișcoci, care a pus o dată mai mult în lumină ținuta științifică ideologică și politică a documentelor de partid, a gândirii istorice a secretarului general al partidului în înfățișarea procesului dezvoltării poporului român și afirmării națiunii socialiste, luptelor necurmăte purtate pentru apărarea liberății patriei, pentru progres social, marilor realizări ale societății socialiste precum și liniilor directe ale politicii interne și externe a partidului și statului nostru. S-a apreciat în mod deosebit rolul hotărâtor pe care tovarășul Nicolae Ceaușescu îl are în elaborarea acestui concept, în desfășurarea vieții socialiste românești pe făgașul independenței naționale depline.

În comunicarea *Sensuri contemporane ale independenței* prof. dr. docent Titu Georgescu a relevat independența ca principiu fundamental al raporturilor dintre toate țările, generatoare a relațiilor de egalitate, de neamestec reciproc, de strinsă colaborare între toate statele lumii, cât și rolul însemnat al națiunii în epoca contemporană, mai ales al națiunii noastre socialiste, singura în măsură să concentreze, sub conducerea partidului comunist, toate energiile în scopul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate pe pământul patriei.

Urmărind reflectarea ideii independenței în cultura românească, receptarea ei de către marii noștri artiști, oprindu-se în pătrunzătoare analize asupra operelor lui Eminescu, Grigorescu, Vlahuță, și înfățișând conștiința patriotică și artistică a scriitorilor și plasticienilor români de seamă, mesajul artei lor, prof. dr. Zoe Dumitrescu-Bușulenga, i s-a revelat în mod firesc — *Independența — idee forță a culturii românești*.

În comunicarea sa, *Independența națională în filozofia românească*, conf. dr. Gheorghe Cazan a surprins evoluția conceptului de independență în gândirea filozofică românească și, menționând aportul învățaților români la fundamentarea din punct de vedere filozofic și istoric a ideii independenței, cercetînd conceptul în dinamica sa istorică, de la Miron Costin și Dimitrie Cantemir la Școala Ardeleană și Nicolae Bălcescu, a înfățișat contribuția filozofiei românești de-a lungul a două veacuri la cucerirea independenței României.

Progresul economic neîntrerupt — baza dezvoltării independente a Republicii Socialiste România s-a intitulat comunicarea prezentată de prof. dr. Gheorghe Crețoiu, care a subliniat aportul P.C.R. la fundamentarea atributelor independenței și suveranității țării în domeniul economic, văzute într-un proces dialectic de cooperare și schimburi active, străin autarhiei și egocentrismului, menit să contribuie la instaurarea unor noi relații economice între state.

În comunicarea susținută de conf. dr. Gheorghe I. Ioniță, *Ideile independenței și unității naționale reflectate în Programul Partidului Comunist Român* au fost evidențiate permanențele și caracteristicile istoriei românești printre care se înscriu în chip firesc, independența și unitatea națională, năzuințe care au mobilizat veacuri la rind mințile și brațele românilor de pretutindeni, cât și rolul de călăuzitor al Programului P.C.R. pentru istoricii români.

Sesiunea s-a desfășurat în continuare pe șase secții corespunzînd facultăților de istorie, filozofie, limba și literatura română, limbi romanice, clasice și orientale, limbi slave, drept.

În cadrul Facultății de istorie au fost prezentate următoarele comunicări: Conf. dr. Matei Vlad, *Rolul jărănimii în lupta pentru independență a poporului român în evul mediu*; Cercetător șt. principal dr. Stan Apostol, *Adunările obștești ale Principatelor Române și lupta pentru apărarea autonomiei (1831—1848)*; Cercetător șt. principal dr. Dan Berindei, *Premisele economice și sociale ale cuceririi independenței*; Cercetător șt. principal Nicolae Liu, *Ideea independenței naționale în istoria modernă a României*; Conf. dr. Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independență în context european*; Prof. dr. Constantin Nuțu, *Sprîjinul acordat de românii din Transilvania și Bucovina luptei pentru cucerirea independenței*; Asistent Radu Ștefan Ciobanu, *Ideea de independență la românii dobrogeni în secolul al XIX-lea (pînă la 1877)*; Cercetător șt. principal Paul Oprescu, *Statutul internațional al României după 1859 în doctrina de drept internațional a vremii*; Asistent dr. Mihai Maxim, *Situația internă a Imperiului Otoman la 1877*; Lector dr. Maria Totu, Asistent Doina Smlrcea, *Femei românce participante active la lupta pentru libertate și independență națională a României*; Prof. dr. Dumitru Almaș, *Eroismul soldaților români în războiul pentru independență reflectat în presa vremii*; Student Mugur Moș, *Contribuția populației românești din Transilvania și Banat la războiul pentru independență*; Cercetător șt. principal dr. Nichita Adăniloie, *Asistența sanitară a armatei în timpul războiului de independență*; Asistent dr. Liuba Iancovici, *Transporturile în războiul de independență*; Cercetător șt. principal Cornelia Papacostea-Danielopolu, — *Războiul de independență în presa greacă din România*; Cercetător șt. principal dr. Alexandru Porțeanu, *Considerații asupra rolului mișcării muncitorești și socialiste în lupta pentru libertatea, unitatea, independența și suveranitatea patriei*; Conf. dr. Gheorghe Cazan, Conf. dr. Ioan Gheorghiu, *Recunoașterea pe plan internațional a independenței României*.

Gelu Apostol

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A MINISTERULUI DE INTERNE CONSACRATĂ CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

Cu prilejul centenarului independenței de stat a României, în ziua de 21 aprilie 1977 a avut loc sesiunea științifică consacrată acestui eveniment organizată de Ministerul de Interne.

După cuvîntul de deschidere rostit de general-maior Constantin Geică, în continuare au fost prezentate comunicările : *Lupta pentru unitate și independență națională—deziderat de veacuri al poporului român*, de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu; *Situația politică din Balcani în preajma războiului ruso-româno-turc din 1877*, de Ștefan Hurmuzache, redactor șef al „Revistei Arhivelor”; *Strategia și tactica armatei române în războiul pentru independență*, de general-maior dr. Constantin Olteanu; *România și marile puteri în perioada premergătoare și în timpul războiului pentru independență*, de colonel dr. Vasile Arimia; *Cucerirea independenței naționale — cauza întregului popor român*, de Maria Soveja, șef serviciu în D.G.A.S.; *Contribuția organelor de informații din România în lupta pentru independență și unitate națională*, de general-maior Nicolae Pleșiță; *Acțiuni diplomatice pentru recunoașterea și consolidarea independenței naționale*, de dr. Dan Berindei; *Ecoul internațional al cuceririi independenței naționale a României*, de general-maior Ionel Gal; *Elogiul oștirii române în războiul de independență prezentat în monumente și locuri istorice*, de colonel dr. Florian Tucă; *Cucerirea independenței naționale — deschizătoarea unor mari împliniri ale idealurilor de libertate și progres social*, de general-maior Iulian Vlad; *Apărarea suveranității și independenței naționale — coordonată fundamentală a politicii partidului și statului nostru*, de general-maior Constantin Geică.

ALTE MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE CONSACRATE ANIVERSĂRII CENTENARULUI INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI

În zilele de 2—3 aprilie 1977, la Vaslui a avut loc sesiunea de comunicări științifice „Lupta poporului român pentru unitate statală și independență națională. Contribuția maselor din județul Vaslui la dobîndirea independenței de stat a României” organizată de Secția de Propagandă a Comitetului județean Vaslui al P.C.R., Comitetul județean de cultură și educație socialistă, Inspectoratul școlar județean și Consiliul județean al sindicatelor. În cadrul sesiunii au fost prezentate comunicările : *Județul Vaslui în anul centenarului independenței de stat a României*, de Aurel Tolescu — secretar al Comitetului județean de partid Vaslui; *Considerații asupra efortului militar făcut de România în războiul de independență (1877—1878)* de general-maior dr. Eugen Bantea — directorul Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară — București; *Proclamaarea independenței naționale și însemnătatea sa istorică*, de dr. Nichita Adăniloae — Institutul de istorie „N. Iorga” — București; *Conținutul și scopul general al luptei românilor pentru independență în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, de prof. univ. dr. Gheorghe Platon — Universitatea „Al. I. Cuza” Iași; *Premise ale nașterii României (1821—1877)*, de Lt. col. C. Căzănișteanu — Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară — București; *Presa românească din Transilvania în sprijinul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, de C. Drăgușin — Șef de secție la Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România; *Împrejurări externe ale proclamării independenței României*, de Mihail Ionescu — Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară — București; *Recunoașterea independenței de stat a României de către statele mari europene* de prof. Oltea Răscanu — Liceul pedagogic Birlad; *Participarea vasluțenilor la războiul pentru independență*, de prof. Ion Mancaș — muzeograful Muzeului județean Vaslui; *Cișlitgarea independenței de stat a Moldovei feudale, o realizare importantă în istoria Europei de sud-est* de prof. univ. dr. doc. Constantin Cihodaru — Universitatea „Al. I. Cuza” — Iași; *Voluntarii români din teritoriile aflate sub dominația străină în războiul pentru independență*, de Stelian Popescu — Șef de secție la Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România; *Istoricul și lupta pentru independență*, de conf. univ. dr. Vasile Cristian — Universitatea „Al. I. Cuza” Iași; *Situația internațională și lupta pentru independența Principatelor Române la începutul secolului al XVIII-lea*, de cercetător dr. V. Ciobanu — Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași; *Independența națională și literatura română dintre 1850—1860*, de cercetător dr. Dan Mănuță — Academia R.S.R. filiala Iași; *Contribuția*

maselor populare din județul Vaslui la dobândirea independenței de stat a României, de prof. Aurel Zugravu — Școala generală nr. 2 Vaslui; *Evenimente social-istorice oglindite în presa socialistă*, de prof. Petru Iosub — Inspectoratul școlar județean Vaslui.

În zilele de 8—9 aprilie 1977, la Bacău au avut loc lucrările sesiunii științifice „Lupta pentru unitate statală și independență națională — permanentă a istoriei poporului român” organizată de Secția de propagandă a Comitetului județean Bacău al P.C.R., Școala interjudețeană de partid Bacău, Comitetul județean de cultură și educație socialistă și Muzeul județean de istorie și artă. În cadrul sesiunii au fost prezentate, în ședință plenară, comunicările: *K. Marx și Fr. Engels despre lupta poporului român pentru suveranitate și independență*, de dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct al Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; *Lupta pentru independență și unitate statală, permanență a istoriei poporului român*, de dr. Mircea Mușat, activist la Secția de propagandă a C.C. al P.C.R.; *Independență și contemporaneitate*, de prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, prorector al Universității București; *Ideile unității, independenței și suveranității țării în Programul P.C.R.*, de conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță, Universitatea București; *Teritoriul de formare a poporului român, vatră a luptei seculare pentru unitate și independență*, de prof. Ioan Mitrea, directorul Muzeului județean de istorie și artă Bacău; *Lupta pentru libertate și independență a poporului român în sec. XIV — XVI, oglindită în două instituții medievale românești: posada și munca la cetate*, de dr. Ștefan Olteanu, Institutul de arheologie din București; *Evoluția ideii de independență la români între 1821—1877*, de lector Ion Șendrulescu; *Independența Principatelor române și implicațiile crizei orientale*, de dr. Leonid Boicu, șef sector Institutul de Istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași; *Politica externă a României în perioada premergătoare proclamării independenței, oglindită în actele diplomatice ale agenției Italiei din București*, de prof. Dumitru Zaharia, directorul Arhivelor statului Bacău; *Premisele economice și sociale ale cuceririi independenței*, de dr. Dan Berindei, Institutul de istorie „N. Iorga” din București; *Necesitatea independenței*, de conf. univ. dr. Vasile Rusu, Universitatea „Al. I. Cuza” — Iași; *Cooperarea militară româno-rusă în războiul din 1877—1878*, de dr. Nichita Adăniloae, Institutul de istorie „N. Iorga” din București; *Aspecte ale contribuției județelor din Moldova la victoria în războiul pentru independența României*, de prof. Adrian Vătămanu — Brașov; *Contribuția județului Bacău la războiul pentru independența națională*, de prof. Corneliu Căramidaru — Bacău; *Știri din publicațiile vremii despre acțiunilor băcăuane în sprijinul războiului de independență*, de prof. Gh. Sibechi — Iași; *Unele aspecte privind contribuția maselor populare băcăuane și nemțene la susținerea războiului de independență*, de prof. Ioan Ciută — Bacău; *Semnificații istorice ale efortului militar făcut de România în războiul independenței naționale*, de general-maior Eugen Bantea, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară — București; *Valențe naționale și internaționale ale proclamării la 9 mai 1877 a independenței de stat a României*, de dr. Liviu Ștefănescu, Muzeul de istorie a R.S.R.; *Contextul internațional și semnificația istorică a glorioaselor lupte din vara anului 1917 pentru apărarea independenței și ființei statului român*, de conf. univ. dr. Ion Agrigoroaie, Universitatea „Al. I. Cuza” — Iași; *Sistemul tratatelor de pace de la Paris și realitățile politice românești (1919—1920)*, de dr. Gh. I. Florescu, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” — Iași; *Unele aspecte cu privire la suveranitate și teoria drepturilor cîștigate*, de lector Ruxandra Tanu, Școala interjudețeană de partid Bacău; *Probleme ale independenței și suveranității României oglindite în presa băcăuană între anii 1934—1936*, de lector Elena Stan, Școala interjudețeană de partid Bacău; *Conceptul de independență națională în viziunea P.C.R.*, de lector Paul Romașcanu și lector Elena Stan, Școala interjudețeană de partid Bacău; *Eminescu gazetarul la 1877—1878*, de prof. Grigore Codrescu — Bacău; *Războiul de independență națională în folclor*, de prof. dr. Traian Cantemir — Iași; *Legende și povești de Gr. H. Grădăraș inspirate din războiul pentru independență*, de prof. Marin Cosmescu; *Războiul de independență oglindit în proza românească*, de prof. Petre Ciobanu — Bacău; *Profilul moral al combatantului de la 1877—1878, reflectat în literatură*, de lector Gheorghe Chipere, Institutul de învățămînt superior — Bacău, *Scritori și artiști care au sprijinit războiul de independență*, de prof. Victor Ciocină, oraș Gh. Gheorghiu-Dej; *Cerințe psihologice ale predării temei „Lupta pentru independență”*, de conf. univ. dr. Liviu Filimon, Institutul de învățămînt superior — Bacău.

În zilele de 8 și 9 aprilie 1977, la Oradea au avut loc lucrările unei sesiuni științifice consacrate centenarului independenței de stat a României, organizat de Consiliul județean de educație politică și cultură socialistă Bihor și Cabinetul județean pentru activitate ideologică și politico-educativă. În ședința festivă, după cuvîntul de deschidere rostit de Alexandru Fodor, secretar al Comitetului județean Bihor al P.C.R., au luat cuvîntul: prof. univ. dr. Nicolae Petreanu

(București), *Locul și rolul Partidului Comunist Român în apărarea independenței și suveranității de stat a României*; prof. Ioan Chira (Oradea), *Preocupări și realizări în aplicarea politicii P.C.R. de valorificare și dezvoltare a tradițiilor progresiste în viața culturală a Bihorului*; dr. Ioan Cicala (Cluj-Napoca), *Libertate, independență, suveranitate și unitate națională, permanențe ale luptei revoluționare a Partidului Comunist Român*; prof. univ. dr. Teodor Pop (Oradea), *Tratarea științifică a problemelor independenței și suveranității naționale în documentele P.C.R.*; dr. Ladislau Fodor (Cluj-Napoca), *Unele acțiuni ale maselor populare din județul Bihor în sprijinul luptei de refacere a granițelor firești ale României (23 august 1944—12 octombrie 1944)*.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe mai multe secțiuni. La secțiunea I: „Lupta poporului român pentru unitate și independență” au fost prezentate comunicările: Nicolae Chidioșan (Oradea), *Continuitatea tracilor de pe teritoriul Oradiei (sec. XVII—IV î.e.n.)*; Lucia Cornea (Oradea), *Problema originii și a continuității poporului român oglindită în paginile revistei „Familia” (1865—1906)*; lector univ. Sever Dumitrașcu (Oradea), — *Cetatea de la Biharia și lupta poporului român pentru neatrnare la începuturile evului mediu*; Liviu Borcea (Oradea) — *Rolul cetăților din Crișana în lupta antiotomană și antihabsburgică a Principatului Transilvaniei, sec. XVI—XVII*; asist. univ. Avram Andea (Cluj-Napoca) — *Independența și unitatea românilor în gândirea și acțiunea politică a lui Mihai Viteazul*; lector univ. Ioan Bradu (Oradea) — *Lupta țărilor române pentru independență în sec. XVIII*; prof. Ileana Goga (Oradea) — *Contribuția „Gazetei de Transilvania” la formarea conștiinței naționale a poporului român*; dr. Alexandru Porțeanu — (București) — *Condițiile internaționale și pregătirea diplomatică a independenței*; Blaga Mihoc (Oradea) — *Date cu privire la activitatea mar-marureșenilor pentru sprijinirea războiului de independență 1877—1878*; Mihai Apan (Oradea) — *Aspecte privind lupta maselor populare din Bihor pentru introducerea limbii române în viața publică 1860—1864*; dr. Liviu Ștefănescu (București) — *Economia bănească românească, factor determinant al luptei poporului pentru libertate și independență, pentru unitate în secolul al XIV-lea*; Liana Popa (Brașov) — *Correspondență inedită a lui Moise Grozea*; Ștefan Csucsujă (București) — *Războiul pentru independență a României (1877—1878) și opinia publică maghiară progresistă a epocii*; prof. univ. dr. Nicolae Petreanu (București), *Țărâniimea — o importanță forță a progresului economico-social, a apărării libertății și neatrnării țării*; lector univ. Vasile Păsăulă (București) — *Premize diplomatice ale proclamării independenței de stat a României*; Ioan Don (București) 28 noiembrie 1877 — *Capitularea Pleveii*; Mircea Dumitriu (București) — *Marturii despre participarea patriotică a unor medici români la războiul pentru cucerirea independenței naționale (1877—1878)*; Octavian Nazadt, Theodor Ilea (Oradea), *Lupta țăranimii din județul Bihor pentru dreptate socială. Răscoala țăranilor din Alez în 1904*; Iudita Cabusev (Oradea) — *Ecoul răscoalei din 1907 în Bihor*; lector univ. Mihai Drecin (Oradea) — *Din ecourile răscoalei țăranilor din 1907 în cercurile financiar bancare românești din Transilvania*; Viorel Faur (Oradea) — *Momente din lupta pentru afirmarea culturală a românilor din sudul Bihorului (1905—1914)*; lector univ. dr. Vasile Vesa (Cluj-Napoca) — *Politica externă a României din preajma primului război mondial în slujba realizării unității statale a poporului român*; Veronica Covaci, Gheorghe Mudura, (Oradea) — *Aspecte din lupta bihorenilor pentru unirea Transilvaniei cu România*; Elisabeta Petreanu (București), *Ideea de independență în politica externă românească*; Barbu Ștefănescu (Oradea) — *Revistele „Familia” și „Cele trei Crișuri” despre unirea din 1918*; dr. Gheorghe Sora (Timișoara) — *Aspecte din activitatea lui Vasile Goldiș, pentru consolidarea și dezvoltarea României (1918—1934)*; Gheorghe Mudura, Veronica Covaci (Oradea) — *Ziarele arădene din perioada interbelică despre unirea Transilvaniei cu România*.

La secțiunea II „Partidul comunist român — forța conducătoare a poporului nostru, în lupta pentru cucerirea și consolidarea independenței naționale” au fost prezentate următoarele comunicări: dr. Alexandru Porțeanu (București), *Considerații asupra rolului mișcării muncitorești și socialiste în lupta pentru libertate, unitate, independență și suveranitate națională*; Gheorghe Gorun (Oradea), — *Presa orădeană de la începutul secolului al XX-lea despre mișcarea muncitorească*; Ioan Popovici (Oradea) — *Aspecte din lupta proletariatului bihorean în perioada creșterii pericolului fascist (1934—1938)*; dr. George Protopopescu, dr. Petre Bunta (Cluj-Napoca), — *Insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă — moment crucial în lupta poporului român pentru independență și suveranitate națională*; Ion Marinescu (Oradea), *Operațiunile militare din toamna anului 1944 întreprinse de către Diviziile 3 munte și „Tudor Vladimirescu”, pentru eliberarea Bihorului*; Octavian Nazadt (Oradea), *Contribuția Bihorului la lupta maselor populare din România pentru dobândirea totalei independențe și suveranități naționale*.

La secțiunea III „Reflectarea în gândirea social-politică și filozofică în literatură și artă a tradițiilor de luptă ale poporului nostru pentru independență și unitate” au fost susținute următoarele teme: Conf. univ. dr. Victor Grecu (Oradea), — *Nicolae Bălcescu — militan pentru unitate și independență națională*; lector univ. dr. Sanda Crăciun (Oradea) — *Temeiuri etico-filozofice ale ideii de independență națională*; conf. univ. dr. Ecaterina Deliman, conf.

univ. dr. Victor Grecu (Oradea) — *Independența națională în gândirea social-politică a revoluționarilor din secolul trecut*; Stelir Popescu (București), — *Erotsmul ostașilor români oglindit în presa vremii*; Ioan Golban (Oradea), — *Conceptia social-politică a lui Duiliu Zamfirescu și reflectarea războiului de independență în creația sa literară*; conf. univ. dr. Lucian Drimba (Oradea) — *Ideea de independență națională la Eminescu*; conf. univ. dr. Victor Grecu (Oradea) — *Reflectarea și sensul cuceririi independenței naționale în „Gazeta Transilvaniei”*; Mihai Vinturache (Oradea), *Mihai Kogălniceanu — militant patriot pentru unirea și independența națională a românilor*; Aurica Broinaș (Oradea), — *Lupta poporului român pentru independență națională oglindită în operele de artă*; Ioan Kovacs (Târcăița) — *Reflectarea în literatură și artă a tradițiilor de luptă ale poporului pentru independență și unitate*; lector univ. Petru Pușcaș (Oradea), *Studentul român Petre Dulfu, cîntăreț al independenței*.

În zilele de 18–19 aprilie 1977, la București au avut loc lucrările sesiunii științifice a muzeelor bucureștene dedicată Centenarului independenței de stat a României.

După cuvîntul de deschidere rostit de Ioan Jinga, președintele Comitetului de cultură și educație socialistă al Municipiului București, în cele două zile ale sesiunii au fost prezentate comunicările:

O lucrare maghiară mai puțin cunoscută despre războiul din 1877, de dr. Nichita Adăniloae, Institutul de istorie „N. Iorga”; *Rolul Bucureștilor în lupta românilor pentru unitate și independență*, de dr. Panait I. Panail, șef de secție — Muzeul de istorie a municipiului București; *Ideea de independență națională în conștiința literară românească*, de dr. Vasilea Netea; *Independența României reflectată în grafica militantă a epocii (1877–1878)*, de Amelia Pavel — cercetător științific principal — Muzeul de Artă al R. S. România; *Contribuția organizației P.C.R. din București la lupta pentru libertăți democratice, împotriva fascismului (1934–1938)*, de Petre Dache — directorul Muzeului de istorie a municipiului București; *Monumente arheologice dovedind continuitatea populației autohtone pe teritoriul actual al Bucureștilor*, de dr. Mioara Turcu — muzeograf principal, Muzeul de istorie a municipiului București; *Reflectarea luptei românilor pentru libertate și independență în izvoarele cartografice medievale*, de Maria Grigoruță — muzeograf principal și Florica Jebeleanu — muzeograf — Muzeul de istorie a municipiului București; *Conștiința patriotică reflectată în opera artiștilor premergători acțiunii independenței*, de Gheorghe Cosma — cercetător științific, Muzeul de Artă al R. S. România; *Monumente și locuri bucureștene ce evocă lupta pentru independență*, de Victoria Roman — muzeograf principal — Muzeul de istorie a municipiului București; *București în ajunul proclamării independenței*, de Aurel Duțu — șef secție — Muzeul de istorie a municipiului București; *Viața cultural-artistică bucureșteană în perioada războiului pentru independență*, de Al. Bădea — muzeograf principal, Muzeul de istorie a municipiului București; *Contribuția lui Marcu Beza la cunoașterea rolului românilor în Balcani și în Orientul Apropiat*, de Florența Ivaniuc — muzeograf — Muzeul de istorie a municipiului București; *Stampe și fotografii ale Muzeului de istorie a municipiului București, privind războiul de independență*, de Margareta Savin — muzeograf principal și Rodica Marcu, muzeograf principal — Muzeul de istorie a municipiului București; *Filmul „Războiul independenței” — realizare de pionierat a cinematografului românesc*, de Emilia Enache — istoric de artă — Muzeul de Artă al R. S. România; *Contribuția naselor populare bucureștene la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, de Virgil Tatomir — directorul Filialei București a Arhivelor Statului; *Rapoarte inedite ale consulului Austro-Ungariei din București privind evenimentele petrecute în Capitala României în 1877–1878*, de Șerban Rădulescu-Zoner — cercetător științific principal — Muzeul de istorie a municipiului București; *Scrisori inedite ale unui soldat de pe cîmpul de luptă (1877)*, de Eleonora Cofas — muzeograf principal și Cristian Păunescu — muzeograf Muzeul de istorie a municipiului București; *Independența și activitatea epistolară a lui Vasile Alecsandri*, de Radu Ciucanu — cercetător științific Muzeul de istorie a municipiului București; *Războiul pentru independență și geneza poeziei Scrisoarea a III-a de M. Eminescu*, de dr. Dimitrie Vatamaniuc — filolog — Muzeul Literaturii Române; *Sabia capturată de colonelul Leonida Iarca la Plevna*, de Speranța Diaconescu — muzeograf — Muzeul de Artă al R. S. România; *Elemente autohtone ale uniformelor românești în timpul războiului de independență*, de Adrian Silvan Ionescu — muzeograf — Muzeul de Artă al R. S. România; *Contribuția orașului București la desfășurarea unor întruniri internaționale din perioada interbelică în scopul salvării păcii, consolidării independenței și înlegrității teritoriale a României*, de Nicolae Anderco — muzeograf principal, Muzeul de istorie a municipiului București; *Grafica satirică — mijloc de expresie a luptei pentru menținerea și consolidarea independenței de stat a României (1918–1944)* de Cătălina Diaconescu — muzeograf — Muzeul de istorie a municipiului București; *Contribuții la cunoașterea luptei antifasciste a intelectualității*

bucureștene, de Eleonora Cofas — muzeograf principal — Muzeul de istorie a municipiului București; *Dezvoltarea edilitar-urbanistică a Capitalei în anii socialismului*, de arhitect Radu Bogdan, Institutul Proiect-București.

În zilele de 20—21 aprilie 1977, la Constanța a avut loc sesiunea științifică „Locul Dobrogei în contextul luptei naționale pentru independență, libertate și suveranitate”, organizată de Secția de propagandă a Comitetului județean P.C.R., Muzeul de istorie națională și arheologie din Constanța și filiala locală a Arhivelor Statului. În ședința plenară au fost prezentate comunicările: prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R. S. R., *Războiul de independență în viziunea istoriografiei contemporane românești*; general-maior Eugen Bantea — *Considerații asupra efortului militar desfășurat de România în Războiul de Independență națională*; dr. Nichita Adăniloae — *Atitudinea puterilor garante față de declararea Independenței*; general-maior Ionel Gal — *Ecoul internațional al războiului din 1877—1878*; prof. univ. dr. Ion Lungu, *Patria și Marea*; Angela Pop — *Dobrogea și politica economică a României la jumătatea secolului XIX*;

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe două secții. La Secția I au fost prezentate următoarele materiale; prof. univ. Vasile Maciu — *Periegeza prof. Nifon Bălășescu la românii din Dobrogea*; Tudor Mateescu, *Date privind situația românilor din Dobrogea în ajunul și în timpul războiului de independență*; Gemil Tahsin, — *Dobrogea — parte integrantă a spațiului românesc în concepția politică a Imperiului Otoman*; lt. col. Constantin Căzănișteanu — *Sistemul militar românesc, factor de seamă în dobândirea independenței naționale*; lt. maj. Mihail C. Ionescu — *O mistuire a guvernatorului Tulcei, Ali Bey, la București, în toamna lui 1877*; Stelian Popescu — *Considerații privind politica externă a României în preajma lui 1877*; Herbert Rabinovici — *Unele probleme privind concepția de realizare a sălii „1877” în Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța*; Nicolae Dunăre — *Dobrogea, o vatră de comunicări etnoculturale între românii de pretutindeni*; Ileana Petrescu — *Dovezi etnografice ale continuității populației românești în Dobrogea*; Constantin Tudor — *Aspecte ale evoluției demografice a Dobrogei, în perioada 1850—1878*; Mihai Cotenescu — *Documente inedite despre Dobrogea, aflate în Arhivele statului Ialomița*; Alexandru Duță, Constantin Bejan — *Informații noi din surse engleze despre desfășurarea unor operațiuni militare în timpul Războiului din 1877—1878 pe teritoriul Dobrogei*; Ion Oargă, Nicolae Petrescu, *Marina română în timpul războiului de independență*; Adriana Ghibu — *Scene din războiul de independență oglindite în jurnalul locotenentului Dumitru Stanciu*; Stan Gligor — *Organizarea administrativă a Dobrogei după războiul din 1877—1878*; dr. Gh. Dumitrașcu, *Teze privind reunirea Dobrogei*;

La secția a II-a au fost expuse comunicările: Gheorghe Sicilitaru — *Dezvoltarea social-economică a județului Constanța în anii 1878—1900*; Nicolae Ceachir, Radu Șt. Ciobanu — *Contribuția la istoria învățământului din Dobrogea între anii 1878—1914*; Ion Bitoleanu — *Renașterea culturală a Dobrogei după 1877*; Marian Cioroiu, Aurel Mocanu — *Date noi despre circulația cărții românești în Dobrogea înainte de 1877*; Stoica Lascu — *Acordarea drepturilor politice populației Dobrogei*; Gheorghe Florescu — *Aspecte dobrogene ale luptei pentru desăvârșirea unității naționale*; Maria Mathé Kiss — *Dezvoltarea și modernizarea portului Constanța după războiul de independență, pînă la primul război mondial*; Maria Iacob, *Alegerile parlamentare din anii 1919 și 1920 în Dobrogea*; Aurelia Răducănescu, *Situația economică și socială a Dobrogei în perioada 1919—1921*; Constantin Drăgușin, *Unitatea și Independența — coordonate ale activității muncitorești și socialiste din România*; Marin Stanciu, *Mișcarea muncitorească în județul Constanța în perioada anilor 1918—1921*; Marin Badea, *Organizațiile muncitorești din Dobrogea între anii 1933—1940*; Ana Maria Diana, *Procesul antifasciștilor conștanțeni din anul 1936*; Mihai Luca, *Activitatea desfășurată de P.C.R. în Dobrogea împotriva fascismului în perioada 1940—1944*; Nicolae Niculescu, Constantin Trandafir, *Dezvoltarea industriei județului Constanța în anii socialismului*; Petre Tomoroga — *Dezvoltarea agriculturii județului Constanța în anii socialismului*; Mihail Ștefan, *Evoluția structurii sociale — reflectare a mutațiilor petrecute în structura economică a județului Constanța în anii socialismului*.

În ziua de 21 aprilie 1977, la Suceava a avut loc o sesiune de referate consacrată aniversării a 100 de ani de la proclamarea Independenței de stat a României organizată de Cabinetul pentru activitatea ideologică și politico-educativă al Comitetului județean Suceava al P.C.R. și Filiala Suceava a Societății de Științe istorice. În cadrul sesiunii au fost susținute următoarele referate: prof. Rodica Alexandru — director al Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, *România socialistă, stat independent și suveran — încununare a luptei de veacuri a poporului nostru pentru libertate socială și națională*; prof. Constantin Chindea — inspector general

adjunct al Inspectoratului școlar județean, *Războiul din 1877 — afirmare a voinței de independență a poporului român*; prof. Vasile Miron — directorul filialei Suceava a Arhivelor Statului, *Contribuția județului Suceava la războiul pentru independență 1877 — 1878*; prof. Gheorghe Eichorn — director al Liceului „Petru Rareș” din Suceava — *Erotsmul maselor populare în lupta pentru independență și suveranitate*; lector univ. Nicolae Ursulescu — de la Institutul de învățământ superior din Suceava — *Tradiții geto-dacice ale ideii de independență*; prof. Vasile Daneilescu — inspector la Inspectoratul școlar județean — *Țărănimea — forță de bază a progresului social*; prof. Gavril Irimescu — de la Filiala Suceava a Arhivelor Statului — *Aspecte ale luptei pentru libertate, pentru păstrarea ființei naționale și unitate a românilor din Bucovina. Contribuții la istoria participării bucovinenilor la marele act al independenței de stat*; lector univ. Octav Monoranu — directorul Muzeului județean — *Poziția clasei muncitoare față de răscoala din 1907*; dr. Petru Rușșindilar — director adjunct al Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă — *Contribuția mișcării muncitorești și socialiste din Bucovina la lupta pentru unitate și independență națională (1858—1918)*; prof. Ioan Dascălu — Liceul agro-industrial Fălticeni — *Transformarea socialistă a agriculturii — etapă hotărâtoare în rezolvarea problemei agrare din România*; dr. Mihai Iacobescu — director adjunct al Muzeului județean — *Activitatea României la Societatea Națiunilor pentru respectarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a tuturor statelor (1920—1939)*; prof. Emil I. Emandi — muzeograf, Muzeul județean — *Participarea lui Ștefan Răzvan la luptele din anul 1595, purtate de Mihai Viteazul contra turcilor*; prof. Ioan Cocuz — muzeograf, Muzeul județean — *Lupta pentru eliberare socială și națională a românilor din Transilvania și ecoul procesului Memorandumului în Bucovina*; prof. Nicolae Senciuc; activist al consiliului popular județean: *Partidele comuniste și muncitorești — promotoare active ale luptei pentru independența și suveranitatea popoarelor.*

În ziua de 23 aprilie la București a avut loc sesiunea științifică a Societății de științe istorice din Republica Socialistă România dedicată centenarului independenței de stat a României. În cadrul sesiunii au fost expuse următoarele comunicări științifice: prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R.S. România, *Lupta poporului român pentru independență*; dr. Dan Berindei, Institutul de istorie „N. Iorga”; *Cadrul internațional în care a fost proclamată independența de stat a României*; dr. Nichita Adăniloae, Institutul de istorie „N. Iorga”, *Contribuția jărănimii la războiul de independență*; lector univ. Ion Gh. Sendrulescu — I.C.P.P.D. București, *Poziția mișcării muncitorești și socialiste față de războiul de independență*; conf. univ. dr. Florea Stănculescu, I.C.P.P.D. București; *Aspecte privind contribuția cadrelor didactice la războiul de independență*; prof. emerit Dan Popescu — Lugoj; *Ecoul războiului de independență în Banat*; cercetător științific principal Gelu Neamțu, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca; *Ecoul războiului de independență în Transilvania*; acad. prof. univ. dr. doc. Ștefan Pascu, președintele Secției de științe istorice a Academiei R.S. România: *Insemnătatea independenței pentru poporul român.*

În ziua de 25 aprilie 1977 a avut loc sesiunea de comunicări „100 de ani de la proclamarea Independenței României” organizată de Muzeul Militar Central. În cadrul sesiunii au putut fi audiate următoarele materiale: Carol König, *Ideea de independență, dominantă a istoriei românești*; Mircea Dumitriu, *Situația politică internă și externă a României în preajma războiului pentru independență; convenția româno-rusă din 4 aprilie 1877*; col. Eugen Crintea, *Proclamarea independenței, act crucial în istoria României*; Ionel Batalli, *Organizarea și dotarea armatei române participante la campania din 1877—1878*; col. dr. Constantin Ucrain, *Contribuția industriei naționale de armament la victoriile armatei române în războiul pentru independență*; Carol König și lt. col. Cristian Vlădescu, *Armament din dotarea armatei române în războiul pentru independență*; col. dr. Vasile Mocanu, *Operația strategică de acoperire a Dunării în primăvara și vara anului 1877*; cpt. rg. I Nicolae Petrescu, *Fapte de vitejie ale marinarilor români în războiul de independență*; Florinel Marinescu, *Ordine și medalii acordate militarilor români în perioada aprilie-mai 1877*; Radu Coroamă și Mircea Ioniță, *Eroi artileristi în fața Plevnei*; dr. Nichita Adăniloae, *Capitularea lui Osman Pașa, Dan Teodorescu, Luptele de la Rahova*; Maria Radovici, *Drapelele unităților armatei române participante la războiul pentru independență din colecția Muzeului militar central*; Vladimir Zodian și Tiberiu Velter, *Cîteva considerații asupra luptelor de la Vidin*; Elena Pălănceanu, *Un comandant de mare unitate din războiul pentru independență — colonelul Grigore Cantilli*; g-tral. lt. Ion Popescu, *Artileria română în războiul pentru independență*; col. Gheorghe Romanescu, *Aspecte ale cooperării militare dintre armatele română și rusă în războiul din 1877*; Melania Petcu, *Războiul pentru independență oglindit în arta plastică din colecțiile Muzeului militar central*; lt. col. Paul Abrudan, *Voluntari transilvăneni în războiul pentru cuce-*

rirea independenței României; Șerban Rădulescu Zonner, *Rapoarte consulare inedite cu privire la campania armatei române din 1877—1878*; Neculai Moghior și Elisabeta Aron, *Mistunea diplomatică a colonelului Eracle Arion, Ianuarie-martie 1878*; Elisabeta Aron și Neculai Moghior, *Manuscrise privitoare la războiul de independență din fondul Muzeului militar central*; Silvia Iosipescu, *Elemente ale portului popular în uniforma militară românească de acum un secol*; lt. col. Constantin Căzânișteanu, *Organizarea militară a Dobrogei după războiul pentru independență*; col. Aurel Lupășteanu, *Reflectarea în Muzeul militar central a luptei forțelor progresiste, revoluționare, în frunte cu Partidul Comunist Român, pentru apărarea independenței naționale în perioada interbelică, pentru eliberarea țării noastre de sub dominația fascistă*; gl. mr. Constantin Antip, *Însemnătatea istorică a obținerii independenței pentru dezvoltarea ulterioară a României. Partidul Comunist Român, stegar al intereselor naționale fundamentale ale poporului nostru, al iberității, independenței și suveranității patriei.*

În ziua de 25 aprilie 1977, la Ploiești a avut loc sesiunea de comunicări și referate: „Lupta poporului român cu contribuția prahovenilor la cucerirea independenței de stat a României și construirea socialismului pe pământul strămoșesc al Daciei” organizată de Comitetul județean de cultură și educație socialistă Prahova și Muzeul județean de istorie și arheologie. După cuvîntul de deschidere rostit de Dumitru Ionaș, secretar al Comitetului județean Prahova al P.C.R., președintele Consiliului județean de educație politică și cultură socialistă în continuare au fost prezentate referatele: *Continuitatea poporului român — coordonată principală a istoriei naționale*, de prof. Victor Teodorescu, directorul Muzeului de istorie și arheologie al județului Prahova; *Eroișmul ostașului român în războiul din 1877, oglindit în presă și literatură*, de prof. univ. dr. Dumitru Almaș, Universitatea București; *Atitudinea puterilor străine față de independența de stat a României* — de dr. Vasile Arimia, director general adjunct la Direcția Generală a Arhivelor Statului; *Participarea prahovenilor la războiul de independență* de prof. emerit Paul Popescu, inspector școlar, președintele Filialei Prahova a Societății de științe istorice; *Mișcarea muncitorească și socialistă în preajma și în timpul războiului pentru independența României*, de prof. dr. Ion St. Baicu, președintele Comitetului județean de educație socialistă Prahova; *Contribuția locuitorilor din județul Prahova la cucerirea independenței naționale* *izvor al educației patriotice a generațiilor de astăzi* de prof. Mihai Rachieru, directorul Filialei Prahova a Arhivelor statului; *Prahova la o sută de ani de la cucerirea independenței de stat a României*, de prof. Gheorghe Marinică, șeful Secției de propagandă a Comitetului județean Prahova al P.C.R.

În cadrul festivalului cultural-artistic organizat în cinstea Centenarului Independenței de comitetul orășenesc de cultură și educație socialistă și Muzeul mixt Sebeș-Alba, în ziua de 26 aprilie 1977 a avut loc sesiunea științifică „România în pragul centenarului independenței sale de stat”.

Au prezentat comunicări: Nicolae Stoicescu (Institutul de Istorie „N. Iorga”) *Lupta țărilor române pentru independență de-a lungul secolelor*; Beatrice Marinescu (Institutul „N. Iorga”) *Însemnătatea și ecoul internațional al cuceririi independenței de stat*; Traian Udrea (Institutul „N. Iorga”) *Insurecția din August 1944, moment important în redobîndirea independenței și suveranității de stat a României*; Iosif Wolf (Muzeul de istorie a Transilvaniei) *Războiul de independență în activitatea și vizlunea lui N. Iorga*; Ioan Pleșa (Arhivele Statului Alba) *Un manuscris literar din județul Alba despre războiul de independență a României*; Ioan Șerban (Muzeul Unirii Alba Iulia) *Războiul de independență în creația artiștilor plastici români*; Ioan Retegan (Procuratura județului Alba) *Conceptul de independență și suveranitate națională în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu*; Ana Pop (Muzeul mixt Sebeș-Alba) *Trei documente din arhiva primăriei orașului Sebeș despre războiul de independență a României*; Radu Cărpinișan (Spitalul Sebeș) *Contribuția serviciului sanitar al armatei române la războiul pentru independență*; George Protopopescu și Petru T. Bunta (Muzeul de istorie a Transilvaniei) *Aspecte majore ale luptei poporului român din Transilvania pentru independență și unitate națională.*

Cuvîntul de închidere a fost rostit de I. Tinca, secretar al Comitetului de partid Sebeș Alba.

După încheierea comunicărilor a avut loc vernisajul expoziției *Ideea de independență cauză a tuturor românilor*, organizată de muzeul local în colaborare cu filiala Arhivelor Statului Alba Iulia și Muzeul de Artă din Cluj-Napoca.

În ziua de 27 aprilie 1977 la Slobozia s-au desfășurat lucrările sesiunii de comunicări „Lupta poporului român pentru independența națională. Aportul maselor populare din județul Ialomița” organizată de secția de propagandă a Comitetului județean Ialomița al P.C.R., Muzeul

județean Ialomița și Filiala Ialomița a Arhivelor Statului. În cadrul sesiunii au fost expuse următoarele teme: Marian Stroia — „Revista de istorie” —, *Problema independenței în conștiința poporului român*; dr. Carol König — Muzeul militar central București —, *Armament din dotarea armatei române în războiul pentru independență*; Rabinovici Herbert — Muzeul de istorie al P.C.R., al mișcării revoluționare și democratice din România —, *Ideea de independență în programele mișcării muncitorești din România*; Mihail Negre — Comitetul de cultură și educație socialistă —, *Documente programatice ale P.C.R. despre lupta poporului român pentru independență națională*; Niculae Conovici — Muzeul județean Ialomița —, *Rolul spațiului ialomițean în desfășurarea luptei pentru independență națională în evul mediu*; Alex. Vlădăreanu — Muzeul județean Ialomița —, *Ialomițenii în războiul pentru independență națională*; Mihai Cotenescu — Filiala Arhivelor Statului Ialomița —, *Documente inedite privind relațiile economico-sociale ale județului Ialomița cu Dobrogea, pînă la 1878*; Tudor Constantin — Filiala Arhivelor Statului —, *Dezvoltarea economico-socială a județului Ialomița în perioada 1864—1877*; Spiridon Toroipan — Muzeul județean Ialomița —, *Aportul maselor populare la războiul pentru independență națională*; Arsene C-tin — Casa corpului didactic — *Lupta poporului român pentru menținerea independenței și suveranității naționale între cele două războaie mondiale*; Mandache Gh. — Comitetul județean de partid Ialomița — *Politica externă a României socialiste pentru independență și suveranitate națională*; Dumitru Laurențiu — Comitetul județean de partid Ialomița — *Ialomița pe coordonatele civilizației și progresului*; Gheorghe Antonescu — Comitetul județean de cultură și educație socialistă Ialomița — *Independența — temă perenă în literatura română*.

În zilele de 5—6 mai 1977, la Curtea de Argeș s-au desfășurat lucrările unei sesiuni de referate și comunicări pe tema: „Cucerirea independenței de stat a României — moment crucial în istoria poporului nostru” organizată de Comitetul orășenesc P.C.R. Curtea de Argeș și Consiliul orășenesc de educație politică și cultură socialistă. Au fost expuse următoarele referate: general maior dr. Ion Cupșa, *Participarea armatei române la războiul pentru independență*; Lt. col. Cristian Vlădescu, *Războiul pentru independență în presa vremii*; prof. univ. dr. Dumitru Almaș, *Independența în literatură și ecourile ei*; Cristian Vlădescu, *Armamentul folosit în timpul războiului pentru independență*; dr. Constantin Șerban, *Contribuția argeșenilor la războiul pentru independență din 1877*; col. dr. Florian Tucă, *Primirea triumfală a trupelor române întoarse victorioase de pe cîmpul de luptă din Bulgaria*; g-ral(r) Costachi Măndru, *Caracterul popular al războiului pentru independență*; prof. dr. George Ivașcu, *Independența oglindită în literatură*.

În ziua de 5 mai 1977, la Bistrița a avut loc o sesiune de referate și comunicări cu tema: „100 de ani de la cucerirea Independenței de stat a României”, organizată de Consiliul județean al educației politice și culturii socialiste Bistrița-Năsăud, filiala județeană a arhivelor statului, Muzeul județean de istorie și filiala județeană a Societății de științe istorice și filologice. În cadrul sesiunii au fost susținute următoarele referate:

100 de ani de la cucerirea Independenței de stat a României, de Adalbert Crișan — prim secretar al Comitetului județean Bistrița-Năsăud al P.C.R.; *Țărâtimea, forșă revoluționară principală de-a lungul veacurilor în lupta poporului român pentru progres social, pentru libertate națională, unire și independență*, de Simion Lupșan — șeful secției propagandă a Comitetului județean P.C.R. Bistrița-Năsăud; *Războiul de independență, expresie a voinței întregului popor român*, de Ioan Rusu — Director al Filialei județene a Arhivelor Statului; *Diplomația europeană și Războiul de independență al românilor*, de dr. Alexandru Porțeanu — Institutul de istorie „N. Iorga”; *Vitejia armatei române în războiul de independență*, de lt. col. Ștefan Istrate; *Aspecte noi privind Transilvania și războiul de nealtnare*, de Alexandru Matei — director al Filialei Arhivelor Statului Cluj; *Războiul de independență, izvor de vibrantă evocare în literatură*, de prof. Octavian Ruleanu — Năsăud.

În zilele de 7—8 mai 1977 la Arad au avut loc lucrările unei sesiuni de comunicări științifice organizată în cinstea Centenarului Independenței de stat a României și desfășurată sub egida Comitetului județean de cultură și educație socialistă, Inspectoratului județean școlar

Arad, Muzeului județean Arad și Filialei Arad a Societății de științe filologice. După cuvîntul de deschidere, rostit de Dorel Zăvoianu, secretar al Comitetului județean Arad al P.C.R., în cele două zile au fost expuse următoarele comunicări :

Gheorghe Unc (București), *Programul P.C.R. despre permanența luptei poporului român pentru apărarea independenței și suveranității* ; I. H. Crișan (Cluj-Napoca), *Regatul lui Burebista — primul stat din spațiul românesc* ; V. Arimia (București), *Marile puteri și România în timpul războiului de independență* ; V. Popeangă (Arad), *Imaginea războiului de independență în literatura didactică din Transilvania* ; Eleonora Costescu (București), *Secolul războiului de independență în arta plastică românească* ; Alex. Porțeanu (București) — *Socialiștii români în sprijinul războiului de independență* ; Nicolae Roșuț (Arad), *Lupta pentru libertate și dreptate națională și socială desfășurată de deputații români arădeni în 1905—1918* ; Mircea Rusu (Cluj), *Epoca bronzului în vestul Transilvaniei* ; Vasile Boroneanț (București), *Considerații asupra primelor dovezi de locuire a omului pe teritoriul Aradului* ; Liviu Mărghitan (București), *Considerații referitoare la drumul comercial roman de pe Valea Mureșului inferior* ; Nicolae Kis (Arad), *Cîmpia Aradului — centru al monetăriei geto-dacice pînă în perioada lui Burebista* ; Mircea Barbu, Mircea Zdroba (Arad), *Așezarea dacică de la Vărădia* ; Mircea Barbu, Mircea Zdroba (Arad), *Cetatea de pămînt de lângă Arad (sec. IX—XI)* ; Eugen Glück (Arad), *Contribuții noi cu privire la secolul al XI-lea în părțile Aradului* ; Geza Kovach (Arad), *Conscripții medievale arădene* ; Eva Crișan (Cluj-Napoca), *Medici transilvăneni și aportul dat războiului de independență* ; Andrei Caciora (Arad), *Aportul trupei Pascalii la dezvoltarea conștiinței naționale a românilor arădeni* ; Alexandru Roz (Arad), *„Gura Satului” despre războiul de independență* ; Otto Greffner (Arad), *Luptele de la Plevna ilustrate în presa străină* ; Radu Păiușan (Arad), *Frații Stoica din Lipova în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României* ; Rodica Herlo (Arad), *Contribuția femeilor arădene la mișcarea națională de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* ; Ileana Florea (Siria), *Șirienii și mișcarea muncitorească* ; Ioan Don (București), *Mișcări țărănești în județul Arad în perioada crizei din 1929—1933* ; Eduard Ivanoff (Arad), *Aspecte din lupta antifascistă pe meleagurile arădene (1940—1944)* ; Victor Cațavei (Arad), *Luptele împotriva fascismului de pe Valea Mureșului și Crișului Alb în septembrie 1944.*

PRIMA OLIMPIADĂ DE ISTORIE A ELEVILOR DIN ÎNVĂȚĂMÎNTUL LICEAL

În anul jubiliar al Centenarului independenței de stat a României, al aniversării a 70 de ani de la marile răscoale țărănești din 1907 și a 30 de ani de la proclamarea Republicii s-a desfășurat la Suceava, în zilele de 7—13 aprilie a.c., cea dintîi ediție a concursului elevilor din învățămîntul liceal la „*Istoria României, a mișcărilor muncitorești, democratice și revoluționare, a Partidului Comunist Român*”.

Manifestarea, organizată pe linia aplicării măsurilor adoptate în ultimul an de zile pentru îmbunătățirea predării istoriei în școlile de toate gradele din țara noastră, a reprezentat în fapt prima olimpiadă de istorie. Organizarea acțiunii a fost asigurată de Ministerul Educației și Învățămîntului, C.C. al U.T.C., Inspectoratul școlar al județului Suceava și Comitetul județean Suceava al U.T.C.

În fazele anterioare ale Olimpiadei pe țară a participat un număr impresionant de elevi, ceea ce sugerează dimensiunile acestei competiții a cunoașterii istoriei noastre. Fazele județene au reunit în cele 40 de centre de desfășurare aproape 1.000 de concurenți, dintre care, în urma selecției operate, au fost promovați în etapa finală 283 de tineri.

Comisia centrală de organizare a concursului a fost alcătuită din prof. univ. dr. Aron Petric — președinte, prof. univ. dr. Vasile Ionescu — vicepreședinte, prof. univ. dr. Camil Mureșan, conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, lector univ. Nicolae Ursulescu, Institutul de învățămînt superior Suceava, inspector de specialitate în M.E.I. Cojan Elena, Veronica Cornea, activist al C.C. al U.T.C., Constantin Chindea, inspector general adjunct la Inspectoratul școlar județean Suceava, Cimpeanu Vasile, inspector școlar de specialitate (Sibiu), prof. dr. Taborschi Roland (Sebeș — Alba), prof. Stoiculescu Dumitru (Arad), prof. Dănulescu Nicolae (Tulcea).

Deschiderea oficială a Olimpiadei a avut loc în aula Institutului de învățămînt superior din Suceava, în dimineața zilei de 8 aprilie a.c., în cadrul unei festivități la care au luat cuvîntul Dumitru Botnariuc, reprezentantul Inspectoratului școlar județean Suceava, prof. univ. dr. Aron Petric, în numele și din însărcinarea Ministerului Educației și Învățămîntului, al Societății de științe istorice din R. S. România și al Comisiei centrale de organizare a Concursului, prof. univ. dr. Vasile Ionescu, în numele biroului Comitetului județean de partid Suceava și eleva Jităreanu Benonia de la Liceul „Petru Rareș” din Suceava, în numele tineretului școlar sucevean

Concurenților le-au fost prezentate apoi trei expuneri. Prima dintre ele a fost făcută de prof. univ. dr. Aron Petric și s-a referit la „*Unele probleme ale istoriei României în lumina ultimelor cercetări*”, cea de-a doua a fost prezentată de conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță pe tema: „*Probleme actuale ale cercetării istoriei muncitorești și revoluționare din România, a Partidului Comunist Român*”, iar cea de-a treia, intitulată „*Din viața spirituală a județului Suceava*” a fost făcută de Alexandru Toma, președintele Consiliului județean pentru cultură și educație socialistă Suceava.

Concursul a început în ziua de 9 aprilie a.c., când a fost dată proba scrisă pentru care Comisia centrală de organizare a stabilit următorul subiect general: „*Unitate și continuitate în istoria poporului român*”. Totodată, participanților li s-a cerut să răspundă succint la următoarele întrebări și probleme de testare:

- 1) Caracterizați personalitatea lui Deccebal;
- 2) Organizarea militară a Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare;
- 3) Importanța revoluției de la 1821;
- 4) Semnificația creării partidului politic al clasei muncitoare din România;
- 5) Menționați și caracterizați succint trei momente semnificative din lupta comună a maselor populare românești și a naționalităților conlocuitoare.

Pe timpul șederii la Suceava, participanților le-a fost organizat un program de vizite la unități economice, de învățământ, la monumente și locuri istorice, muzee și expoziții de mare prestigiu economic, științific și cultural. Astfel, au fost vizitate Cetatea Sucevei, Muzeul de artă populară, Grupul școlar pentru prelucrarea lemnului Suceava, mănăstirile Rădăuți, Putna, Vatra Moldoviței, Gura Humorului, Dragomirna, atelierele de ceramică Marginea, localitatea „Ciprian Porumbescu” cu obiectivele sale legate de viața și creația marelui artist, „Galeria oamenilor de seamă” a liceului „Nicu Gane” din Fălticeni, expoziția de artă „Ion Irimescu”. Au fost organizate recitaluri de poezii și cîntece patriotice, vizionarea filmelor istorice „Ciprian Porumbescu” și „1475 — Vaslui”.

Un moment deosebit l-au constituit anunțarea rezultatelor olimpiadei în după-amiaza zilei de 12 aprilie a.c. și premiarea celor mai bune lucrări. În urma analizării rezultatelor obținute de participanți în cadrul concursului — operație care a fost extrem de grea, datorită valorii cu totul deosebite a lucrărilor scrise alcătuite de elevi — au fost declarați câștigători următorii elevi:

Jidreanu Benonia, Liceul „Petru Rareș” Suceava, Premiul I al Ministerului Educației și Învățământului și premiu oferit de Institutul „Nicolae Iorga” București;

Bocăneț Alexandrina, Liceul „N. Gane” Fălticeni, jud. Suceava, Premiul I al Ministerului Educației și Învățământului;

Radu Gheorghe, Liceul Găiești, jud. Dîmbovița, Premiul I oferit de Societatea de Științe Istorice din R.S.R.;

Breniuc Liliana, Liceul „Ion Creangă” București, Premiul II al Ministerului Educației și Învățământului și premiu oferit de Institutul „Nicolae Iorga” — București;

Clocăzan Minodora, Liceul „Gheorghe Lazăr” Sibiu, Premiul II al Ministerului Educației și Învățământului;

Zamfiroiu Spiridon, Liceul pedagogic Cîmpulung-Muscel, jud. Argeș, Premiul II oferit de C.C. al U.T.C.;

Suciu Maria, Liceul pedagogic Sibiu, Premiul III al Ministerului Educației și Învățământului și premiu oferit de Institutul „Nicolae Iorga” București;

Soroceanu Ștefan, Liceul pedagogic Bîrlad, jud. Vaslui, Premiul III al Ministerului Educației și Învățământului;

Dumitru Corina, Liceul nr. 4 București, Premiul III oferit de Filiala de Științe Istorice din județul Suceava;

Moraru Liviu Mihail, Liceul Dumbrăveni, jud. Sibiu, Premiul III oferit de C.C. al U.T.C.

Mențiuni spectale: Bejenaru Alexandra, Liceul pedagogic Drobeta-Tr. Severin, jud. Mehedinți; *Dina Mariana*, Liceul pedagogic Rm. Vilcea, jud. Vilcea; *Dumitrescu Liviu*, Liceul „I. L. Caragiale” — București; *Gheorghe Constanța*, Liceul nr. 2 Călărași — Ialomița; *Grigoraș Mariana*, Liceul pedagogic, jud. Ilfov; *Milcean Elena*, Liceul pedagogic Craiova, județul Dolj; *Nichitean Valeriu*, Liceul pedagogic „Emil Bodnaraș” — Suceava.

Mențiuni: Baboș Sarlota, Liceul pedagogic „Unirea” — Brașov; *Bălan Romeo*, Liceul economic — Timișoara; *Bordetu Gheorghe*, Liceul nr. 10 — București; *Coțfan Eugen*, Liceul pedagogic — Drobeta-Tr. Severin; *Gălbincea Maria Elena*, Liceul pedagogic Brașov; *Găluț Ioan*, Liceul pedagogic Arad; *Gohoreanu Paraschiva*, Liceul pedagogic „Al. Vlahuță” Bîrlad, jud. Vaslui; *Gib Gabriel*, Liceul Sebeș, jud. Alba; *Girniță Cornelia*, Liceul „G. Coșbuc” București; *Grigore Mariana*, Liceul nr. 1 Baia Mare; *Gugoasă Marian*, Liceul militar „Ștefan cel Mare”, Cîmpulung Moldovenesc, jud. Suceava; *Ionescu Corneliu*, Liceul „Dr. Meșotă” Brașov; *Ionescu Cătălina*, Liceul nr. 6 București; *Lungeanu Emil*, Liceul „N. Bălcescu” București; *Matache*

Nela, Liceul „Al. Sahia” București; *Nicolaescu Teodor*, Liceul nr. 6 București; *Nihorencu Valentina*, Liceul Jimbolia, jud. Timiș; *Pantilie Nicolae*, Liceul pedagogic Cimpulung-Muscel, jud. Argeș; *Popescu Mihaela*, Liceul pedagogic Cimpulung-Muscel, jud. Argeș; *Prunar Macovei*, Liceul militar „Ștefan cel Mare” Cimpulung Moldovenesc, jud. Suceava; *Suba Adriana*, Liceul pedagogic Timișoara; *Șandru Monica*, Liceul „C. D. Loga” Timișoara; *Șovar Constanța*, Liceul pedagogic Tr. Măgurele, jud. Teleorman; *Tonea Nelu*, Liceul „G. Coșbuc” Cluj-Napoca; *Tudorache Georgeta*, Liceul pedagogic Slobozia, jud. Ialomița.

Premiu special al C.C. al U.T.C. : Roștu Cristiana, Liceul agro-industrial Poiana Mare, jud. Dolj.

La festivitatea de încheiere a lucrărilor Olimpiadei a participat și tovarășul prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie din București, directorul Institutului „Nicolae Iorga”, care a înmănat premii speciale din partea acestui institut.

Apreciind în mod cu totul deosebit valoarea lucrărilor premiate și nivelul general de cunoștințe al celor care le-au elaborat, socotim că nu ar putea fi decît firesc — pentru stimularea unor asemenea talente — ca Ministerul Educației și Învățămîntului să adopte măsura admiterii fără examen la facultățile de istorie a premianților concursurilor ce se vor desfășura de acum înainte anual, în cadrul Olimpiadelor de istorie.

Semnatarul acestor rînduri, puternic impresionat de profunzimea cunoștințelor și respectului pentru istorie al participanților la OLIMPIADA de la Suceava, socotește că, în acest an jubiliar 1977, școala românească și-a făcut pe deplin dovada aprecierii înalte pe care o dă istoriei prin organizarea, în celc mai bune condițiuni, a strălucitoarei întreceri din ospitaliera reședință bucovineană.

Fie ca anii ce vor veni să aducă noi și noi afirmări ale celor mai autentice speranțe ale cunoașterii și cercetării noastre istorice, spre binele continuu și îmbogățirea necontenită a nestinsei conștiințe istorice a poporului român, făuritor al societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării țării spre comunism.

Gh. I. Ionița

General-maior dr. CONSTANTIN OLTEANU, Colonel dr. ILIE CEAUȘESCU, Colonel dr. VASILE MOCANU, Colonel dr. FLORIAN TUCĂ, Colonel GHEORGHE STOEAN, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877—1878*, București, Edit. militară, 1977, XXVI + 437 p.

Aniversarea unui secol de la cucerirea independenței statului român a amplificat interesul istoriografiei românești pentru studiarea acestui eveniment crucial din istoria patriei, prilejuind apariția a numeroase lucrări de istorie politică, diplomatică, socială și militară în care, valorificând critic operele întocmite în trecut, folosind noi informații din arhivele interne și străine și interpretând în mod științific, marxist evenimentele, se încearcă și se reușește să se dea o imagine mai amplă, mai clară, reflectând mai just și explicând mai profund cauzele, desfășurarea și urmările acestui război care stă la baza statului român independent. În mod normal și necesar, fiind vorba de un război, activitatea istoricilor militari a fost deosebit de susținută și de fecundă iar Editura militară a tipărit numeroase lucrări referitoare la războiul de independență din 1877—1878 pe care atât cercetătorii de specialitate cât și marea public le-au primit cu mult interes.

Între lucrările apărute în Editura militară, în acest an jubiliar, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență* ocupă un loc aparte, ea fiind un repertoriu aproape zilnic al principalelor evenimente militare, politice, sociale și diplomatice, începând cu „Legea pentru recrutarea armatei” din 26 februarie 1876, și încheindu-se cu jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1, din 27 iulie 1878, care stă la baza decretării trecerii armatei române pe picior de pace, cu începerea de la 5 august 1878. Ne aflăm în fața unui instrument de lucru de o deosebită utilitate pentru oricine vrea să se orienteze și să se informeze rapid asupra acestui lung interval de 30 de luni (883 de zile) găsind cu ușurință datele de care are nevoie, remarcabile nu numai prin precizia lor științifică, ci și prin concizia formulării și, acolo unde este cazul, trimiterea la documentele de bază publicate în marile colecții sau aflate încă inedite în arhive.

Lucrarea începe cu un amplu „Cuvânt înainte”, de 18 pagini (p. VII—XXIV) semnat de general-colonel Ion Coman, minis-

trul Apărării Naționale, în care se arată că la baza întocmirii ei au stat Programul și documentele Partidului Comunist Român, precum și „gîndirea istorică” a comandantului suprem al armatei române, tovarășul Nicolae Ceaușescu (p. VIII). Este subliniat apoi entuziasmul „de nedescris” care a cuprins întreaga țară, de la „Autoritățile și corpurile constituite”, pînă la locuitorii ultimului cătun (p. IX), precum și pe românii de dincolo de Carpați. Sint subliniate și legăturile existente între situația din România și mișcarea revoluționară de eliberare din Peninsula Balcanică și evenimentele din Balcani și din Europa din anii 1875—1877 (p. X). Este analizată apoi strădania României de a obține independența pe cale pașnică, strădanie respinsă de Turcia ceea ce a determinat, în condițiile iminenței unui conflict armat ruso-turc, încheierea convenției cu Rusia, de la 4 aprilie 1877, prin care, în schimbul liberei treceri a armatelor ruse prin România, se garantează respectarea independenței, suveranității și integrității statului român (p. XI). Înaintarea trupelor ruse pe teritoriul patriei noastre, spre Dunăre, precum și bombardarea Brăilei și Galaților de către nave turcești, la începutul lunii mai 1877, au creat o situație critică la Dunăre, prevăzută de guvernul român, care a hotărît mobilizarea armatei încă de la începutul lunii mai 1877. Încă din anul precedent se luaseră o serie de măsuri tehnico-organizatorice și de pregătire tactică ce au creat o mai bună dotare a armatei cu material și echipament cumpărat din străinătate și a dat posibilitatea unei amplasări teritoriale operative a comandamentelor marilor unități, precum și studierea posibilităților de apărare împotriva unor eventuale atacuri otomane în regiunile Barboși și Calafat, sau dinspre Giurgiu și Oltenița asupra Bucureștilor. Pentru asigurarea unei conduceri ferme a armatei, la 1 aprilie 1877 a fost adus în fruntea Ministerului de Război generalul Alexandru Cernat (p. XII—XIII).

O importanță deosebită se acordă efortului făcut de masele populare, atât pe plan material

clt și uman, pentru a sprijini acțiunile guvernului în organizarea și participarea la acțiunile militare de pe frontul din Balcani, contribuția românilor din Transilvania la acest efort și eroismul ostașilor români în luptele de la Plevna, Rahova, Smirdan și Vidin. Ca și în trecut, unul din factorii hotărâtori ai victoriei a fost contribuția „maselor populare din toate provinciile românești” (p. XV).

Participarea României la război a început cu operația de acoperire a Dunării împotriva încercărilor eventuale ale armatei otomane de a trece Dunărea, spre a stabili capete de pod și a muta teatrul de luptă pe teritoriul României. Executată pe un vast front de peste 420 km., această dificilă operație, care a asigurat armatei ruse apropierea de teatrul de operații din sudul Dunării, fără posibilitatea unei opoziții din partea armatei turce, aducându-i astfel „un mare serviciu”, a fost dusă la îndeplinire „după toate regulile artei militare din epocă” (p. XV), realizând totodată și scopul politic propus: apărarea independenței și suveranității naționale și scoțând în evidență „capacitatea organizatorică” a comandamentului armatei române” (p. XVI).

Trecerea de la acțiunea de acoperire și supraveghere a Dunării la participarea directă la luptele dintre ruși și turci, la sud de marele fluviu, a fost urmarea înfringerii suferite de trupele ruse la Plevna, care a creat o situație critică pentru armata rusă și a determinat pe marele duce Nicolae, comandantul armatelor țariste, să ceară lui Carol I ca armata română să participe la aceste lupte de la Plevna. Trecerea trupelor române peste Dunăre începeuse încă de la 16 iulie, când divizia generalului Manu se angajase în ocuparea Nicopolului. Prin acordul intervenit între marile cartiere generale ale armatelor română și rusă s-a stabilit ca armata română să participe la luptele de la Plevna și să continue apărarea Dunării de la Timok la Turnu Măgurele. Armata română de operații, formată din 3 divizii, având 38 000 oameni, 7 000 cai și 108 tunuri, trebuia să ia parte la lupte, iar armata de observație (două divizii cu 10 000 oameni, 1 400 cai și 74 tunuri) să asigure supravegherea Dunării.

După trecerea Dunării, temeinic organizată și executată pe podul de vase de la Siliștioara-Măgura, sub conducerea generalului Cernat, armata română de operații se angajează, împreună cu corpurile 4 și 9 din armata rusă, în a treia bătălie a Plevnei, comanda tuturor trupelor fiind încredințată domnitorului României.

La primul atac, din 27 august, asupra Plevnei apărată de Osman pașa, oștenii Regimentului 13 dorobanți reușesc să pătrundă și să mențină poziții ocupate în reduta Grivița, care constituia „cheia Plevnei”. În marele atac de la 30 august, pregătit de focul a 256 de

tunuri, numai trupele române au reușit să cucerească reduta Grivița 1 și au încercat să cucerească Grivița 2, pierderile suferite de trupele române în aceste atacuri, ca și în cele ce vor urma la 6 septembrie și 7 octombrie, ridicându-se la 4 866 ofițeri, subofițeri și soldați.

Pierderile suferite de români și ruși în aceste lupte au determinat comandamentul să renunțe la cucerirea Plevnei prin asalt și s-a trecut la asedierea cetății până la capitulare, armatei române fiindu-i afectat pentru asediu sectorul 1, lung de 18 kilometri.

Paralel cu asediul Plevnei se desfășoară lupta pentru cucerirea Rahovei, la 7 noiembrie, de către trupele române ce trecuseră Dunărea pe la Bechet, sub conducerea colonelului Slănceanu, și cele ruse comandate de generalul Meyendorff. La 9 noiembrie românii cuceresc Rahova, fapt recunoscut și lăudat de marele duce Nicolae și care a avut mare importanță pentru acțiunile următoare.

Constrâns de asediul româno-rus, la sfârșitul lunii noiembrie Osman pașa capitulează, căderea Plevnei având consecințe decisive pentru desfășurarea ulterioară a operațiilor militare.

A urmat apoi atacarea Vidinului de către trupele române (17 460 soldați și 84 tunuri contra 8 000—10 000 de turci) la 12 ianuarie 1878, precedată de atacul fortărețelor Smirdan și Inova, ce acopereau Vidinul, de către unitățile Diviziei a 2-a, comandată de generalul Mihail Cerchez.

Ostilitățile încetează la 22 ianuarie, la vestea semnării armistițiului, punând capăt unei campanii pline de fapte eroice demne de amintirea marilor victorii românești din trecut și care prefigurează pe cele ce vor urma în marile războaie din 1916—1918 și 1944—1945.

Victoriile obținute de armata română au consacrat pe cimpul de luptă proclamarea independenței de la 9 mai, care nu a fost un dar al marilor puteri, „ci rodul luptei eroice, a abnegației poporului român și armatei sale” (XXII).

Urmarea victoriei de pe front a fost recunoașterea independenței României prin tratatul de la San Stefano (martie 1878) și în Congresul de la Berlin (iunie-iulie 1878), când ni s-a înapoiat și Dobrogea dar s-a făcut simțită și „politica de dominare și de dictat” a marilor puteri care au acaparat teritoriile străine (p. XXIII).

Cucerirea independenței de stat a României a constituit o etapă importantă „în procesul de desăvârșire și consolidare a statului național unitar, proces încheiat în anul 1918, prin voința neclintită și hotărârea unanimă a întregului popor” (p. XXIII). Lupta ulterioară a maselor populare, pentru desființarea exploatării și pentru democratizarea statului

național român, astfel unificat, va fi opera proletariului român, în alianță cu toate masele muncitoare și sub conducerea Partidului Comunist Român, creat în anul 1921.

„Cuvîntul înainte” al ministrului Apărării Naționale se încheie cu aprecieri pozitive la adresa acestel „notabile contribuții” la îmbogățirea Istoriografiei românești (p. XXIV).

La rîndul lor autorii, într-o scurtă expunere intitulată „Din partea autorilor” (p. XXV—XXVI), prezintă succint scopurile urmărite de ei, munca depusă și criteriile care au stat la baza orînduirii faptelor în „cronică”, pe ani, pe luni și pe zile, iar în cadrul fiecărei zile informațiile au fost așezate, după importanță, în: acțiuni diplomatice, știri referitoare la organizarea armatei, la întocmirea planurilor de operații și la desfășurarea luptelor, descrierea entuziasmului individual și colectiv al militarilor și aportul populației la susținerea războiului, precum și ecoul intern și internațional al victoriilor armatei române pe front. O grijă deosebită a acordat colectivul de redacție prezentării faptelor: „În concepția profund științifică a partidului nostru” (p. XXV). Desigur că fiind vorba de o cronică a participării armatei ponderea cea mai mare cade asupra informațiilor cu caracter strict militar, privind organizarea și înzestrarea armatei, mobilizarea trupelor, elaborarea și executarea planurilor de campanie, desfășurarea și ecoul bătăliilor la care a participat armata română, fără a neglija însă să consemneze „acele evenimente politico-diplomatice și militare” socotite de autori de primă importanță în alcătuirea «filmului» participării României la războiul din 1877—1878” (p. XXVI). O apreciere specială trebuie acordată efortului deosebit deus de autori pentru a obține o informație cit mai completă din documentele militare, din presa vremii și din lucrările cu caracter special românești și străine privind acest eveniment, menționate toate în „Bibliografia” de la sfîrșitul cărții.

„Cronica” propriu-zisă, care ocupă 426 de pagini, este redactată într-un stil sobru, concis, științific, care însă nu scade cu nimic interesul cititorului. Deși alcătuită dintr-o sumă de informații care, la prima privire, ar părea disparate, cartea se citește cu interes și plăcere, deoarece ordonarea logică a materialului îi dă unitate în lectură, întocmai ca unei cărți de specialitate și nu a unei culegeri de date și de fapte. Contribuie la aceasta și concepția științifică ce a stat la baza redacției ei. Chiar și cititorul neavizat, fără cunoștințe speciale asupra războiului de independență, poate urmări cu ușurință desfășurarea evenimentelor și își formează fără efort o imagine de ansamblu asupra acestui fenomen istoric extrem de bogat în fapte și în figuri de eroi demne de a fi menționate și reținute.

Autorii au știut să mențină treaz interesul cititorului pentru lectură și prin inserarea în aparatul critic al cărții a microbiografiilor principalilor comandanți de mari unități ale armatei române participante la război, cum ar fi generalii Cernat, Lupu, Manu, Alexandru Radovici și alții, coloneii, deveniți după război generali, ca Slăniceanu, Pencovici, Cerchez, Borănescu, Cernovodeanu și alții. Redactate într-un stil agreabil și clar, aceste microbiografii merită toată atenția atât a cititorului de rînd cît și a specialistului. Socotim că, cu prețul a cîtorva pagini în plus, lucrarea ar fi cîștigat în interes dacă s-ar fi întocmit asemenea microbiografii și pentru ofițerii și soldații eroi mai bine cunoscuți de marele public cum ar fi maiorul Șonțu, căpitanul Valter Mărăcineanu, soldatul Grigore Ioan și alții. De asemenea poate ar fi fost util ca să se arate, într-o scurtă notă, că în acest război și-a început cariera militară cel ce avea să fie, peste 40 de ani, cel mai valoros ofițer român în primul război mondial, mareșalul Alexandru Averescu.

Un deosebit interes prezintă informațiile suplimentare, intercalate în text cu caractere mici, în care sînt redat extrase din texte de legi (p. 5), din memorii (p. 12), efective de unități (p. 22), planuri de operații ale armatei ruse (p. 39—40), informații despre dotarea armatei (p. 41), despre crearea de noi unități militare românești (p. 43—44), spicuri din presa vremii românească (p. 53) sau rusă (p. 61), convenții încheiate de România (p. 67), planuri de operații românești (p. 83), pe care ne mulțumim numai a le enumera în trecere, datorită interesului lor deosebit, fără a încerca să le prezentăm pe toate, lucru irealizabil datorită faptului că sînt foarte numeroase. Dintre ele atragem totuși atenția asupra cîtorva referitoare la structura armatei române (p. 39, 131—132, 178—179), ordine de zi (p. 204), ordine și planuri de operații (p. 183, 196, 209—210), acțiuni militare (p. 171, 194), dar mai ales asupra celor privind bătălia de la Plevna din 30 august 1877 (p. 223—224, 225, 226—227).

Este deosebit de dificil de prezentat o carte cu caracter de cronică, deoarece ea face parte din acelea asupra cărora nu-ți poți forma o imagine justă dintr-o simplă recenzie și pe care trebuie să le citești în întregime pentru a le înțelege toată valoarea și utilitatea. De aceea apreciem că, dat fiind interesul pe care îl trezește, această lucrare va necesita o reeditare. În vederea acestei reeditări, aș sugera autorilor completarea ei cu microbiografiile amintite mai sus și o recitare atentă a textului pentru a nu mai scăpa unele inexactități de exprimare, ca aceea de la pagina 45 rîndul 6 de jos, unde se pomeneste de un *cancelar al Prusiei la 17 decembrie 1876*, cînd de fapt Prusia devenise Germania. Desigur, asemenea

inexactități nu anulează valoarea reală a cărții dar pot trezi nedumeriri și îndoieli nedorite.

În sfârșit, bogata „Bibliografie”, de la paginile 427—437, prezintă un interes și un ajutor real pentru cercetătorul de specialitate, mai ales în ce privește „Arhiva Ministerului Apărării Naționale” și „Materiale din presă”.

Marea utilitate a „cronicii” de care ne ocupăm o prezintă ușurința cu care ne putem orienta și verifica anumite date și evenimente din acești doi ani atît de bogați în fapte. În vederea înlesnirii și mai mari a acestei orientări credem că s-ar fi impus ca autorii să fi

intocmit un indice de nume de persoane și de localități, chiar dacă întocmirea unui indice la o carte cu caracter de cronică ridică dificultăți mari.

Dincolo de micile observații, cu caracter secundar, pe care le-am făcut, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență* reprezintă o realizare deosebit de valoroasă pentru istoriografia românească și constituie totodată omagiul pe care istoricii noștri militari îl aduc sărbătoririi unui secol de la acest mare eveniment, piatră de hotar în istoria patriei noastre.

Traian Ionescu

*. *Izvoarele istoriei României — Fontes Historiae Daco-Romanae, III, Scriitorii bizantini (sec. XI—XIV)*, publicate de Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, 570 p.

Sub auspiciile Institutului de istorie „Nicolae Iorga” și ale Institutului de studii sud-est europene, Editura Academiei R.S.R. a publicat al treilea volum al colecției *Fontes Historiae Daco-Romanae* (primele două apărute în 1964 și 1970), volum ce cuprinde izvoarele narative grecești scrise între secolul XI și mijlocul secolului XIV, așadar în perioada jalonată de cea dintîi atestare a romanității orientale ca realitate etnică net distinctă în conștiința contemporanilor săi sub etnonimul de vlah (Kedrenos) și de intrarea tinerelor țări române pe scena istoriei, prilejuită de prima mențiune a Țării Românești ca formațiune politică proprie românilor nord-dunăreni. Izvoarele de față sînt esențiale pentru cunoașterea perioadei de afirmare a romanității sud-dunărene, ce culminează cu crearea țaratului vlaho-bulgar, la care aportul elementului românesc din dreapta Dunării a fost decisiv, și cu participarea la marile evenimente sud-est europene de la răsucea veacurilor XII—XIII. În folosirea lor însă este necesar să ținem seamă de amprenta profundă pe care criza statului bizantin din secolele XI—XV a putut-o lăsa asupra lor, criză complexă, cu schimbări neașteptate de ritm — scurte perioade de criză violentă (1071—1081, 1180—1204), care aduc imperiul în fața iminentei prăbușiri, alternate cu perioade lungi de acalmie sau chiar de refaceri parțiale (1025—1071, 1081—1180, 1204—1282), ce fac dovada marii capacități de rezistență și de regenerare a imperiului dar, totodată, ce lasă contemporanilor iluzia refacerii pozițiilor pierdute, toate acestea urmate de lunga agonie înainte de catastrofa inevitabilă (1282—1453). În aceste condiții, cercurile

conducătoare ale societății bizantine, rămase credincioase vechii ideologii imperiale și al căror punct de vedere este exprimat de autorii izvoarelor de față, nu puteau să vadă cu ochi buni lupta pentru emancipare de sub obediința Constantinopolului a tinerelor popoare sud-est europene — albanezi, bulgari, cehi și sârbi — și pentru afirmarea lor într-un spațiu asupra căruia basileul considera că legitimitatea stăpînirii sale nu putea fi pusă în discuție. De aceea, mai mult ca oricînd în istoria imperiului „teologia politică” (E. Peterson) ori „religia imperială” (L. Bréhier) bizantină a lăsat urme adînci asupra scrisului istoric, pus în slujba unui ideal politic primat, de unde și caracterul lui subiectiv, tendențios. În izvoarele acestei perioade, culminînd cu cele din a doua jumătate a secolului al XII-lea contemporane sau imediat următoare domniei lui Manuel Comnenul (1143—1180) — împărat care promovează o politică reacționară, reluînd planurile himerice de „recucerire” ale lui Justinian și de stabilire a unui *imperium unicum* în lumea creștină —, întîlnim deformări flagrante ale faptelor prin selectarea și interpretarea lor în lumina unei ideologii conservatoare sau chiar reacționare, care militează pentru restaurarea unui imperiu devenit anacronic în noile condiții istorice. Mai grav încă, în numele aceleiași ideologii, în operele retorice tonul panegiric, artificial acoperă complet datele reale ale evenimentelor. Istoria tinerelor popoare balcanice este astfel condensată la raporturile lor cu imperiul — cit de fals apare din această perspectivă argumentul *ex silentio* invocat de adversarii continuității! — și in-

terpretată în funcție de interesele imperiului¹. Pe de altă parte, ținerele popoare balcanice, între care și vlahii, apar în sursele bizantine ale epocii în stare de „rebeliune” față de „ordinea cosmică”, reprezentată de imperiul de pe malurile Bosforului. În utilizarea acestor izvoare se impune, prin urmare, un spirit critic foarte ascutit pentru a desprinde datele reale ale istoriei balcanice a acestor veacuri și coroborarea lor cu surse istorice de altă natură pentru a desprinde semnificația reală a mesajului lor.

Amplul studiu al profesorului Alexandru Elian, care deschide volumul, ne oferă imaginea evoluției preocupărilor românești, începând cu umanistii (Miron Costin, stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir) și până în zilele noastre, în vederea punerii în valoare a surselor bizantine în cunoașterea istoriei noastre naționale precum și pentru editarea textelor din literatura istorică bizantină relevante sub acest raport, de la Eudoxiu Hurmuzaki până la G. Popa-Lisseanu. Pentru întâia oară sînt puse în lumină acumulările treptate de cunoștințe din acest domeniu pe plan istoric și filologic de către literatura românească de specialitate pe parcursul a aproape trei veacuri și saltul calitativ înregistrat la sfîrșitul secolului trecut, cînd disciplina istoriei, inclusiv bizantinologia, se transformă într-o știință cu domeniu și metode proprii de cercetare. Se cuvin a fi subliniate remarcile personale ale autorului în problema paternității lucrării „Genealogia Cantacuzinilor”². În viziunea autorului, volumul de față apare în munerea eforturilor tuturor acestor generații de istorici și filologi, care au împletit în activitatea lor erudiția și spiritul angajat.

Să trecem însă la analiza volumului propriu-zis dintr-un întreg punct de vedere: selectarea textelor bizantine, traducerea lor și informația cuprinsă în note.

În ceea ce privește selectarea textelor, autorii fac încă de la început o dublă precizare. Mai întîi, volumul cuprinde numai texte selectate din sursele narative, lăsînd în seama unor publicații viitoare izvoarele diplomatice. (Iar dacă volumul de bază ar fi trebuit să fie considerabil lărgit, în cazul în care ar fi îmbrățișat aceeași perioadă, ar fi fost preferabil, după părerea mea, să cuprindă toate sursele scrise bizantine, indiferent de natura

¹ Viziunea subiectivă, defor matoare în care este prezentată de istoriografia bizantină istoria statului sîrb din veacul al XII-lea a fost analizată într-o comunicare la ultimul congres internațional de studii bizantine de la Atena (sept. 1976) de către J. Kalić (*Ideologie imperiale et l'histoire des Serbes au XIIe siècle*).

² *Izvoarele istoriei României*, III, p. XXV și urm. (În continuare, trimiterile la lucrarea recenzată se vor da în text).

lor. Altminteri, este de presupus că într-un viitor volum al colecției urmează să intre, de pildă, actele cancelariei din secolele XI—XIII alături de texte selectate din cronicile bizantine ale veacului al XV-lea. În plus, cuprinderea într-un volum a tuturor izvoarelor din aceeași epocă ar fi înlesnit cititorului o judecată de ansamblu asupra valorii documentare a surselor bizantine din respectiva perioadă pentru istoria poporului român. Cea de-a doua premisă de la care au pornit autorii în selectarea textelor mi se pare, în schimb, întru totul justificată. Nu au fost reținute pentru volum numai izvoarele bizantine care au în vedere prezența vlahilor pe teritoriul Țării Românești, Transilvaniei, Moldovei și Dobrogei — altminteri destul de puține pentru perioada luată în considerare — ci ansamblul izvoarelor relative la vlahi, descendenți ai romanității orientale. Această selecție este impunătoare, pe de o parte, de concluziile cercetărilor recente din domeniul filologiei romanice sau al istoriei limbii române, care au stabilit ca loc de formare al limbii române un spațiu care depășește considerabil teritoriul locuit astăzi de români, cuprinzînd și habitatul romanității sud-dunărene de la sfîrșitul antichității și începuturile evului mediu; această comunitate de origine și limbă necesită o luare în considerare a ansamblului surselor relative la vlahi. Pe de altă parte, această judecată asupra istoriei noastre se înscrie într-o tradiție cărturărească, ilustrată în primele decenii ale veacului al XVIII-lea de stolnicul Cantacuzino și de Dimitrie Cantemir, continuată de istoricii și filologii români din perioada următoare și pe care o pune în lumină prof. Elian în studiul introductiv al volumului.

Culegerea de față are la bază un corpus de traduceri de texte din autori bizantini privind istoria noastră națională, întocmit cu aproape 20 de ani în urmă de prof. Alexandru Elian, la care au contribuit și Nicolae Bănescu, P. P. Panaitescu și P. Ș. Năsturel. Sarcina pregătirii volumului de față a fost preluată mai tîrziu de Nicolae Șerban Tanașoca, cercetător la Institutul de studii sud-est europene, coordonatorul lucrării fiind prof. Alexandru Elian. Cu acest prilej a fost revăzută traducerea textelor din autorii cuprinși în vechiul corpus, a fost extins la 37 numărul scriitorilor bizantini din ale căror lucrări au fost extrase informații și au fost redactate din nou notițele biografice introductive ale fiecărui autor și notele explicative ce însoțesc textele, luîndu-se în seamă literatura de specialitate mai nouă. Coordonatorul lucrării a revizuit textele, versiunea românească și notele, aducînd îmbunătățiri traducerii și sugerînd chiar unele emendări textelor grecești (vezi Georgios Kedrenos, p. 123, n. 10 și p. 132; Ioan Zonaras, p. 201, n. 36). În legătură cu textele excerptate merită a fi subliniate, în primul rînd, numărul

mare al autorilor din care s-au făcut traduceri și varietatea operei lor; alături de cărturari ca Mihail Psellos și Ana Comnena ori de istorici de valoare incontestabilă ca Nicetas Choniates și Ioan Cantacuzino, stau analiști (Eftrem), poeți (Theodor Prodromos) sau retori (Manuel Straboromanos, Euthimios Tornikes, Manuel Holobolos și alții), ale căror lucrări se referă la vlahii sau numai la populațiile migratoare care au poposit pe teritoriul românesc în sec. XI—XIII. Au fost reproduse și parafrazele unor opere istorice cunoscute — în acest sens mi se pare foarte inspirată redarea parafrizei lui Theodor Scutariotes la istoriile lui Nicetas Choniates și Georgios Acropolites —, care fac lumină în unele chestiuni de geografie istorică și asupra metodei folosite de mulți autori bizantini de a copia modelul propus, de cele mai multe ori fără vreun adaos personal. În al doilea rând, au fost folosite pentru culegere cele mai noi ediții critice ale autorilor bizantini (ediția lui G. G. Litavrin pentru lucrarea lui Kekaumenos, ediția E. Th. Tsolakis pentru istoria lui Ioan Skylitzes și excelența ediției critice a lui Jan Louis van Dieten pentru discursurile și epistolele lui Choniates). Totodată, în culegere sint cuprinse și texte din izvoarele bizantine recent puse în circulație, cum este cazul diatribei lui Ioan Oxites împotriva lui Alexios I Comnenul (Paul Gautier, *Diatribes de Jean l'Oxite contre Alexis Ier Comnène*, „Revue des études byzantines”, XXVIII, 1970, p. 5—55) ori discursul funebru al lui Euthimios Tornikes rostit la moartea tatălui său (Jean Darrouzès, *Les discours d'Euthyme Tornikès, 1200—1205*, „Revue des études byzantines”, XXVI, 1968, p. 49—121). Deși foarte cuprinzătoare, culegerea nu conține extrase dintr-o serie de autori bizantini, care prezintă importanță pentru istoria vlahilor sud-dunăreni. Între aceștia se află marele logofăt Constantin Acropolites și hagiograful Ioan Staurakios, ambii trăind la cumpăna veacurilor XIII—XIV. Cel dintâi, fiu al istoricului niceean Georgios Acropolites, este autorul unor lucrări de circumstanță, între care se găsește un elogiu dedicat patronului spiritual al orașului Thessalonie, în care subliniază rolul Sf. Dimitrie în înfrângerea lui Ioniță la asediul orașului din oct. 1207. Lucrarea a fost publicată cu aproape un veac în urmă de A. Papadopoulos-Kerameas (*Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, I, Sankt-Petersburg, 1891, p. 210—213). Cel de-al doilea, chartrophylax la Thessalonie și autor al unor noi „minuni” ale sfântului protector al orașului, descrie în chip deosebit evenimentele tragice din Imperiul bizantin de la începutul secolului al XIII-lea, insistând asupra atacului eșuat al lui Ioniță împotriva metropolei macedonene. Lucrarea a fost publicată de Ioachim Iberites (*Ἰωάννου Σταχυοφύλαξ λόγος εἰς τὰ Θάματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*,

în: „Μακεδονικά”, I, 1940, p. 325—376 și, special pentru asediul Thessaloniceului, p. 369—372). Mai puțin importante pentru informațiile ce le conțin, dacă lăsam de o parte datele asupra atitudinii ostile a anumitor medii grecești față de suveranul vlah, lucrările celor doi autori ilustrează componenta subiectivă a istoriografiei bizantine și modul în care aceasta este așezată la originea unei noi și false tradiții^{2b}.

În pofida dificultăților ridicate de arhaismele și de caracterul artificial, retoric al stilului multor scriitori bizantini cuprinși în volum, autorii lui ne oferă o traducere elegantă și de bună calitate, dovedind în această privință real talent și o solidă pregătire filologică. În urma lecturii traducerii textelor selectate, ne îngăduim unele sugestii. Mai întâi una care are în vedere tălmăcirea termenilor bizantini referitori la Imperiul bizantin.

S-a mers atât de departe încât s-a afirmat de cînd că lumea bizantină n-a cunoscut un termen care să exprime noțiunea propriuzisă de stat³. Chiar dacă afirmația s-a dovedit lipsită de teme — termenul *ἡ πολιτεία* redă, prin excelență, această noțiune⁴ —, rămîne totuși o realitate faptul că cei mai mulți termeni, care privesc Imperiul bizantin — *ἡ βασιλεία*, *ἡ ἀρχή*, *ἡ ἡγεμονία*, *ἡ ἐπικρατεία*, *τὸ κράτος* nu au sensul de „stat” ci exprimă noțiuni ca „putere”, „stăpînire” și „împărăție”, toate vagi și abstracte, apte însă să redea aspirația spre universalitate a imperiului. Aspectul teritorial este sugerat de termenul de *ἡ χώρα* și de cel de Romania, acesta din urmă, de origine populară, cu un sens mult mai complex, exprimînd și ideea de comunitate etnică și de civilizație. În treacăt fie spus, pentru noțiunea de Romania era preferabilă trimiterea la amplul studiu al lui R.-L. Wolff (*Romania: The Latin Empire of Constantinople*, în „Speculum”, XXIII, 1948, p. 1—34) și nu la studiul lui K. Amatos (p. 23, n. 2), mai vechi și incomplet. Revenind la traducerea termenilor de

^{2b} Cf. G. Prinzing, *Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204—1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges*, München, 1972, p. 83—84, 90—92.

³ B. Sinogowitz, *Die Begriffe Reich, Macht und Herrschaft im byzantinischen Kulturbereich* „Saeculum”, IV, 1953, p. 450—455.

⁴ Hans-Georg Beck, *Res Publica Romana. Vom Staatsdenken der Byzantiner*, „Sitzungsberichte der Bayer. Akad. d. Wiss.”, Philos.-hist. Kl., 1970, Hft. 2, p. 13—14.

mai sus, se impunea — credem — o mai mare grijă în redarea sensului lor în limba română. Bunăoară, termenul ἡ ἀρχή este tradus prin „stat” (p. 170, n. 3; 218, r. 11; 274, r. 14 etc.), „putere” (p. 218, r. 18), „domnie” (p. 426, r. 18), „stăpânire” (p. 426, r. 16), și „împărăție” (p. 210, r. 1; 488, r. 16). Desigur, accepțiunea care i se dă termenului trebuie să aibă în vedere contextul în care acesta se găsește; dintre toate acestea, cea de „stat” mi se pare însă exclusă în contextul dat. În alt loc (p. 218, nr. 10), termenul τὰ κράγματα este tradus prin „neamul”! Tot la acest capitol al traducerii încă două remarci. În mult controversata scrisoare a lui Kydones către prietenul necunoscut — în această controversă și mie mi se pare a fi vorba despre vlahii sud-dunăreni —, termenul ὁ πολιτης a fost tradus „locuitor al Constantinopolului” (p. 528, r. 2). Având în vedere faptul că prietenul lui Kydones se afla dincolo de hotarele imperiului, este posibil ca termenul să aibă sensul de „cetățean al imperiului” (*Rhōmaios*). În general, chiar dacă mai jos textul scrisorii se referă în chip explicit la Constantinopol. În al doilea rând, expresia ἀπὸ τῶν Γετικῶν ὄριων a fost tradusă prin „de la munții getici” (p. 172, r. 18—19) în loc de „de la hotarele getice” cum este corect.

În sfârșit, notele cuprinzătoare și aduse cu literatura de specialitate la zi vădese o solidă cunoaștere de către autori a perioadei. În chip deosebit merită a fi subliniată atenția acordată geografiei istorice, indispensabilă deslușirii sensului denumirilor arhaizante. Există însă și în această privință unele scăpări, pe alocuri chiar greșeli.

Se afirmă la p. 41, n. 69 că Kekaumenos nu face distincție în lucrarea sa între împărații romani de limbă latină și împărații bizantini, de limbă greacă. Dar scriitorul nostru nu reprezintă o excepție în literatura istorică bizantină; cel puțin pînă la 1204 lipsa oricărei distincții între împărați de limbă latină și greacă este cvasigenerală în Bizanț. A se vedea, mai limpede încă, aceeași concepție în discursul lui Manuel Straboromanos către Alexios Comnenul, reproduș și în culegerea de față (p. 170). De altfel, de la această contradicție din doctrina politică bizantină porneau și contestările occidentale ale titlului imperial roman al basileilor. La p. 309 n. 196 se vorbește despre prezența la Varna a unor cavaleri latini în momentul cuceririi orașului de către Ioniță (mart. 1201 — mart. 1202). În realitate, aceștia trebuie să fi fost mercenari occidentali în slujba imperiului, cruciada a IV-a aflându-se abia în pregătire în acest moment (cruciada pătrund în Constantinopol abia la 17 iul. 1203). Theodor I Ducas Angelos, principele Epirului, apare cu titlul de despot (p. 403, n. 14; 439, n. 72;

565), înainte de a se proclama împărat la Thessalonic (1215? — 1224). De fapt, așa cum au dovedit ultimele cercetări, nici Theodor I și nici înaintașul său, Mihail I (1204—1215?), n-au purtat demnitatea de despot. Nu imperiul a ieșit din despotat ci despotatul din imperiu⁶. Totodată, la p. 405 n. 18, Manuel I Ducas Angelos este denumit „despot” al Epirului (1230—1236?) și împărat la Tesalonic (1230—1237/1238)”. Nici în acest caz lucrurile nu stau întocmai. Pe de o parte, Manuel I nu a purtat dect pentru scurt timp titlul de împărat după căderea în prizonieratul lui Ioan Asan II a fratelui său, Theodor I Ducas Angelos (1230); după aceea, acesta trimite însemnele puterii supreme lui Ioan III Vatatzes, împăratul de Niceea, care-i recunoaște, în schimb, demnitatea de despot (cca. 1231)⁶. Pe de altă parte, Manuel I Ducas Angelos n-a purtat niciodată titlul de despot al Epirului; vechiul principat al Epirului s-a desprins după catastrofa de la Clocotnița din imperiul lui Theodor I Ducas Angelos (cca. 1231), sub conducerea lui Mihail II, fiul lui Mihail I și nepotul lui Theodor I și Manuel I, care și-a luat și titlul de despot. A se corecta, în acest sens, și anii guvernării în Epir a despotului Mihail II Angelos (p. 443, n.1).

La p. 357, n. 391 se afirmă că Isaac II i-ar fi învins pe cruciații germani, conduși de Frederic I Barbarossa, în timp ce aceștia traversau teritoriul Imperiului bizantin în drum spre Orient. În realitate, armata bizantină a suferit o grea înfrângere în fața cruciaților, fapt dovedit de tratatul semnat de Isaac II cu suveranul german la Adrianopol (febr. 1190), care era o adevărată capitulare din partea basileului⁷. Nota 81 de la p. 267 se referă la un anume Alexios Comnenul, fiul lui Manuel Comnenul, acuzat de tentativă de uzurpare și aspru pedepsit de Isaac II Angelos. Manuel I Comnenul a avut un

⁶ Lucien Stiernon, *Les origines du despotat d'Épire*, „Revue des études byzantines”, XVII (1959), p. 90—126; Idem, *Les origines du despotat d'Épire*, II, în „Actes du XIIe Congrès des études byzantines”, Ochrade, 1961, Belgrad, 1964, II, p. 196—202. În acest ultim studiu, autorul formulează ipoteza că încoronarea imperială a lui Theodor I Ducas Angelos a avut loc în 1227/28 și nu în 1224.

⁶ G. Acropolites, ed. Heisenberg, I, p. 43—44, Cf. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*³, München, 1963, p. 480.

⁷ Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, nr. 1603, Cf. G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 336—337.

singur fiu, pe nume, e adevărat, Alexios, care i-a urmat la tron (1180—1183), asasinat însă la sfârșitul anului 1183 de Andronic I Comnenul, care uzurpă și puterea supremă. Dacă va fi fost acest Alexios Comnenul fiu al basileului Manuel I, el nu putea fi decât un fiu nelegitim, fapt ce trebuia menționat pentru a nu stârni confuzii. Proclamarea și prima încoronare ca împărat a lui Mihail VIII Paleologul a avut loc la 1 ian. 1259⁸, și nu în 1258-1259 (p. 443, n. 1). Asasinul lui Mihail Asan (1246—1256) este Căliman II (1256—1257) și nu Caloian II (p. 503, n. 25). În sfârșit, se afirmă la p. 554 că Andronic III Paleologul și-ar fi asumat numele de Ducas, Angelos și Comnenos. Chestiunea ne trimite la începuturile dinastiei Paleologilor, cînd, din nevoia de legitimare a puterii sale, Mihail VIII Paleologul (1259—1282), venit la tron în urma uzurpării tronului și orbirii împăratului legitim, Ioan IV Lascaris (1258—1261), preia, pe lângă numele familiei sale, și numele ultimelor trei dinastii bizantine (Ducas, Comnenos și Angelos), cu care era înrudit pe linie paternă sau maternă, anexînd astfel, după remarcă unui istoric, „două veacuri de istorie bizantină”⁹. Din motive încă necunoscute, cele trei nume, cu funcție politică precisă sub domnia întîiului Paleolog, au fost însă abandonate din titlatură de către succesorul acestuia, Andronic II Paleologul (1282—1328) în 1315/1316¹⁰. Nici cancelaria lui Andronic II, pentru restul domniei sale,

și nici a succesorilor săi — între ei și Andronic III Paleologul (1328—1341) — nu mai păstrează cele trei calitative în titulatura imperială. Cum se explică, în acest caz, prezența lor în scrisoarea din 1339 a sultanului egiptean Nâșir Muhammed (1293—1340) către Andronic III, păstrată în codicele din biblioteca Vaticanului? Avem a face, foarte probabil, cu amintirea în cancelaria egipteană a vechii titlaturi a primilor doi Paleologi, abandonată între timp în Bizanț, mai ales dacă avem în vedere domnia îndelungată a lui Nâșir Muhammed, care acoperă, în parte, și perioada în care la Constantinopol se mai foloseau încă cele trei nume în titulatura imperială. A se vedea, de altfel, că diplomația egipteană continuă să folosească două din cele trei nume — Angelos și Comnenos — și sub sultanul următor, Malik Nâșir Hasan, de astă dată însă nu în titulatura unui Paleolog ci în aceea a lui Ioan VI Cantacuzino, într-o scrisoare către acesta din urmă din 1349, păstrată întocmai în opera basileului-cărturar cantacuzin și reproducă și în volumul de față de către autorii lui (p. 494, r. 19).

În încheiere, o remarcă asupra transcrierii termenilor și a numelor din limba greacă. Era preferabilă forma themă și nu temă, Ruric și nu Riuric (p. 309) etc.

Negreșit, observațiile de mai sus nu scad din calitățile, incontestabile ale lucrării. Prin concepția largă ce-i stă la bază, atît în ceea ce privește spațiul geografic îmbrățișat cit și varietatea surselor narative cuprinse, prin calitatea traducerii și prin bogăția notelor, ea se înscrie printre cele mai valoroase lucrări apărute în ultimele decenii în literatura românească de specialitate, furnizînd specialiștilor din țara noastră un instrument de lucru indispensabil progresului studiilor istorice în perioada următoare în domeniul istoriei medievale românești și a bizantinologiei.

Stelian Bre: anu

⁸ P. Wirth, *Die Begründung der Kaiser-macht Michaels VIII Palaiologos*, „Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft”, X (1961), p. 85—91.

⁹ L. — P. Raybaud, *Le gouvernement et l'administration centrale de l'Empire byzantin sous les premiers Paléologues (1258—1354)*, Paris, 1968, p. 62.

¹⁰ Fr. Dölger, în „Byzantinische Zeitschrift”, 34 (1934), p. 126, 35 (1935), p. 258 și 505, 39 (1939), p. 333, n. 3.

PIERRE JOANNON, *Histoire d'Irlande*, Paris, Plon, 1973, 503 p.

Încă de la început se remarcă ponderea mare pe care o dețin în volum, epoca modernă și cea contemporană a istoriei Irlandei, peri-

oada veche și o mare parte a epocii medievale ocupînd un spațiu destul de restrîns.

Dacă în privința caracteristicilor populației existente în această insulă înainte de venirea celților probabil între sec. VI — IV î.e.n. — informațiile sînt vagi, în schimb perioada ulterioară este mai bine cunoscută. Avem astfel imaginea unei multitudini de

principate războinice, conduse de către un rege, un *Ri* aflat sub influența reprezentantului puterii religioase, *Druidul*. Nobilii — printre care regele, nu era decât „primus inter pares” — oamenii liberi și sclavii, constituiau — în ansamblu —, elementele de structură ale societății formată prin asimilarea autohtonilor cu celții (gaeli). Celulă de bază a acestei societăți era *fine-ul*, cuprinzând cinci generații sub autoritatea unui *cenn-fine* (un fel de *pater-familias*). Mai multe fine-uri locuind un anumit teritoriu alcătuiau o nouă unitate ai căror membri posedau temporar majoritatea pământului arabil, în timp ce munții, pădurile sau mlaștinile rămneau bunuri comune ale tuturor oamenilor liberi. Ei își vor apăra cu o îndrjire fără margini, secole de-a rândul, dreptul de coproprietari. Treptat, pe la jumătatea sec. V. e.n., această populație de păstori războinici, pătrunși de o profundă religiozitate, insuflată de preoții păgâni, *druizii*, îmbrățișează religia creștină.

Odată cu venirea danezilor — începând de pe la sfârșitul sec. VIII — care au întemeiat pe întreaga coastă a insulei numeroase orașe (printre care Dublin, în 841) comerțul cu continentul devine o ocupație stabilă, adăugându-se îndeletnicirii agricole tradiționale. Între timp anarhia întreținută de rivalitățile dintre clanuri și de intrigile dinastice dau posibilitate normanzilor să intervină în Irlanda, accentuând anarhia internă și deschizând drum liber colonizării engleze. Chemate de un pretendent la tron, trupele normande debarcă în 1169, și cuceresc Dublinul. Henric al II-lea Plantagenetul, regele Angliei și duce de Normandia, primește omagiul baronilor normanzi și a șefilor celți din sudul insulei iar cu asentimentul papei Alexandru al III-lea — care îl însărcinase să reformeze biserica irlandeză — în 1175 se consfințește suveranitatea Plantagenetilor asupra întregii insule. Noii stăpînitori opun turbulenței celtice ordinea feudală întemeind instituții specifice unei politici centralizate. Dat fiind faptul că este vorba de instituții în general bine cunoscute pe continent ni se pare firesc că autorul numai le amintește, relevând însă caracteristicile procesului așa zis de „hibernizare” — de fapt, tot o formă de rezistență — prin care treptat populația indigenă îi asimilează pe năvălitori. Odată însă cu sec. XVI, atenția regilor englezi se îndreaptă tot mai stăruitoare spre Irlanda asupra căreia autoritatea lor era mai mult nominală.

Capitolul II, (p. 24—39) intitulat „Colonizarea Irlandei” reușește să redea cu claritate linia directoare pe care s-au axat acțiunile regilor din dinastiile Tudor și Stuart sau ale lui Cromwell, temeuriile economice și politice ale acestora ca și mijloacele folosite, toate vizând un singur scop: supunerea

cît mai deplină a Insulei Verzi. Politica financiară apăsătoare și însușirea abuzivă de pămînturi de către reprezentanții coroanei engleze va declanșa un val de ridicări la luptă dintre care cea mai puternică a fost mișcarea dintre anii 1642—1652 înfrîntă pînă la urmă de unitățile lui Cromwell.

Anglia victorioasă își orientează în continuare aici politica colonială în funcție de trei factori: eliminarea elementelor ostile prin exil sau deportări, transplantarea irlandezilor într-o imensă rezervație indigenă ușor de controlat și colonizarea restului insulei cu mici proprietari de terenuri. Se realiza astfel într-un timp relativ scurt un transfer de proprietate și putere de la catolici — dintre care zeci de mii se puseră în serviciul prințului de Condé, Spaniei, Portugaliei sau Austriei — la protestanți. Venirea pe tronul Angliei a lui Carol II Stuart înăspri raporturile dintre catolici și coloniștii protestanți, constatîndu-se sistematic, acum și mai tîrziu, eșecul oricărei tentative oficiale de reconciliere, de clemență. Explicația care ar constitui — în intenția autorului — o concluzie și a unor evenimente ulterioare, se găsește în chiar specificul relațiilor dintre coloniști și metropolă: pe de o parte, minoritatea protestantă colonizatoare apela la Anglia pentru a-și menține privilegiile, iar aceasta, pe de altă parte, înțelegea să-i menajeze pe coloniști pentru ca prin ei să-și subordoneze deplin țara.

Delimitînd astfel cu precizie conjunctura politică și socială în care s-a produs trecerea Irlandei în situația de colonie, autorul rezervă capitolul III intitulat „Irlanda — colonie” principalelor forme de manifestare a stăpînirii engleze în secolul XVIII. „Națiunea protestantă” își impune tot mai mult o dublă dominație: socială (conștințată prin „Codul de legi penale”) și economică. Irlandezii catolici nu erau nici alegători și nici nu puteau fi aleși, accesul spre marină, meseria armelor, spre magistratură sau spre administrație le era îngrădit. La fel de limitate le erau posibilitățile de ascensiune în cariera comercială, industrială și chiar practicarea agriculturii. În mod normal, situația aceasta va trezii reacția populației catolice majoritare, a cărei luptă pentru pămînt (mobilul principal și acum) începe să se confunde cu cea pentru păstrarea religiei. Ca o expresie viguroasă a acestei atitudini, se creează o multitudine de societăți secrete, organizînd în pofida cumpitelor pedepse, numeroase răscoale, în care nu de puține ori alături de țărani catolici se aflau și țărani protestanți.

Impunîndu-și controlul absolut asupra Parlamentului irlandez, prin interpușii săi, Anglia a instituit un sever protecționism agricol și industrial, recurgînd pentru aceasta la diverse măsuri legislative și administrative.

Astfel industria manufacturieră irlandeză a fost înăbușită în fașe, iar dezvoltarea agriculturii și în ultimă instanță, a comerțului, serios afectate, situația repercutându-se, firește, deopotrivă asupra supușilor catolici și protestanți. Din această cauză — începând cu a doua jumătate a secolului XVIII — în parlamentul din Dublin încep să se manifeste acțiunile revendicative ale unui grup de protestanți liberali, între care Henry Flood, Henry Grattan, Edmund Burke care solicitau libertate comercială și independență legislativă. Ideile susținute de ei au avut un larg ecou în rândurile tuturor irlandezilor, iar mișcarea pentru independență din coloniile americane, nu a făcut decât să sporească hotărârea realizării obiectivelor propuse. Aflați în imposibilitate de a-și impune punctul de vedere, Anglia cedează și în 1783 Parlamentul englez recunoaște independența legislativă a Irlandei.

În ultimii ani ai secolului, sub influența ideilor avansate ale revoluției franceze, mișcarea pentru independența Irlandei capătă un caracter nou, mai radical, reflectat fățiș în programul lansat, în 1791 de tânărul avocat Wolfe Tone din inițiativa căruia va lua naștere „Societatea irlandezilor uniți din Belfast”, ulterior răspîdită în întreaga țară. Iată câteva dintre dezideratele exprimate de această societate, deziderate comune și generațiilor de mai târziu: ruperea legăturilor care mențineau Irlanda în subordinea Angliei, cucerirea independenței depline, unirea întregului popor irlandez, abolirea tuturor disensiunilor trecute dintre protestanți și catolici. Pronunțându-se și pentru alianța cu Franța republicană, această organizație amenințată permanent de reprimarea engleză va deveni la un moment dat secretă și va conduce în 1798 insurecția generală care însă va fi înfrîntă finalmente. Peste numai doi ani, la 7 iunie 1800, Irlanda va înceta să mai fie un stat separat. Parlamentul din Dublin, intimidat și corupt de guvernul Pitt, votă Uniunea cu Anglia. Un nou stat apăruse pe scena internațională: Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei. În intenția Angliei actul acesta echivala cu un compromis menit să restabilească pe un termen mai îndelungat calmul în insulă fie și prin emanciparea parțială a catolicilor, deveniți însă minoritari în noul stat. Cu alte cuvinte, catolicii urmau, în timp să fie asimilați de majoritatea protestantă, oligarhia ieșită din rândurile acesteia perpetuându-și dominația și asigurînd implicit împlinirea intereselor Marii Britanii. Pînă în 1921 Irlanda își va trimite reprezentanții în Parlamentul din Westminster, în timp ce puterea executivă o va deține un vice-rege, iar administrația locală era încredințată în fiecare comitat unui mare juriu

format din mari proprietari de pămînturi protestanți.

Odată cu aceasta se termină secțiunea din lucrare cu caracter de introducere în continuare sinteza fiind dirijată pe 3 mari părți: „Uniunea” (p. 71—277); „Împărțirea” (p. 280—389) și „Irlanda de Nord” (p. 391—481).

Sub aspect demografic, la mijlocul sec. XIX, odată cu anul 1845 începe, ca o consecință imediată a acestei perioade funeste, emigrarea în masă spre Europa, America sau Australia, epuizînd economic națiunea irlandeză. Numai între 1845—1860 la Boston se stabiliseră 150 000 de irlandezi. În cea de a doua jumătate a sec. XIX, menținerea liniștii în Irlanda a fost dezideratul principal urmărit de administrația engleză iar dintre oamenii politici de reformatorul liberal Gladstone, devenit prim-ministru al Angliei. Între 1860—1870 asupra Irlandei se abate o veritabilă „ploaie” de reforme în mai toate domeniile de activitate, urmărind și să-i apropie pe irlandezi de Anglia, pentru consolidarea Uniunii. Dar atît din pricina opoziției partidului conservator, condus de Disraeli (care de altfel îi și urmă la guvern) cît și din cauza conjuncturii internaționale, politica lui Gladstone, deși cu unele realizări, în ansamblu a eșuat în privința cimentării Uniunii.

În acest timp se afirmă cu forță tînărul partid federalist condus de Isaac But; o parte din obiectivele formulate în programul organizației vor fi preluate și dezvoltate datorită aportului personalității covârșitoare a lui Charles Stewart Parnell. Parnell devine în 1880 președintele lui *Irish Home Rule Parliamentary Party*, organizație de orientare democratică. Abilitatea politică a conducătorului irlandez, dublată de o elocință deosebită se impuseră în parlamentul din Westminster, Parnell reușind în scurt timp să-și ralieze toate forțele progresiste din Irlanda și să trateze de la egal la egal cu cabinetul britanic. Între 1880—1886 Parnell domină absolut scena politică britanică iar „chestiunea irlandeză” devine preocuparea cea mai importantă a guvernului englez. Dar dacă prin „tratatul de la Kilmainham” (1882) Gladstone încercase să rezolve favorabil o serie de cereri ale agricultorilor irlandezi, în 1886, după o campanie furtunoasă susținută de deputații insulei în Westminster, dezideratul principal al Irlandei *Home Rule*, (autonomia ei), a fost respins, din motive economice, politice și strategice. Înlăturat în 1890 de la conducerea partidului irlandez Parnell se stinge în 1891, fără a-și fi putut atinge obiectivele urmărite.

Lupta adesea violentă desfășurată de Parnell a determinat apariția în conștiința generațiilor următoare a unui așa numit

„spirit nou”, o mișcare profundă și de lungă durată, de renaștere națională, preconizând abolirea oricărui amestec al Angliei în Irlanda, pentru refacerea unei vieți proprii din punct de vedere economic și social-politic. Afirmarea cu forță sporită a acestui deziderat va canaliza spre sfârșitul sec. XIX lupta dusă pe toate planurile pentru independență politică și echitate socială, și asistăm în perioada respectivă la propagarea rapidă în rîndurile clasei muncitoare — concentrată în centre ca Belfast sau Dublin — a ideilor socialismului. De altfel, este cunoscut faptul că Marx și Engels au acordat o deosebită atenție problemei irlandeze, fapt materializat în numeroasele articole consacrate acestui subiect.

În 1896 ia ființă Partidul Socialist Republican Irlandez (condus de James Connoly), eveniment de o importanță deosebită în desfășurarea ulterioară a acțiunilor revoluționare, mai ales că, începînd cu anul 1907, și în Irlanda se vor manifesta efectele crizei de supraproducție. Numărul șomerilor crește vertiginos iar conflictele de muncă se înmulțesc, sindicatelor devenind din ce în ce mai active. În 1910 grevele și lock-out-urile se desfășoară fără încetare. Un moment important al luptei dintre muncitori și patronat se înregistrează în 1913, cînd W. T. S. Murphy, mare patron al presei și tramvaielor încearcă, fără succes, să desființeze puternicul sindicat al muncitorilor din transporturi și lucrări publice, care funcționa la Dublin din 1909. Patru sute de întreprinderi răspund cu un lockout masiv, iar o sută de mii de muncitori, refuzînd condițiile patronului, înfruntă cu bravură cele mai cumplite lipsuri. Afla timp cit a ținut această situație, 8 luni de zile, manifestațiile și grevele de solidaritate — atacate de șarjele polițieneste — s-au ținut lanț.

Contemporan cu evenimentul, Lenin a sintetizat admirabil importanța momentului respectiv de afirmare a forței clasei muncitoare, irlandeze, caracterizîndu-l drept „decisiv în istoria muncitorilor și socialismului în Irlanda”.

Urmărind modul sub care s-a desfășurat în continuare lupta irlandezilor pentru cucerirea independenței, autorul o analizează pe fondul desfășurării primei conflagrații mondiale. După îndelungate tergiversări, la începutul războiului, legea *Home Rule* fusese promulgată (la 18 septembrie 1914) aplicarea ei fiind însă amînată pînă la sfârșitul ostilităților. Animați și de această perspectivă, peste două sute de mii de irlandezi participară în Franța, în Flandra sau în Dardanele la luptele duse împotriva forțelor puterilor centrale pentru eliberarea națiunilor mici ale căror drepturi erau și ale patriei irlandeze. Dar permanentele vexațiuni pe

care olițerii protestanți le făceau trupelor catolice, ca și amînarea „sine die” a aplicării legii *Home Rule* sporeau tensiunea în Irlanda, reafirmînd dreptul Irlandei la autodeterminare.

Așa s-a făcut că, la 24 aprilie 1916, în zori, răsculații irlandezi insuficient înarmați și fără un plan precis, au declanșat insurecția, la Dublin, declarînd că țara a devenit „un stat independent și suveran”, condus de un președinte (B. Pearse) și un guvern național. Timp de o săptămînă revoluționarii au înfruntat cu bravură trupele engleze (în proporție de 1 la 20) înarmate cu tunuri și mitraliere. Din păcate însă, în provincie ecoul acestei ridicări la luptă nu a avut efectul scontat, ușurînd misiunea forțelor represive care au reușit să înfrîngă insurecția din Dublin.

Printre organizațiile irlandeze cele mai active s-a remarcat în această perioadă partidul Sinn Fein, care avînd în fruntea sa un politician de talia lui Eamon de Valera, își propune în 1917 să obțină recunoașterea internațională a Republicii Irlandeze. Ca atare, la 21 ianuarie 1919, reprezentanții acestui partid întruniți la Dublin se proclamă constituiți în *Dail Eireann*, Parlament al Irlandei, și votează succesiv ratificarea proclamației de independență emisă de republicani în 1916, precum și o constituție provizorie. Dar delegații noului parlament nu găsiră înțelegerea dorită din partea marilor puteri, așa încît tratatul de la Versailles nu a îmbunătățit cu nimic situația Irlandei. În raport cu Anglia, ceea ce va avea grave consecințe pe plan intern. Adepții *Sin-Fein*-ului, care nu doriseră război cu Anglia, acum nu mai aveau altă soluție de ales. Grupe de voluntari constituți în *Irish Republican Army* (I.R.A.) trecură la acțiuni armate, declanșînd un adevărat război pentru independență.

Unele dintre capitolele cele mai complete ale lucrării — atît în privința cauzelor cit și al desfășurării — este acela cuprinzînd descrierea acestui război. Sprijinit de majoritatea populației din sudul insulei, dar opunîndu-i-se majoritatea protestanților din Ulster, guvernul prezidat de Eamon de Valera, a adoptat măsuri pentru preluarea conducerii administrației țării, reușind treptat să elimine chiar sistemul judiciar englez; ulterior ajunge să controleze (din martie 1921) și I.R.A. Cabinetul de la Londra și reprezentanții săi de la Dublin reacționară cu hotărîre declarînd ilegal parlamentul republican (1919) și începînd prigoana susținătorilor lui. Acțiunile inițiate de I.R.A. devin mai hotărîte pe măsură ce gradul ei de organizare crește, în pofida lipsei acute de armament și muniție, ca și a insuficienței experiențe a combatanților. Se formează celebrele „coloane mobile” unițiți de circa 30 de oameni,

acționând cu o mare eficiență și hărțuind trupele britanice, în comitate active ca Tipperary și Cork, dar și în Kilkenny sau Waterford; la Dublin înfruntarea era cu atât mai aprigă cu cât aici se afla și cartierul general al forțelor revoluționare și cel al forțelor de ordine. În acest timp, la Londra se acționa pornindu-se de la ideea că Sinn Fein, Dail Eireann, și I.R.A. nu sînt altceva decît organizații teroriste, fără vreo susținere populară, deci orice mijloace de combatere deveneau normale pentru a distruge aceste forțe.

Confruntat pe de o parte cu rezistența înverșunată a republicanilor, iar pe de alta cu protestele vehemente ale opiniei publice printre care personalități ca G. K. Chesterton, G. B. Shaw față de duritatea activității forțelor represive, autoritățile engleze au recurs la soluția împărțirii insulei. Prin „Actul împărțirii (1921), Irlanda era divizată în Irlanda de Nord și Irlanda de Sud, fiecare cu un parlament bicameral; deputații irlandezi trebuiau să mai fie totuși trimiși la Westminster. Puterea executivă continua să aparțină unui reprezentant al regelui Angliei, lord-locomtenentul. În mod firesc, legea sancționată de rege în decembrie 1920 stîrni noi și aprige controverse între protestanți și catolici, între unioniști și naționaliști. Sinn-Feiners-ul, se pronunță categoric împotriva ei, așa încît luptele au reînceput. La 11 octombrie 1921, la propunerea lui Lloyd George încep tratativele între plenipotențiarul irlandez condus de A. Griffith și M. Collins și delegația engleză cuprinzînd printre alții și pe W. Churchill și A. Chamberlain. Două luni mai tîrziu, la 6 decembrie 1921 Irlanda primește (cu excepția a șase comitate din N.E., Ulsterul) statutul de dominion în cadrul Commonwealthului. Supremăția britanică stabilită în Irlanda în 1172 lua sfîrșit ca și Uniunea impusă în 1800, dar se menținea împărțirea în cele două regiuni (Irlanda de Nord fiind socotită ca o provincie a Angliei). În scurt timp, în

Irlanda se naște un curent defavorabil tratatului chiar în sinul I.R.A., declanșîndu-se un singeros război civil între adepții independenței republicii și cei ai tratatului. După aproape un an de lupte înverșunate trupele noului guvern provizoriu irlandez obținură victoria. Dar după ce războiul civil a luat sfîrșit, Irlanda se înfățișa ruinată atît material cît și moral.

Deși declarată în 1937 „stat suveran și independent” (cu numele de Eire), Irlanda a continuat să fie divizată; și nici proclamarea republicii în 1949 nu a adus vreo schimbare din acest punct de vedere. Iar măsura hotărîtă în 1972 de guvernul englez de a trece sub administrație directă Irlanda de Nord, a complicat și mai mult situația politică din insulă, avînd drept consecință intensificarea acțiunilor teroriste ale membrilor I.R.A. ca și adepților celor mai fanatici ai comunităților protestante și catolice din Ulster.

Finalul lucrării este totuși optimist, relevînd încrederea autorului, bun cunoscător al problemelor istoriei acestei țări, în capacitatea irlandezilor înșiși de a găsi modalitățile de rezolvare cele mai potrivite situației cu care se confruntă în prezent.

Volumul este însoțit de o serie de hărți precum și de o bibliografie judicios selectată.

Printre carențele lucrării trebuie amintită necesitatea de autor a corelației dialectice dintre factorul economic și cel politic în evoluția istorică a societății irlandeze. Considerăm de asemenea că se impunea o tratare mai detaliată apariției, dezvoltării și activității mișcării muncitorești din această țară, care a făcut și ea parte integrantă din frontul luptei pentru eliberare națională.

Cu aceste minusuri, considerăm sinteza lui Pierre Joannon ca pe o utilă și documentată contribuție la cunoașterea zbuicmatei evoluții istorice a acestei țări.

Claudiu Cristescu

*. La lutte antifasciste de liberation nationale du peuple albanais. Documents principaux (1941—1944), Editions „8 Nëntori”, Tirana, 1975, 560.

Așa cum am subliniat și cu alte ocazii, lupta de eliberare națională a poporului albanez în anii celui de-al doilea război mondial constituie cheia de boltă pentru înțelegerea tuturor evenimentelor contemporane desfășurate în Albania. Mișcarea de rezistență a albanezilor, precum și a celorlalte popoare robite de fascism, s-a desfășurat în spatele frontului și ca atare, pe plan mondial, a jucat un rol ajutător în marea conflagrație generală a luptei puterilor aliate împotriva state-

lor fasciste, însă pe scară națională ca a avut un rol hotărîtor în determinarea transformărilor social-politice și economice din această țară, atît în anii războiului, cît și după încheierea lui. Armata de eliberare națională albaneză, creată și călătită în focul luptelor de partizan împotriva ocupanților fasciști italieni și germani, pe lângă misiunea sa în cadrul luptei antifasciste mondiale, a avut de rezolvat și sarcini strategice independente, legate de eliberarea Albaniei cu propriile ei forțe, fără

a mai aștepta sosirea din afară a armatelor aliate, și de a asigura instaurarea noii puteri democrat-populare, constituind baza armată a acesteia.

Volumul de documente ce formează obiectul acestei prezentări, apărut sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe din Republica Populară Socialistă Albania, cuprinde materiale deosebit de importante privind întreaga perioadă a anilor 1941—1944, dispuse pe probleme, în patru capitole, în funcție de organele care le-au emis. Astfel, primul capitol conține extrase din *Documentele principale ale Partidului Muncii din Albania*, începând cu documentul de bază referitor la constituirea Partidului Comunist Albanез (azi Partidul Muncii din Albania), dintre care unele sînt revelatorii pentru înțelegerea procesului complex al organizării și desfășurării mișcării de rezistență antifascistă a poporului albanez. Pentru o mai bună cunoaștere a situației interne și externe în care se afla Albania în toamna anului 1941, ne vom opri în mai largă măsură asupra primelor documente elaborate de P.C.A., de unde se pot extrage unele concluzii și asupra stadiului în care se găsea la acea dată mișcarea comunistă și muncitorească din această țară și modul în care a evoluat ea în anii războiului și mai ales după terminarea lui. Capitolul I se deschide cu prezentarea documentului „Reuniunea principalelor grupuri comuniste din Albania în vederea creării P.C.A.” din noiembrie 1941, în care se precizează că respectivă reuniune a avut loc la Tirana, între 8 și 14 noiembrie, cu participarea a 15 reprezentanți ai grupurilor comuniste din Korcea și Shkodra și ai grupului „Tinerii”. Încă la început s-a luat decizia de dizolvare a tuturor grupurilor și de înființare a P.C.A., după care au fost ascultate rapoartele de activitate ale fiecărui grup, unde au fost analizate succesele și neajunsurile mișcării comuniste din Albania și problemele vitale cu care era confruntată țara în acel moment. Se subliniază faptul că, în cadrul discuțiilor pe problemele de ordin ideologic, tactic și organizatoric, au apărut puternice divergențe între reprezentanții grupurilor, mai ales între cei din grupul de la Korcea care apărau principiile marxist-leniniste și cei din grupul „Tinerii” condus de Anastas Lula și Sadik Premte ce susțineau puncte de vedere nemarxiste, încercînd împiedicarea formării unui partid comunist unic. Împotriva tezelor susținute de conducătorii grupului „Tinerii” a luat cuvîntul Enver Hodja reprezentant al grupului din Korcea, fiind susținut de cei ce se aflau pe pozițiile marxismului revoluționar, astfel că reuniunea s-a încheiat cu triumful principiilor marxist-leniniste asupra oportunismului din mișcarea muncitorească și comunistă din Albania. (p.10)

Reuniunea a adoptat o rezoluție în care se făcea o amplă analiză asupra situației interne și externe, a mișcării muncitorești și comuniste din Albania și se stabileau bazele ideologice și organizatorice ale partidului, erau definite liniile esențiale ale programului, precum și tactica sa revoluționară. A fost ales un Comitet Central provizoriu format din 7 membri, în frunte cu Enver Hodja.

În continuarea acestui document este publicată în întregime „Rezoluția reuniunii principalelor grupuri comuniste din Albania pentru crearea partidului”, (p. 11—29), adoptată la terminarea lucrărilor istoricei întîlniri de la Tirana care a decis întemeierea P.C.A. În subtitlul „Situația politică”, după ce se fac scurte aprecieri asupra caracterului celui de-al doilea război mondial, este analizată pe larg situația concretă existentă în Albania. Analizîndu-se conținutul evenimentelor petrecute în țară de la agresiunea Italiei fasciste din 7 aprilie 1939 pînă în noiembrie 1941, se aprecia că „Fascismul italian, care ocupă țara noastră de mai bine de doi ani a adus numeroase nenorociri. Susținut de cîțiva trădători, el s-a străduit să deznaționalizeze țara, să corupă tineretul, să italianizeze școlile. De peste doi ani dușmanul s-a servit de noi ca de o bază pentru expansiunea sa în Balcani. El a făcut din țara noastră un cîmp de bătălie pentru războaiele sale împotriva libertății naționale a popoarelor frate grec și iugoslav, ne-a bombardat satele și orașele, distrugînd căminele și bunurile țăranilor și orașenilor... Ocupantul fascist italian a pus mîna pe pămînturile noastre, întorcîndu-ne din nou la feudalism, a căutat să ne învrăbească prin religie, cum de altfel a făcut-o peste tot pe unde a pus piciorul, privînd poporul de plinea sa. Dușmanul îl obligă pe țăran să-i predea animalele și grînele, el a făcut să dispară de pe piață uleiul, petrolul și alte articole de primă necesitate...” (p. 14), concluzionîndu-se că „Este de datoria comunistilor de a fi în fruntea luptei pentru o Albania liberă, democratică și populară, ei trebuind să lupte umăr la umăr alături de mișcarea național-revoluționară a cîlorlalte popoare și a Uniunii Sovietice”. (p. 15).

În următorul subtitlu, „Mișcarea comunistă în Albania” sînt subliniate principalele etape ale dezvoltării mișcării comuniste albaneze în perioada dintre cele două războaie mondiale, cu interesante referiri la contactele internaționale ale acesteia. Vorbîndu-se despre influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie care a produs „o puternică impresie în rîndul tineretului și a întregului popor albanez” se dau în prim plan evenimentele legate de victoria revoluției burghezo-democrate din iunie 1924, care, a adus, din nefericire numai pentru cîteva luni, la conducerea Albaniei un guvern democrat sub președenția eminentului

om de cultură Fan S. Noli. Dintre evenimentele enumerate, ni se par semnificative pentru a fi semnalate, cele legate de faptul că „Între anii 1922—1924, societatea „Bashkimi” (Unirea) devine reprezentanta autorizată a mișcării antif feudale și antiimperaliste a maselor albaneze, ea determinând parlamentul albanez de a onora memoria tovarășului Lenin, ca și recunoașterea de jure a Uniunii Sovietice de către guvernul albanez...” (p. 15). După înfrângerea revoluției burghezo-democrate din Albania, în decembrie 1924, mulți patrioți au fost nevoiți să părăsească țara. În acest sens se arată că membrii de stînga ai societății „Bashkimi” au întreținut strînse legături cu Internaționala a III-a, scoțîndu-se în evidență activitatea revoluționară a comunistului albanez Ali Kehnendi, rolul lui în organizarea „grupului comunist din Korcea”. Este apoi arătată activitatea „grupului comunist din Shkodra” care întreține legături cu organizația Puna e Korçës” („Munca din Korcea”, numele grupării comuniste de la Korcea, n.a.) precum și modul în care a luat ființă grupul de la Tirana.

În continuare, rezoluția se oprește mai mult asupra directivei și hotărîrilor stabilite de cel de-al VII-lea Congres al Internaționalei Comuniste privind noua orientare tactică a partidelor comuniste și muncitorești pentru crearea frontului popular antifascist și anti-imperialist, a modului în care au fost ele primite de grupurile comuniste din Albania, în lipsa unui partid unic, bine încheat. Sînt, apoi, analizate succesele înfăptuite în perioada anilor 1930—1940, precum și lipsurile mai importante, după care sînt trase sarcinile organizatorice și politice pe care le au de îndeplinit comisiunile pentru consolidarea tînrului lor partid. Printre acestea se prevede crearea de celule noi și verificarea celor vechi, ridicarea nivelului politic, obligația ca fiecare membru să accepte programul partidului, să facă parte dintr-o organizație a sa și să-și plătească cotizațiile, să fie în strînse și permanente legături cu masele, să facă propagandă în rîndul lor, organizațiile de partid să desfășoare o acțiune susținută în rîndul tineretului și al femeilor. Țînînd cont de situația specifică în care se afla Albania în acel moment, toate sarcinile politice se refereau la organizarea luptei de eliberare națională, a pregătirii insurecției generale armate împotriva ocupanților fasciști. Se prevedea în mod expres, dezvoltarea și cooperarea în luptă cu toate popoarele din Balcani, „în special cu popoarele srb, grec, muntenegrean, macedonean care luptă eroid pentru propria lor eliberare națională”. (p. 29). Am insistat mai mult la prezentarea acestor prime documente ce au stat la baza creării Partidului Comunist Albanез, deoarece toate celelalte materiale publicate în acest volum se referă la rolul

conducător al P.C.A. în organizarea și conducerea luptei de eliberare națională, la acțiunile armate ale partizanilor albanezi, constituind o adevărată frescă a vieții social-politice a Albaniei între anii 1941—1944. Următorul document „Primul Apel al Comitetului Central al Partidului Comunist Albanез adresat poporului albanez după crearea Partidului”, elaborat tot în noiembrie 1941, este o chemare la lupta armată, arătîndu-se pe scurt situația internațională creată în urma atacului fascist împotriva U.R.S.S., lupta eroidă a popoarelor vecine dusă contra invadatorilor, de unde și necesitatea unirii întregului popor albanez în lupta de eliberare națională. Dintre documentele emise în anul 1942, semnalăm pe cel despre „Directivele Comitetului Central al P.C.A. referitoare la crearea Frontului de Eliberare Națională, la formarea Consiliului de Eliberare Națională, organizarea guvernelor și unităților de partizani, intensificarea muncii organizațiilor de partid”, edificator pentru formele de organizare a mișcării de rezistență antifascistă din Albania. În cursul anului 1943, în martie, a avut loc prima Conferință Națională a P.C.A., în volum fiind prezentată integral rezoluția acesteia, de o mare importanță pentru desfășurarea ulterioară a mișcării antifasciste, a mobilizării maselor, a creerii Armatei de Eliberare Națională. Demascînd fascismul și pe acoțiții lui, „trădătorii popoarelor din Balcani, Antonescu, Boris, Pavelici, Nedici, Merlika, Bushati și alții...” rezoluția cheamă la luptă comună toate popoarele aservite de fascism. O circulară a C.C. al P.C.A. referitoare la organizarea Armatei de Eliberare Națională, emisă la 10 aprilie 1943, este semnată în numele Comitetului Central de Sphati (pseudonimul lui Enver Hodja în timpul luptei de eliberare națională).

Acest prim capitol al volumului se încheie cu publicarea unui document emis la 28 decembrie 1944, deci după Eliberarea Albaniei, ce cuprinde instrucțiuni ale C.C. al P.C.A. adresate Comitetelor regionale ale P.C.A., privind crearea comisiilor de cercetare a crimelor și criminalilor de război.

Capitolul al doilea, conține documente emise de *Organele superioare ale Puterii revoluționare de eliberare națională*, în anii 1942—1944. În urma hotărîrii C.C. al P.C.A. din iulie 1942, a fost convocată o Conferință de Eliberare Națională, ale cărei lucrări s-au desfășurat la Peza, o mică localitate situată la 16 kilometri de Tirana, unde la 16 septembrie 1942 s-au pus bazele Frontului de Eliberare Națională și a fost ales Consiliul General de Eliberare Națională. Primele documente ale capitolului se referă la actele de bază ale acestei conferințe, rezoluția și apelul adresat poporului albanez, importante pentru cunoașterea condițiilor în care s-a creat Frontul de

eliberare și s-au extins Consiliile de eliberare națională la sate și orașe, ca organe ale puterii revoluționare create în zonele eliberate de partizani. Alte materiale se referă la desfășurarea celei de a doua Conferințe de Eliberare Națională ținută la Labinot în septembrie 1943, dintre care cităm rezoluția acesteia apărută la 8 septembrie, ziua capitulării Italiei fasciste, și publicarea Statutului Consiliilor de Eliberare Națională prin care se reglementau atribuțiile noilor organe ale puterii de stat revoluționare de sub conducerea comuniștilor. Cu ocazia capitulării Italiei fasciste Consiliul General de Eliberare Națională și Statul Major General al Armatei de Eliberare Națională s-au adresat din nou poporului albanez pentru a-și strânge rîndurile și a lupta împotriva noilor ocupanți trupele Germaniei hitleriste. Din acest capitol mai semnalăm documentele emise în cadrul primei reuniuni a Consiliului General Antifascist de Eliberare Națională din luna mai 1944, dintre care unul se referă la interdicția reîntoarcerii fostului rege Ahmed Zogu, iar altul la acordarea de grade militare, numindu-l pe Enver Hodja General-Colonel, Comandant șef al Armatei de Eliberare Națională de Partizani și Voluntari, iar pe Spiro Moisiu General Maior, Șef al Statului Major General. Un alt document, deosebit de însemnat, este cel referitor la hotărîrea Consiliului General Antifascist de Eliberare Națională de constituire a Comitetului Antifascist de Eliberare Națională a Albaniei în Guvern Democrat al Albaniei, decizie luată în orașul Berat, la 22 octombrie 1944. A doua zi, la 23 octombrie, a apărut Declarația Consiliului de Eliberare Națională asupra drepturilor cetățenilor, precum și Declarația de principii a Guvernului Democrat semnată de Primul Ministru General-Colonel Enver Hodja. Restul materialelor cuprinse în acest capitol sînt date după eliberarea țării, cum ar fi Legea care stabilea controlul statului asupra industriei și societăților, cea asupra confiscării bunurilor mobile și imobile ale emigranților politici sau cea despre înființarea Tribunalului special de la Tirana pentru judecarea principalilor criminali de război, elaborate în decembrie 1944.

Capitolul al-treilea cuprinde extrase din culegerea de *Documente ale Statului Major General și Înaltului Comandament al Armatei de Eliberare Națională Albaneză* (5 iulie 1943—10 iulie 1944). Așa cum subliniam încă de la începutul prezentării, Armata de Eliberare Națională Albaneză a jucat un rol hotărîtor în eliberarea țării de sub jugul ocupanților străini, armatele Italiei și Germaniei fasciste, și în victoria revoluției democrat-populare, în instaurarea acestei puteri încă din anii războiului. De aceea, ordinele Statului Major al acestei armate erau îndeplinite cu rigurozitate nu numai de forțele partizane,

ci și de celelalte organe și organizații ale poporului albanez care colaborau sau simpatizau cu mișcarea de rezistență. Ele au o mare însemnătate în urmărirea situației militare și a operațiilor desfășurate de forțele partizanilor, a modului de organizare și acțiune a acestora. În acest context trebuie amintite ordinele date de Comandamentul Statului Major General al Armatei de Eliberare Națională pentru înființarea a diferite unități și brigăzi, cum ar fi cel despre structura organizatorică a armatei de eliberare din 17 august 1943, despre crearea tribunalelor militare, instrucțiunile privind atitudinea ce trebuie să o aibe unitățile partizane față de capitularea trupelor italiene date la 15 septembrie 1943, diversele luări de poziții față de organizațiile „Balli Kombëtar” și „Legaliteti” etc. Deosebit de prețioase sînt indicațiile referitoare la poziția față de misiunile militare engleze și americane, care, în mai multe rînduri au încercat să intervină pentru salvarea lui Abaz Kupi conducătorul organizației prozoghiste „Legaliteti” și a altor conducători din rîndul organizației „Balli Kombëtar”. Astfel, în iulie 1944, Locot. Col. Palmer, ofițerul englez de legătură de pe lângă Statul Major General, din ordinul lui M. Wilson șeful Înaltului Comandament aliat din Mediterana, a cerut, sub forma unui ultimatum, ca forțele Armatei de Eliberare Națională Albaneză să nu-l atace pe Abaz Kupi, deși la aceea dată colaborarea acestuia cu armatele de ocupație germane era evidentă. Privind operațiile militare, ordinele erau clare și precise, de executarea lor depinzînd succesul unor mari bătălii cum au fost cele purtate în timpul ofensivelor armatei germane din iarna anilor 1943/1944 și vara anului 1944. Vom cita ordinul dat Statului Major al Diviziei a I-a de șoc a Armatei de eliberare de a lansa o ofensivă în direcția Albaniei Centrale sau Ordinul de zi pentru joncțiunea forțelor partizane în vederea operațiilor militare din iunie 1944, deosebit de importante pentru înțelegerea modului în care s-au desfășurat aceste lupte hotărîtoare pentru victoria definitivă a Armatei de Eliberare Națională Albaneză, împotriva căreia erau concentrate cele mai puternice unități ale armatei de ocupație, sprijinite de forțele reacționare interne, trădătorii și colaboraționiștii de tot felul.

Acest capitol, cel mai voluminos (de la p. 230 la 470), prin documentele ce le conține, întregeste în mod fericit imaginea eroicelor confruntări susținute de mișcarea de rezistență antifascistă albaneză împotriva trupelor de ocupație străine și a reacțiunii interne, colaborarea cu popoarele vecine, în special cele iugoslave și grec, împletirea armonioasă a sarcinilor insurecției generale armate cu cele ale revoluției democrat-populare, în așa fel

Incît Eliberarea țării a însemnat totodată și victoria acestei revoluții.

Capitolul al IV-lea este de fapt o continuare a celui precedent, fiind intitulat la fel, diferind doar perioada de datare a documentelor publicate, *Documente ale Statului Major General și Inaltului Comandament al Armatei de Eliberare Națională Albaneză* (11 iulie 1944—10 iulie 1945), de mai mică întindere decît capitolul III, cuprinzînd materiale asemănătoare. Cele mai multe documente se referă la negocierile purtate cu Comandamentul aliat din Mediterană, la formarea de noi unități și corpuri de armată, la organizarea operațiilor de curățire a țării și înfrîngerea ultimelor rezistențe ale armatelor germane, dintre care cităm ordinul Statului Major dat Corpului I de armată pentru eliberarea Tiranei (30 octombrie 1944), ordinul din 22 noiembrie 1944 dat Corpului III de armată de a continua urmărirea trupelor Germaniei hitleriste și pe teritoriul Iugos-

laviei și mai ales Ordinul de Zi al Armatei de Eliberare Națională, semnat de General-Colonel Enver Hodja, cu ocazia sărbătorii naționale de la 28 noiembrie (ziua independenței de stat a Albaniei n.n.), care a premers Eliberarea de la 29 noiembrie 1944.

Volumul de față este o reușită sinteză asupra istoriei Albaniei din perioada anilor 1941—1945, cu documente de primă mînă, bine selectate și adnotate. În marea majoritate a cazurilor ele au fost reproduse după originalele aflate în Arhiva Centrală a Partidului Muncii din Albania, iar faptul că sînt publicate în limba franceză mărește aria de consultare, fiind accesibile și cercetătorilor străini. Publicarea lor, este fără îndoială, încă una din realizările remarcabile ale istoriografiei contemporane albaneze.

Gelcu Maksutovici

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Războiul pentru independență în viziune populară.* Antologie îngrijită și prefațată de Aurelian I. Popescu, Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1976, 269 p.

În șirul lucrărilor prilejuite de aniversarea centenarului independenței de stat a României, antologia cu titlul de mai sus constituie o apariție insolită. Într-adevăr, prin munca migăloasă și selecția riguroasă de care a dat dovadă cercetătorul craiovean Aurelian I. Popescu, se pune la îndemna specialiștilor, cit și a publicului larg un interesant panoramic al producțiilor populare consacrate acestui moment de cotitură din istoria României.

În „Introducere” autorul antologiei efectuează o succintă trecere în revistă a caracteristicilor și specificului creațiilor folclorice inspirate de episoadele războiului pentru independență, însoțită de judicioase exemplificări și conchide, cu justete: „Cîntecele populare, povestirile și amintirile despre războiul din 1877-1878 dovedesc și în acest caz marea forță creatoare, de natură folclorică a poporului nostru, care nu uită niciodată să cinstască așa cum se cuvine pe oamenii vrednici de faptele lor” (p. 15).

Materialele selecționate (139 piese poezii, hore, colinde, doine, anecdote, povestiri) sînt grupate într-o originală formulă cea mai oportună în cazul de față după opinia noastră — și anume prin includerea lor într-o serie de mari grupe tematice: „Dorința de neatinare”; „Mobilizarea”; „Intrarea României în război”; „Trecerea Dunării” urmate de compartimente consacrate luptelor propriu-zise: „Calafat”, „Nicopole”, „Grivița”, „Rahova”, „Plevna”, „Smîrdan”, „Vidin”, „Victoria”, precum și de două cicluri referitoare la „Vitejia românească” și respectiv „Suferințele războiului” care permite astfel cititorului să se orienteze rapid și să aibă totodată o bună viziune de ansamblu asupra măturilor folclorice consacrate războiului de independență.

Unele dintre aceste piese incluse în culegerea alcătuită de A. I. Popescu sînt editate, dar ni se prilejuiește cunoașterea și a unor documente orale inedite, rod al cercetărilor de teren ale autorului sau ale altor folcloriști — care văd acum pentru prima dată lumina tiparului.

Operele creatorilor anonimi prezente în paginile volumului sînt extrem de sugestive în redarea dorinței unanime a ostașilor de a contribui la eliberarea țării de sub împărăția dominației străine, expresie a permanenței năzuințe de libertate națională care a animat poporul român de-a lungul milenarei sale istorii. Sînt semnificative în acest sens versurile poeziei *Țara declarată război*: „Cînd oi zice foi trifoi / Țara declarată război / Ca să ne scape pe noi. / Toți lăsarăm secera / Să ne apărăm țara” (p. 63).

Lucrarea mai conține un număr de 16 ilustrații, judicios alese și plasate în text, precum și o „Bibliografie”, utilă celor preocupati de aceste aspecte istorice ale materialelor cu caracter folcloric.

În continuare dorim a expune cîteva remarcări asupra volumului în discuție, care, subliniem de la început, nu pot împiedica asupra calității și volumului muncii depuse de autor la elaborarea culegerii.

Socotim de pildă că ar fi fost utilă, la capitolul „Plevna”, și includerea textului de bază al *Cîntecului Plevnei*, cules la 1882 și republicat de A. Fochi, precum și a cîtorva din variantele sale (în total sînt 14 la număr) care au circulat prin țară¹.

În al doilea rînd apreciem că n-ar fi fost lipsit de interes dacă Aurelian I. Popescu ar fi inclus în cadrul culegerii de pildă la rubrica „Vitejia românească”, pe lângă poezie și epică populară, și una sau două exemplificări de teatru popular, care ar fi completat și întregit în mod armonios substanța lucrării².

Fără îndoială însă că autorul a căutat să realizeze un anume echilibru al lucrării, în funcție de materialul de care a dispus, așa încît observațiile noastre pot fi folosite eventual la o viitoare reeditare a volumului.

¹ Vezi pentru aceasta A. Fochi, *Cîntecul Plevnei în folclorul sud-est european (cu privire specială asupra versiunii românești)* în vol. *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII — XIX)*, Studii, vol. I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, p. 401—431.

² Vezi de pildă în acest sens materialele conținute în volumul V. Adăscăliței, *Teatru folcloric din județele Bacău și Neamț*, Bacău, 1968.

Indiferent de aceasta, apreciem ca meritoriu efortul depus de Aurelian I. Popescu și lăudabilă inițiativă a editurii craiovene Serisul românesc de a înlesni cititorilor de toate nivelurile cunoștința cu aceste reprezentative creații ale culturii noastre populare.

Ion Drăgoescu

NICOLAE VĂTĂMANU, *Dohtori și pătimași (până la 1800)*, București, Edit. științifică, 1974, 181 [–182] p. + il.

Regretatul istoric al medicinei românești și universale, dr. Nicolae Vătămanu, președintele Secției de istoria Medicinii și Farmaciei de pe lângă Uniunea Societăților de științe medicale Filiala București, dispărut în condiții tragice în seismul de la 4 martie 1977, s-a făcut cunoscut — mai ales în cursul ultimilor ani — prin seria de cărți, broșuri și studii publicate în care a abordat diferite probleme de ordin social, sanitar și demografic din trecutul poporului nostru, de un interes incontestabil¹. Medicina medievală românească — puțin studiată de înaintași se relevă acum ca o disciplină aparte, la a cărei fundare dr. Vătămanu — vechi colaborator al regretatului om de știință clujan prof. dr. doc. Valeriu Bologa, înnoitor al cercetărilor de istoria medicinei în țara noastră după 23 August 1944 — ocupă un rol marcant alături de dr. George Brătescu, conf. dr. Samuel Izsák, prof. dr. doc. Iosif Spielmann ș.a. Probleme ca: atestarea leprei (identificată ca boala „mișeilor” în țările române), aria de răspândire a ciurmei negre din 1348, semnificația „bolnițelor”, istoricul primului așezământ medical de la Colțea, activitatea medicilor domnești din Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVII, au fost temeinic tratate de dr. Vătămanu în lucrările amintite.

Una din ultimele cărți ale neobositului cercetător, închinată de data aceasta „dohtorilor și pătimașilor”, vine să completeze în mod fericit, cunoștințele și descoperirile făcute în studiile precedente. După un doct excurs asupra definiției termenilor de „dohtori” (tămăduitori, vindecători) și de „pătimași” (suferinzi, pacienți) întâlniți în trecutul medical al țărilor române, dr. Vătămanu aprofundează rolul deținut de medicină — atît

ca disciplină științifică teoretică, cit și în ceea ce privește activitatea clinică, practică, — în rîndul intelectualilor de la curțile domnești și Academiiile din București și Iași și poziția unor cărturari față de „arta tămăduirii”.

Autorul relevă cîteva „cazuri” de maladii sau infirmități întâlnite în izvoarele vremii, dintre care cele mai curioase apar „boala englezească” (rahitismul), „lovitura” (epilepsia sau paralizia) sau „plică poloneză” (eczema pielii capului). Un interesant capitol este dedicat Medicinii și societății românești în secolele XVII—XVIII, unde se fac printre altele — unele considerații laborioase privind mai cu seamă preocupările de medicină ale stolnicului Constantin Cantacuzino. Alte studii din cuprinsul cărții sînt dedicate începuturilor cursurilor de medicină de la Academia domnească din București (combătîndu-se părerile Ariadnei Camariano Cioran ce contestă doctorilor din serviciul curții domnești al lui Brîncoveanu funcția de profesori de medicină)² și primei tălmăcirii în românește, la începutul secolului al XVIII-lea, a celebrilor „Aforisme” ale lui Hipocrate.

Dr. Vătămanu se ocupă de pregătirea universitară a „dohtorilor” veniți în țările noastre mai ales din mediul levantin și grecesc (Iacob Pylarino, Andrei Likinios, Mihail Skendos, Dimitrie Procopiu ș.a.) și de studiile făcute îndeosebi, în centrul italian de la Padova, care se bucura de un anume renume pînă la începutul secolului al XVIII-lea, cînd începe să dea dovadă de anchilozare spirituală, prin rutină și conformism. Se analizează temeinic cursurile predate, obligațiile studenților și însemnele doctorale căpătate la terminarea studiilor, dintre care esențială era diploma.

În ultima parte a lucrării sale, dr. Vătămanu urmărește activitatea depusă de unii dintre cei mai cunoscuți „dohtori” sau „iatrofilozofi” din veacul al XVIII-lea în Țara Românească și Moldova, ca Pantaleon Calliarchi, Ioan Comnen, Bartolomeo Ferrati, Gheorghe Saul, Manase Eliade sau Anton Fotino, pînă la ivirea unei noi generații de medici, cu studii temeinice făcute îndeosebi în Germania și care vor înrîuri atît învățămîntul cit și practica medicală din principate, începînd cu secolul al XIX-lea.

Frumos ilustrată și bazată pe un aparat critic suficient de bogat și variat, lucrarea dr. N. Vătămanu se înscrie ca o reușită în contribuțiile de acest gen, prin prețioasele lămuriri și datele noi aduse cu privire la trecutul medical al țărilor române în perioada de sfîrșit a orînduirii feudale.

Paul Cernovodanu

¹ În rîndul cărora menționăm: *De la începuturile medicinei românești* (București, Edit. științifică, 1966); *Medicină veche românească* (București, Edit. științifică, 1970); *Votevozi și medici de curte* (București, Edit. Enciclopedică română, 1972) etc.

² *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 193.

I. BATALLI, col. dr. V. MOCANU, col. I. STRUJAN, *Pe aici nu se trece!*, București, Edit. militară, 1976, 295 p.

Participarea României la primul război mondial și evenimentele legate de aceasta au constituit și pînă în prezent obiectul unor numeroase preocupări, atât de natură științifică cît și cu caracter beletristic.

Lucrarea de mai sus asupra căreia dorim să ne oprim pe scurt în cele ce urmează, aparține, prin modul de realizare, mai mult ultimei categorii, fără însă ca prin aceasta să omitem substanțialul efort de documentare pe care l-a necesitat celor 3 autori finalizarea culegerii de față.

Volumul se constituie, în fapt, ca o interesantă serie de microportrete, în care, așa cum pe drept subliniază autorul prefeței, col. Gh. Bejancu, „Zeci și zeci de personaje și situații recompun, prin substanța lor intens dramatică și eroică, perioada de uriașe frământări și încordări a participării României la primul război mondial, la capătul căreia voința poporului avea să dea împlinire mărețului ideal al unirii tuturor pămînturilor străbune într-un singur trup” (p. 5).

Se distinge, în cadrul volumului, prin spațiul acordat și tratarea plină de căldură portretele unor eroici conducători de mari unități, care au dovedit, și prin exemplul personal, modul cum au înțeles să-și facă datoria față de țară, să și îndeplinească obligațiile ostășești: generalii David Praporgescu, Ion Dragalina, Constantin Cristescu. Alături de aceștia sint creionate figurile unor ofițeri patrioți,

căzuți eroic pentru cauza desăvîrșirii unității naționale: locotenent-colonelul Gh. Poenaru Bordea, colonelul Dumitru Băltărețu, căpitanul Grigore Ignat, căpitanul Nicolae Vulovici, locotenentul Gr. Cepleanu, sublocotenentul Mihai Orășanu și numeroși alții.

Pagini pline de căldură și patos sînt închinată de asemenea reconstituirii actelor de abnegație ale unor cunoscute luptătoare eroine din războiul din 1916—1918: Ecaterina Teodoroiu, Maria Manciulea, Lucreția Canja.

Menționăm totodată faptul că, pe lângă numeroasele micromedaloane consacrate figurii unor luptători români din primul război mondial, volumul cuprinde și interesante descrieri ale unor cunoscute bătălii: luptele de apărare a Bucureștilor, Mărăști, Mărășești, șarja de la Robănești ș.a., care sporesc gradul de atractivitate și interes al volumului în discuție.

Caracterul succint al prezentei aprecieri nu ne îngăduie însă menționarea tuturor episoadelor ce formează substanța lucrării *Pe aici nu se trece*, dintre care am subliniat mai ales elementele de particular interes și reconstituire minuțioasă.

La capătul acestor rînduri, subliniem efortul meritoriu al colectivului de autori, ca și lăudabila inițiativă a Editurii militare care au prilejuit apariția acestei cărți — concretă contribuție la activitatea de educație patriotică a tuturor categoriilor de cititori, în spiritul admirației și respectului pentru marile momente ale istoriei patriei, pentru cei care și-au dat viața la înfăptuirea lor.

M. Stroia

ISTORIA UNIVERSALĂ

CONSTANTIN KOSEV, NICOLAI JECEV și DOINO DOINOV, *Istoria na Aprilskoto vâstanie* (Istoria răscoalei din Aprilie 1876), Partizdat, Sofia, 1976, 623 p. + 92 reproduceri (fotografii, facsimile, hărți); DOINO DOINOV și HISTO JANKOV, *Aprilskoto vâstanie* (Răscoala din Aprilie 1876), Izdatelstvo „Septembrie”, Sofia, 1976, nepaginat, cu 359 reproduceri.

Privită în ansamblul evenimentelor istorice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, răscoala bulgară din aprilie 1876 prezintă, pe drept cuvînt, o deosebită semnificație, pentru evoluția mișcărilor de eliberare națională din Balcani. După mișcările din Bosnia și Herzegovina care, după cum se știe, au fost înăbușite în singe, răscoala din aprilie constituie o nouă și ultimă ipostază a luptei pentru actualizarea și soluționarea *Chestiunii orientale*.

Ea avea să fie consumată de războiul româno-ruso-turc din următorii doi ani.

Comemorînd acest eveniment, istoriografia bulgară publică, printre altele, și aceste două lucrări care, ocupîndu-se de oameni și evenimente, petrecute pe cele două maluri ale Dunării de Jos, ne obligă să le semnalăm aici.

Deși opera unui colectiv de trei specialiști, care tratează probleme diferite în cadrul celor opt capitole, totuși prima lucrare se prezintă ca o monografie de sine stătătoare. La început, se definesc condițiile obiective, generate de noul stadiu al societății bulgare — în speță al burgheziei, purtătoarea ideilor înaintate în perioada anterioară evenimentelor din aprilie. Konst. Kosev, care conturează cadrul social-economic al mișcărilor antiotomane din deceniile VII și VIII, combate părerea potrivit căreia aceste mișcări,

ca și răscoala din aprilie ar fi fost rezultatul situației mizere în care se zbatea poporul bulgar la această dată. Autorul susține că, dinpotrivă, suita acestor mișcări se datorește prosperității și forței materiale ale poporului. Fără a schița aici o controversă în jurul acestei probleme, noi credem totuși că factorul esențial, care a dinamizat răscoalele antiotomane, a fost conștiința națională radicalizată continuu de războaiele și mișcările din cursul secolului trecut. Desigur, că răscoala din aprilie a beneficiat — așa după cum se afirmă în lucrare — de experiența și ideologia revoluționară, făurită de înaintași. Sub acest aspect, se subliniază, pe bună dreptate, spiritul revoluționar al răscoalelor din Bosnia și Herzegovina, precum și consecințele mișcărilor — dealtfel înăbușite — de la Stara Zagora, Russe și Șumen din 1875, care au stimulat avântul răscoalei din anul următor.

Continuându-se analiza evenimentelor care au precedat răscoala din aprilie, autorii reliefează importanța constituirii comitetului revoluționar din Giurgiu, din toamna anului 1875, precum și pregătirile în vederea insurjecției armate în patru regiuni ale Bulgariei: Tirnovo, Sliven, Vrața și Panaghiuriște. Folosind studiile și monografiile anterioare, periodice, material inedit de arhivă, dar mai ales documentele din cele trei volume, publicate anterior (I, 1954; II, 1955; III, 1956) totalizând peste 1600 pagini, autorii au adus noi precizări și detalii nu numai în ceea ce privește sistemul de organizare a răscoalelor, ci și pozițiile pe unde s-au desfășurat luptele în fiecare din regiunile menționate mai sus.

După cum se știe, răscoala a izbucnit înainte de 1 mai, dată stabilită la „Adunarea poporului” de la Oborliște. Autoritățile otomane, prinzind de veste, hotărâsc arestarea comitetelor revoluționare regionale. Aceste măsuri grăbesc izbucnirea răscoalei. Semnalul a fost dat mai întâi la Koprivțița, de unde s-a întins apoi ca un incendiu. Otomanii au reacționat cu o cruzime fără margini. În luptele care au urmat au pierit mulți tineri patrioți — printre care și poetul Hristo Botev, cea mai distinsă figură din mișcarea revoluționară bulgară — avea atunci numai 28 de ani; — totși fanatizați de ideea eliberării neamului lor de sub stăpânire străină.

Actele de violență săvârșite de bașbuzuci au avut un ecou profund în opinia publică europeană. Drept urmare, într-o serie de țări occidentale — Anglia, Franța, Germania, Italia, Austro-Ungaria — au avut loc manifestații de simpatie față de soarta poporului bulgar. Personalități marcante ca: Victor Hugo, Garibaldi, Darwin, Doștoievski,

Mac Gahan, Mendeleev ș.a. au protestat în mod public împotriva atrocităților săvârșite de turci. Și astfel, în sfera „Chestiunii orientale” se creează un capitol aparte, *Problema bulgară*, care trebuia neapărat soluționată.

În partea finală, autorii se ocupă de importanța și consecințele pe care răscoala din aprilie le-a avut pentru evoluția evenimentelor internaționale. În adevăr, această răscoala a fost unul din factorii esențiali care au adncit criza orientală din 1876. Ea a actualizat cu putere criza imperiului otoman și a izbutit să cștîge opinia publică europeană în favoarea mișcării de eliberare a Bulgariei.

Răscoala din aprilie a exercitat o sensibilă influență asupra politicii marilor puteri și Indesebi asupra Rusiei, care s-a hotărît să recurgă la o soluție radicală pentru a pune definitiv capăt crizei orientale.

Volumul conține un indice onomastic și altul toponomastic, precum și rezumate în limbile: rusă, engleză și franceză.

2. A doua lucrare e de fapt un foarte reușit album în care autorii, pe lângă o *Introducere*, consacrată fazelor parcurse de răscoala din aprilie, pun în circulație un număr de 359 fotografii, facsimile și reproduceri de importanță istorică. Cu excepția ultimelor douăzeci, portrete ale unor scriitori și personalități politice străine contemporane, care au pledat pentru cauza bulgară, celelalte constituie o impresionantă frescă a tuturor celor care au luptat plină la sacrificiul de sine, pentru eliberarea patriei de sub stăpânirea otomană.

Albumul începe cu figura prea cunoscutului revoluționar și ideolog, Gheorghe Rakovski (1821—1867) și continuă cu protagoniștii mișcărilor antiotomane, case modeste și edificii, localități pe unde s-au desfășurat răscoalele, arme de toate calibrele, spângi și ghioage, cu care cetășii își croiau drum spre libertate. Albumul constituie o probă evidentă că participanții proveneau din părțile de jos ale populației: țărani, unii robuști, alții istoviți de lipsuri și speranțe, călugări și preoți de țară, tîrgoveți — tineri și vîrstnici, îmbrăcați în haine militare sau în veșminte de modă balcanică, cu opinci și iminci în picioare, cu pantaloni largi purșași în moletiere albe, legate cu sfori și înfășurași în brîie mari turcești, sub care se ascundeau iatagane și pistoale. Dar, și scriitorii de seamă care au dat mișcării de eliberare un conținut ideologic. Publicat în condiții tehnice ireproșabile, albumul ține locul unor frumoase și instructive lecții de istorie pentru tineretul bulgar.

Tr. Ionescu-Nișcov

PIERRE CHAUNU, GEORGES SUFFERT, *La peste blanche. Comment éviter le suicide de l'Occident*, Paris, Gallimard, 1976, 265 p.

Opera lui Pierre Chaunu, una dintre cele mai vaste și variate scrise de un istoric în secolul nostru, este semnificativă pentru ilustrarea unor tendințe esențiale în istoriografia contemporană. Pornind de la studiul detaliat al comerțului Sevilei pe Atlantic în secolele XVI – XVII, analizând în continuare prezența ibericilor în Pacific și alcătuind apoi mari lucrări de sinteză asupra istoriei europene și americane, P. Chaunu a dovedit în anii din urmă un interes susținut pentru problemele teoretice ale istoriei (*Histoire, science sociale*, 1974) și mai ales pentru cercetarea prezentului și a căilor posibile spre viitor, căutând în istorie explicația și răspunsul la marile probleme ce frământă astăzi omenirea. În lucrări cum sînt *De l'histoire à la prospective* și *Le refus de la vie. Analyse historique du présent*¹, apărute în 1975, a studiat cu atenție actuala criză occidentală, văzînd în ea nu un simplu fenomen de conjunctură, trecător, ci deteriorarea unei întregi civilizații, afectînd în profunzime toate compartimentele vieții materiale și spirituale.

La peste blanche se înscrie în rîndul acestor lucrări, dedicate prezentului, dar prezentului abordat într-o manieră istorică, de un savant care consideră că istoria, știința a trecutului, depozitarea unei experiențe milenare, poate ajuta omenirea să își înțeleagă mai bine problemele de astăzi și să aleagă cu mai mulți sorți de izbîndă drumul de urmat. Cartea este deosebit de interesantă prin faptul că sintetizează, pe înțelesul unui public mai larg, ideile istorice și politice ale autorului, expuse într-o cantitate impresionantă de volume și articole. Interesul pe care oricum l-ar trezi lucrarea — date fiind semnificația problemelor abordate și renumele autorului — este amplificat prin forma originală a prezentării. Este de fapt un dialog, o dezbateră, alături de P. Chaunu participînd cunoscutul ziarist Georges Suffert. Lectura devine astfel deosebit de atractivă, cititorul avînd senzația unei participări reale la discuția celor doi protagoniști. Un specialist în problemele trecutului și un bun cunoscător al celor ac-

tuale își confruntă părerile, încercînd să definească criza civilizației occidentale și să propună unele soluții pentru stăvilirea declinului tot mai evident. În prezentarea noastră ne referim mai ales la contribuția (cea mai substanțială de altfel), pe planul istoriei, a lui P. Chaunu, fără a minimaliza prin această interesul intervențiilor celuilalt autor, în sfera politicii curente.

Preocupat îndeosebi de problemele demografice (autorul consideră că „un istoric serios nu poate părăsi din ochi indicatorul demografic”, deoarece „nici o măsură în științele umane nu are sens dacă nu începe prin măsura omului”) și de istoria mentalităților, Pierre Chaunu este îngrijorat în primul rînd de declinul demografic tot mai accentuat al lumii occidentale, declin cu multiple cauze și implicații materiale, sociale și spirituale. Acest „refuz al vieții”, după termenul folosit în altă lucrare, această disperare, nelcredere în viitor, este de fapt „ciuma albă”, expresie care dă titlul lucrării; deosebită ca formă de manifestare de vechiile epidemii care timp de secole au afectat profund evoluția demografică și, în general, civilizația europeană, rezultatul ei poate fi în fond același, dacă nu și mai grav. Refluxul demografic este însă simptomul unei crize mult mai ample, ceea ce pune sub semnul întrebării întregul destin al unei civilizații. În concepția istoricului francez cauza principală este plină la urmă de ordin spiritual: ruptura bruscă față de vechile valori ale civilizației, mergînd pînă la negarea completă a acestora, angajarea Occidentului pe o cale ce nu corespunde aspirațiilor care, timp de veacuri, au constituit factorul motor al progresului. Negînd moștenirea istorică, societatea de consum își închide singură drumul spre viitor.

Autorii consideră că depășirea actualelor dificultăți nu este posibilă decît printr-o re-integrare a Occidentului în evoluția istorică firească, prin acceptarea valorilor umaniste ale trecutului, la care s-a renunțat prea lesne, fără a se pune ceva durabil în loc. Condițiile absolut necesare sînt — după părerea lui P. Chaunu și G. Suffert — supraviețuirea democrației, redresarea curbei demografice și o atitudine responsabilă a mijloacelor de informare (mass media), prin efortul concertat al cărora ar fi posibilă o îndreptare a opiniei publice într-un sens pozitiv.

Sînt foarte interesante, în această lucrare, și incursiunile istorice întreprinse de P. Chaunu în sprijinul ideilor pe care încearcă să le demonstreze. Pornind de la criza occidentală de astăzi, autorul coboară în timp și scrie cîteva pagini foarte consistente, abundînd în explicații originale, referitoare la prăbușirea imperiului roman și a civilizației clasice antice în general (subliniind contradicția

¹ Pentru o analiză detaliată a ideilor cuprinse în aceste lucrări — care în general se reiau și în *La peste blanche* — vezi Lucian Boia, *Impotriva „creșterii zero”*, în „Contemporanul”, 23 iulie 1976, și *O analiză lucidă a societății de consum*, în „Contemporanul”, 26 noiembrie 1976.

dintre societatea urbană foarte dezvoltată dar neproductivă și cea rurală, strivită sub greutatea celei dinții, precum și declinul demografic generat de sclavaj: din secolul II până în secolul VIII populația bazinului occidental al Mediteranei ar fi scăzut de 6 sau 8 ori), la destrămarea civilizației indienilor americani în secolul XVI, însoțită de o prăbușire demografică nemaiîntlnită în istorie, la fenomenul atât de complex al cruciadelor (explicația demografică — surplusul de populație — stînd alături de motive de ordin spiritual) etc. Interesantă și discuția în legătură cu semnificația „frontierei” în istorie; lărgind concepția, esențial geografică, a celui care a lansat formula, americanul F. J. Turner, P. Chaunu consideră că există, ca o permanență a spiritului uman, tendința de depășire a oricăror limite, în drumul spre progres. Odată cu dispariția ultimelor frontiere geografice, „noile frontiere se situează mai curînd în timp decît în spațiu”, spiritul uman trebuind să găsească, într-o lume închisă, aproape pe deplin explorată și populată, noi modalități de autodepășire. Trecerea unor

noi frontiere înseamnă de fapt parcurgerea drumului spre societatea de mline.

Prin bogăția datelor aduse în discuție, prin originalitatea ideilor și nu mai puțin prin expunerea vie, captivantă, cartea lui P. Chaunu și G. Sufferf reprezintă o certă reușită. Adresată unor largi categorii de cititori, ea are meritul de a aborda cu curaj, în mod deschis, o serie de probleme acute ale lumii de astăzi. Îmbinarea demonstrației istorice cu analiza politică deschide un drum interesant, încă insuficient explorat pînă acum. Desigur, autorii nu fac, și nici nu au această pretenție, o analiză completă și definitivă, după cum nu pot oferi nici soluții miraculoase pentru îndreptarea tuturor relelor. Important este însă faptul că inițiază o dezbateră asupra unor probleme istorice și politice esențiale; alții o vor putea continua, eventual cu alte puncte de vedere. Asemenea cărți sînt deosebit de necesare astăzi, cînd istoria tinde tot mai mult să devină o știință militantă, care să-și aducă contribuția la înțelegerea și rezolvarea problemelor actuale.

Lucian Boia

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul. Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU–MUZICĂ–CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THEATRE–MUSIQUE–CINÉMA

**LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- ADĂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.
- CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, 1975, 324 p., 30 lei.
- * * * *Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras*, 1975, 172 p., 17,50 lei.
- ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), *Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.
- GUNDISCH GUSTAV (publicate de), *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.
- * * * *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.
- MITREA BUCUR ș.a. (sub redacția), *Studii și cercetări de numismatică*, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VIII, 1975, 259 p. 2 pl., 28 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. XI, 1593—1600. *Domnia lui Mihai Viteazul*, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.
- MIOC DAMASCHIN (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. III (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.
- * * * *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.
- * * * *Nouvelles études d'histoire*, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NEAMȚU VASILE, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, 1975, 271 p., 12 lei.
- NICOLAESCU-PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, *Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)*, 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI, D.M., *Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*, 1975, 314 p., XXXIV p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, *Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848*, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., *Reforma agrară din 1921 în România*, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I și SIMANSCHI I. (sub redacția), *Documenta Romaniae Historica A. Moldova (1384—1448)*, vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, *Vlad Tepeș*, 1976, 280 p., 20 lei.

RM ISSN CI — 3878

I. P. Informația — c. 7387

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 10